

Het Mensdier

Maria Quist

Het Mensdier

Maria Quist

Het Mensdier is een persoonlijk verslag over de zoektocht naar de oorzaak van het kwaad in de wereld. Er is zoveel wat mooi en waardevol is in het leven en daarnaast zijn agressie en oorlog aan de orde van de dag, overal en te allen tijde. Hoe valt dit te rijmen? Wie of wat is er verantwoordelijk voor de zwarte kant van de mens?

Het Mensdier is een positief, hoopvol boek over de waarde van het leven, over de waarde van het eigen leven en de waarde van alle leven.

Maria Quist is cultureel antropoloog en werkte vele jaren voor natuurorganisaties. Ze debuteerde in 2008 met Troostvogels.

ISBN 978-90-903-4673-1

9 789090 346731 >

L'Indépendance

Het Mensdier

Het Mensdier

Maria Quist

L'Indépendance

Copyright mei 2021: Maria Quist

Omslag: Ulco Glimmerveen

Foto Nelson Mandela voorkant: Martijn de Jonge

Creatie en realisatie: /pet Hoogeveen

ISBN 9789090346731

NUR 320

Informatie: www.mariaquist.nl

Contact: independance@kpnmail.nl

Uit dit boek mag vrijelijk worden geciteerd, mits met duidelijke bronvermelding.

Voor
Noah, Willem en Quinten

Inhoudsopgave

Voorwoord	blz.	9
Deel 1. Frankrijk	blz.	13
Deel 2. Moralistische praatjes	blz.	249
Dankwoord	blz.	309
Verantwoording	blz.	311

Geachte lezer,

Al jaren knip ik quotes en artikelen uit die mij raken, omdat ze zo treffend mijn eigen mening verwoorden. Een mening die naast rationele afwegingen ook op intuïtie en wat levenservaring berust. Het zijn mijn privéwaarheden, mijn wegwijzers en bakens om het leven zo goed mogelijk mee door te komen, al moet ik bekennen dat ik ze, als de situatie zich daartoe leent, met graagte mag uitdragen.

Een van mijn belangrijkste waarheden is dat mensen tot het goede geneigd zijn, dat het leven een fantastisch middel is om jezelf als mens te verwezenlijken, met diep vallen en weer opstaan en dat het een voorrecht is om aan het leven te mogen deelnemen.

Haaks daarop staat dat er aardig wat afgetobd en afgeklaagd wordt in Nederland, het land van melk en honing. En uiteraard gaat er regelmatig het nodige mis waarbij kritiek en verontwaardiging op hun plaats zijn. Wat ik echter betreurt is het negatieve mensbeeld in algemene zin, zoals dat wordt uitgedragen in de literatuur of, wanneer de actualiteit daartoe aanleiding geeft, en dat is vaak, in kranten, tijdschriften en de overige media. Kommer en kwel, oorlog, moord en doodslag lijken alom. Het deed mij dan ook veel genoegen dat er eind 2019 een boek op de markt verscheen met de optimistische titel ‘De meeste mensen deugen’. Het klonk mij als muziek in de oren en het werd nog een bestseller ook. Met dank aan Rutger Bregman.

Zelf ben ik een gelegenheidsschrijver die pas bij tegenslag en malheur en met de nodige tegenzin in actie komt. Hierboven noemde ik het leven een voorrecht, maar ik ervaar het tegelijkertijd als pittig, soms zelfs als bijzonder zwaar. Wanneer er zich iets aandient dat mijn krachten te boven dreigt te gaan, zoek ik de eenzaamheid om mij te laten troosten door de natuur om mij heen in al haar facetten. Natuur, waarvan ik

zelfs bij het grootste verdriet nog kan genieten en waar ik mij volledig op mijn plaats voel en in kan opgaan.

Najaar 2020 vertrok ik, samen met Tommie, mijn dierbare Jack Russellvriendje, en een rugzak vol boeken, mappen en knipsels voor een paar maanden naar mijn vaste stek in Midden-Frankrijk, om mijn wonden te likken en tevens te schrijven over wat zich al lang aan het opdringen was om geschreven te worden, iets wat mij als mens en als antropologe bezighield: de mens en het kwaad in de wereld en hoe het een en ander met elkaar te rijmen.

Het persoonlijke verdriet waarvoor ik de afzondering zocht was ditmaal de scheiding van een van de dierbaarste mensen in mijn leven. Het tekende mede mijn dagen, maar het is privéverdriet dat slechts hier en daar en in algemene zin door het verhaal heen sijpelt, reflecties over mijn strijd om het te begrijpen en hanteerbaar te maken.

Het hoofdthema zijn de wederwaardigheden van wat ik 'Het Mensdier' noem, een fluïde stadium tussen mens en dier, de wisselwerking en het gevecht tussen primaire overlevingsinstincten en de evolutionair gegroeide verstandelijke en empathische vermogens en moraliteit.

Het is geen wetenschappelijk betoog, maar het delen van een persoonlijke zoektocht naar de zin en invulling van het leven. Een leven waarin niet alleen de politiek en omstandigheden sturend hoeven te zijn, maar vooral ook de eigen geestkracht, talenten en inzet.

Dit alles ingekaderd in het Franse leven en met wat er zich tijdens mijn verblijf voordeed.* Het contact met de burens, de zeer aanwezige jagers, de resultaten van de wildcamera die ik dagelijks installeerde, de vossen, dassen en boommarters, de overgang van de kleurige herfst naar het stemmige grijsbruin van de naderende winter, het wonder van de massaal overtrekkende kraanvogels en duiven, en het nieuws dat tot in

de verre binnenlanden van Frankrijk mij wist te bereiken en een welkome kapstok vormde om mijn ideeën aan op te hangen.

* Een selectie van foto's en wildcamerafilmpjes zijn te vinden op www.mariaquist.nl

Deel 1. Frankrijk

Al bezat ik alle kennis en sprak ik vele talen,
al had ik de gave om te profeteren
maar moest ik de liefde ontberen,
niets zou mij baten.

Vrij naar Korintiërs 1-13 Bijbel

Een mens maakt deel uit van het geheel
dat door ons 'het universum' wordt genoemd.
Onze taak moet zijn dat we onze cirkel van
compassie vergroten, zodat alle levende
wezens en de gehele natuur in al haar
schoonheid erdoor worden omvat.

Albert Einstein (1879-1955) Natuurkundige

Ik ben een diep religieuze ongelovige.
Dit is een enigszins nieuwe religie.

Albert Einstein

Zondag 18 oktober

Vandaag met de wind in de rug en tegelijkertijd met tienduizenden kraanvogels zuidwaarts getrokken. Ondanks hoopvolle blikken richting lucht kruisten onze wegen zich niet.

Na de snelweg een afslag naar een provinciale weg, overgaand in steeds smallere wegen en weggetjes, waarvan de laatste 500 meter vrijwel asfaltloos aansluiten op een boerenpad. Met genoegen zie ik het aantal gaten jaarlijks toenemen. Het huis stond er bij zoals het er bij hoorde te staan. De laatste bloeiende rozen, rijkelijk kastanjes en blad op de grond en de rood verkleurde wingerd tegen de muren omhoog. Thuis!

Alles bleek nog te werken: elektriciteit, gas, telefoon en zelfs internet. Geen stank, lekkages, braaksporen of aangevreten levensmiddelen. Wel muizenkeutels en een kussen met knaagaten waaruit schuimrubbervlokken puilden. Tien graden tussen de dikke muren. Kon beroerder allemaal. Controlerondje door de tuin met een uitgelaten Tommie, luiken opengegooid en kachels aangemaakt, de auto leeggehaald, alles uitgepakt en geordend, gas en boiler aangesloten. Wildcamera opgezet bij de appelboom in het laatste licht, glaasje martini, stokbrood in de oven, soep in de magnetron en baf.... alles donker en buiten werking. Leve de zaklamp en een mobiel! Met behulp van mijn man op 950 km afstand de boel weer aan de praat gekregen. Voldoening en tevredenheid.

Op internet: in Frankrijk gaan de cafés en restaurants dicht en zijn opnieuw mensen doodgestoken door een moslimextremist. Volgende week de verkiezingen in de Verenigde Staten, en niet te vergeten alles over hét virus. Genoeg te beleven in de wereld, het zijn roerige en boeiende tijden. Alhoewel, wanneer je de geschiedenisboeken bekijkt, wanneer was het ooit rustig?

Met Tommie naar de weg gelopen. Heldere, maanloze sterrenhemel, geen zaklamp nodig, stilte alom op een krassende kerkuil aan de voorkant van het huis en een kwiekende bosuil aan de achterkant na. Elektrische deken op de hoogste stand.

Tommie is onrustig. Voor alle zekerheid de slaapkamerdeur op slot en alarmmelder en telefoon bij de hand.

Maandag 19 oktober

Zonnig en windstil weer. Beroerd geslapen, desalniettemin een hallelujagevoel dat een groot deel van de dag aanhield.

Op de wildcamera twee egels, een op zijn gemakje en een met haast, en een vos die door zijn achterpoten zakte en kort plaste. Nog niet eerder vastgelegd. Voor zover ik kon zien werd er niet van de appels gegeten.

Kachels opgestookt. Met genoeg een knäcker met dikke boter en kaas gegeten en een beschuit met eigengemaakte jam, al 40 jaar hetzelfde ontbijt. Pot thee en een Linda uit 2018 erbij ter lering en vermaak met o.a. een boeiend interview met kickbokser Badr Hari. Hij is afkomstig uit een wereld die ver van de mijne afstaat. Ik verafschuw geweld als de normale gang van zaken, maar door zijn ongeunsteldheid worden zijn opvattingen inzichtelijk gemaakt en beter te plaatsen. Anderzijds leggen zijn woorden het verontrustend grote cultuurverschil bloot. Een leerzaam stukje. Radio Classique uitgezet wegens ergerlijk geleuter.

Paddenstoelen gezocht met Tommie. Geen weidechampignon te bekenen, terwijl ze vorig jaar rond deze tijd de weilanden wit spikkelden. Alleen verpieterde boleten hier en daar en op een nieuwe plek zowaar inktzwammen, lang niet gezien en ik heb daar zo mijn twijfels bij. Jarenlang groeiden ze onder de dode kersenboom die als waspaal dient. In twee van mijn drie paddenstoelenboeken worden ze als giftig omschreven in combinatie met alcohol. Een serieus dilemma, want het glaasje kir tegen etenstijd verhoogt mijn levensvreugde, een welkom mild roesje aan het einde van de dag. Destijds een paar keer voorzichtig in combinatie geprobeerd, ging goed, maar het bleef ongemakkelijk. Het is oppassen geblazen met de vruchten des velds. De verse witte hoeden zagen er smakelijk uit, toch maar een paar meegenomen.

Het was nog te vroeg op de dag voor kraanvogels bovendien een zuidenwind, door de 'Météo' ook voor de komende tien dagen afgegeven. Jammer, 'migrateurs' hebben graag de wind in de rug. Genoten van een voluit jodelende boomleeuwerik en drie grote groepen houtduiven, die zich losmaakten uit de bosjes rondom het vettige, vers geploegde land van buurman Jean Jacques.

Een tegemoetkomende tractor met een wit autootje erachter: Jean Baptiste en zijn moeder Christine. In het kort wat informatie uitgewisseld: twee dagen eerder waren lange slierten kraanvogels gepasseerd, er was (te) veel regen gevallen, ze konden wekenlang het land niet op om te zaaien en verder was iedereen gezond en virusvrij.

Thuis gekomen meldde Google dat alleen de gladde inktzwam giftig is, de geschubde is prima te eten. Gesmoord in roomboter, een kwart bouillonblokje erbij, knoflook en wat peper: kostelijk! Glaasje kir vooraf.

Dierbare vriendin Victorine uit Mechelen belde. We kennen elkaar ruim vijftig jaar en hebben een leven lang lief en leed gedeeld.

V: "Ach Mariaatje, wat is er toch aan de hand met de wereld, ik lig er van wakker, durf bijna niet meer naar de t.v. te kijken. Covid, Karabach waar je de lijken op straat ziet liggen, moslimfundamentalisten. Iedereen die ik ken is aardig, mensen bedoelen het allemaal goed, hoe kan het dan zo'n zootje worden in de wereld, wat doen we elkaar aan...?"

Mijn man zegt dat ik niet onmiddellijk met mijn wijsneuzige meningen moet komen opdruven en de mensen hun hart moet laten uitstorten. Daar heeft hij helemaal gelijk in, die neiging heb ik inderdaad, ik probeerde dus te luisteren, maar kon het toch ook weer niet laten om alle opgesomde ellende in perspectief te zetten.

M: "Victorine, in onze jeugd waren we voornamelijk op de hoogte van wat zich in ons dorp en de directe omgeving afspeelde, de sterfgevallen,

vechtpartijen, kleine criminaliteit en bij hoge uitzondering een echte moord (spannend!). De rest van de wereld bleef grotendeels buiten ons gezichtsveld en voorstellingsvermogen. Tegenwoordig krijgen we via radio, tv en sociale media per omgaande alle ellende en onrecht van de hele wereld over ons uitgestort en lijkt het einde der tijden nabij. Geloof me Vivianne, alles wat we nu meemaken is van altijd en overal. In het verleden was het nog veel erger, waren moord en wreedheid geïnstitutionaliseerd, waren de Rechten van de Mens niet vastgelegd, was er slavernij, onderdrukking en willekeur alom, gold het recht van de sterkste. Het is het vijandenken Vivianne, dat mensen zo moeilijk van zich af kunnen schudden, het is het Mensdier in ons dat van zich afgrauwt”. Vervolgens hebben we over onze (klein)kinderen gepraat.

Tommie uitgelaten in het donker, een jammerende bosuil ver weg. De grazige bermen links en rechts hielden mij op koers. Kachels bijgevuld voor de nacht met het hout dat mijn zorgzame man bij ons laatste gezamenlijke verblijf in twee volle kruiwagens had klaargezet.

Dinsdag 20 oktober

Bewolkt, maar zacht. De wildcamera had 6x een vos en 2x een boommarter geregistreerd, ditmaal onder een perenboom, waar een tapijt van afgevallen peren ligt. Ze zagen er allemaal weldoorvoed uit. De boommarter was zelfs moddervet, waardoor zijn kop buitenproportioneel klein leek. Dit alles door het bijzonder goede mastjaar, zowel in Nederland als in Frankrijk: volop bessen, bottels, noten en tamme kastanjes en in de velden en boomgaarden een royaal aanbod aan appels en peren. Het is ze gegund, mijn nachtelijke vrienden, die bij het invalen van de schemering hier rond komen schuimen.

Tomaten en de laatste vijgen geplukt en een kruiwagen met hout gehaald. Een van de houtblokken werd sierlijk omvat door de kronkelende tak van een boomwurger: een stronkknuffelaar! Een nieuwe aanwinst voor mijn verzameling grillig gevormde houtblokkunst.

Foto's gemaakt van een groene specht in het grasveld voor het huis en voor de zoveelste maal betreurd nog geen betere camera te hebben. Zijn rode, felle snavelkop komt onvoldoende tot zijn recht.

Met Tommie gelopen en op de bekende plek een maaltje inktzwammen geogst en thuis klaargemaakt. Zonder vergiftigingsgevaar in het achterhoofd eet het een stuk relaxter. Jammer dat de peterselie in de grond is opgegaan en de bieslook is versnotterd.

Het is zo'n dertien jaar geleden dat ik hier aan dezelfde tafel zat te schrijven met een hoofd overlopend van emoties die zich in de jaren daarvoor hadden opgehoopt, en het verwoorden van mijn verdriet en wanhoop een laatste poging was om weer vat op mijn leven te krijgen, nadat wij acht jaar eerder onze jongste, zeventienjarig zoon verloren bij een auto ongeluk. Het verdriet en gemis en alle daarmee gepaard gaande ellende gingen mijn draagkracht te boven.

In de zeven weken die ik hier in eenzaamheid doorbracht groeide het boek Troostvogels.* Het was een uitermate zware, maar ook bijzondere

en waardevolle tijd. Ondanks alle treurigheid genoot ik van de uitbundige herfst en met elke bladzijde die ik schreef werd mijn hoofd lichter en leek mijn leven weer enige zin te krijgen.

Er is een tijd vóór en een tijd ná het verlies van mijn jongste kind, en er is een tijd vóór en een tijd ná Troostvogels. Met dankbaarheid en genoeg doen neem ik al weer jaren deel aan het leven.

Schrijven ervaar ik als verschrikkelijk, het is afzien en in alle eenzaamheid worstelen en graven naar woorden om zo zuiver mogelijk weer te geven wat ik voel of wil zeggen, niet teveel en niet te weinig, de kern rakend, om zicht te krijgen op emoties, handelen en beweegredenen. Kortom, op het leven en mijn eigen rol daarin. Ik heb er een ongelofelijke hekel aan en stel het zo lang mogelijk uit, tegelijkertijd beseffend dat er geen ontkomen aan is.

Het is niet alleen verdriet dat mij opnieuw voor langere tijd naar deze plek voert. Ik wil vooral vertellen over dieren en mensen en de relatie tussen beiden. Hoe ik als antropologe naar mensen keek en vanuit mijn levenslange liefde voor de natuur zag, en aan den lijve ondervond, hoe taai de banden zijn die ons binden aan het dier in onszelf. Overal duikt het onbeteugelde dier in de mens weer op, bij gevaar, groepsvorming, volgzaamheid, machtsvertoon, voortplantingsinstinct en andere afgeleiden van instinctief gedrag. Gedrag dat ooit functioneel was, maar dat naarmate we verder evolueren in een aantal situaties contraproductief en destructief blijkt te zijn.

De afgelopen jaren is mijn wereldbeeld, inclusief mijn mensbeeld, in weerwil van alle ellende in de wereld en alle persoonlijke tegenwind, in stand gebleven, en het is een uitermate positief beeld. Ik heb grote bewondering en ontzag voor de wereld waarin we leven en evenzeer voormensen, hetgeen niet wil zeggen dat ik het leven kritiekloos over

mij heen laat komen, integendeel, mijn man noemt mij een straatvechter. Verontwaardiging en ongerustheid ventileer ik in kranten en tijdschriften om mijn gemoed te luchten en een andere kant van de zaak te belichten. Diverse onderwerpen kwamen daarbij aan de orde zoals natuurbescherming, jacht en predatiebeheer, gepolitiseerde religies, groepsdwang, de verworvenheden van de democratie, de verhouding mens - natuur en bovenal vrijheid in al haar facetten.

Langzaam werd mij duidelijk dat alles wat ik als onrechtvaardig of onrechtmatig ervaar, voortkomt uit dezelfde bron: het buitengewoon lastige proces om als Homo Sapiens onze primitieve instincten, waar wij ons bestaan aan te danken hebben, onder controle te brengen en gebruik te maken van ons volledige potentieel aan menselijke vermogens. Voortdurend worden verstand en moreel bewustzijn, zoals dat door de tijd evolueerde, overruled door het mechanisme om terug te vallen op basale instincten, door een gebrek aan zelfbeheersing en geestkracht en door een onverantwoord kortetermijndenken. De komende weken wil ik proberen om mijn diepste overtuiging dat het leven goed is en dat mensen het, in de tijd gezien, geweldig doen en geweldig zijn, te verwoorden. Dit tegen de achtergrond van alle chaos en misère in de wereld, om tegengewicht te geven aan de somberheid en negativiteit in woord en geschrift over het lot van de wereld en de rol van de mens daarin.

Ook nu was er een katalysator nodig om mij tot schrijven te bewegen, opnieuw in de vorm van een verlies, ditmaal van mijn dierbaarste vriend, na een decennialange, innige vriendschap. Afstand nemen bleek onontkoombaar, er was geen uitweg en geen zijweg en ik ga mijns weegs om mijzelf niet kwijt te raken. Groot verdriet en een schrijnend gemis zijn de prijs van mijn keuze, die niet zozeer een rationele afweging was, als wel een emotionele noodzaak.

De elegieën, miserères en lamentaties kunnen weer uit de kast.

Een plof tegen het raam, een pimpelmees, maar er zat gelukkig nog leven in. Voorzichtig in mijn hand genomen, bleef daar met open snauveltje om zich heen kijken, maar zag er verder onbeschadigd uit. Op het dichtstbijzijnde nestkastje gezet. Een half uur later was hij weg. Zo'n mooi, warm diertje in je hand voelt heel bijzonder.

Ook vanavond maan noch sterren, zonder zaklamp was het niet te doen. Waar het pad omlaag loopt richting vijver wordt de vochtige kilte steeds duidelijker voelbaar. Even later het kletterende water, dat onder de weg door zijn natuurlijke loop vervolgt. Terug naar huis in een cirkel van hel zaklamplicht met knarsende tamme kastanjes onder mijn voeten. De geur van brandende kachels kwam Tom en mij tegemoet.

* Troostvogels is gratis te downloaden via www.mariaquist.nl

Woensdag 21 oktober

De wind gierde om ons heen vannacht. Slecht geslapen door de klappe-rende dakplaten van de kapschuur en het gespook in mijn hoofd. Mis-selijk, duizelig en brak. Toch de inktzwammen, of toeval...?

Bij het eerste licht de wildcamera naar binnen gehaald, uitglijdend over de rottende peren. Elke keer weer spannend. Camera aangesloten op mijn laptop: twee scharrelende vossen om 20.08 en 22.11 uur, een langsflietsend exemplaar om 06.01 uur, en tot mijn grote vreugde een zwaarlijvige das op zijn dooie gemak om 23.39 uur met maar één licht-gevend oog. De derde dassenwaarneming sinds 26 juli toen ik er twee in één nacht had. Daar knapt een mens van op.

Ja, die wildcamera. Het is een van de beste cadeaus in mijn lange leven. Kreeg hem afgelopen jaar voor mijn verjaardag en hij stond maandenlang in de cadeauverpakking wegens verregeraande nieuwe-apparaten-vrees. Eind juli toch maar eens voorzichtig uitgeprobeerd. De eerste dag ging het mis, daarna was het vrijwel elke nacht raak en ik beleef er enorm veel plezier aan. Weet nu pas, deels, wat er allemaal rond het huis spookt 's nachts. Weliswaar regelmatig vossenkeutels in de tuin, maar dit had ik niet verwacht, ga er zelfs een tweede bij kopen. Een voor in de tuin en de ander om mee op pad te gaan, o.a. naar de enorme dassenburcht 350 m verderop en een aantal veelbelopen wissels in de buurt.

In de pruimentijd afgelopen zomer dagenlang tussen de 80 en 140 opnames (half foto, half 10 sec. filmpjes) waarvan gemiddeld circa 75% bruikbaar. Met name de vossen worden deels individueel herkenbaar door hun uiterlijk en gedrag: eenoog, neurootje, witte staartpunt, kleintje en macho. De boommarters bewegen vaak te snel om ze duidelijk te onderscheiden, evenals bij de egels kom je niet verder dan groot of klein, soms een duidelijk verschil in keelvlekken. Tweemaal een laag voorbij fladderende witte dwarrel die een kerkuil bleek te zijn en

enorme insecten. Er zit nog aardig wat werk in om alles op datum, naam en bijzonderheden in te voeren.

De pruimentijd is al weken voorbij en de zure appels zijn nauwelijks in trek. Peren gelukkig wel en die liggen er voorlopig in overvloed. Na lezing van het boek 'Gevaarlijk spel' van Piet van den Hout over predatie, dreiging, angst en overlevingsstrategieën, ging ik beter en gericht kijken en kreeg het kijkplezier een extra dimensie.

Rondje door de tuin. Het plastic koepelkastje hangt vol groene en halfrijpe tomaten. Vanwege het oprukkende virus waren we hier pas begin juli, veel te laat om nog te poten en zaaien. Onder het welig tierende onkruid vond ik een stuk of acht miezerige tomatenplantjes, gegroeid uit zaad van afgevallen tomaten uit het verleden. Ik kon het niet over mijn hart verkrijgen om ze weg te doen. Veel water, koemest en een mooi plekje gegeven en ze groeiden tegen de klippen op. De achterstand bleef en het rijpingsproces vorderde traag. Het komt blijkbaar heel precies met temperatuur, daglengte en andere factoren. Een van de planten heeft tientallen peervormige tomaatjes opgeleverd waarvan de eerste knalgeel kleuren, een nakomeling van een stek die ik een jaar of zes geleden had aangeschaft. Al die jaren heeft het zaadje zich in de grond kunnen handhaven om nu te ontkiemen. Hoe is het mogelijk... Weinig opbrengst afgelopen zomer, maar met veel plezier heb ik ze verzorgd en het groeiproces gadegeslagen en nu, in oktober, kan ik er dagelijks van plukken.

Naast de tunnelkas zowaar twee enorme parasolzwammen, nooit eerder op eigen terrein gehad in de 18 jaar dat we hier wonen. Die gaan in de roomboter.

In de NRC vanmorgen met grote instemming de column van Kiza Magendane over vrijheid gelezen. Over het verschil tussen negatieve vrij-

heid: de afwezigheid van beperkingen, en positieve vrijheid: de aanwezigheid van kansen. In de laatste regel stelt hij dat vrijheid zonder verantwoordelijkheid leidt tot onvrijheid. Helemaal mee eens, een adhe-siebetuiging gestuurd. Altijd weer plezierig dat de NRC de mogelijkheid biedt om de lezer, uiteraard onder eigen naam, via internet rechtstreeks te laten reageren op opinieartikelen, zodat per omgaande verontwaardiging of instemming kunnen worden geventileerd. Boeiende reacties vaak van anderen die tot nadenken stemmen. Bijzonder jammer dat de Volkskrant en andere dagbladen niet een soortgelijke service bieden. Eveneens een topcolumn van Erdal Balci in de Volkskrant over de islamitische wereld die “met haar kwesties, haar oorlogen, haar taboes en manier van afrekenen” onderdeel van het hedendaagse Europese leven is geworden. Was het volledig eens met zowel het betoog van Magendane als van Balci, en het deed mij goed dat beiden zich positief uitlieten over Nederland als gastland.

De afgelopen jaren had ik grote moeite met de manier waarop columnisten, afkomstig uit een land van armoede, oorlog en onderdrukking, eenmaal in Nederland, risicovrij de flinke jongen of het flinke meisje gingen uithangen, door de lezer om de oren te slaan met wat er hier allemaal mis is. Nederland, in vergelijking met het land van afkomst, een land van melk en honing met overwegend goedbedoelende, polderende woke watjes, waar ze onderdak, te eten en een opleiding hebben gekregen. Waar relatieve veiligheid wordt geboden en vrijheid van meningsuiting.

Ik kan mij voorstellen dat het buitengewoon moeilijk is om je draai te vinden als vluchteling en gevoelsmatige buitenstaander in een land waar je niet geworteld bent. En uiteraard is er van alles op dit land en zijn inwoners af te dingen, we zijn geen heiligen en we leven hier niet

in het paradijs. Maar om de vrijheid van meningsuiting vervolgens te gebruiken als uitlaatklep voor persoonlijke frustraties en het gastland

en haar inwoners in algemene zin verbaal af te schieten, roept bij mij forse weerstand op. Het verbindt niet maar vergroot de afstand. 'C'est le ton qui fait la musique'.

Aardedonker buiten, de wind is gaan liggen. Er waggelden twee dikke padden de weg over in de lichtcirkel. Kachel bijgevuld. Moe, en nog steeds wat toberig en brak, vroeg naar bed.

Donderdag 22 oktober

Uitstekend geslapen. Weliswaar een chemische slaap, maar als het moet dan moet het maar en het effect was verkwikkend. Een bescheiden, nog steeds zuidelijke wind vanmorgen, kachels waren overbodig en ik moet sowieso oppassen voor al te veel fijnstof in huis.

Het tractorgeweld was van verre te horen toen ik met Tommie een frisse neus ging halen. Michels zoon Cedric was al tot de helft gevorderd met het omploegen van een perceel weiland, waar ik de afgelopen jaren paddenstoelen plukte en genoot van de fraaie voorjaarsvegetatie. Weg al mijn bloemetjes, de vlinders en overige insecten daarop en alle ge-dierte dat zich voedt met koeienvlaaien. Wat zijn ze van plan...? Hoop dat de gifzak dicht blijft. Acute verandering veroorzaakt onrust bij mens en dier, zeker wanneer het met lawaai en vernieling gepaard gaat. Alle geschubde inktzwammen bleken versnotterd. Waren ze nou wel of niet de oorzaak van mijn misselijkheid gisteren? Heeft Google gelijk of mijn paddenstoelboeken? Er staat nog een restje in de koelkast. Wil er toch nog een experimentje aan wagen. Giftig of niet, that's the question en ik wil het weten ook.

Vandaag moest ik tanken en daar zag ik bijzonder tegenop. Met reden, want het lukt me zelden zonder getob en gedonder. Bovendien zit die aardige mevrouw niet meer in haar hokje om mij indien nodig bij te staan, want ook hier word je sinds kort geacht om met behulp van een betaalkaart jezelf te redden.

Tanken is wat mij betreft een typische mannenklus die ik graag uitbe-steed. De stinkende dieselsmurrie die op mijn schoenen drupt, waar je in staat te glibberen en die mijn handen bevuilt. De slang die te kort is, het tankgatluikje dat niet open of dicht wil, de dop die je vergeet, het geklungel om de ijzeren tuit weer op zijn plek te krijgen, de rij achter je die steeds langer wordt, de voelbare irritatie van de wachtenden en

de stank in de auto na alle geknoei.

“Gewoon de aanwijzingen van het apparaat volgen”, zei mijn man. En het lukte wonderwel. In no time was het gepiept, een fluitje van een cent eigenlijk. Met een overwinnaarsgevoel stapte ik in de auto, draaide de sleutel om en kromp in elkaar van het oorverdovende lawaai van het alarm dat, om wat voor reden dan ook, geactiveerd werd.

Het voordeel van tanken weegt echter ruimschoots op tegen alle weerstand en gedoe: een groot gevoel van vrijheid. Met een volle tank kan ik, zonder al te veel tegenwind en files, elk moment half Europa doorkruisen. De wereld ligt voor mij open, een geruststellende en heerlijke gedachte.

Terwijl ik het bovenstaande typte, naderde een hoornaar traag het toetsenbord, kroop er op en ging zich uitgebreid poetsen. Een koningin die buiten weggekropen tussen de houtblokken, door de warmte binnen werd geactiveerd. Heb haar voorzichtig gevangen met een lucifersdoos zoals mij geleerd werd en buiten losgelaten.

Een paar jaar geleden las ik Sapiens van Yuval Noah Harari. Iedereen was vol lof en ook in Nederland werd het een bestseller. Mij stoorde vooral de manier waarop de vele veronderstellingen werden geponeerd als feiten, het generaliserende karakter en het ontluisterende mensbeeld dat hij schetst. Met name dat laatste wekte mijn verontwaardiging.

In Sapiens wordt de geschiedenis van de mensheid beschreven vanaf het begin van het Stenen Tijdperk, zo'n 2,5 miljoen jaar geleden, tot aan de 21^e eeuw. De rode draad in het verhaal is hoe de huidige mens, de Homo Sapiens, zich heeft kunnen ontwikkelen van een van de vele mensachtigen, tot heerser over vrijwel alle levensvormen wereldwijd.

Taal speelde een doorslaggevende rol. Vrijwel alle dieren hebben hun eigen taal en communicatiemethoden, maar Mensdieren zijn in staat om klanken tot betekenisvolle woorden en zinnen aaneen te rijgen. Bovendien kan van alle diersoorten alleen de mens informatie overbrengen over zaken die niet rechtstreeks waarneembaar zijn. Harari noemt daarbij legenden, mythes, goden en religies als voorbeeld. Door middel van taal konden deze ‘verzinsels’ zoals hij ze noemt, verder worden uitgedragen. Culturen noemt hij imaginaire realiteiten. Aan de ‘collectieve fantasie’ van de mensheid ontleen goden, naties, geld, mensenrechten, wetten en rechtsgang hun bestaansrecht.

Harari beschrijft de mensheid, maar ik zie geen mensen. Mij stoort de eenzijdige manier waarop hij de evolutionaire ontwikkeling weergeeft. Hij heeft het over hersenspinsels, fictie, fantasie, verzinsels, mythes en imaginaire realiteiten maar gaat voorbij aan het feit dat er een logische constructie onder dit alles zit. Dat het is ontstaan uit de behoefte om te overleven en zin aan het leven te geven, een zoeken naar antwoorden op de vele vragen, om troost en een houvast te bieden, en met de schaarse middelen die destijds ter beschikking stonden, grip op de wereld en het leven van alledag te krijgen. Het waren overlevingsstrategieën. Deze ‘verzinsels’ behoren tot het wezen van de mens en zijn net zo reëel als hun fysieke voedsel.

Hij positioneert de (oer)mens als blinde destructor en laat de mechanismes achterwege over hoe de Mensdieren, als onderdeel van de natuur en in de strijd om het bestaan, tot dit gedrag heeft kunnen komen. De ‘feiten’ worden met regelmaat als beschuldigingen opgediend.

Ondertussen nog steeds geen kraanvogels. De LPO (Ligue pour la Protection des Oiseaux), de Franse Vogelbescherming, bevestigt in hetdagelijkse overzicht via www.champagne-ardenne.lpo.fr, dat er nauwe-

lijks trek te bekennen valt. Bij Lac du Der en in Hessen wachten rond de honderdduizend kraanvogels hutje mutje op een gunstige wind. Zolang ze hun dagelijkse kostje bij elkaar kunnen scharrelen hebben ze geen haast. Ook voor de komende tien dagen is er een stevige zuidwestelijke tegenwind voorspeld. Ik wacht maar rustig af, zit niets anders op.

Opnieuw aardedonker en aangenaam stil toen ik Tommie uitliet. Nauwelijks vliegtuigen in de lucht met dank aan het virus. Bij de vijver dwarrelden vier vleermuizen in de lichtbundel van mijn zaklamp toen ik deze langs de bomen liet schijnen en fladderden een eindje mee.

Vrijdag 23 oktober

Slecht geslapen en brak, maar wel lekker zo'n bed helemaal voor jezelf alleen en niemand om rekening mee te houden tijdens mijn nachtelijke onrust en gewoel. Pas tegen achten begon het eerste licht te dagen.

Een schichtige vos met een teddyberenkopje om 00.32 en een boomarter om 05.08 uur. De camera stond zo'n vijf cm te hoog afgesteld om hem vol in beeld te krijgen. Het is een terugkerend dilemma. Richt je op rechts dan mis je wat er links gebeurt en omgekeerd, hangt hij hoog dan zie je niet wat zich pal voor de lens afspeelt, bij een lage opstelling mis je de passanten op afstand, afhankelijk ook van de glooiing van het terrein en het gegeven dat hier nauwelijks een vlakke vierkante meter te vinden is.

Tot deze zomer gingen we ervan uit dat het steenmarters waren die eens in de zoveel jaar de eieren of jongen van de kerkuil in de kapschuur kwamen 'ophalen'. Er staan hier weliswaar overal plukken bomen en bosjes, maar er is geen echt bos in de onmiddellijke nabijheid. Een steenarter lag voor de hand. Mijn onbetaalbare camera haalde deze veronderstelling onderuit. Grotere oren, boven op zijn kop en recht omhoog, een van de onderscheidende kenmerken van een boomarter. Hopelijk krijg ik ook nog steenmarters te zien, bunzings, hermelijnen, wezels en de vertederende beverrat met zijn enorme oranje overbeet. De beverrat of ragondin heeft trouwens niets rattigs. Ze lijken op kleine bevers met een ronde staart en ik vind ze prachtig.

Naast het uiterlijk is het gedrag van de dieren het meermaals afkijken waard. Het schichtig om zich heen kijken, het bevriezen, de speurende blik omhoog, het argwanend turen naar de camera, de haastige vlucht. Voortdurend op hun hoede voor mogelijk gevaar, wantrouwen en angst voor het onbekende, net als het Mensdier wanneer de situatie dit vereist. De drie snuffelende dassen die ik tot nu toe heb waargenomen

waren een uitzondering door hun onverstoorbaarheid, geheel in tegenstelling tot de meeste vossen en de beweeglijke boommarters.

Afgelopen zomer driemaal een waarneming van een vos en een egel op enkele meters afstand van elkaar, beide foeragerend op pruimen. De overvloed aan voedsel zal ongetwijfeld hebben meegespeeld dat angstgedrag bij de egels afwezig was.

De Homo Sapiens zat onder het wandelen in mijn hoofd. Hoe vanuit een minuscule cel de huidige mensheid zich heeft ontwikkeld en hoe deze miljoenen jaren later vrijwel alle overige levensvormen (op bacteriën en virussen met hun mutanten na...) naar de hand wist te zetten door expansiedrift, machtsvertoon en agressie, door ontdekkingen, wetenschap en technisch vernuft. Ik dacht aan de onvoorstelbare vernielingen die door de sapiens in de loop der tijden aan hun leefgebied zijn aangericht en waarvan de media dagelijks getuigen: de olie en het afval die de zee vervuilen en het koraal vernietigen, het kappen van tropische regenwoud, de luchtvervuiling door industrie, landbouw en verkeer, het gebruik van pesticiden, herbiciden en fungiciden waardoor levende organismen afnemen en op den duur verdwijnen. Daarbovenop het verdriet en de ellende die mensen elkaar aandoen door oorlog, geweld, onderdrukking en criminaliteit. De lijst is lang. Velen zien de mens als een plaag voor de aarde.

Ik ga gebukt onder al deze onweerlegbare feiten, maar er is ook een andere kant van het verhaal. Mensen hebben in de loop der tijd veel bewonderenswaardigs tot stand weten te brengen naarmate hun intellect en hun moraliteit zich verder ontwikkelden. Ik denk hierbij aan gunstiger leefomstandigheden door verbeterde voeding en huisvesting en een goed georganiseerde gezondheidszorg, een optimale ontwikkeling van intellectuele capaciteiten door een hoog niveau van onderwijs

en wetenschappen, moderne communicatiemiddelen die de wereld hebben opengelegd, kunst en cultuur, liefdadigheid en een goed georganiseerde maatschappij, met name in democratische samenlevingen waarin willekeur grotendeels is uitgebannen en eenieder zich in principe veilig kan voelen. Let wel: in principe.

In het geïdealiseerde beeld van de edele wilde zoals Rousseau in de 18de eeuw voor zich zag, geloof ik niet. Voor geen goud zou ik mijn levensomstandigheden willen ruilen met die van de jagers en verzamelaars uit de oertijd, noch met die uit de Middeleeuwen, noch met die uit de vorige eeuw, zeker niet als vrouw. Niet zozeer vanwege de toegenomen welvaart, maar met name vanwege de verworven vrijheden van deze tijd, de groeiende gelijkwaardigheid van de seksen, de vrijheid van meningsuiting, de breed gedragen Rechten van de Mens. Ik mag zijn wie ik wil zijn, ik mag gaan waarheen ik wil gaan (tot op zekere hoogte), ik mag doen wat ik wil doen, binnen de grenzen van de democratisch opgestelde wetten, mijn (financiële) mogelijkheden en mijn geweten.

Buurman Jean Jacques op bezoek vandaag. Gesproken over het virus, hij is somber, kan zijn zus en zijn kleinkinderen niet omhelzen, waar lijkt dat nou op... Zijn wandelclub is tijdelijk opgeheven en hij moet steeds een 'attestation de déplacement' op zak hebben waarop staat hoe laat hij weggaat en waar naar toe, dat is toch niet normaal? Hij heeft pijnlijke schouders want veel te hard gewerkt op het dak van de schuur die hij er pas heeft bijgekocht. Altijd maar werken, werken.

Waarom dóe je dat dan Jean Jacques? Je hebt al zoveel grond, je bent gepensioneerd... Hij moet wat te doen hebben anders verveelt hij zich, zeker in deze tijd met alle beperkingen en verboden.

Ach Jean Jacques, het zit hem niet mee, zijn ogen twinkelen niet meer. Heb hem een glaasje sherry ingeschonken en verteld over het boek De Pest van Camus waarin ik aan het lezen ben. Ja, de pest, dat was ook

niet best, misschien nog wel erger, maar lang geleden. Mijn geruststellende woorden bereikten hem niet. Het leven overkomt hem de laatste tijd, hij is onzeker, heeft de teugels niet meer in handen en vindt dat moeilijk te accepteren.

Niets verteld over mijn wildcamera, ik kijk wel uit, hij is veel te goed bevriend met de jagers. De vossen vreten zijn kippen op. Alleen al het zien of het noemen van een vos wekt zijn verontwaardiging. Ik vertel dus maar niet over de aantallen die hier 's nachts door mijn tuin wandelen en bij hem ongetwijfeld ook, hij moest eens weten... Een das had vorig jaar een deel van zijn maïskolven in de moestuin opgevreten, hij is er nog niet overheen, weg met die dassen. Qua schade misschien een 35 euro, maar hij voelt zich bedreigd, ondanks dat hij in relatieve welstand leeft. Jammer dat hij niet kan genieten van de dieren om zich heen, er ontgaat hem zoveel moois.

Een bescheiden half maantje stond er aan de hemel tussen de jagende wolken en verlichtte met wat sterren hier en daar net voldoende het pad om niet in de berm terecht te komen.

Zaterdag 24 oktober

Op eigen kracht de nacht goed doorgekomen en met plezier de nieuwe dag begonnen.

Grote groepen staartmezen, de dagelijkse buizerds, wegvluchtende lijsterachtigen in de vruchtdragende bosschages langs het pad, en het ruoer van eksters en gaaien die een bosuil aan het wegpesten waren.

Dreunende schoten verderop die de grond onder mijn voeten deden trillen. De blaffende honden en elkaar toeschreeuwende jagers bleven buiten mijn zicht, maar de spanning van geweld hing in de lucht. Op-laaierende verontwaardiging en ongerustheid over het lot van mijn nachtelijke vrienden.

“Ben je niet bang, zo afgelegen en helemaal alleen?” wordt mij regelmatig gevraagd. Nee, ik ben volstrekt niet bang. En dat is maar goed ook, anders zou een verblijf hier in mijn eentje niet te doen zijn, want er zijn voortdurend geluiden die je niet thuis kunt brengen. Kan me eerlijk gezegd niet voorstellen wie me hier kwaad zou doen, in een drukke stad loop je volgens de statistieken meer risico. Ik heb wel goede sloten op de deuren die ik 's avonds zorgvuldig sluit.

Vroeger kon ik me aardig verdedigen na een aantal jaren Pencak Silat, een Indonesische gevechtssport. Nu is dat wel even anders, één flinke trap, zo de omstandigheden dit zouden noodzaken, en een acute hernia is niet ondenkbaar. Dat er zich hier overigens een situatie aan zou dienen waarbij ik mij moet verdedigen lijkt me niet waarschijnlijk, en als dat zo is, dan zien we wel weer verder, wie dan leeft wie dan zorgt.

Vliegen, dát is pas eng. Bij het boarden kan ik me werkelijk niet voorstellen dat ik weer levend en wel uit een van die gigantische metalen monsterbakken zal stappen die in een angstaanjagende rij klaar staan om de reizigers op te slokken. Het is elke keer een nachtmerrie, al is het eenmaal in de lucht, wanneer de pillen weggewipt met een glas rode wijn hun werk doen, wonderschoon om de aarde onder je voorbij te

zien glijden. Al of niet besneeuwde bergen, kronkelende rivieren en uitgestrekte toendra's, de talrijke lichtjes van steden ver onder mij. Adembenemend mooi, zo ook de zon die je ziet ondergaan of opkomen. De heerlijke geuren rondom de rammelende karretjes en de spannende bakjes met inhoud kan ik eveneens zeer waarderen. De tv voor mijn neus krijg ik nooit aan de praat, ik volg deels de films links en rechts van mij, vrijwel zonder uitzondering knokfilms. Als de angst getemperd is hééft het ook wel weer wat. Het is toch ook niet te geloven dat je in Amsterdam instapt en acht of twaalf uur later in China uitstapt, of ergens in de V.S., India of Afrika, dat je over de Sahara en de Alpen vliegt. Wat kunnen mensen veel! En graag maak ik er gebruik van om een of twee keer per jaar onze dierbare zoon, schoondochter en kleinzoons, altijd verblijvend in verweglanden, in de armen te sluiten.

Op de radio de onheilspellende intro van Der Erlkönig, een dramatische tekst van Goethe, door Schubert in muziek vertaald. Heftig, beklemmend en aangrijpend. Met mijn hoofd in mijn handen geluisterd. Het laatste couplet:

“Dem Vater grauset's, er reitet geschwind,
Er hält in den Armen das ächzende Kind,
Erreicht den Hof mit Mühe und Not
In seinen Armen das Kind war tot...”

De stilte na het geweld van de muziek was oorverdovend. Emoties, maar goed te hanteren.

Het was tegen middernacht toen ik Tommie gisteravond uitliet. Een halve, hel oranje maan en jagende wolkenlierten in vele nuances grijs er langs en doorheen. Ademloos bewonderd en geprobeerd in beeld

vast te leggen. Thuisgekomen bleken de foto's de werkelijkheid op geen stukken na te benaderden. Lege plaatjes, zonder de wind, het ritselende blad en de nachtelijke duisternis. Alle foto's weggeklikt.

Zondag 25 oktober

Beroerd geslapen, somber weer. De LPO bevestigde dat er geheel volgens verwachting nauwelijks kraanvogeltrek was vanwege harde, zuidelijke rukwinden en regen. Mijn viervoetige vrienden hadden er blijkbaar geen last van en waren de hele nacht actief onder de perenboom, 22 maal sloeg de camera aan waarvan 15 bruikbare opnames.

Het afkijken neemt de nodige tijd in beslag. Wanneer er op het eerste oog niets te zien is, bestudeer ik zo nodig elk filmpje zeker zes keer, telkens vanuit een andere hoek. Tien seconden naar één plek spieden blijken dan nog best lang. In een aantal gevallen is er inderdaad niets zichtbaar geregistreerd, maar vaak duikt er toch wat op: opflitsende of bewegende, in grote variërende, koplampjes tussen de fijnsparren. Vandaag 3x een bosmuis, een nieuwe soort. Door zijn kleine lijfje tussen de vegetatie kijk je er makkelijk overheen, zo ook over een verdwijnende vossen- of marterstaart in een fractie van een seconde. Het is een spannende bezigheid met aangename verrassingen.

Naast de muizen nog 3x een vos en vijf geslaagde opnames van boommarters, waaronder voor het eerst twee tegelijk. Prachtige exemplaren, duidelijk kleiner dan wat er normaal voorbij komt, ook schichtiger en beide met een brede lichte bef. Kicken! Verder een fraaie egel, pal voor de lens langs paraderend en enkele intrigerende lichtjes tussen de takken van de fijnsparren.

Met Tom een eind gelopen langs de weilanden. Er stond een hek open en daar kan ik onmogelijk weerstand aan bieden, altijd spannender dan een pad. Het is wel zaak om af en toe goed om je heen te kijken, want op andermans land lopen wordt hier niet op prijs gesteld, wat ik me overigens heel goed kan voorstellen. De beste tijd is tussen half een en twee uur wanneer vrijwel heel Frankrijk aan tafel zit.

Het weiland liep af naar een forse pluk gemengd bos dat ik graag wilde afzoeken op vossen- of dassenburchten en roofvogelnesten, maar stuit-

te op een omheining van driedubbel prikkeldraad. Eroverheen springen lukt me niet meer, op mijn rug eronderdoor nog wel.

Het was een mooi gevarieerd bosje, Tommie was ook enthousiast en ik hield hem goed in de gaten, hij ruikt meer dan ik zie. Er vloog een insect in mijn keel, walgend en kokhalzend strompelde ik verder door de bramen. Hielp niet, dan in vredesnaam maar slikken, maar de vlieg zette zich schrap. Tranend en hoestend mijn weg gezocht en kwam uit bij het huisje van Liesbeth. De vlieg bleef nog uren hinderlijk aanwezig.

Liesbeth woont in het spoorwachtershuisje een dikke kilometer bij ons vandaan. Het kwam acht jaar geleden te koop, nadat de bijna honderdjarige eigenaresse, met haar laatste krachten tegenstribbelend, in het bejaardenhuis werd opgenomen toen ze voor de derde keer onderkoeld en hulpeloos op de vloer werd aangetroffen. Het huisje stond geruime tijd leeg en ik was bang dat een nieuwe eigenaar de prachtige beuken op het bijbehorende terrein zou kappen. Over het algemeen is dat het eerste wat er hier, en ook in Nederland trouwens, gebeurt bij de aankoop van een huis: wég met de oorspronkelijke vegetatie en vervolgens het aanplanten van coniferen en laurierkers: snel groeiend, geen ‘bladrommel’ en makkelijk in onderhoud, wat wil een mens nog meer.

Ik schreef een stukje over het spoorwachtershuisje (te koop voor 15.000 euro) en de mooie beuken in het tijdschrift van de roofvogelwerkgroep waar ik lang actief voor was. Dezelfde week dat het nieuwe nummer uitkwam stond Liesbeth op de stoep en ging per omgaande tot aankoop over. Haar ideaal was een huis dat geheel zelfvoorzienend zou zijn. Water uit de put, een ecologisch verantwoord toilet, zoveel mogelijk recycling van alle water, zonnepanelen en lemen wanden. Het huis zou tevens dienen als tussenstation op weg naar het Lammergiercentrum in Noord-Spanje dat ze had opgezet en waar ze al jaren actief voor was. De verbouwing van het piepkleine huisje vorderde bijzonder traag, zelfs

voor Franse begrippen. Om haar ideaal van volledige zelfvoorziening te realiseren bleek een uiterst ingewikkelde machinekamer van formaat nodig. Ik spoorde Liesbeth aan om de architecte en de aannemer wat meer achter de vodden te zitten. Voor mij geldt: hoe eerder klaar, hoe langer plezier.

“Hebben wij haast, Liesbeth?”, vroeg haar vriend Sjaak (91). “Nou nee”, zei Liesbeth (80), ”dacht het niet”.

Een jaar later kreeg ze longkanker, die ze met grote moed bevocht, verantwoordigd over de eindigheid van haar actieve leven. Langzaam ging ze achteruit, kwam in het hospice terecht, waar ze na twee maanden werd ontslagen omdat ze in plaats van dood te gaan steeds levender werd. Er gloort voorlopig weer wat licht. Van harte hoop ik Liesbeth, Sjaak en het hondje, zuurstoffles in de achterbak, hier weer terug te zien. Ik zie haar er toe in staat. Een kleine, frêle vrouw met de levenskracht van een van de dikke beuken voor haar huis.

Het schrijven lukte niet vanmiddag, maar het móest. De zelfopgelegde druk in combinatie met het gebrek aan slaap haalden mij volledig onderuit: het wordt niets, ik kan niets, ik ben niets.

Radio aan. Het klarinetconcert van Mozart was precies wat ik nodig had. Wat ongelooflijk mooi. Het luisteren naar de muziek herstelde vertrouwen en gemoedsrust en ik kon weer verder.

Geen maan, het miezerde wat, een verre bosuil en het geritsel van vallend blad. In het donker getreurd en gemijmerd over vriendschap. Verwachtingen waren er niet en nooit, alleen een onuitgesproken vanzelfsprekendheid om gewaardeerd te worden om wie ik ben, maar niet méér ben misschien...

Maandag 26 oktober

Zonnig weer, windstil. Op het moment dat ik mijn slaapdrongen hoofd buiten de deur stak ruiste een enorme groep houtduiven over mij heen. Duiventrek! Struikelend naar binnen, verrekijker en fototoestel van de tafel gegrist en op een draf met Tom naar de heuvel waar voortdurend nieuwe groepen voorbijkwamen, pal over en verderop, variërend van tientallen tot vele honderden exemplaren. Foto's gemaakt, gefilmd en genoten. Van tellen kwam het niet, te veel tegelijk. Zingende roodborsten, boomleeuweriken en het gepink van trekkende groepjes vinken rondom. Het uitzicht en de prachtige wolkenformaties in me opgenomen en een rondje om Liesbeths huis gemaakt.

Vanwege de duiventrek laat ontbeten en ondertussen de camerabeelden afgekeken: 4x een vos en 3x een muis (onduidelijkheid over de soort), enkele oplichtende koplampjes tussen de sparren en een enorme boommarter in volle glorie.

Een werkschema gemaakt op losse vellen papier waarmee met allerlei andere zaken de tafel inmiddels compleet bedekt is geraakt. Naast baas in eigen bed is baas op eigen tafel eveneens een groot genoegen. Een vurige viburnum gefotografeerd en voor de zoveelste maal betreurd dat alles wat zo rijk bloeit en prachtig is vergaat, de gevallen bladeren die een boom volledig uitkleden tot er niets meer over is dan de stam en kale takken. Met knoppen in aanleg weliswaar. Een troost en een metafoor voor het leven.

Onder het lopen moest ik denken aan een gesprek enkele jaren geleden met een gelovige vriendin die ik hoogacht. Ze belijdt haar geloof niet 'op haar knieën', zoals Hadji Bektasj Veli* het zo mooi verwoordde, maar met haar hart. Ze kwam langs toen ik net met toenemende verontwaardiging het boek Sapiens aan het lezen was. De evolutie kwam

aan de orde. “Je denkt toch niet echt dat mensen van apen afstammen?” Ik legde uit dat dit inmiddels onomstotelijk was bewezen met alle middelen die daar in de huidige tijd voor ter beschikking staan zoals het analyseren van genetisch materiaal. Dat de wetenschap ook had vastgesteld dat de aarde om de zon draait en niet omgekeerd, en dat het leven op aarde al oneindig veel langer duurt dan de enkele duizenden jaren waar zij van uitging. Ik zat nog midden in mijn verhaal toen ze uitriep: “Maria, ik wil het niet weten, ik wil gelóven!”

Dát was een eyeopener, zo had ik het nog nooit bekeken... Kan me nu, door haar reactie, veel beter voorstellen dat mensen in hun bestaan een kompas nodig hebben om hen door het woelige leven te leiden. Pasklare antwoorden op alle vragen die zich aandienen, door middel van een handleiding in praktisch en moreel opzicht, de Bijbel, Koran, Thora, een ander heilig boek of via mondelinge overlevering. Dit mag wél en dat mag níet en als je dat allemaal opvolgt dan komt het goed en volgt er een rijke beloning na een soms kommervol bestaan. Wereldwijd is daar duidelijk behoefte aan en is er bij een aantal religies op de een of andere manier vorm aan gegeven.

De etymologische betekenis van religie is ‘verbinding’, niet alleen tussen mensen onderling, maar ook met de ‘bovenwereld’ de wereld van goden en geesten, die de zin, de oorsprong en het einde van alle leven bevatten, Alfa en Omega.

Zolang religie, met ruimte voor persoonlijke vrijheid, haar wezensbegrip ‘verbinding’ bevordert en een houvast is voor de dagelijkse gang van zaken, is het een heilzaam concept voor degene die er behoefte aan heeft. Wanneer religie wordt geïnstitutionaliseerd en al te zeer verflochten raakt met macht en geïnfilteerd door politieke belangen, kan het een regelrechte bedreiging vormen voor een vreedzame en evenwichtige samenleving. Het ‘wij’ en ‘zij’ gevoel wordt gecultiveerd, waar-

bij 'wij' goed zijn en 'zij' fout en 'wij' moeten groter en sterker worden om de veiligheid te waarborgen en het licht onder de ongelovigen te laten schijnen.

Er zijn jammer genoeg weinig godsdiensten die hiervan gevrijwaard blijven. Macht en machtsmisbruik spelen bij een aantal religies een rol, ook in onze moderne samenleving en zijn een voortdurend op de loer liggend gevaar voor verworven vrijheden en het welzijn van zowel gelovigen als ongelovigen.

Zelf ben ik katholiek opgevoed. Herinner mij spanningen als kind toen mijn oom een protestants meisje wilde trouwen. Hij drukte de bruiloft erdoor, maar mijn grootouders waren niet aanwezig en er werd heel wat afgehuild destijds. Ik begreep er als kind niets van, vragen bleven onbeantwoord. Jaren later moesten er een decaan en een dominee aan te pas komen alvorens ik toegang kreeg tot de Christelijk Gereformeerde familie van mijn toenmalige vriend, inmiddels al ruim vier decennia mijn man.

Het dorp waar ik opgroeide was vrijwel volledig katholiek, het aanliggende dorp protestants. Op jaarlijkse kermisdagen waarbij de alcohol rijkelijk vloeide werd er heel wat afgeknokt tussen de jongemannen van beide dorpen en onderling vriendschappelijk verkeer was zeldzaam. Wanneer de Katholieke Volkspartij de verkiezingen won, was iedereen uitgelaten blij, ik ook als kind, terwijl verreweg de meesten van ons geen idee hadden wat de inhoud van het verkiezingsprogramma was. Maar het was ónze partij en wij hadden gewonnen van de protestanten, hoezee! Er was veel meer oog voor wat ons scheidde dan wat ons verenigde.

Nadat ik het ouderlijk huis verliet, zocht ik mijn eigen weg.

De prachtig harmoniërende stemmen van de monniken van Chevetogne symboliseren het verbindende element, het wezen van religie. Ik kan er uren naar luisteren.

Buiten was het zicht perfect ondanks het zware wolkendek en was alleen de wind te horen. Drie van de zes huizen in het gehuchtje verderop waren verlicht. Drukke boel vanwege de herfstvakantie.

* Hadji Bektash Veli: zie 28 en 30 oktober

Dinsdag 27 oktober

Gisteravond bij het opstellen van de camera vergeten om het knopje op 'on' te zetten. Stom, wie weet wat ik allemaal voor moois heb gemist. Anderzijds scheelt het ook weer een hoop tijd. Ontbeten met de Linda. Had voor vertrek een halve jaargang uit 2018 bij de Kringloop gekocht. Bijzonder boeiend om kennis te nemen van werelden die niet de mijne zijn.

In Rhin-Havelluch zijn 68.430 kraanvogels geteld, bij Diepholzer-Moorniederung 55.527 stuks, bij Rügen staan er ruim 30.000 klaar en 50.500 bij Lac du Der. Een geweldige site de www.champagne-ardenne.lpo.fr, hij staat bovenaan bij mijn favorieten. Ze doen geen voorspellingen, de dagelijkse informatie is altijd van een dag eerder. Kun je zien wat je gemist hebt of het bevestigt je eigen waarnemingen. Een geruststelling als de LPO-waarnemers ook niets gezien hebben. Omgekeerd is lastiger te verteren.

In het nieuws: moordende moslimfundamentalisten, een dreigende Erdogan en bloeddorstige menigten in Pakistan en andere Islamitische landen die luidkeels protesteren tegen Macron en zijn betoog over de vrijheid van meningsuiting, óók op religieus gebied. Tegelijkertijd verontwaardiging in Europa en daarbuiten, waar het grote publiek het helemaal gehad heeft met het gedrag en de wraakzuchtige acties van 'de moslims'.

Ongerustheid over het welzijn van mijn vrienden van buitenlandse afkomst en hun kinderen, die mij zeer dierbaar zijn en waar ik vannacht over droomde. Ongerustheid over het feit dat door het aanhoudende rumoer rondom het bloeddorstige optreden van militante moslimfundamentalisten de afgelopen weken, de volkswede zich keert tegen alle getinte nieuwe Nederlanders, zonder aanzien des persoons, waarbij emoties niet langer worden gefilterd door het verstand. Waarbij voorbij

wordt gegaan aan het feit dat de meesten bijdragen aan onze gezamenlijke welvaart en Nederland letterlijk en figuurlijk meer kleur hebben gegeven, dat ze ons cultureel en culinair hebben verrijkt. Het zijn onze collega's, medeburgers, vrienden, de partners van onze kinderen. Het houdt dezer dagen de gemoederen volop bezig en doet de integratie geen goed.

Geen paddenstoelen vandaag, verder veel moois en ik kan niet ophouden er foto's van te maken om het bij me te houden.

Sinds kort heb ik een smartphone (oftewel smartfoon), waar ik mij lang tegen heb verzet. Mijn man kocht een nieuwe en ik kreeg zijn oude, zoals ik mijn vorige telefoon ook van hem overnam. Het voordeel van zo'n ding is dat je er ook foto's en filmpjes mee kunt maken en het zit wat makkelijker in je zak, lekker plat. Dat is tot nu toe zo'n beetje het enige wat ik er mee kan. Niet teveel technische zaken tegelijk, dat trekt mijn hoofd niet.

Kwam halverwege het pad de dochter van buurman Michel tegen met een paar enorme stokbroden onder haar arm, een kefhondje en haar zoontje op zijn step. Ze lijkt onwaarschijnlijk veel op haar vader.

Toen ik hoorde dat de burens met een eerste kleinkind waren verrijkt, stopte ik een mooie kaart in de bus om hen uitbundig te feliciteren met dit grote wonder. "Wat een prachtig geschenk!", schreef ik. Jonge honden, jonge katjes, baby's, allemaal even lief, ik word er onder alle omstandigheden blij van. Hoorde later dat het een familiedrama van formaat was geweest omdat de moeder niet getrouwd was, zelfs geen verloofde had. De verwekker bleef alleen binnenshuis bekend.

Het is goed gekomen. Regelmatig zie ik het mollige, goedlachse kereltje met zijn trotse grootmoeder wandelen en bij zijn oom en grootvader op de tractor voorbij komen.

In de koelkast een paar overgebleven krentenbollen van de heenreis. Ondanks de gezouten boter en royaal oude kaas smaakten ze mierzoet. Ergerlijk dat tegenwoordig aan alle levensmiddelen suiker wordt toegevoegd. Heb me al bij diverse bedrijven hierover beklaagd. Nog een heel gedoe ook. Twee of drie formulieren dienen digitaal te worden ingevuld waarna ze het nummer van je bankrekening willen weten. Maar ik wil geen geld, ik wil geen suiker in mijn eten, het tast de smaak aan en is ongezond.

Hoewel niet van plan om een voerplaats aan te leggen en dieren te lokken, was ik wel benieuwd wat er zou gebeuren. Heb een ei van over de datum gebroken, de krentenbollen in brokken verdeeld en alles op een tactische plek neergegooid. Terwijl ik de camera installeerde slobberde een sneaky dichterbij gekomen Tommie per omgaande achter mijn rug het ei op en ging er vandoor met een stuk krentenbol tussen zijn kiezen.

De wind rukte de deur uit mijn handen en blies volop blad naar binnen toen ik mijn avondwandelingetje wilde maken. Tom deinsde terug en had er geen zin in en ik moest hem naar buiten commanderen en meelokken. Kort rondje gedaan en de das om mijn hoofd gedraaid. De zwiepende bomen bestookten ons met tamme kastanjes en eikels. Snel naar huis, elektrische deken aan en lang gewacht op slaap.

Woensdag 28 oktober

Tegelijk met de zon opgestaan en regelrecht naar buiten. Motregen, grijs en grijs, loeiende koeien en een pinkende roodborst. Minimale trek, wel drie reeën en rumoerige boomklevers. Zowaar een onzichtbaar zingende cirlgors in een dichte meidoorn. De meidoorn gefilmd om het geluid te vangen en mee naar huis te nemen. Hij bleef jammer genoeg ongezien in zijn fraaie vederpakje. Elk voorjaar bereikt zijn bekende riedeltje mij wel ergens vanuit de wei van Jean Jacques aan de overkant van de weg.

Het afkijken van de wildcamera leverde vrolijke momenten op toen Tommie opdook in de eerste vier filmpjes, als een vos met zijn neus over de grond speurend naar de laatste krentenbolresten. Op het vierde filmpje had hij beet. En net zoals de niet gedomesticeerde dieren in de tuin, keek hij alvorens te eten uitgebreid om zich heen of er geen concurrentie in de buurt was. Er passeerde 7x een vos en een marterstaart. Het toetje van vandaag was een boommarter die, pal voor de camera, de laatste seconde zijn hoofd optilde en vol zicht gaf op zijn keelvlak.

Vanwege alle commotie en onrust van de laatste weken was ik er eens rustig voor gaan zitten om wat te schrijven over de boeiende en kleurrijke historie van de Islam. Er zijn bibliotheken vol geschreven over dit onderwerp, waarvan maar een deel uit het Arabisch is vertaald. Bekend is het verhaal over de strijd tussen de werelden van de theoloog en anti-rationalist Al-Ghazali (11/12de eeuw) en de filosoof, arts en wetenschapper Avicenna (12de eeuw) ook wel Averroes genoemd. In grote lijnen komt het hierop neer dat Avicenna probeerde de ideeën van Aristoteles en Plato in overeenstemming te brengen met de leer van de Islam omdat er volgens hem geen conflict was tussen wetenschap en godsdienst of filosofie. Al-Ghazali daarentegen beweerde dat alles wat gebeurt, gebeurt door de hand van God, dat causaliteit schijn is, en onderzoek zin-

loos en uit den boze. Al Ghazali won en legde daarmee de basis voor de vijandschap tegen de rede en het redelijke. Dit alles in grote lijnen en in algemene zin. Er waren daarnaast en daarna vele geleerden en filosofen met ideeën die elkaar hier en daar raakten, met elk hun eigen interpretatie en uitleg van de Koran en andere geschriften en met elk hun eigen volgelingen en tegenstanders.

Ik wilde vertellen dat niet alleen in de Westerse wereld, maar ook in Turkije, Iran, Marokko en andere islamitische landen een strijd wordt gevoerd, vaak letterlijk, om het seculiere systeem te redden van het onderdrukkende conservatisme binnen de Islam dat een letterlijke interpretatie van de Koran voorstaat, ageert tegen de scheiding van kerk en staat en er van uitgaat dat alle landen tot de islam bekeerd dienen te worden.

Ik wilde schrijven over de Alevieten, die een belangrijke religieuze stroming binnen de Islam vormen, zowel in Turkije als onder Nederlanders met een Turkse achtergrond. Over Hadji Bektash Veli, een 13de-eeuwse alevitische leraar, soefimeester en afstammeling van de profeet Mohammed, en over alevitische poëzie, literatuur en muziek, maar las zonet de reacties van een aantal Nederlanders met een moslimachtergrond, die hun mening gaven over de recente aanslagen in Frankrijk. Op de vertegenwoordiger van het Contactorgaan Moslims in Nederland na, veroordeelden verreweg de meesten niet de daders van de bloedige aanslagen, maar president Macron en zijn pleidooi voor de vrijheid van meningsuiting. De moorden werden goedgepraat en de spotprenten als symbool van moslimhaat gezien. Ze snapten niet waarom sommige Franse fundamentalistische moslimorganisaties verboden werden verklaard en vonden dat de vrijheid van meningsuiting begrensd diende te worden. Jammer! Gedeelde verontwaardiging over de laffe moorden zou ons verbonden hebben, het zelfbeklag zorgde voor verdere verdeeldheid. Mijn woede vlamde op, een primitieve en instinctieve woede,

de onbeteugelde woede van een Mensdier.

In het Westen zijn we vooral bekend met de dominante behoudende tak van de islam, door het gefulmineer in woord en daad tegen de democratische waarden van de nieuwe thuislanden. Erdal Balci, die opgroeide op het platteland van Turkije, schreef in zijn column in de Volkskrant van 19 oktober dat: "... groeperingen die door de Islam zijn gekleurd, iedere plaats waar ze zich settelen vroeg of laat in een brandhaard van religieuze en sektarische zaken veranderen, omdat Middeleeuwse elementen er overheersen boven de meer vrijzinnige opvattingen van de liberale stromingen binnen de Islam".

Door onwetendheid en ongeïnteresseerdheid wordt alle fundamentalistische gedonder in de wereld op dé Moslims afgeschoven, die als katten in het nauw van zich af gaan bijten of zich klein maken.

Sluierbewolking en een omfloerste maan. Het was mooi buiten, maar de bekoring van gisteravond ontbrak. Was het een andere lichtinval, was het de omgeving, of was ik er minder ontvankelijk voor door de onrust in mijn hoofd?

Donderdag 29 oktober

Vroeg opgestaan om een einde te maken aan een moeizame nacht. Het was grijs maar aangenaam zacht met lichte motregen.

Bingo, een langs kuierende das gefilmd vannacht! Weliswaar op de achtergrond en vaag, maar toch een hele duidelijke das. Gek dat je blijer wordt van iets wat schaars is dan overvloedig aanwezig, al zijn beide even mooi. Om een das te zien doe ik meer moeite dan voor een vos, aangestuurd door een genetisch bepaald schaarstemechanisme dat er voor zorgt dat je in actie komt. Hoe schaarser een product hoe aantrekkelijker. Nadat het virus zich uitbreidde en het gerucht de ronde deed dat er geen toiletpapier meer te krijgen was, volgde er een run op de winkels en was het op een gegeven moment inderdaad nauwelijks meer aan te slepen, tot het gezonde verstand bij een meerderheid de overhand kreeg. Merkwaardig fenomeen, maar evolutionair goed te verklaren en nog altijd onder de oppervlakte aanwezig, tot een oorzaak zich aandient, al of niet reëel.

Het was heerlijk om te wandelen. Opnieuw foto's gemaakt voordat alles wegdwartelt of oplost in de grond. Langs de dassenburcht gelopen. Dassen trekken zich in de herfst steeds meer terug in hun hol en ik moet niet te lang wachten om er mijn camera te installeren. Het is nogal een gedoe waar ik tegenop zie, er is geen vierkante meter vlakke grond, overal grote kluwen bramen en nauwelijks een geschikte boom. Bovendien zo'n 500 meter van huis en op andermans grond.

Op de bekende plek van vorige jaren een aantal vlezige weidechampignons geplukt, na mezelf met enige moeite door het gat in de omheining te hebben gewrongen. Prachtige exemplaren, perfect voor een smakelijke omelet.

Het bulkt van de tamme kastanjes en hazelnoten, maar ik laat ze voor wat ze zijn. Toen we hier pas woonden raapte ik er enthousiast emmers mee vol: wintervoorraad voor barre tijden. Ook weer zo'n evolutionair

bepaalde prikkel. Niets mooiers dan een kelder vol potten jam en ingemaakte groenten, een volle diepvries. Tevredenheid bij een welgevulde klerkast, zonnepanelen, dubbel glas en goed geïsoleerde muren. Het geeft allemaal een gevoel van zekerheid en zekerheid is veiligheid en veiligheid is leven.

Het pellen van de hazelnoten en vooral de tamme kastanjes bleek een hels karwei en schoot niet op. Ben er mee gestopt, ik kan mijn tijd wel beter gebruiken, bovendien staan ze in de winkel kant en klaar in de schappen.

Een extra rondje door de tuin gedaan voor wat lucht en licht in mijn hoofd. Met genoeg rondgekeken, er is zoveel moois te zien, het prachtig rood verkleurde blad van de wilde wingerd, de laatste rozen, af en toe nog een kolibrievlinder, de grove natuurstenen waaruit het huis is opgetrokken, het uitzicht op het dal en de witte koeien van Michel.

“Jullie boffen maar met zo’n paradijsje in Frankrijk” zei een kennis. En ja, het klopt, we boffen ermee. Maar heb hem wel even uitgelegd dat we geen paradijs maar een bouwval in een ondoordringbare wildernis kochten na de dood van onze jongste zoon, om weer perspectief te geven aan de toekomst en wat licht te brengen in onze geteisterde levens. Het paradijs is langzaam onder onze handen gegroeid met pijn, moeite en het overwinnen van de nodige tegenslagen. Naast de afleiding die het bracht gaf het creatieve proces veel voldoening om iets wat vervalen is weer tot leven te brengen, de muren en het ingevallen dak opnieuw een functie van beschutting te geven, van een bouwval een huis te maken en van een huis een tehuis, waar je binnenkomt en de kleuren, de materialen en de sfeer van eigenheid je verwarmen.

Vandaag twee ingezonden brieven in de Volkskrant die de mening van de geïnterviewde, verontwaardigde, Nederlandse moslims volledig on-

dersteunden. Mijnheer H. uit Amsterdam schreef dat de moordpartijen aangaven hoezeer, tot in het diepst van hun ziel, de moslims beledigd waren. Daar moeten wij begrip voor kunnen opbrengen.

Van mevrouw T. uit Rotterdam kregen alle Nederlanders onderuit de zak omdat we een maatschappij in stand houden waar discriminatie, xenofobie en uitsluiting op basis van geloof, afkomst of huidskleur aan de orde is. Degenen die tegen de moorden protesteerden zouden er beter aan doen om zelf het boetekleed aan te trekken. Tsja...

Theo van Gogh was niet mijn type met zijn uitdagende, vaak kwetsende gedrag. En woorden en cartoons kunnen veel pijn doen, zoals ze regelmatig ook katholieken, Joden e.a. hebben gekwetst door de grove wijze waarop Jezus, de paus of religieuze gebruiken belachelijk werden gemaakt. Je kunt het onfatsoenlijk, beledigend of stuitend vinden, maar het mag nooit en te nimmer een reden zijn om iemand het leven te benemen of om een laffe moord goed te praten! “Geen tolerantie voor intolerantie”, zoals bondskanselier Kurz zei, nadat gisteren ook in Wenen een aanslag door moslimterroristen werd gepleegd.

Er komen bovendien steeds meer gekwetsten. Ze hebben het recht om luidkeels aandacht te vragen voor hun frustraties, maar iedereen dient zich te houden aan de wetten van het democratische land waarin we, dicht op elkaar, tezamen leven. We hebben uitgesproken en op schrift gestelde spelregels, in ons aller belang.

Een schitterende, vrijwel volle maan, jagende witte wolken en licht alom, de rustende koeien in de wei waren duidelijk te zien. Mijn schaduw liep op de heenweg voor mij uit en volgde op de terugweg. Een lawaaiige tractor vormde een dissonant. Met hun enorme koplampen kunnen ze het hele etmaal doorwerken en ook 's nachts de rust verstoren.

Vrijdag 30 oktober

Het vroege opstaan bevalt prima. Hup in de kleren en voor het ontbijt naar buiten. Vanmorgen vrijwel meteen een groep van honderden houtduiven vanachter de bomen vandaan. Smartfoon uit mijn zak gegrabbeld en nog een deel kunnen filmen. Verderop richting Liesbeths huisje ging de ene groep in de andere over, duizenden, maar te ver om vast te leggen. Tommie ging ook uit zijn bol door mijn enthousiaste kreten en rende blaffend rond. Duiven voor en achter, links en rechts van mij, een sperwer zorgde voor onrust. Overkomende veldleeuwertiken en de struiken en bomen vol mezen. Smartfoon dichtgeklapt en genietend om mij heen gekeken. Van wandelen kwam het niet meer, er was genoeg te beleven rondom huis.

De vos brak een aantalrecord met 18 fraaie opnames en één uit het beeld verdwijnende staart, verder een muisje en een haastige egel. Ik laat de camera nog maar even op zijn vaste plek onder de perenboom. Het blijkt een steeds drukker belopen doorgangsroute te worden, zag ook weer enkele vossen eten van de peren, sommige met een wantrouwe blik op het huis.

Op de tien seconden filmpjes 19x een vos, maar om hoeveel afzonderlijke individuen gaat het? Sommige opnames zijn min of meer geclusterd maar over het algemeen over de avond en nacht verdeeld. Er zijn duidelijk enkele onderlinge verschillen, maar hoe of wat valt niet met zekerheid vast te stellen. Het is in ieder geval een gezellige drukte hier 's nachts in de tuin en het doet mij goed al dit moois om mij heen te weten.

Nog meer goed nieuws. Ik deed een rondje vroeg in de middag in de hoop op trekkende roofvogels, met name rode wouwen. Niets te zien, hoorde wel een buizerd, speurde de lucht af en oh my God, kraanvogels! Veertien stuks hoog in de helblauwe lucht, pal over, geluidloos in een

strakke formatie richting zuidwesten. De eerste deze herfst. Kleine, maar goed herkenbare stipjes op de foto's. Wat een geluk dat ik op het goede moment buiten was en naar boven keek, maar tegelijkertijd in mijn achterhoofd: wat heb ik allemaal gemist vandaag... Nog een tijd in de aangenaam warme oktoberzon gezeten, hopen op meer kraanvogels en alsnog een paar rode wouwen. Alles is mogelijk in deze tijd van het jaar. De rest van dag de deur opengelaten en met gespitste oren achter de laptop aan het werk. Vanaf volgende week woensdag geven ze een paar dagen noordoosten wind af: puik kraanvogelweer.

Ik las zowel de Bijbel als de Koran en van beide ben ik geschrokken door het geweld, de wreedheid en de onverdraagzaamheid ten aanzien van niet- of andersgelovigen. Merkwaardig genoeg gaat in beide boeken, die de ruggengraat vormen van het Christendom en de Islam, de wreedheid gepaard met prachtige uitspraken over liefde en verdraagzaamheid, waaruit een grote wijsheid spreekt.

Voor mij was het een openbaring en een groot genoegen om kennis te nemen van een aantal uitspraken van Hadji Bektaş Veli, een van de belangrijkste Islamitische leermeesters en filosofen in zijn tijd (13de eeuw). Hij was vóór de scheiding van kerk en staat en de gelijkwaardigheid van man en vrouw. Hij stimuleerde vrouwen om zich te ontwikkelen: "Onderwijs de vrouwen, een natie die zijn vrouwen niet onderwijst zal geen vooruitgang boeken". Hieronder enkele van zijn uitspraken die, om het poëtisch uit te drukken, mijn tong strelen wanneer ik ze uitspreek en mijn hart verwarmen door hun herkenbaarheid.

- . Vergeet niet dat uw vijand ook uw medemens is;
- . Het praktiseren van de religie mag niet ten koste gaan van anderen;
- . Alle zegeningen zijn met degenen die over de tekortkomingen van anderen heen kunnen kijken;

- . Wees meester over je tong, over je handen en je driften;
- . Een pad zonder kennis zal eindigen in duisternis;
- . Wetenschap verlicht de wegen van waarheid;
- . De basis van de Islam is Ahlak (moraliteit), de basis van Ahlak is kennis, de basis van kennis is verstand;
- . De eerste deur van de bezitters van kennis is fatsoen;
- . Wees met je hart verbonden met het geloof, niet met je knieën;
- . Wie zichzelf niet kan reinigen, kan ook geen ander reinigen;
- . Goed doen tegenover kwaad is de essentie van mens-zijn;
- . Alles wat God heeft gecreëerd is in perfecte orde.

De volgende uitspraken onderstreep ik eveneens volledig, een waar genoeg om ze te lezen: “Zoek naar de sleutel van alles in je diepste zelf” en “Het grootste boek om in te lezen is de mens”.

De Alevieten werden en worden nog steeds plaatselijk vervolgd, maar: “Mensen die het licht hebben gezien zijn niet naar het donker te dwingen”. De kraanvogel heeft onder Alevieten zowaar een symbolische waarde. Ondanks dit alles heb ik niet de minste behoefte om een Aleviet te worden. Ik wil nergens bijhoren.

Via internet vernam ik dat een pasje nodig is om mij buitenshuis te begeven. Hoe kom ik aan zo'n ding? Moet binnenkort wat eten inslaan, maar kan het voorlopig nog wel even uitzingen. Maandag maar eens informeren bij het gemeentehuis.

Dezelfde sfeer als de avond ervoor, alles in sepia licht met heldergele accenten van maan en sterren. Godzijdank geen tractor. De wandeling verlengd omdat ik me niet los kon maken van de bekoring van de nacht. Na terugkeer een tijd op de bank voor het huis gezeten. Het was te mooi om naar binnen te gaan. Wederom laat vanavond, er zouden meer uren

in een dag moeten zitten.

Zaterdag 31 oktober

Chaotische ochtend. Gisteravond te lang gemaanwandeld, vanmorgen te laat op. De zon was mij een half uur voor, en nog voor ik gekleed en wel de dag kon beginnen zag ik door het badkamerraam een hemel vol houtduiven. Heb buiten een tijd kleumend staan te genieten. De rijzende zon trok opvallende, meterslange schaduwen.

Gedoucht, haar gewassen en genoten van de overvloed aan behaaglijk warm water. Wat een heerlijkheid, zeker als het al een tijdje geleden is. Schoon voelt lekker, geeft energie. Zit je in de put: douchen, makkelijk zittende doch flatterende kleren aan, huis opruimen, bloemetje op tafel, lekkere dingen aanschaffen, kachel hoog, om je heen kijken en je zege-ningen tellen. Het helpt. Soms.

Vol verwachting de wildcamera op mijn laptop aangesloten, wie zijn er allemaal op bezoek geweest vannacht? Topscore: 35 opnames! Ten onrechte gedacht dat de plek minder populair aan het worden was. Maar tot mijn grote teleurstelling bleek dat een beslagen lens het merendeel van de opnames onbruikbaar had gemaakt. Eén grijze blur met hier en daar vaag oplichtende ogen. Naarmate de nacht vorderde werd de beeldkwaliteit minder. Op zeven opnames waren de contouren van enkele vossen en boommarters met moeite te onderscheiden.

Het gedierte buitenshuis is over het algemeen welkom, zeker de nachtelijke viervoeters. Mollen mogen de wei en de boomgaard (tezamen 95% van het totale oppervlak) doorploegen zo veel ze willen, maar ze moeten niet tussen mijn hortensia's, rozen en in de lavendelhaag wroeten en al helemaal uit mijn moestuin blijven. Ik was lang gecharmeerd van mollen, tot ze tussen de pompoenen, meloenen en courgettes jaarlijks een ravage aan begonnen te richten en daar staat tegenwoordig de doodstraf op. Jarenlang investeerde ik in alternatieve, diervriendelijke

methodes en deed de klem die mijn man kocht verontwaardigd in de ban, maar heb mijn tegenstand inmiddels schoorvoetend opgegeven. De weerzin tegen de barbaarse klem blijft. Zou goed kunnen dat mijn afweging in de nabije toekomst weer in het voordeel van de mol uitvalt. Slangen vind ik geweldig, elk jaar aspisadders, ringslangen en couleuvres, vaak op dezelfde plekken, maar sinds de kleinzoons door de tuin rossen houd ik ze, voor zover mogelijk, goed in de gaten. Op het terras hebben we van de enorme hoornaars geen last, wel van wespen. Dat ze irritant zijn door voortdurend op of in je eten te kruipen, is vervelend. Als ze ook nog gaan steken, krijgen ze een dodelijke dreun. Steekmuggen hebben we nauwelijks, maar wanneer een enkeling het waagt op mijn blote armen of benen te gaan zitten, volgt uit voorzorg een pets. Voor opdringerige (brom)vliegen die het eten belagen heb ik een groene mepper bij de hand. De mieren worden van tafel gepeetst. Verder heeft alles wat er rondvliegt of kruipt van mij niets te vrezen, integendeel, ik sla het levendige gedoe met belangstelling en veel plezier gade en geniet van de kleurrijke torren, kevers, bijen, hommels, vlin-ders en wat dies meer zij. We delen dezelfde plek maar bij onwelgevallig en aanvallend gedrag volgt een gepaste verdediging. Ik ben de heilige Franciscus van Assisi niet die zich, naar verluidt, niet meer lopend durfde te verplaatsen uit angst mieren te pletten.

Binnenshuis is het een andere zaak, dat zie ik als mijn territorium. De trage pissebedden, de oogstrelende, fragiele gaasvliegen met hun licht-groene lijfjes en vleugels van kant, de zilvertisjes, huiskrekels, kleine spinnetjes en oorwurmen (met mate) zijn geen bezwaar. Echter, wan-neer we na langere tijd van afwezigheid weer terug zijn, worden tijdens een rondgang met de stofzuiger honderden spinnen met web en al op-gezogen, zo ook de vliegen die bij het opwarmen van de vertrekken weer tot leven komen en weigeren door de geopende ramen te vertrek-ken. Ik praat het goed met de gedachte dat het een gezellige drukte is

in de stofzuigerzak. De enorm dikke, harige spinnen die hier vooral in het najaar zitten, verdraag ik niet om mij heen. Ik griezel ervan. Waar zitten ze als ze niet te zien zijn maar waarvan je weet dát ze er zijn? In de mouwen van mijn jas, in mijn laarzen, onder het bed, in het bed? Ik heb geen rust met een grote, dikke spin in een vertrek. Hij krijgt een mep met de pantoffel. Ik zeg wel sorry en dat meen ik oprecht, maar het samenleven met die harige veelpotige beesten is voor mij niet te doen. Zo ook de grijze wantsen die met een zware zoem door het vertrek zwalken en in je haar of op het kussen landen. Hun stinkende lading is na drie keer douchen nog te ruiken. Het is vooral het onberekenbare dat me afstoot.

Dan de muizen. In ons eerste huis, ergens op het platteland van Groningen, was ik enthousiast toen er zo'n lief muisje opdook. Gezellig zo'n beestje, katten hadden we nog niet. Het bleek een paartje en ze nestelden in de stofdoekenmand. Binnen de kortste keren waren de enorme stank, de aangevreten poetslappen en poepjes op aanrecht en tafel niet meer te negeren. Vangen lukte niet, van een lifetrap hadden we nog nooit gehoord, dus werden ze geklapt. Zo ook alle andere muizen die hen volgden, voor zover de katten ze niet voor hun rekening namen.

In Frankrijk hebben we eikelmuizen. Prachtige grijze diertjes met een pluimstaart en een zwart masker, maar er valt niet mee samen te leven: poep, aangevreten voedsel, aangevreten textiel en isolatiemateriaal en het ergste: een pestilente stank. Een paar lifetraps aangeschaft en de eikelmuizen die we met regelmaat vangen worden een paar kilometer verderop vrij gelaten. In een lifetrap kunt je ze mooi van dichtbij bekijken en ze hebben in ieder geval een kans. Ze zijn niet schuw. Ik zat vorig jaar achter mijn bureau te werken, hoorde geritsel en op anderhalve meter afstand werd ik bekeken door een eikelmuis. Fototoestel gepakt en een foto van gemaakt, ineens roetsjjj, recht tegen de kastwand omhoog en weg. Wanneer we richting Nederland gaan, komen er op ver-

schillende plaatsen houten bakjes met roze korreltjes te staan. Ik vind het verschrikkelijk, maar zie geen andere oplossing. Als ze in de lifetrapp komen en wij er niet zijn, sterven ze de hongerdood en ik heb ook geen zin om mijn huis te later vervuilen en aanvreten.

En zo heers ik over mijn koninkrijkje en beslis over leven en dood.

Op exact dezelfde plek kwam ik de dochter van de burens weer tegen met haar zoontje. Hij groette enthousiast en wees op zijn nieuwe fiets. Ja, vakantie, maar maandag weer naar school. Het petieterige hondje was niet tot bedaren te brengen en stak Tom aan, praten werd onmogelijk. We wensten elkaar een plezierige dag en gingen ons weegs. Ze heeft het gemoedelijke van haar vader, maar ook iets onverzettelijks in haar blik. Een stevige tante die niet voor je aan de kant gaat. Mogelijk heeft het jongetje daar zijn bestaan aan te danken. Als ik hem zie, mis ik mijn kleinkinderen en zou ik hem plaatsvervangend willen knuffelen. Zag tot mijn verbazing dat het land van Jean Jacques dat begin vorige week is ingezaaid al een groen zweem krijgt.

Halloween vandaag. Ik heb helemaal niets met dat feest van heksen en doodskoppen, bloeddorstige zombies en monsters.

Er waaide een stevige wind en af en toe brak de maan door het wolkendek heen. Het was licht, bomen, heggen en zelfs de telefoondraden waren goed zichtbaar. Een prachtige avond, maar mijn hoofd zat vol gedachten en emoties die vochten om verwoord te worden, voor alles op zou gaan in het Grote Vergeten, waarvan de eerste tekenen zich soms lijken aan te kondigen.

Zondag 1 november

Bewolkt en winderig, hoofdpijn. Zingende roodborsten en winterkoningen, een bosuil en een tractor op de achtergrond, geen duif te bekennen.

Verdacht roze graankorreltjes over de hele breedte van het pad. Een aantal verzameld in een van de zakken die ik altijd bij me heb, de rest met mijn voet ondergeschoffeld. Hoorde een mij onbekend trillertje, spannend en intrigerend, wat kan dát nou zijn? Maar het liet zich niet benaderen.

Tom aan de riem in mijn rechterhand, vandaag van zijn vrijheid beroofd vanwege het jagersgevaar, en met mijn linkerhand een fors rood bierblik met het opschrift “Amsterdam, Brassée en Hollande, extra intense” uit de heg geplukt en naar huis vervoerd in mijn capuchon. Regelmatig kom ik handen tekort voor wat ik nog meer bij mij heb: opvouwtasjes met veren, paddenstoelen, mooie stenen en stukken hout. Mijn jaszakken puilen uit door een camera, zaklamp, touw, papier, penen, een zakmes en andere nuttige zaken en sinds kort zowaar een smartfoon. Naast het plezier, heb ik de meeste last van mijn voortdurend naar beneden roetsjende verrekijker aan mijn schouder. Om mijn nek is geen optie vanwege de hoofdpijn. Het wordt tijd om mijn dierbare 35-jarige Zeiss in te ruilen voor een handig formaat kijkertje van goede kwaliteit, zo ook mijn even oude veldjas met scheurende zakken uit de dump.

De boomleeuweriken tudeluren er nog lustig op los op de vaste plekken. Het lijken steeds dezelfde, maar ze worden ongetwijfeld afgewisseld door nieuwe trekkers die hun instinct volgend op dezelfde zuidwestelijke route uitkomen.

Echte natuur bestaat niet meer, hoor en lees ik vaak, omdat alles door mensenhanden is aangeraakt. Maar mensen vallen ook onder ‘natuur’, het is zeer zeker geen aparte categorie. Voor mij is álles natuur, niet al-

leen de bossen, bergen, heidevelden en vennen met alles wat er groeit, bloeit, vliegt, loopt, kruipt, zwemt en in de grond wriemelt. Maar ook alles wat er leeft in nederzettingen, dorpen en steden. Alle menselijke bewoners, huisdieren, ‘ongedierte’, de parken en tuinen, akkers, wegbermen, het gras tussen de tegels. De hemelkoepel met wat er brandt, explodeert en rondsuipt. Seizoenen, klimaat, kwantumdeeltjes, genen en hormonen. Schoonheid en verval, leven en dood. Alles in en rondom ons is onderhevig aan natuurlijke processen. Voor mij is het hele leven één groot natuurspektakel.

Het lot is mij gunstig gezind en ik mag wonen op prachtige plekken. In Nederland aan de rand van een uitgestrekt natuurgebied, in Frankrijk in een dunbevolkte streek waar de moderne tijd weliswaar ook is doorgedrongen, maar waar het (boeren)land er vele malen ongerepter bij ligt dan in het overbevolkte Nederland.

In Nederland loopt het bos bijna door tot aan de voordeur maar ik heb er ook, net als in Frankrijk, een tuin met veelkleurige bloemen. Sta er elk jaar weer versteld van hoe kleine bolletjes de strengste winters overleven en tot bloei komen. Hoe een handvol zaadjes zich tot een tuin vol kleur ontwikkelt. Dit alles door warmte, vocht en de levenskracht van de aarde. Het ruikt lekker, er komen insecten op af en op de insecten weer vogels. Reeën komen het bos uit en lopen over het terras naar de tuin. Dilemma! Ze eten van mijn mooie bloemen. Ik laat ze even hun gang gaan, maak een paar foto's en tik dan tegen het raam. Ze zien mij, kijken nog eens goed, draaien zich om en lopen op hun gemak het bos weer in. Ook volop ongewenste gasten om mij heen. Hardnekkige plantensoorten die mijn bloemen verdringen en verstikken. Weg ermee. Ik breek er mijn rug op en als ik achteraan ben, kan ik weer vooraan beginnen. Het is veel sterker dan ik ben met mijn schoffel. Een jaar geen onderhoud en het wordt weer precies zoals het was voor mijn komst

en nemen andere, niet door mij gereguleerde, natuurlijke processen het over.

De winter biedt een ander beeld. De voertafel op het terras zorgt voor een geïntensiveerde dynamiek. Oogstrelend fleurig gefladder alom. Regelmatig ook consternatie: de sperwer heeft toegeslagen en zit met zijn prooi op de rand van de tafel. Natuur! Het arme beestje beweegt nog en ik tik tegen het raam. Vind het zielig. De sperwer smeert hem, het natrillende hoopje veren is in de meeste gevallen niet meer te redden. Iets 'zielig' vinden is trouwens bij dieren, en dan tel ik de Mensdieren niet mee, een ongekennde emotie.

“Natuur is goed, mooi en liefdevol”, las ik laatst. Het is maar hoe je het bekijkt. Om mij heen zie ik wel wat anders gebeuren. De grote bonte specht rukt in mijn tuin de jonge mezen uit de nestkasten, wordt zelf verscheurd door een sperwer, die ik een paar dagen later, geplukt door een havik, onder zijn nest vindt waarin de jongen liggen te verkommeren. De pas uitgelopen konijntjes, de vertederende eendenkuikens en het reekalfje worden niet zielig gevonden maar vullen hongerige magen. De zorgzame moedervos is tevens een meedogenloos roofdier. Bij natuurlijke processen gaan leven en dood gepaard.

's Avonds zit ik op mijn bankje, vleermuizen scheerduikend om mij heen, bos- en kerkuil op de achtergrond. Kom zintuigen te kort om alle pracht in mij op te nemen en het ingenieuze en wonderbaarlijke te bevatten. Daarnaast het leed van overal en alle tijden. Zoveel, dat mijn benen soms nauwelijks sterk genoeg lijken om het te dragen. Zoveel moois en tegelijkertijd al dat lijden. Het valt niet altijd mee om daar je weg in te vinden.

“Une grosse jour de migration, des vols particulièrement nombreux”, meldt de LPO over gisteren. Vrij vertaald: een fantastische trekdag, er zijn uitzonderlijk veel kraanvogels gepasseerd en ik heb ze al schrijven-

de allemaal gemist, niet één gezien.

Een heldere avond en het uitspansel is overweldigend. Al wandelend flitsen fraaie volzinnen door mij heen die te snel zijn om te vangen en mij toe te eigenen.

Kortsluiting ook tussen mijn diepgaarde optimisme en mijn verdriet over dat wat verloren ging of nooit echt heeft bestaan. De vanzelfsprekendheid dat vriendschap voldoende vertrouwen betekent om je te laten kennen en iemand genoeg de moeite waard vinden om te leren kennen. Onbevangen, naïef, het woord 'vanzelfsprekend' duikt steeds weer op. Maar wat voor mij vanzelfsprekend is hoeft dat voor de ander niet te zijn. Verwachtingen, ook ongedefinieerd en onuitgesproken, zijn voor eigen rekening.

Maandag 2 november

Het duurde lang voor het licht werd vanmorgen, maar toen h ad je ook wat. Het begon met een rosse streep aan de oostelijke hemel die razendsnel groeide en zich intensiverde, daarmee alle voorbij jagende wolken schilderend in geel, oker of vurig oranje. Een en al kleur en beweging waardoorheen kleine groepen duiven vlogen. Met open mond van dit alles genoten en vastgelegd. Drie kwartier later waren alle oranjegele tinten verdwenen en was de oostelijke horizon weer blauw, wit en gevarieerd grijs.

Vandaag opnieuw het intrigerende rateltje van de onbekende vogel en een stuurloos voorbij dwarrelend ‘vogeltje’ dat een vleermuis bleek te zijn. Boomklevers en boomkruipers, heggenmussen, groepen gemengde mezen in en rond de bruingele heggen, een enkele putter en overtrekkende veldleeuweriken en graspiepers. Elk jaar weer wennen aan de contactroepjes die geheel verschillend zijn van de zang in het voorjaar. Witte kwikstaarten bij de vijver aan de weg.

Winderig, maar zacht weer, om en nabij de 20 graden. Vijf buizerds in de lucht die zich van hoog in de wolken met samengetrokken vleugels naar beneden stortten en in een sierlijke u-boog weer opklommen.

De heuvel, 500 meter verderop, is de beste plek om van je af te kijken. Een breed panorama strekt zich daar uit, met op de voorgrond de dagelijks groener wordende enorme lap wintertarwe van Jean Baptiste en bij helder weer de besneeuwde toppen van de Puy de D ome in de verte. Bij uitzonderlijk helder weer trouwens, want eerlijk gezegd heb ik ze in de 18 jaar dat we hier wonen nooit gezien, maar het verhaal gaat ...

Onlangs een ander voordeel van de smartfoon ontdekt: er zit een microfoonfunctie in verstopt die ik vooralsnog niet weet te vinden, maar door te filmen kun je  ook (vogel)geluiden opnemen en thuis nog eens

rustig afluisteren, was het nou wel of was het nou niet een waterpieper/gele kwikstaart/barmsijs enz. Tevens noteer ik onder het lopen alle opdoemende kernwoorden en zinnen voor ze weer oplossen in de grijze nevelen. Elk gevangen woord en elke zin is een bakem om mij verder uit het doolhof van mijn overlopende hoofd te loodsen.

Ik heb de neiging om nogal veel te praten en moet oppassen de smartfoon niet binnen de kortste keren vol te leuteren, de batterijen gaan er razendsnel doorheen.

De verkiezingen in de Verenigde Staten domineren het nieuws en ik houd mijn hart vast. Het lijkt een-nek-aan nekrace te worden. Veront-rustend, maar ook intrigerend dat Trump, ondanks zijn onfatsoenlijke gedrag, de helft van de Amerikanen dusdanig heeft weten te raken dat ze hem een geschikte president vinden. Zijn IQ schat ik niet hoog in, maar hij is wel een geboren leider, een alfamannetje met een gigantisch ego. Anders gezegd, hij beschikt over sterke animale krachten die hij de vrije teugel geeft, een charismatische persoonlijkheid bovendien met het talent om sluimerende onvrede bij anderen aan te boren en naar boven te halen. Onvrede en machteloosheid die in de relatief rustige periode van Obama onder de oppervlakte bleven maar bij een groot deel van de Amerikaanse bevolking leefden. Trump wist ze te mobiliseren en ten eigen faveure aan te wenden om zijn macht te doen gelden en uit te breiden. Zijn volgelingen voelden zich niet gehoord en gezien en leven in relatieve armoede. Hillary Clinton noemde hen 'deplorables' en het was niet handig van Hillary om dat publiekelijk te doen tijdens haar verkiezingscampagne, omdat ze daarmee een aanzienlijk aantal potentiële kiezers afstootte. Niemand wil een 'deplorable' zijn, een loser. Het is een beledigende term, niets ergers dan niet mee te tellen en ontdaan te worden van je eergevoel.

Trump imponeerde hen met zijn rijkdom, en met zijn branie en bluf dwong hij respect af. Hij kwam er steeds mee weg en straalde onoverwinnelijkheid uit, een leider waar je je veilig achter kon scharen richting betere toekomst. Zijn leugens werden alternatieve feiten genoemd, zijn vrouwonvriendelijkheid en racistische uitlatingen door de vingers gezien of stoer gevonden. Ze hadden behoefte aan een leider, een held, ze hadden behoefte aan een Trump.

Eén persoon is in staat om een land in beroering te brengen, tweedracht te zaaien en naar de afgrond te voeren, wanneer hij over de juiste capaciteiten beschikt, met name als een deel van de bevolking mort en in armoede leeft. Wanneer er geen duidelijke oorzaak of vijand is, wordt een politieke partij, bevolkingsgroep, of een religieuze stroming als vijand gecreëerd.

Darwin heeft het in *The Descent of Man* over het belang van de kwaliteiten van de leden van een groep, zoals patriottisme, moed en trouw. Volgens mij zijn de kwaliteiten van een leider zeker zo doorslaggevend, een leider die weet te appelleren aan instincten als angst, agressie en hebzucht, een leider die haat weet op te roepen en massa's te mobiliseren. Eerzuchtige, machtsbeluste mannen die stammen en hele volkeren meetrekken in bloedige oorlogen. Vrijwel altijd mannen by the way...

In het nieuws: In het noorden van Mozambique werden een vijftigtal dorpelingen onthoofd, hun huizen in brand gestoken en vrouwen en kinderen ontvoerd, omdat het dorp zich niet aan wilde sluiten bij de gewapende opstand van jihadisten. Het incident was volgens deskundigen te herleiden tot de achtergestelde positie van de regio, waardoor een voedingsbodem voor radicale moslimpredikers werd gecreëerd. Een voorbeeld van destructief geweld waarbij het moslimgeloof in de

klauwen van de politiek is gevallen en desperado's of rovende en moordende criminelen zich bij hen hebben aangesloten. Ook hier werden de muitende bendes aangestuurd door een of meerdere personen met leiderscapaciteiten, in dit geval radicale moslimpredikers, en werd een vijandsbeeld gecreëerd om de begane wreedheden te rechtvaardigen. Niemand wordt er beter van, het ontaardt in dood en verderf, alles vernietigend wat in jaren en soms in eeuwen is opgebouwd. Het is interessant maar ook beangstigend om tekenen van dit demagogische proces waar te nemen in de Verenigde Staten, een democratisch land dat lang gold als een voorbeeld voor de rest van de wereld.

Godzijdank zijn er ook leiders die het goede in de mens weten aan te boren, die vijandigheid weten om te buigen tot samenwerking, een leider die appelleert aan saamhorigheid en het wij-zij gevoel weet te overstijgen. Een leider als Nelson Mandela bijvoorbeeld.

Met plezier mijn avondrondje met Tom gedaan. De enkele vakantiegangers die hier hun tweede huis hebben zijn vertrokken en er schijnt alleen nog licht in het huis van Michel en Cathérine, de enige vaste bewoners. Lekker rustig.

Dinsdag 3 november

Om drie uur klaar wakker. Alle uren daarna gepiekerd en gedoezeld, half dromend, half in slaap, waar ligt de grens?

Buiten is het grauw en tien graden kouder dan gisteren. Geen vuurwerk bij het opkomen van de zon, wel allerlei tinten grijs en het rustig overgaan van de nacht in de dag. Nog steeds duiventrek, ze kwamen uit het niets en vlogen voorbij voor ik ze goed en wel had opgemerkt. Bij de meeste had ik het nakijken. Enorme parasolzwammen in de wei, maar geen gat in de heg om ze te bereiken. Twee keer watertandend langs de heg gelopen, maar zag geen mogelijkheid.

Bij thuiskomst grauwe vliegenvangers en zwarte roodstaarten op de elektriciteitskabel en het dak.

De LPO meldde dat vanwege de opgelegde lock down in Frankrijk, het aantal kraanvogelmeldingen aanzienlijk minder zal zijn, en dus geen duidelijke indicatie meer is voor het aantal overtrekkende exemplaren.

Een extra wandeling vandaag en eens een ander pad ingeslagen. Het is hier ook mooi en er is van alles te zien maar je loopt vast en om verder te komen is het nodig om over hekken te klimmen of onder prikkeldraad door te rollen. Rond dit terrein is de omheining strak gespannen door Jean Jacques en zijn zoon Jean Baptiste, bij Michel zit er meestal nog wel wat rek in de draden. Het typeert hun manier van boeren. Jean Jacques de perfectionist en Michel die het leven een stuk gemakkelijker neemt.

Hier ook weer een enorme lap geploegd land. Het ligt er keurig bij, de boeren zullen tevreden zijn, al is er ongetwijfeld ook wel weer iets dat tegenzit. Het valt niet mee om volledig afhankelijk te zijn van het weer dat voor een groot deel hun inkomsten bepaalt.

Tussen beide stukken grond stond tot twee jaar geleden een prachtige boomwal. De eigenaar van het achterste perceel kocht het voorste erbij

en maakte er één geheel van, veel makkelijker met die alsmar groter wordende machinemonsters. De bomen stonden in de weg en werden met wortel en al uit de grond gerukt, waar ze een dikke honderd jaar hadden gestaan.

In de regio zijn de laatste jaren hier en daar grote, lage schuren bijgekomen, aan de zuidzijde volledig bedekt met zonnepanelen. Met geld van investeerders en de arbeidskracht van de boeren worden de schuren opgetrokken. De koeien houden droge poten in de winter, er is meer opslag voor hooi en machines, en de stroom die het oplevert wordt door de investeerder verkocht aan de elektriciteitsmaatschappij. Er is wat voor te zeggen, maar mooi is anders. Ik betreur het maar kan het ook begrijpen. Gelukkig is er een soort van schoonheidscommissie die in de gaten houdt dat het landschappelijk schoon er niet al te zeer onder te lijden heeft.

Onder het wandelen vroeg ik mij af wat ik 18 jaar geleden zou hebben gedaan, als ik mij destijds de nadrukkelijke aanwezigheid van de boeren had gerealiseerd. Waarschijnlijk had ik verder gekeken, al wordt deze plek door de meeste logés als buitengewoon afgelegen en beangstigend stil ervaren.

Ik houd enerzijds van de stilte, hoe minder menselijke aanwezigheid, hoe liever het mij is, anderzijds had ik dan de boeiende contacten gemist die ik hier heb opgedaan en was ik mogelijk blijven steken in mijn vastgeroeste kijk op het plattelandleven. Door het contact met mijn burens deed ik achtergrondkennis op, kwamen mijn (voor)oordelen in een ander daglicht te staan en groeide er begrip. Deels.

Toen we hier voor het eerst kwamen, was het in mijn ogen een paradijselijke omgeving, het landschap, de koeien, de slaperige dorpjes en

de rust. Ik wilde niets liever dan het paradijs in stand houden en alles wat daar afbreuk aan deed wekte mijn verontwaardiging op of ik leed eronder. En in die achttien jaar is mijn paradijsje al regelmatig geschonden: de boomwallen en heggen die uit de grond zijn gerukt, de nieuwe schuren, de telefoonmast die pal achter het mooie kerkje is geplaatst, en een paar jaar geleden verschenen de aeoliëns, windmolens, ver genoeg uit de buurt, maar op weg naar de supermarkt zijn ze niet te missen, die veel te hoge lelijke, lugubere dingen. Negen stuks. Ze lijken uit een andere wereld te komen. Toen ik hoorde dat er plannen waren voor windmolens heb ik mij voorgenomen om mijn leven daarvoor niet te laten verzieken. Het is groene energie en wij profiteren er van mee hield ik mijzelf voor, je kunt niet alles naar je hand zetten.

Dat is aardig gelukt. Gemoedsrust bevalt mij inmiddels beter dan koste wat kost het paradijs in stand proberen te houden. Panta rhei. Ik stoor me steeds minder aan de aeoliëns en het is voorlopig de beste oplossing, beter dan kernenergie in ieder geval. Bovendien is het hier nog altijd prachtig en ik prijs me rijk met deze mooie plek.

Wat overigens niet wil zeggen dat ik alles maar gelaten accepteer. Ik sta hier bekend als de ‘écologiste’. Praat met Jean Jacques over de jacht, over de ontwikkelingen in de landbouw en de situatie van de boeren. Preken noemt mijn man het, het zit in mijn aard.

Voor het eerst geen enkele geslaagde opname op mijn dierbare wildcamera. Geen dassen waar ik ze vermoedde en op had gehoopt en verder ook helemaal niets. Vanavond maar weer bij de perenboom, altijd raak.

Vanwege het virus dien ik binnen een straal van één kilometer rondom mijn huis te blijven op enkele uitzonderingen zoals boodschappen doen na. Tevens word ik geacht bij elke verplaatsing een “Attestation de Déplacement Dérogatoire” bij me te dragen die je zelf kunt downloaden

en printen, maar dat kreeg ik niet voor elkaar. Kwam Christine in haar witte autootje tegen op het pad naar de heuvel, het probleem gedeeld en een uurtje later kwam ze vijf geprinte exemplaren langsbrengen. Een pak Hollandse stroopwafels ging retour. Heb er altijd een voorraadje van in huis, ze zijn mij te zoet, maar hier worden ze zeer gewaardeerd.

Ik kan weer naar de supermarkt dankzij mijn 'attestation', maar stel het zolang mogelijk uit. De yoghurt, oftewel de 'fromage blanc' (houdt het midden tussen kwark en yoghurt) waar we in Frankrijk op overschakelen, is op. Yoghurt met rozijnen, noten, een banaan en fruit van het seizoen vormt al ruim 40 jaar ons middagmaal. Het verveelt nooit. Regelmatig kijken mijn man en ik elkaar genietend aan: wat is het toch lekker... Gelukkig nog een pak crème fraîche (zure room) in de steeds leger wordende koelkast. Paar flinke scheppen room, twee geraspte eiken appels erbij, de gebruikelijke noten en rozijnen en smullen maar.

In de namiddag een paar kaarten gepost in ons dorp vier kilometer verderop, en op de terugweg langs een dode vos links in de berm gereden. Remmen en terug. Het dode dier van alle kanten gefotografeerd en een paar filmpjes gemaakt. Het stonk en zag er verschrikkelijk uit, alsof hij de krioelende maden tussen zijn opengesperde kaken uitbraakte, zijn buik was één bewegende witte massa. Achter hem een duidelijke wissel en een gat in de heg. Vast een van mijn vosjes, het is hemelsbreed maar een anderhalve kilometer. Jammer, maar c'est la vie, zo is het leven. De hele verdere middag misselijk van het gruwelijke beeld in combinatie met de bak overheerlijke, doch zware, volvette zure room met royaal noten.

In de vroege schemer een eenzame ster die helder rood, geel en groen/

blauw flikkerde. Sirius. Wonderbaarlijk en prachtig.

Later op de avond Tommie uitgelaten bij een maan die alweer aan het afnemen is, me verheugend op de gunstige noordoosten wind van morgen en alles wat daar op mee komt zeilen.

Woensdag 4 november

Redelijk geslapen met ondersteuning van een half pilletje. Stond ermee te aarzelen in mijn hand. Niet ingenomen. Na uren tobben: hup pil erin, weer onder de wol en binnen de kortste keren onder zeil.

De LPO meldde dat er in de nacht van drie op vier november tienduizenden kraanvogels naar het zuidwesten zijn vertrokken. Ze komen eraan!

Stevige wind en vorst aan de grond, het witte gras kraakte onder mijn voeten, fraai berijpte weilanden.

Het wasje wapperde in de oostenwind, bolle witte wolken joegen voorbij, houtduiven en groepjes vinken, sijzen en veldleeuweriken suisden met de wind in de rug zuidwaarts. Een zwarte specht zat piuuu... piuuu.... jammerend tegen de stam van een populier geplakt.

Met de jas aan en de deur op een flinke kier achter de laptop. Voortdurend naar buiten om te luisteren. Tom hoorde ze het eerst, iets na vieren. De eerste groep van ruim 120 exemplaren kwam hoog en luid roepend over. De uren daarna bleef het stil tot de schemering inviel, de deur was al gesloten omdat ik nergens meer op rekende. Tommie werd opnieuw onrustig, naar buiten gestormd en zag nog net hoe zo'n 80 stuks (ik tel met tien tegelijk, bij grotere groepen met 50, bij kleine groepen elk individu) in de verte Sirius voorbij vlogen die weer in rood, groen en blauw stond te schitteren. Gefilmd. Ze waren in de verte nog lang te volgen.

De kou was in mijn botten gekropen, fijnstof of niet, de kachel aangeemaakt en genoten van de warmte.

Bij het afkijken van de filmpjes de kraanvogeltelling zo goed als mogelijk gecontroleerd. Niet veel voor een doortrekdag onder de meest gun-

stige omstandigheden. De trekzone waar wij middenin zitten, is tussen de honderd en tweehonderd kilometer breed. De kraanvogels zijn, afhankelijk van de windrichting en de hoogte, tot kilometers verderop te horen. Het is een kwestie van weersomstandigheden en geluk. Het ene jaar zijn het er ruim tienduizend, het andere jaar een stuk of zeven of alleen overtrekkend bij nacht en geen enkele zichtwaarneming. De meeste jaren ben ik er in oktober maar een week. Dit jaar kan ik de trek wekenlang volgen, maar er is geen enkele garantie, wel een grotere kans. De houtduiven heb ik in ieder geval binnen, zelfde aantallen als vorig jaar, tegen de tienduizend, los van alles wat ik gemist heb.

Lang, lang geleden zag ik een uitzending over Tai chi. De trage gebaren en de concentratie spraken mij zeer aan. Maar ik woonde destijds in oorden waar ze nog nooit van Tai chi hadden gehoord en er ook geen enkele behoefte aan hadden. Zo'n jaar of twaalf geleden had ik het er met mijn buurvrouw over. Zij ging dezelfde week in ons dorp naar een cursus Chi neng quigong, iets wat heel in de verte op Tai chi lijkt en er werden nog deelnemers gezocht. Cursus van tien lessen gevolgd en de bijbehorende dvd gekocht, met daarop enkele oefeningen en onzinpraatjes over ziektes zoals kanker die door het 'chinengen' te genezen zouden zijn. Een aantal bewegingen vond ik lastig of onelegant, daar heb ik nieuwe voor bedacht. Sinds die tijd probeer ik het elke dag te doen, zo'n 15 tot 20 minuten, wat natuurlijk lang niet altijd lukt. Buiten is het plezierigst, op een rustige plek, alleen vogels en de wind. Bij slecht weer binnen met muziek erbij, net waar ik zin in heb op dat moment, klassiek, dance of mantra's, repetitieve zang van enkele regels met veel aum en onbegrijpelijke klanken. Ik had vandaag een mantra opstaan, waarvan de tekst om genezing vraagt voor zieke ogen. Met mijn ogen is niets mis, maar het is een mooie melodie. Vandaag met alle zenuwen over de verkiezingen in de V.S. kon ik wel een 'rustmomentje' gebrui-

ken. De muziek en de concentratie bij het uitvoeren van de gebaren zijn inderdaad rustgevend. Soms komt verdriet naar boven, soms weemoed of ontroering, soms opvlammende levensvreugde. Vreemd, maar het is zo. Meestal trouwens helemaal niets, maar het is hoe dan ook goed voor je spieren. Tommie zag het allemaal aan vanuit de stoel bij de kachel, waarin hij niet wordt geacht te liggen.

Nog steeds niet alle stemmen geteld in de V.S., ik durf nauwelijks naar het nieuws te kijken, hoe gaat dit aflopen...?

Rond tien naar buiten voor onze avondwandeling. Tom sprong blaf-fend tegen de deur. Kraanvogels! Luid roepend en vlak boven ons kwamen ze over. Links, rechts, overal. We hebben dertig minuten rond het huis gedrenteld en het gekroe kroe kroe bleef om ons heen hangen, solo, in koor, massaal, oorverdovend, dan weer wegdrijvend. De camera op de maan gericht en het geluid opgenomen.

Wel te horen, maar niets te zien, een dubbel gevoel. Na de avondwan-deling nog een paar uur achter mijn laptop geploeterd. Voor ik ging slapen het raam boven geopend om te luisteren: de hele lucht zat vol kraanvogels. Vannacht om half twee wakker, raam open: kraanvogels! Ik stelde ze mij in gedachten voor zoals ik ze al vele jaren had over zien komen. De koude noordoostenwind dreef mij terug naar de warmte van mijn bedhol.

Donderdag 5 november

Waterkou en mistig vandaag. Daar krijg je de kouwe pis van zeggen mijn grofgebekte vrienden. Het gedudelijdeljuu van boomleeuweriken heeft plaats gemaakt voor het getiediedie van heggenmussen. Overal tamme kastanjes op de grond. Bij de supermarkt vragen ze er, ongepeld, vier euro de kilo voor. Ze worden geraapt door 'des gens du voyage' zoals rondtrekkende zigeuners hier worden genoemd.

En opnieuw was het mooi buiten, anders dan bij helder weer, maar even sfeervol. Een grijze rust alom, met massa's bruingele varens langs de kant van de weg en vaag op de achtergrond opdoemende kale boom-silhouetten. Foto gemaakt van een eenzaam bloeiende rode klaver. Op de heuvel heerste stilte, ingepakt in grijs. Op de terugweg een tiental houtduiven opgejaagd die nog aan het bijkomen waren van hun lange reis richting zuiden. Met veel lawaai klapperden ze de bomen uit. Regelmatig kleine groepen trekvogels, vinken, kepen en veldleeuweriken. Begin november, laat voor de tijd van het jaar, alles is door het mooie weer langer blijven hangen in het broedgebied en onderweg.

Tommie had een manke achterpoot, wat hem niet belemmerde rond te scheuren.

De lens was beslagen. Van de 25 opnames waren er twaalf min of meer bruikbaar, waarvan twee scherp, de rest was vage hap, contouren en alleen oplichtende ogen. De eerste vos van de zeven leek op een wolf met zijn hoge, brede rug en opgetrokken schouders. Een vage boom-marter en twee kleinere, zeer beweeglijke diertjes. Wat kan dát geweest zijn, wezel, hermelijn? Verder een merkwaardige harde, keelgeluidachtige roep.

Het was weer druk onder de perenboom afgelopen nacht. Ik zie ze de laatste dagen ook volop peren eten. Er hangt een zurige lucht rond de boom van het rottende fruit, op de een of andere manier maakt dit de

peren aantrekkelijker, mogelijk door de gisting van de suikers.

In de NRC vandaag een moedige column van Khatera Shaghasi over de politieke situatie in Afghanistan waar de overheid weer onderhandelt met de Taliban. Ze schrijft over Afghaanse vrouwen en hun angst dat de komst van de Taliban net als voorheen een verslechtering van hun situatie zal veroorzaken. Dat werken en studeren weer onmogelijk gaan worden, dat ze hun huis niet meer mogen verlaten zonder een mannelijke voogd en buitenshuis volledig bedekt moeten zijn. Waar steniging kan volgen op 'onzedelijk' gedrag. Onder de Taliban ging een strenge gendersegregatie gepaard met een extreme vorm van achterstelling van vrouwen. Ze schrijft dat landen die vrouwenrechten niet serieus nemen, ook andere internationale normen niet serieus nemen.

Wat zou de Afghaanse samenleving ermee gebaat zijn wanneer ze zouden leven in overeenstemming met de woorden van Hadji Bektasj Veli: "Onderwijs de vrouwen, een natie die zijn vrouwen niet onderwijst zal geen progressie boeken". Wat een verspilling van talent!

Een waardevolle column, heb haar gecomplimenteerd en bedankt voor haar dappere bijdrage. Mijn reactie was de eerste. Later kwamen er nog twee bij. Zo weinig maar... Niet zozeer geld is nodig, maar bemoediging en morele ondersteuning.

Een vriendin raadde mij het boek De pest van Albert Camus aan. Ik kocht het en heb het inmiddels met veel plezier gelezen. Opnieuw gelezen eigenlijk, want lang geleden stond het op mijn boekenlijst voor Frans, maar het had als puber op geen stukken na dezelfde impact als nu, na vele geleefde jaren.

Ik had het geluk om destijds vijf jaar door te mogen brengen op Marienbosch, een kloosterschool met een enorme tuin en een stuk bos. Met plezier heb ik alles in me opgenomen wat in mijn dorp niet voorhanden

was als klassieke muziek, literatuur en kunstgeschiedenis. Het was een geweldige opleiding die het dorp voor mij ontsloot en mijn wereld opengooide. Ik zag er vinken, waarvan ik toen nog niet wist dat het vinken waren. Ze zaten elke dag in de tuin naast de stenen trap waar de klassenfoto's werden gemaakt, en waar ik op weg naar het bos langs kwam. De nonnen, die we soeur noemden, waren over het algemeen aardig en soeur Stefanie, de directrice, was een lieverd.

In het dorp waar ik opgroeide waren alleen mussen, spreeuwen, merels, mezen, eenden, zwaluwen, kraaien, reigers en meeuwen bekend. Alles wat er op leek werd onder die noemer samengebracht. Het duurde nog een hele tijd voor ik doorkreeg dat er nog andere soorten bestonden. Alles wat je er leerde en kende, was alles wat er bestond. Het katholieke geloof was het juiste geloof, en gemengde huwelijken waren een schande. De kleren die je droeg waren de juiste kleren, kleepte je je anders dan was dat gek en werd er over je gepraat. Alles lag vast, verder keek je niet, bestond er niet en je nam voor waar aan wat je geleerd werd.

Mariënbosch, hoewel een keurige, katholieke school, reikte mij de sleutel aan tot een grotere wereld dan die van de groep waar ik van jongs af aan had bijgehoord, en opende een weg met veel meer mogelijkheden dan het dorp mij kon bieden en die ik, naarmate ik ouder werd, steeds meer nodig had. Het dorp ligt achter mij, zo ook het katholieke geloof, al draag ik dat wat voor mij van waarde was, voor altijd met mij mee.

Ik gun alle kinderen de vrijheid om verder dan hun eigen groep te (mogen) kijken en het leven te kiezen dat het best bij hen past, waardoor ze hun talenten en hun mens-zijn optimaal kunnen ontplooiën, zonder druk, dwang en agressie. Ik gun alle kinderen een opleiding waar ze leren dat elk mens gelijkwaardig is, dat er meerdere manieren zijn om een goed leven te leiden, dat aan de basis hun God, Allah of Jahweh

vooral een God van liefde is en dat je broeders en zusters niet alleen te vinden zijn binnen je eigen groep, maar overal.

Zou vandaag naar de markt om eten in te slaan, maar had nog steeds geen zin om me onder de mensen te begeven en geen tijd ook. Heb nog een voorgebakken stokbrood, kan er uien en een bol knoflook bij bakken, wat eigen tomaatjes erdoor en daar de laatste brokken Saint Augur doorheen roeren, een heerlijke blauwe schimmelkaas, zachter van smaak dan Roquefort. Een appel toe en uiteraard een glaasje kir vooraf. Heb nog een paar potten met vleesspul uit Polen uit een cadeaupakket, maar krijg met geen mogelijkheid de deksels eraf.

De LPO meldde dat er gisteren 60.000 kraanvogels zijn doorgetrokken. Door één waarnemer in de Creuse waren er 15.000 stuks gemeld. Ik zit daar hemelsbreed niet ver van af en heb er tot nu toe zo'n 250 gezien, maar vele, vele gehoord.

Vandaag opnieuw een dikke jas aan en das om bij een halfopen deur en met gespitste oren voor mijn laptop. Geblaf van Tom, naar buiten gestormd, onrust in de lucht, kraanvogels! Binnen een half uur kwamen er zeven groepen over, variërend van 14 tot 230. Sommige waren alleen met de verre kijker te zien, zaten ver zuidelijk. Daarachter nog meer kraanvogelgeroep, onzichtbaar, ook voor de verre kijker. Het geluid droeg verder dan het zicht. Aan het eind van de middag nog tweemaal raak. De totaalscore is tot nu toe 1034, niet gek, maar over het algemeen ver weg en loeihoo, wat het schouwspel toch iets minder spectaculair maakt.

Nog steeds geen uitslag in de V.S., het is zenuwslopend. Demonstraties en dreigende situaties bij een aantal stembureaus.

De kachel loeit me de warmte tegemoet, behaaglijk met mijn rug ervoor gestaan. Wat een zegen, een warm huis. Denk met regelmaat aan de bewoners van de overvolle vluchtelingenkampen die de winter ingaan. Ach die arme mensen, arme kindertjes vooral en wat hebben wij het daarmee vergeleken ongelofelijk goed.

Vandaag, vijf november, twee dikke hommels luid zoemend in de tuin.

Aardedonker buiten, een kort rondje gedaan. In mijn halfslaap meende ik kraanvogels te horen, ze waren er niet. Deed me denken aan mijn kindertijd. Na een dag vissen kon ik niet slapen vanwege een voortdurend bewegende dobber voor mijn gesloten ogen.

Vrijdag 6 november

Ondanks de korte nacht met plezier aan de dag begonnen, zag de zon opkomen en de bomen zich strak en zwart aftekenen tegen de vagende schemering. Kraaien en spreeuwen, een vroeg roepende buizerd, sijzen en een tractor op de verre achtergrond. Opnieuw over alles een oranje gloed. Een vliegtuig trok een witte streep door de lucht en de verblekende maan was tot bijna de helft geslonken. Kakelende groene spechten. Als er geen roodborstjes waren, wat zou het dan een stuk stiller zijn zowel 's morgens als 's avonds. Vrijwel jaarrond is als eerste en als laatste hun sympathieke, onregelmatige riedeltje te horen.

Een rondje om Liesbeths huis gedaan en met verdriet aan haar gedacht, ze zal haar mooie plekje nooit meer terugzien. Kreeg gisteren een mailtje dat ze hard achteruit gaat en met haar arts had overlegd over palliatieve sedatie. Ach lieve Liesbeth toch... Ondanks haar leeftijd (82) kwam de gedachte aan de dood nooit bij haar op. Mijn vriendin Annie (100) maakt al plannen voor volgend jaar, vogelvriend Gerard (84) heeft zonet zijn tweede boek binnen een jaar uitgebracht en is in gesprek met zijn uitgever over een volgende. Levenslustige tante Lenie van halverwege de tachtig staat nog midden in het leven en geniet van de dingen van de dag. Ik ben een stuk jonger en evenzeer levenslustig, maar heb daarnaast voortdurend het gevoel dat ik me moet haasten om te doen wat me nog te doen staat. De afstand tot de einder is in nevelen gehuld maar wel een voelbare realiteit. Schrijven, schrijven...

Lens opnieuw beslagen, zal eens rondvragen of daar een oplossing voor is. Van de 25 opnames is er één scherp en zijn er elf bruikbaar, maar van slechte kwaliteit.

Kort geleden schreef ik: "Fatsoen in de zin van wellevendheid is een van de belangrijkste pijlers van een goed georganiseerde samenleving". En

vandaag is daar de mooie column van Sander van Walsum in de Volkskrant over fatsoen. Hij noemt het een deugd van de lange adem met een spruitjeslucht, de burgerlijkste van alle deugden die desalniettemin node kan worden gemist. Het fatsoen van Joe Biden tegenover het onfatsoen zoals door Trump in de V.S. werd geïnstitutionaliseerd. Van Walsum haalt de socioloog Norbert Elias aan die fatsoen 'het civilisatieproces' noemt, de geleidelijke verfijning van menselijk gedrag en het toenemende vermogen van mensen om zichzelf te beheersen wat tot uiting komt in de omgangsvormen. Volstrekt mee eens. Hadji Bektasj Veli noemde fatsoen 'de eerste deur van de bezitters van kennis'. Het is bijzonder dat ik al schrijvende dagelijks lees over zaken die mij evenzeer bezig houden. Wat mij beroert, beroert anderen blijkbaar ook en dat is een plezierige gedachte.

Eén groep kraanvogels vandaag, opnieuw ver weg, zo'n 70 exemplaren met dank aan Tommie. Acht muurhagedissen die vanachter de luiken kwamen gekropen om zich te warmen in de laatste zon.

Tegen de schemering opnieuw een pimpelmees met een doffe plof tegen het raam. Ik vreesde het ergste toen ik het hevig trillende lijfje in mijn hand hield. Heb hem net als de vorige op de nestkast gezet om hem uit de malende kaken van Tom te houden. In het voorjaar kreeg hij nog een jonge groene specht te pakken die wat onhandig in het gras scharrelde en het nestvlinderstadium niet overleefde. Vanaf het nestkastje vloog de pimpelmees onverwachts op mijn mouw, keek om zich heen en ging zonder problemen vier meter hoger op een tak zitten. Gemiddeld vliegen er hooguit zo'n twee vogels per jaar tegen de ruiten, meestal jonge merels, eenmaal een roodborst die in mijn hand het leven liet en eenmaal een ijsvogel, morsdood, vreselijk, maar ik kon hem wel mooi bekijken. In de vriezer gestopt en laten opzetten. Er is niet veel

meer van over, de kleinzoons hebben hem vrijwel staartloos en kaal geaaid.

Geruime tijd mijn stenen-, fossielen- en schelpenverzameling bekeken. Ik mag ze graag vasthouden, me verwonderend over hoe het mogelijk is, dat iets wat miljoenen jaren leefde nu in mijn handen ligt, alsof ik het verre verleden vasthoud en binnen mijn bereik heb en door het contact de tijd overstegen wordt. De schelpen zijn stuk voor stuk kunstwerken. Onvoorstelbaar dat de vele tienduizenden molluskensoorten elk hun eigen formaat, kleur, rondingen en uitsteeksels ontwikkelden, aangepast aan hun omgeving, de manier van voedselvergaring, voortplanting en verdediging.

Nog steeds geen duidelijkheid in de V.S. Een opname van Trump die als een dolle stier aan komt stormen. Hartkloppingen en gespannenheid, "Oh jongens, hoe gaat dit aflopen...?"

Het was koud buiten en aardedonker, dikke jas aan, das om. Laag boven de horizon een grote oranje halve maan die nauwelijks licht gaf.

Een spinnetje tussen de lakens, heb hem het raam uitgekieperd.

Zaterdag 7 november

Lastige nacht gehad, mijn hoofd liep om. Het verdriet over de teloorgegane vriendschap ging over in verontwaardiging gevolgd door regelrechte furie. Woelend lag ik ongelukkig te wezen. Een half pilletje genomen om me een paar uren te bevrijden van alle treurnis en onrust. Een stevig gat in de dag geslapen, wat nou ook weer niet de bedoeling was.

Aangenaam zacht, grijze luchten en een harde wind. ‘Beauty is in the eye of the beholder’, een treffende uitspraak. Ik zag het vandaag allemaal niet zo, moeizaam sjokkend tegen de wind in met Tom aan de lijn, al was er geen jager te bekennen op deze sombere zaterdag. Terug naar huis en het vaste oppeprecept: kachels opstoken, douchen, optutten, huis op orde brengen. Sowieso geen overbodige luxe.

Het onbarmhartige geloei van het stofzuigermonster bracht mijn woede tot crescendo en vond een uitweg door het ongeremd bouwen van zinnen om verdriet en verontwaardiging als vloeken van mij af te smijten, het vergooien van wat lang zo waardevol was, het schenden van een onuitgesproken verbond, de onwil tot duidelijkheid met lafheid aan de basis of laten we het gebrek aan moed noemen, met daaronder mogelijk het ergste: onverschilligheid.

Voorbij voorbij o en voorgoed voorbij...* In de stofzuigerzak werd er weer feest gevierd door alle veelpotigen en ik ga eens op zoek naar een geluidloze stofzuiger, dit lawaai is niet te harden.

Lichtelijk opgepept kreeg ik weer zin om te wandelen. Nog steeds windstil en grijs. De heggen leefden van de vogels die zich aan het voltanken waren met bessen en bottels om weer de nodige kilometers af te kunnen leggen richting zuiden. Een paar overvliegende appelvinken zo waar. Tommie trok nog wat met zijn achterpoot, maar is aan de beterende hand.

Een vogelvriend die ook met wildcamera's werkt raadde me aan om de camera hoger te hangen in verband met de condens. Heb het uitgeprobeerd, maar het is lastig vanwege het sterk aflopende terrein. Er kwam maar een paar vierkante meter binnen het bereik van de lens, met de volgende beelden: 1x Tommie met zijn neus aan de grond, 2x een boomarter en 2x een vos, waarvan een met een behoorlijk valse kop. Kon mij hem goed tussen de kippen van Jean Jacques voorstellen, een fors alfamantje. Hij zal het ver brengen deze Trump onder de vossen. Maar het vosje kan niet anders, hij kan geen morele afwegingen maken zoals mensen dat kunnen. Het enige wat voor hem telt is zijn honger stillen, de concurrentie eronder houden en zijn genen doorgeven. Mooie scherpe opnames, het verschil tussen de ruige vossenvacht en de wollige van de boomarters is goed te zien.

Naar de supermarkt geweest in het stadje twaalf kilometer verderop. De twee winkeltjes in ons dorp (vier km afstand, ca. 550 inwoners) zijn beide afgelopen jaar gesloten. De bakker was al weg, evenals de zeven cafés en vier hotels. Tot vlak na WO II liep hier een spoorweg met een paar keer per dag een boemeltreintje. Het was destijds een levendige bedoening. Bij het spoorwachtershuisje van Liesbeth zie je nog waar ooit de rails liepen. Geen bakker meer, maar actieve dorpsgenoten hebben een depôt de pain op poten gezet.

Met mijn kleurige gebloemde mondkapje, door Josette die een eindje verderop woont gemaakt, en door honger gedreven voor een paar weken proviand ingeslagen. Genietend en likkebaardend langs alle goed gevulde schappen gelopen waar ik naar willekeur vrijelijk uit mocht kiezen en mijn buit binnengehaald. Wat een weelde. Mijn koelkast is weer gevuld, ik hoef niet zoals mijn nachtelijke vrienden op pad om dagelijks mijn kostje bij elkaar te scharrelen, nooit zeker van het bestaan en overal gevaar. Nieuwe batterijen gekocht voor mijn wildcame-

ra en een geroosterde kip waar ik wel drie dagen van kan eten.

Heb mijn best gedaan om een scharrelkip te vinden maar zag op de zak geen aanwijzing in die richting, dus zou best wel eens kunnen van niet, maar hij smaakte prima.

Victorie! Joe Biden heeft de verkiezingen gewonnen meldt NOS teletekst. Godzijdank, wat een opluchting! Ben ontroerd, net als toendertijd Obama gekozen werd. Tegelijkertijd een gevoel van medeleven met Biden want wat zal het ontzettend zwaar voor hem worden. Heb veel vertrouwen in zijn vicepresident Kamala Harris, 'the First woman of colour' aldus CNN, een pittige tante.

Een roepende bosuil dichtbij, aardedonker buiten, een maanloze hemel maar heerlijk wandelweer. Wat een gemak zo'n zaklamp. Vreemde, onbekende geluiden: vos, marter, das?*

* J.C. Bloem.

Zondag 8 november

Het was aanvankelijk een prachtige morgen, een blauwe lucht met hier en daar grijswitte wolken, zacht en windstil. Al gauw nadat Tom en ik goedgemutst de mooie dag instapten hoorden we wild blaffende honden. Hollend naar de heuvel en struikelend over Tommie die opgewonden tegen mij opsprong, zagen we verderop twee reeën wegluchten, achtervolgd door drie zwarte honden en in de vegetatie verdwijnen. Kort daarop een reeks schoten waarna volledige stilte tot de roodborsten het zingen weer oppakten.

We zijn verder die kant opgelopen, hoorden harde mannenstemmen, hondengeblaf, optrekkende auto's en stil was het weer, maar mijn ochtendrust was volledig naar de knoppen, evenals mijn humeur. Tommie vond het wel spannend allemaal. Van harte hoopte ik dat de reeën aan de dodende kogels waren ontsnapt, maar met de telescoopgeweren inclusief laservizier van tegenwoordig is missen nauwelijks nog mogelijk. Mijn hoop dat het virus voor een algeheel jachtverbod had gezorgd was zonet de grond in geboord, al is het een stuk rustiger dan andere jaren.

Een opgejaagde vos wilde de weg oversteken, zag ons halverwege en rende in paniek het weiland weer in, compleet van slag door het honden- en gewerengeweld en het geblaf van Tommie die aan de lijn rukte en ook wilde jagen.

En dat op zondag allemaal, de 'Dag des Heren'. Groepjes spreuwen kwamen over en in de verte het kluukluukluu van een zwarte specht.

Jagers! Mijn hele leven heb ik met ze te maken gehad. Ik ben tussen jagers opgegroeid, ben mee op jacht geweest, heb als kind met de windbuks van mijn grootvader geknald en ben er als coördinator van een roofvogelwerkgroep 15 jaar intensief mee omgegaan. Het is een wettelijk toegestane hobby en ik wil zeker niet alle jagers over één kam scheuren. Als iemand op zijn eigen terrein een paar duiven voor de soep

schiet, lig ik daar niet wakker van

Wat mij enorm stoort is de PR rondom de plezierjacht, de manier waarop het jaarlijks doden van ruim een miljoen dieren wordt goedgepraat* en de schijnheilige wijze waarop jagers zich opwerpen als kenners en verdedigers van de natuur waardoor ze aan hun bloedige hobby een nuttige draai proberen te geven.

Al hun opgevoerde argumenten zijn vele malen weerlegd, maar ze blijven circuleren en worden willens en wetens in stand gehouden door goedgelovigen en zij die niet willen weten maar liever geloven, omdat hen dat wel zo goed uitkomt. Zelfs op scholen wordt propaganda gemaakt voor de jacht, opgezette vos erbij, een spannend verhaal en de kinderen slikken de onzin als zoete koek. Schandalige misleiding, het zou per omgaande verboden moeten worden.

De Nederlandse jagersclub beschikt over een goedlopende, effectieve PR machine wat te maken heeft met het feit dat veel van hun leden tot de kapitaalkrachtigen van Nederland behoren. Door alle opgeklopte reclame is het tegenwoordig een hype om je eigen vlees te schieten. Puur natuur, stoer en eerlijk, kicken man! Geef een sukkel een geweer en hij voelt zich een held, een echte man. Was het vroeger een mannenwereld, tegenwoordig doen ook de dames een aardige duit in het zakje. In de PR filmpjes zijn het altijd goed ogende exemplaren.

“Jagers hebben een belangrijke beheersfunctie en schieten niet voor de lust maar tegen de overlast”, een tekst die ik aantrof op het menu in een restaurant waar ik graag eet en in een plaatselijk toeristenblad. Heb per omgaande op de onjuistheid van de tekst gewezen. In alle jaren tusschen van jagers, ben ik er nooit een tegengekomen die tegen zijn zin een geweer droeg en er geen lol in had om het te gebruiken ook. Het is

een gezellige boel daar, ouwe jongens krentenbrood en stoere verhalen. Het is zeer zeker geen vrijwilligerswerk tegen heug en meug, zoals de tekst op het menu suggereerde.

Wat de 'beheersfunctie van jagers' in het veld betreft, het zogenaamd in stand houden van een 'gezonde' populatie, een kreet die ze in de mond bestorven ligt: de voornaamste factoren die werkelijk bepalend zijn voor een stabiele populatie zijn de geschiktheid van een terrein door voedselaanbod, rust en nestgelegenheid. Verder spelen ziektes, onderlinge concurrentie en predatie mee. Jagers zijn, behalve wanneer je ze los laat op een eiland met onbepaalde bevoegdheid, niet of nauwelijks in staat om de stand te beïnvloeden. Ganzen en vossen worden meer dan ooit achter de vossen gezeten door middel van vergassen, nachtelijk jagen met schijnwerpers, aardhonden, enzovoorts, maar voor elke gedode vos en das komt er een terug, zo ook ganzen, aangehouden door de toegenomen smakelijke raaigrasvlakten. Zolang het leefgebied maar interessant genoeg is, zullen ze komen, jagers of niet.

Een 'gezonde' populatie is bovendien een ongezond uitgangspunt. Jagers bedoelen hiermee: veel wild om te schieten; natuurbeschermers willen zoveel mogelijk soorten, en bij voorkeur al wat uitgestorven is terughalen; weidevogelliefhebbers met name in Friesland opteren voor grutto's, Kievieten en scholeksters en zo min mogelijk predators (roofdieren) als roofvogels, vossen en marterachtigen; de boeren willen alles weg hebben wat een belemmering vormt voor een optimale productie van hun land, op een groeiend aantal biologische boeren na. Biologische boeren die oprecht van hun land en alles wat er op leeft houden en bij hun streven naar een meer natuurvriendelijke manier van bedrijfsvoering daarbij véél te weinig worden ondersteund door onze liberale overheid.

Officieel is de jacht gebonden aan regels, maar dat wil nog lang niet zeggen dat iedereen zich daar ook aan houdt. Door rood licht lopen en te hard rijden is ook verboden. Ik heb in de praktijk van alledag vele malen meegemaakt dat jagers, als menselijke roofdieren, een bloedhekel hebben aan de natuurlijke roofdieren in Nederland, met name roofvogels en vossen. En dat deze te vuur en te zwaard (gif, klemmen, doodschieten, nesten uithalen, nestbomen omzagen) werden en worden bestreden. Waarom? Omdat vossen en onze, bij wet beschermde, roofvogels ook konijnen, hazen en fazanten lusten, en dát is niet de bedoeling. Zie: de Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels, het tijdschrift De Takkeling, rechtbankverslagen en krantenartikelen. In de jaren dat ik actief was voor de bescherming van roofvogels had ik er mijn handen aan vol.

De landelijke jagersvereniging mag zich graag op de borst rammen met de strenge controle op haar leden. In de praktijk bleek dat het een wereld is van 'ons kent ons', de uitzonderingen daargelaten. Je moest de verantwoordelijken binnen de club het mes op de keel zetten, met politie, officier van justitie en pers, om ze tot het aanpakken van zich misdragende leden te doen overgaan. Liever de kop in het zand steken en zolang mogelijk ontkennen dan het imago schade te laten oplopen.

Ik heb vandaag een groene jas aan, ben dus relatief slecht zichtbaar, en mag wel oppassen en Tom zorgvuldig aan de lijn houden. De jagers dragen tegenwoordig zelf oranje hesjes en dat is wel nodig ook, jaarlijks zien ze elkaar voor loslopend wild aan en vallen er doden.

'Chasse en cours' staat er op grote borden bij terreinen waar ze hun sport beoefenen. Vertaald: 'Hier wordt gejaagd'. Wat er echt mee bedoeld wordt is: blij uit de buurt als je geen risico wilt lopen. De wandelaar, de fietser en de recreërende passant worden geacht op zichzelf en hun honden te passen, terwijl het uiteraard de verantwoordelijkheid

van de jagers zelf is om het verschil tussen menselijke passanten en vluchtende dieren te zien.

Merkwaardig is dat ik als kind kritiekloos opging in die wereld en pas later vraagtekens ging zetten. Rond mijn twaalfde hield ik op met schieten, vissen en kievitseieren rapen, toen ik een pootje van een huismus afschoot en de keel van een paling tot bloedens toe beschadigde om de angel er uit te krijgen. Zag hoe de dieren leden, zag hun angst, en toen pas drong het ten volle tot mij door waar ik mee bezig was. De lol ging er af. Jammer, want het was best spannend en gezellig allemaal, maar het dierenleed en mijn rol daarin vielen niet te ontkennen.

Ik betreur het lijden van de opgejaagde, aangeschoten en gedode dieren en de onrust en mensenschuwheid die het gevolg zijn van de jacht. Ik verafschuw de leugenachtige praatjes om dit alles te rechtvaardigen door jacht te propageren als een noodzakelijk en heldhaftig fenomeen en het verguizen en schandelijk bestrijden van natuurlijke predators. Anderzijds kan ik mij goed een voorstelling maken van het jagersinstinct, de spanning bij het eierzoeken, vissen en jagen omdat ik het bij mijzelf met terugwerkende kracht als zodanig onderkende. Vooral in een groep is het lastig om je eigen verantwoordelijkheid te nemen, deelnemers hitsen elkaar op, elk dood dier is een succes, een overwinning: hiep hoi, we hebben hem, tataaa tataaa... In een groep had ik aanvankelijk geen oog voor het aangerichte leed, als opgroeiend individu werd het anders en voelde ik mij rechtstreeks verantwoordelijk voor mijn bloeddorstige acties.

Jagen is nog steeds een wettelijk toegestane activiteit, weliswaar met steeds meer regels. Ooit was het succesvol verwerven van vlees en huiden een kwestie van leven en dood. In de Westerse samenleving is daar

nauwelijks nog sprake van. Het doodschietsen van dieren is verworden tot een sport met ongelijke wapens. Verbieden is een optie, veel beter zou het zijn wanneer jagers uit zichzelf hun wapens zouden neerleggen. Dat ze zich gaan schamen voor het plezier dat het opjagen, laten lijden en doden van dieren hen geeft. Dat ze inzien dat het onfatsoenlijk is om op dieren te schieten die op de Rode Lijst staan. Dat ze zich ongemakkelijk gaan voelen bij het verkopen van schijnheilige smoesjes om een wrede hobby te rechtvaardigen die niet meer in deze tijd past en dat ze hun jachtinstinct de baas worden door hun geweten te laten spreken. Dit alles zou best nog wel eens een tijdje kunnen duren en in afwachting daarvan onderteken ik graag elke petitie voor een algeheel verbod op de plezierjacht.

Kant, de filosoof die ik bijzonder hoogacht, al was hij nogal steil in de leer, noemde van alle beschaafde dingen de jacht het laagste. Plezier beleven aan het jagen was voor hem uit den boze. Jagen doe je uit noodzaak.

Op de wildcamera een prachtig poserende boomarter en een langskuierende vos.

Tommie blafte aan het einde van de middag, de verrekijker meegegrist en naar buiten: drie groepen kraanvogels, opnieuw hoog in de lucht, duidelijk te horen en redelijk te zien. Achtereenvolgens 80, 70 en 120 stuks.

Donker, ondanks de besterde hemel, onvoldoende licht om zonder zaklamp het pad te kunnen volgen. Het was zo stil dat ik mijn oren hoorde suizen. Dichtbij huis een onbekend en intrigerend knorrend geluid in het donker.

*) Volgens de overheid wordt er jaarlijks grofweg het volgende aantal dieren geschoten: 300.000 kraaiachtigen, 20.000 vossen, 12.000 verwilderde katten, 95.000 wilde ganzen, 500.000 houtduiven, 250.000 wilde eenden, 175.000 hazen (Rode Lijstsoort), 75.000 fazanten, 70.000 konijnen (Rode Lijstsoort), 16.000 reeën, 4.500 wilde zwijnen, 950 edelherten (Oostvaardersplassen niet meegeteld), 300 damherten (Amsterdamse Waterleidingduinen niet meegeteld).

De Partij van de Dieren houdt het op twee miljoen in totaal en eenzelfde aantal aangeschoten dieren.

Maandag 9 november

Helder, vochtig en koud maar ongelooflijk mooi. De uitdrukking ‘woorden schieten te kort’ was hier zeker op zijn plaats om alle tinten rood, geel, oranje, bruin, groen en dat in diverse varianten te omschrijven. Zelfs het verval van de varens was een streling voor het oog door de gouden gloed van de opkomende zon.

Kraaien, gaaien, een oversuizende groep oranje houtduiven en het raltetje dat bij nader inzien toch van een gewone boomklever moet zijn. Wat heet gewoon, het is een prachtig diertje, maar onbewust hoop je altijd op een nieuwe soort. Nooit tevreden, voortdurend op zoek naar meer, naar iets nieuws, nog steeds een actief aanwezig evolutionair bepaalde drive om de boel scherp te houden.

Vuurgoudhaantjes in een lage meidoorn met hun continue siesiesiesie, overal hier te vinden als veelvoorkomende broedvogel. De opklimmende zon en een heldere halve maan boven mijn hoofd in het ochtendlicht. Gisteravond toen ik zijn licht wel kon gebruiken liet hij verstek gaan, aardedonker was het, wat trouwens ook wel weer wat had.

Ik houd van bonte kleuren en betreur de naderende teloorgang. Nog een paar weken, afhankelijk van vorst en wind, voor alles verwordt tot een bruine pap. Het is een troostende gedachte dat de uitbundigheid van de herfst wordt opgevolgd door de grijswitte rust van de winter. Ik hoop op sneeuw!

De lens later in de nacht wederom beslagen, 2x een close up van een stevige vos en 1x een wazige, nog net herkenbare boommarter. De rest viel af. Kreeg vandaag het advies van de Veldshop om de lens in te smeren met scheerschuim en dit af te nemen met een doek. Scheerschuim...?

De beide vossen stonden pal met hun snuit voor de lens, de lichte ogen wantrouwig richting huis. Duidelijk is nu ook te zien dat het roofdieren

zijn en geen schoothondjes, aan de manier waarop ze om zich heen kijken, de loerende, schichtige blikken, voortdurend op hun hoede, overal gevaar wetend of vermoedend.

De uitdrukking in hun ogen heeft wat weg van de wantrouwige blikken van junks en zwerfjongeren die dagelijks hun eten en drugs bij elkaar moeten zien te scharrelen, als het niet goedschiks kan dan maar kwaadschiks, waarbij geweld niet wordt geschuwd. Ze trekken rovend van stad naar stad, overlast en in hun eigen ellende andermans ellende veroorzakend. Opgejaagd, nergens bijhorend, teruggevallen op basale overlevingsinstincten en door omstandigheden van welke aard dan ook, afgestompt en ontmenselijkt.

De uitdrukking in de vossenogen vanmorgen deed mij denken aan Pieter. Pieter had een dergelijke blik, de blik van een roofdier, toen ik hem pas leerde kennen. Dezelfde schichtigheid en wantrouwen die langzamerhand verdwenen naarmate we elkaar beter leerden kennen, maar onderhuids aanwezig bleven. Intuïtief was er in de eerste fase het gevoel dat ik moest oppassen, hem niet moest onderschatten, omdat er in hem krachten scholen die gevaarlijk waren, ongeremde krachten die hij niet wist te beteugelen door zijn verwaarloosde morele besef. Toen het vertrouwen en de wederzijdse waardering groeide, verdween dat. Met Pieter is het goed gekomen, min of meer, mede door zijn sterke karakter en moed en zijn liefde voor de natuur die wij samen deelden. Hij werd niet oud, had zijn lichaam te veel gesloopt maar keek de dood recht in de ogen. Een onvergetelijke vriend waar ik veel van heb geleerd.*

Boven de perenboom waar de camera hangt loopt een lelijke bovengrondse elektriciteitskabel dwars door de tuin. In het begin vond ik dat maar niets, ik houd niet van lelijk, maar de kabel heeft inmiddels al vele

mooie taferelen opgeleverd: groepen zwaluwen met bedelende jongen of op doortrek, kerk- en bosuilen met en zonder jongen, hoppen, zwarte roodstaarten, grauwe vliegenvangers, putters, vele buizerds en torenvalken, een zwarte wouw en nog zo het een en ander.

Windstil vanavond, aardedonker, alleen het gedruppel van de regen op de bladeren was te horen. Halverwege teruggegaan. Was moe, had verdriet, de schrijverij lukte van geen kanten. Wat doe ik hier...? Halve pil erin om weg te vluchten in de slaap. Voor het wegdommelen een joelende bosuil vlakbij huis.

* Het verhaal van Pieterrr is gratis te downloaden via www.mariaquist.nl.

Dinsdag 10 november

Werd klam van het zweet midden in de nacht wakker. Raam opengegooid maar het bleef benauwd. Had een van de elektrische kacheltjes aan laten staan die door het openstaande raam nog harder ging loeien. Daar schrok ik van, dat had niet mogen gebeuren!

Om vier uur, eigenlijk vijf uur, ik hou niet zo van het gerommel met de tijd, nog steeds klaar wakker, verder slapen was geen optie. Opgestaan en de dag begonnen. Tom keek niet op of om en sliep gewoon door, zijn innerlijke wekker was nog lang niet afgegaan. Geschreven tot acht uur 'smorgens, met plezier zowaar, lekkere pot thee erbij en regen die gezellig tegen het raam tikte.

Op de verkiezingsposter voor Sigrid Kaag D66: "We willen onze bek niet houden", premier Rutte heeft het over "oppleuren" en "oprotten". Jesse Klaver na het mislukken van de formatie: "Het is goed klote". "Krijg de tering Mark Rutte", hoorde ik op internet Thierry Baudet in Emmen roepen.

Een paar jaar geleden heb ik vanwege het grove taalgebruik mijn abonnement op de Volkskrant opgezegd en de ombudsman een protestbrief gestuurd:

"Geachte heer G.,

Vorige week heb ik mijn abonnement op de Volkskrant opgezegd. Verontwaardigd, maar ook met spijt. Reden: voorkant VK Magazine van 20 januari j.l.

Ik ben een betrokken lezer, mocht graag reageren op columns en artikelen in positieve en negatieve zin en heb de modieuze grofbekkerij, excusez le mot, waar de Volkskrant in toenemende mate groen licht voor geeft, al vaker ter discussie gesteld.

"Vloeken onderscheidt ons van de dieren en is in zekere zin een teken van beschaving", stelt een van uw columnisten in het bijbehorende

artikel. Een onzinargument. Wat ons vooral van dieren onderscheidt is de mogelijkheid om weloverwogen keuzes te maken. De Volkskrant kiest voor grof taalgebruik als zijnde salonfähig en de redactie etaleert dat met enorme letters op de voorkant van het Magazine. Ik kan er als lezer niet omheen en ben het gefuck in interviews, artikelen en nu in kapitalen op de voorkant meer dan zat. Het gelul en gekut, het vreten, zuipen, wegflikkeren, naar de kloten gaan, gvd's enzovoorts. Het zijn ook zulke lélijke woorden. Voor mij ligt het op hetzelfde niveau als publiekelijk boeren, winden laten, rochelen, neuspeuteren e.d., animaal gedrag.

Grof taalgebruik en vloeken als teken van agressie en machteloosheid, daar kan ik inkomen. Maar in het dagelijkse, publieke taalgebruik, als modieus verschijnsel waar je gebruik van kan, mag, móet maken om 'erbij te horen', roept bij mij ergernis en minachting op. De Volkskrant past mij niet meer en dat spijt me oprecht.

Vriendelijke groeten van Maria Quist”

Inmiddels al lang weer abonnee, de schuttingtaal verminderde wat, al is er vrijwel geen interview te lezen zonder het modieuze fuckwoord. Sinds de nieuwe hoofdredacteur sluipt het getutoyeer er ook weer in.

Vandaag de andere kant opgewandeld. Mist alom. Af en toe brak de zon even door en intensiverde de kleuren van bomen en struiken. Geen overvliegende houtduiven, nauwelijks vogels in de heggen op een paar lawaaiige grote bonte spechten na. Hier en daar een clubje koeien, de eerste staan al op stal om af te kalveren, een van die grote stallen die van voor naar achteren vol liggen met zonnepanelen.

Blad op de grond en kaler wordende bomen, grote lijsters vlogen over met hun ratelroep en naarmate de zon verder doorbrak nam de drukte toe in de hulst-, en meidoornstruiken en reutelde het ineens van de

koolmezen, pimpelmezen, staartmezen, glanskoppen en lijsterachtigen.

Het pad was tot een aantal jaren geleden aan weerszijden begroeid met bomen en struikerij. Ergens in de herfst een jaar of zes geleden werd de rust dagenlang verstoord door het angstaanjagende gejang van houtzagen. Na een paar weken had ik genoeg moed verzameld om te gaan kijken. Er bleek veel weggekapt, knarsetandend zag ik het aan, dikke tamme kastanjes met mooie holtes, meidoorns, hulst en een aantal eiken, alles weg. Het land was in andere handen overgegaan en dan kunnen ze het niet laten om er een eigen stempel op te drukken, zoals een hond zijn poot optilt tegen een boom om zijn territorium af te bakenen, hakken ze hem hier om. Het deed me veel verdriet, maar de tamme kastanjes liepen weer uit en het mooie uitzicht heeft ook wel wat.

Op het hoogste punt van het pad vond ik in het jaar nadat ik Troostvogels schreef een dode vos met een blauwe patroonhuls ernaast. Ging er weken later heen om de schedel te halen, maar hij was onvindbaar. Het verteringsproces verloopt snel en er wordt nogal eens door andere dieren met de botten gesleept. Zal binnenkort weer eens langs het dood gereden vosje rijden om te kijken hoe het erbij staat.

De tamme kastanjes die hier overal groeien zijn mijn favoriete bomen omdat ze prachtig bloeien en over een bewonderenswaardige levenskracht beschikken. Voor veel bomen betekent het bij de grond afzagen het einde, maar naast de tronk van de *Castanea sativa* verschijnen hetzelfde jaar alweer razendsnel omhoogschietende twijgen. Onder vrijwel alle omstandigheden vinden ze een weg naar het leven. Op Sicilië staat het oudste exemplaar: De kastanjeboom van de Honderd Paarden. De

omvang van zijn stam bedraagt volgens Wikipedia 68 meter en zijn leeftijd wordt geschat op 2000 jaar. Eerlijk gezegd kan ik die 68 meter nauwelijks geloven...

Nog steeds bloeiende rozen tussen het neergedwarrelde bruine kastanjeblad, deels vergane glorie maar nog altijd mooi om naar te kijken, anders mooi. Zoals Christiaan Morgenstern dichtte: "Eigenlijk is alles prachtig als men het met liefde beziet. Hoe meer men van de wereld houdt, hoe mooier men deze zal vinden."

Voedersilo opgehangen zodat ik vanachter mijn werkplek er goed zicht op heb. Zal nog wel een aantal dagen duren voor ze het vertrouwen en eropaf komen.

Vanavond: bosuil, kerkuil, geschrokken wegklapperende duiven, redelijk heldere sterrenhemel, geen maan en een aangename temperatuur om te lopen. Geluid van hoestende en herkauwende koeien. Tom ging op avontuur en was een tijdje zoek.

Woensdag 11 november

Uitgeslapen vandaag. Zag de zon vanuit de badkamer opkomen in een strakblauwe hemel. Een witte waas over de weilanden, zag er prachtig uit maar beloofde mistige camerabeelden. Op de een of andere manier de smartfoon ontregeld al foto's makende. Oh my God, wat nu...? Paniek! Als de dood om alle foto- en filmmateriaal te verliezen. Mijn man was niet te bereiken. Mezelf tot rust gemaand, nagedacht en hem weer aan de praat gekregen. Mijn ongeduld staat me vaak in de weg.

De camera leverde niets op, althans geen duidelijke beelden, wel vragen. Op de eerste alleen de mistige vormen van de fijnsparren op de achtergrond. Op de laatste van de vier een trrrr trrrr trrrr geluid en één klein lichtje in de grijze nevel dat van boven naar beneden schoot en omgekeerd, vervolgens kort laag over de grond scheerde en iets hoger bleef hangen, plus een vage indruk van een witachtige dwarrel. Bij elk slecht zichtbaar dier heb ik de neiging om een nieuwe soort te vermoeden, iets bijzonders wat mij door het vage beeld onthouden wordt. Toch maar eens op zoek naar scheerzeep.

Kwam vanmorgen voorbij het keurig aangelegde meertje van Pierre en Anique, reusachtig aardige mensen. Pierre jaagt, dus dat is dan weer wat minder. Jaren geleden zag het er nog heel natuurlijk uit. Fijnsparbosje, zwarte elzen en wilgen langs de waterkant en een natuurlijke overgang van land naar water. Alleen het grijs betonnen jagersclubhuis vloekte eruit. Ik had daar graag ruwhouten planken omheen gezien, zodat het één geheel zou worden met de mooie omgeving. Pierre ging met pensioen, eindelijk vrije tijd, één spar werd ziek en het hele bosje ging om. Er werd laurierkers geplant, een wit geschilderde ijzeren ketting om het hele terrein aangebracht, in het gras kwam nog een wit schuurtje en midden in het meertje een wit eendenhok met drie geleeuwikte lokeenden. Het ruige, gevarieerde gras werd vervolgens

omgewerkt tot een gazon en de zwarte elzen en wilgen een voor een door Jean Jacques met zijn gele ‘pelleteuse’, kraan, uit de grond gerukt. Tot slot, althans ik hoop dat ze het hierbij laten, werden afgelopen jaar de natuurlijke oevers beschoeid met rechtopstaande plastic platen tegen de beverratten. De beverratten zelf worden jaarlijks opgeruimd maar ze komen even zo snel weer terug, al heb ik ze dit jaar niet gezien. Een groot gemis, het was genieten ’s avonds van de spelende jongen en het moederdier dat daar met haar logge lijf en enorm oranje slagstanden omheen knorde. Niets is makkelijker en laffer dan het neerschieten van een zwemmende beverrat. Ze zijn groot, niet schuw en traag.

En toch zijn het aardige, hartelijke mensen, we maken regelmatig een praatje. Ze zien alleen geen dieren, maar ongedierte. Ze zien de fraaie vegetatie niet, maar onkruid. De prachtige elzen en wilgen die niemand in de weg staan worden opeens te groot en lastig in het onderhoud. Alles moet onder controle worden gebracht, niet alleen hun stadstuin, maar ook het prachtige meertje in haar natuurlijke omgeving moet tot de kleinmenselijke maat worden teruggebracht.

“Elf november is de dag dat mijn lichtje schijnen mag”, Sint Maarten vandaag. Mooie herinneringen aan onze twee jongens met zakken vol veelkleurige, ongezonde, zoete troep. “Niet alles tegelijk opeten en goed tandenpoetsen jongens” en de dagen erna proberen om de inhoud van de zakken beetje bij beetje richting vuilnisbak te lozen.

Kreeg een mailtje van Anne-Marie of ik een petitie tegen de jacht wilde ondertekenen. Op de jachtljst staan in Nederland nog konijn, wilde eend, haas, houtduif en fazant, terwijl haas en konijn op de Rode Lijst van bedreigde diersoorten staan. Nou en of wilde ik die petitie ondertekenen, volgaarne zelfs, met de beelden van de drie in doodsnood

vluchtende reeën nog vers op mijn netvlies.

De Melkweg trok een brede, lichte baan over het huis, evenzogoed was de weg zonder zaklamp niet te volgen. De meeste sterren, sterrenbeelden en planeten zijn mij onbekend. Graag had ik er meer over willen weten, hun naam, samenstelling, hun oorsprong, alles wat er over te weten valt. Zo ook alles over de mooie en intrigerende stenen, fossielen en schelpen uit mijn collectie. Hoe komt het dat ze zijn zoals ze zijn, het formaat, de grillige vormen en kleuren? In mijn jeugd, toen alle kennis nog beklifde, heb ik er te weinig aandacht aan besteed, te weinig over gelezen ook en er was geen stimulans vanuit mijn omgeving. Had ik maar meer talen geleerd ook om te communiceren met anderen, met Afrikanen, Italianen, Chinezen, Spanjaarden, Arabieren, al die aardige mensen die ik overal ontmoette, maar niet nader kon leren kennen door het onvermogen met hen te communiceren. De behoefte aan kennis kwam pas later toen er tijd was, er enige verdieping ontstond in mijn wereldbeeld en er een samenhang zichtbaar werd die het leven steeds boeiender en meer de moeite waard maakte. Alles wat ik sindsdien zie, lees en meemaak krijgt betekenis. Het lukt me niet meer om alle wetenswaardigheden op te slaan, ik neem er met plezier en belangstelling kennis van en langzaam zakt het weer weg, de bewondering is blijvend en verrijkend.

Donderdag 12 november

Nog steeds volop eikels, beukenootjes, bottels en bessen in bomen en struiken. De meidoorn is inmiddels deels uitgekleeft door de wind en alle bessenverslindende trekvogels. Diverse roodborstjes waren zoals gebruikelijk alom aanwezig met hun vriendelijke deuntje en boven mij een blauwe lucht met helderwitte wolken.

Kwam Jean Jacques tegen bij de dassenburcht. Hij had bij Liesbeth de stand van de watermeter opgenomen. Was enthousiast over de video-band die ik hem had gegeven, 'Dierenarts Maaike' van Tijs Tinbergen en Jan Musch, om hem een indruk te geven van het Nederlandse boerenleven op het, letterlijk, platteland. Ik had nog geen tijd gehad om de film in grote lijnen te vertalen, maar hij had de beelden alvast bekeken. Tommie scharrelde rond in het dassenbosje en ik hield hem goed in de gaten. Jean Jaques vertelde dat je erg moet oppassen hier, want dassen en ook beverratten vallen honden aan en bijten ze dood.

M.: "Jean Jacques, beverratten en dassen vallen alleen in uiterste nood aan, ze vluchten veel liever als dat kan, zou het niet zo zijn dat het de honden zijn die aanvallen en de dassen die zich verdedigen? Wat zou jij doen als jij of je kinderen of kleinkinderen worden aangevallen?"

J.J.: "Ja, zo kon je het ook zien, zat wat in..."

Vervolgens kwam de buizerd aan de beurt, hij zag geen jonge konijnen meer de laatste tijd en wel veel buizerds, dus het een en ander bij elkaar opgeteld moesten die buizerds wel alle jonge konijnen opgevreten hebben, hij had het ooit met eigen ogen gezien vanaf zijn tractor.

M.: "Jazeker, als ze de kans krijgen pakken ze jonge konijnen en ook muizen, mollen, grote insecten, jonge vogels en aas, maar de grootschalige achteruitgang van konijnen is toch echt te wijten aan besmettelijke ziektes als myxomatose en RHD die complete populaties hebben weggevaagd. Daar is veel onderzoek naar gedaan en geen twijfel over mogelijk."

Hij was opvallend openhartig, vertelde dat de jagers tot voor kort alle roofvogels wegschoten die ze tegenkwamen, paf paf paf, weg buizerd, havik wespendif en alles wat er op leek, maar dat ze dat nauwelijks meer durfden omdat er steeds meer gezenderde roofvogels tussen zaten, waardoor ze precies konden zien op wie zijn land ze waren geschoten, er waren zelfs al boetes uitgedeeld. Het kwam er verontwaardigd uit.

M.: “Jean Jacques, de argumenten om ze te schieten zijn ondeugdelijk, bovendien zijn ze wettelijk beschermd, als ik zie dat een jager een roofvogel schiet zal ik hem daar zeker op aanspreken en zo zeker als wat naar de politie gaan om hem aan te geven.”

Opnieuw de dassen: daar en daar en daar was er van de maïs gegeten en er kwamen er steeds meer.

M. : “Die beesten moeten elke dag maar weer zien hoe ze aan de kost komen, en de reden dat er meer komen is dat er hier steeds meer maïs wordt verbouwd. Het zijn menselijke activiteiten die de dassen aantrekken.”

Jean Jacques vond het ook wel mooie dieren, maar ze moesten niet op zijn terrein komen, dat was zijn eigendom.

M: “Die dassen en vossen waren er al lang vóór de boeren hier kwamen, dus eigenlijk hebben jullie hún terrein afgepakt. Die dieren hebben net zo goed recht op een plek om te leven als jij.”

Gevraagd hoeveel schade hij had. Nou dat viel wel mee, maar de wilde zwijnen, die waren pas erg. Die hadden daar en daar verschrikkelijk huisgehouden. Ook bij jou Jean Jacques? Nee, niet bij hem, maar een eind verderop wel. En reeën, die brachten ziektes over. Ze werden af en toe dood gevonden, dus dat moest wel een ziekte zijn en hij wist zeker dat die ziektes op mensen werden overgebracht.

M.: “Er is veel wetenschappelijk onderzoek naar gedaan en er zijn inderdaad o.a. muizen, vleermuizen en vossen die ziektes overbrengen,

maar het komt zo weinig voor dat het de gezondheidssituatie van mensen in algemene zin zeker niet in gevaar brengt, het verkeer is vele malen gevaarlijker. Het risico bij grote aantallen opgehokte dieren is wél groot, bij nertsen bijvoorbeeld en kippen en varkens, die met tienduizenden soms op een kleine ruimte worden gehouden.”

Heb hem gewezen op het effect van elkaar napraten, de een ziet dat een bedreigde das grauwet naar een hond, de volgende maakt er van dat een hond is doodgebeten, een stap verder worden alle dassen als levensgevaarlijke agressievelingen weggezet. Zo ook de sympathieke beverratzen: allemaal gevaarlijk en schadelijk, weg ermee!

M.: “Pas op dat je niet alles wat hier rondvliegt en rondloopt als vijandig gaat beoordelen, dan doe je ze onrecht. Bekijk ze eens goed, ze zijn prachtig en nauwelijks een bedreiging voor je bestaan zoals vroeger in tijden van grote armoede. Probeer er mee samen te leven. Vroeger was elke maïskolf en elke kip er één, maar in deze tijd van welvaart kun je die dieren toch ook een leven gunnen. Ze horen erbij zoals de zon en de regen erbij horen. Bovendien hoe meer onrust je veroorzaakt binnen een populatie hoe sneller de gedode dieren worden vervangen door jonge zwervers.”

Hij stond er wel voor open, is slim en sympathiek, maar ook sterk gevormd door zijn omgeving. Vertelde dat hij eens een reekalf zwaar had verwond met zijn maaibalk en dat het diertje had gehuild en gejammerd als een kind. Als hij er aan dacht werd hij er weer beroerd van. Het was fijn om met hem te praten en te luisteren, het ging in goede harmonie. Hoop dat er wat van blijft hangen en hij er over nadenkt. Mensen kunnen lang op hetzelfde aambeeld blijven hameren. Ik gun het hem om meer te genieten en minder zorgelijk in het leven te staan en overal vijanden te zien.

“Nou, nou“ zei mijn man, toen ik het hem vertelde, “je bent weer goed tekeer gegaan zo te horen.” Dacht achteraf schuld bewust aan de leuke, maar ongewenste mollen in mijn moestuintje die af en toe het leven lieten en de roze antimuizenkorrels. In hoeverre had ik recht van spreken? Anderzijds, de mollen hebben 95% van ons grondoppervlak vrijelijk ter beschikking, ik een krappe 5% voor mijn tuin, maar toch... Het is een kwestie van je eigen grenzen zoeken, belangen afwegen, niet alles over één kam scheren en gewetensvol handelen. Smetteloze handen houden is lastig bij het verdedigen van je territorium.

Het zonnetje scheen aangenaam in mijn rug, nek en op mijn pijnlijke hoofd.

Tommie geniet net als ik van de wandelingen 's morgens en 's avonds. Zoveel te ruiken en te beleven, hij neust rond, doet eindeloos plasjes hier en daar, spoort feilloos de wissels op, de grote van de dassen en vossen, de kleinere van de marterachtigen en de wissels bij het water van de beverratten. De reeën springen bij voorkeur over de omheining heen. De wissels steken het mensenpad over van de ene heg naar de andere. Tom heeft net als zijn voorganger Dirk een grote hekel aan de stekelige bolsters van de tamme kastanjes die plaatselijk het pad en de bermen volledig bedekken, dan draag ik hem een eindje.

Alleen nog maar kleine groepen duiven. Dit onder voorbehoud, want ik zit grotendeels binnen en probeer het spijtige gevoel te onderdrukken aan alles wat ik buiten mis. In ieder geval de rode wouwen die in de herfst rond het middaguur naar boven komen, als de zon de hoger gelegen weilanden opwarmt en thermiekvorming optreedt.

Tommie blafte: kraanvogels! ruim 70, de eerste sinds een paar dagen. Ook deze weer op afstand en op grote hoogte. Zou mooi zijn als er een

flinke groep vlak over het huis zou komen, zoals vorige jaar toen we ogen en oren tekort kwamen. Een onvergetelijk sensationeel spektakel was het.

Heldere sterrenhemel, koud en windstil. Een blaffende vos met jankende uithalen. Grote motten die gedesoriënteerd raakten in de lichtcirkel van mijn zaklamp. Tijdje geluisterd naar het kletterende water uit de overlaat bij de vijver. Drie soorten geluiden waren er te onderscheiden: het neerstortende water, het wegekabbelende water naar het lagere gedeelte aan de overkant van de weg en een derde geluid waar ik geen woord voor kan vinden, het heeft iets tinkelends.

Vrijdag 13 november

Vandaag rondom de opgaande zon een heftig patroon van okertinten en grijs, continu veranderend door de wind die de wolken voortdrijft. Kraaien, spreeuwen en de krijs van een reiger in de verte.

Ik ben niet bijgelovig, maar vanmorgen op vrijdag de dertiende raakte alle tekst zoek die ik deze week bij elkaar had gezwoegd, dágen werk. Zelfs mijn man kon me niet helpen, alleen van op afstand moed inspreken.

Ik had vanmorgen ongebrild Word geopend, kreeg een bericht dat ik niet goed kon lezen en op OK gedrukt. OK klinkt wel vertrouwd. Uiteraard was alle tekst tiendubbel gesafed, maar toen ik het document opriep verscheen er een blanco bladzijde, wat ik ook probeerde. Alles was en bleef weg. Wanhopig proberend om het terug te halen heb ik het er waarschijnlijk niet beter op gemaakt.

Paniek en verdriet in eerste instantie, urenlang, overgaand in berusting ‘we zien wel, komt wel weer goed’, het is me intussen al zo vaak gebeurd.

De schade viel achteraf mee, had gisteravond mezelf het een en ander toegestuurd omdat het me niet lukt om de dagopbrengst op een externe harde schijf of USB stick over te schrijven. Dat wordt stevig aanpoten de komende dagen om de boel weer in de steigers te krijgen. Een cursus volgen om dit soort geklungel tegen te gaan helpt niet, want ik vergeet alles weer binnen de kortste keren wanneer de nieuw aangeleerde kennis niet dagelijks in praktijk wordt gebracht.

Met Tom een flinke wandeling gemaakt om wat bij te komen van de schrik en de doorgestane emoties. Bij de vijver van de jagers vloog zo-
waar een grote zilverreiger weg, die ik hier in de buurt nooit eerder had gezien. Wel ijsvogels en beverratten, maar de laatste hebben sinds de nieuwe beschoeiing het veld geruimd, al vertrouw ik erop dat ze zich

niet op de kop laten zitten door het gedoe om alles overzichtelijk en onder controle te willen hebben en houden, al is dit vanuit evolutionair standpunt goed te begrijpen.

We kwamen voorbij het lage deel in het enorme weiland van Michel, een prachtig plasdras stukje natuur met (boom)kikkers en orchideeën. De moderne boeren beschouwen het als verloren land dat zo snel mogelijk gedraineerd dient te worden. Van Michel, die land genoeg heeft, mocht het zo blijven. Van harte hoop ik dat zijn zoon Cedric in de vaart der volkeren dit paradijsje niet naar de bliksem gaat helpen.

Vanmorgen twee goed zichtbare opnames: een passerende vos en een uit het beeld verdwijnende vossenstaart. Niet veel, komt wel goed uit, bespaart me invoerwerk.

Het gesprek met Jean Jacques en de taalvergroving in de Volkskrant deden me nadenken over het fenomeen groepsgedrag, waar ik me als cultureel antropologe al vaak het hoofd over had gebroken. Vanuit evolutionair perspectief is het begrijpelijk, omdat het individu voor zijn overleven afhankelijk was van de groep. Veel diersoorten formeerden roedels, scholen, zwermen, meutes, kolonies en kudde om de strijd aan te gaan tegen vijanden of om gezamenlijk voedsel te vinden. In een latere fase van de evolutie vormden Mensdieren nederzettingen, stammen en milities, dorpen, steden en naties en/of formeerden ze zich op basis van etniciteit, religie of ideologie. De kracht van de groep was haar eendracht en de normen werden bepaald door degenen met de meeste macht en aanzien. Op het ondermijnen van de eenheid stonden sancties variërend van boycot, lijfstraffen, verbanning of de dood. Buitenstaanders werden als bedreigend voor de bestaande orde ervaren. Dit alles in algemene zin.

Behalve veiligheid en voedsel bood de groep ook andere voordelen zoals een sociale context waarbinnen het bestaan zich afspeelde. Het leven was er overzichtelijk, gedragsregels lagen vast en de een of andere vorm van religie gaf antwoord op alle levensvragen. Het bepaalde je identiteit, je wist wie je was en waar je voor stond. De omvang van de actieradius was voor de meeste mensen tot begin vorige eeuw zeer beperkt, waardoor de eigen groep het enige referentiekader vormde.

De zaken staan er nu heel anders voor. In deze tijd van voorthollende mondialisering bestaat voor een groot deel van de mensheid de mogelijkheid om de rest van de wereld te leren kennen, fysiek of via de media, is onderwijs vrijelijk beschikbaar waardoor intellectuele capaciteiten en overige talenten ontwikkeld kunnen worden en is alles wat de wereld aan informatie te bieden heeft voorhanden. Met name in democratische landen heeft elk individu het recht om zelf na te denken en naar eigen inzicht te handelen. Het leven hangt niet meer alleen af van de groep waar je door geboorte automatisch toebehoort, met alle geschreven en ongeschreven regels van dien. In principe is de mogelijkheid aanwezig om je eigen leven in te vullen, je eigen pad te kiezen en lak te hebben aan de opinio communis. Let wel, in principe. Wanneer iemand opgroeit binnen een streng orthodox - of achterstandsmilieu, zal voor gebruikmaking van al deze vrijheden en mogelijkheden, behoorlijk wat persoonlijke strijd geleverd dienen te worden.

In de kranten: Trump is niet van zins zich te laten aflossen, zijn zoons operen onverhuld de mogelijkheid tot een revolutie en de hele familie krijgt in verontrustende mate bijval.

Een groep dartelende staartmezen vliegt op uit de hortensia's, een buizerd duikt naar het gras en heeft duidelijk wat te pakken, muizen genoeg.

Trump en de revolutie in mijn hoofd en ongerustheid over mijn zoon en zijn gezin in het verre, overzeese Trumpland.

Goed nieuws ook vandaag op vrijdag de dertiende: een enthousiast en ontroerd mailtje van Liesbeth. Ze is door Vogelbescherming Nederland onderscheiden met de Gouden Lepelaar voor haar inzet tot het behoud van Lammergieren in Spanje. Zondagmorgen een interview met haar op Vroege Vogels. Wat geweldig. Ik wist ervan en godzijdank is het bericht op tijd om haar nog wat levensvreugde te geven. Lieve, dappere Liesbeth, wat fijn voor je! Dikke knuffel vanuit Frankrijk voor jou.

Tot nu toe alleen zonsopgangen beleefd, vanavond een onvergetelijke zonsondergang voor de afwisseling. Per toeval. Meestal gaat de zon onder op een tijdstip dat ik binnen zit. Zag een vuurrode gloed door de kaler wordende linde toen ik op zoek ging naar Tommie. Een sprint getrokken naar een hoger gelegen deel zonder bomen om het gebeuren in volle glorie zich te zien voltrekken. Niet te geloven, wát een explosie aan bloedrode wolkenflarden, kom superlatieven tekort.

Zaterdag 14 november

Wederom: good morning sunshine! Vanachter de tafel zag ik een groep overtrekkende duiven in onrust uit elkaar spatten. Wat gebeurt daar...? Met de verrekijker naar buiten gestormd. Eind oktober vorig jaar toen ik een enorme groep houtduiven bij de opkomende zon stond te filmen klonken er schoten en ontstond grote paniek onder de 'migrateurs'. Vandaag niets van dit alles, geen jagers in ieder geval. De duiven hergroepeerden zich en vlogen verder zuidwestwaarts. Waarschijnlijk een roofvogel.

De paardenkastanjes voor het huis zijn hun blad kwijt, de linde is nog aardig bekleed, al tekent het takkenstaketsel zich door het bruingroene blad duidelijk af.

Kraaien en eksters, loeiende koeien en ik bekeek wederom goedkeurend de gaten en scheuren in ons weggetje waar we blij mee zijn omdat ze de snelheid van het verkeer afremmen. Normaalgesproken komt hier niet veel langs, pakweg twee auto's en een tractor gemiddeld per dag, af en toe een fietser, met enige regelmaat wandelaars, soms dagenlang helemaal niets. Maar in het oogstseizoen denderen de zwaarbeladen machines er achter elkaar overheen en in de vakanties soms lawaaiige quads en crossmotoren van toeristen en de plaatselijke jeugd. Een geasfalteerde weg in een rustig gebied nodigt uit tot lekker losgaan. Daar waar ze vandaan komen lukt dat niet, op vakantie en op het platteland mag alles. 'Les fous de Paris', zoals ze hier genoemd worden, de Parijse halvegaren, storend en gevaarlijk. De gaten en scheuren houden het macho instinct aardig in toom.

Helder weer, lange schaduwen, het was lastig om een foto te maken zonder er zelf op te staan. Vinken en mezen waren nadrukkelijk aanwezig, dagelijks meer overvliegende en rustende sijen. Nog steeds trek, het blijft maar doorstromen.

In de enorme kale populieren een eindje verderop groeien volop mistletoebollen. Ze worden niet oud hier, een jaar of 30, 40. Mistletoe is de eerste aankondiging van het verzwakken en naderende einde van de boom. Het is een mooi bosje en de wielewalen mogen er graag in nestelen of als zangpost gebruiken. De jonge zaailingen komen overal omhoog, vechtend om een plaats tussen de dikke stammen.

Een prachtig najaarslicht over dit alles, op de verre achtergrond een zingende boomleeuwerik, dichtbij rumoerige gaaien en een wegvliegende ekster. Tussen de verdorrende varens hier en daar een laatste vleugje groen. Meevliegende vuurgoudhaantjes en continu het geluid van een tractor, soms duidelijk, dan weer afzwakkend tot bijna onhoorbaar. Het luide gepiep van een achteruitrijdende vrachtwagen, een jankende hond en in de verte het gekeullekeullekeu van kalkoenen, die hier veel gehouden en gegeten worden. Vandaag is een dag waarop geluiden ver doorklinken. Soms zijn er van die dagen.

Bijna thuis werden we door een zingende boomleeuwerik begroet en rolden twee grote bonte spechten stoeiend of vechtend uit de wilde perenboom. Ik liep nog wat te dralen, had weinig zin om naar binnen te gaan, was Tom uit het oog verloren, riep hem en zag hem een eind verderop enthousiast rond een paar wandelaars springen. Ze hadden beiden een flinke stok bij zich die ze zo nodig zeker zouden gebruiken, ze zijn hier niet blij met loslopende honden. De meeste honden op het Franse platteland liggen nog aan een ketting en eenmaal los zijn het geen lekkertjes. Tommie teruggeroepen met de kreet “kaas, kaas, kaas”, altijd raak. Excuses gemaakt voor Tom zijn gedrag, over het heerlijke zonnetje gepraat en elkaar een plezierige dag gewenst.

Bijzonder genoten van de resultaten van de wildcamera: Vier opnames van een boommarter om 21:00, 21:03, 21:04 en 21:06 uur, waaronder

twee zeer geslaagde. Waarschijnlijk één exemplaar, de keelvlekken waren niet duidelijk genoeg, maar echt zeker is het niet, ze opereren ook wel met zijn tweeën. Vier maal een vos om 21:52, 21:53, 00:28 en 00:29 uur, aan het uiterlijk te zien twee verschillende. Ook hier oogstrelende beelden, pal voor de lens. Wat me opvalt is dat ze zelden de peren op de plek zelf eten, maar in de bek nemen en er de bosjes mee inschieten. De vier laatste opnames in de ochtend waren volledig geblurd door de condens.

Mijn dierbare zoon belde, zoals hij trouw elke week belt. Facetimen lukt niet omdat mijn smartfoon nog moet worden aangesloten op wifi en ik daarvoor allerlei ingewikkelde handelingen moet verrichten op een wit apparaat waarbij ik bang ben de boel volledig te ontregelen waardoor alle internetverkeer plat valt.

Geprobeerd hem uit te leggen waar ik mee bezig ben en ik weet niet of het is overgekomen. Hij heeft het bedaarde, evenwichtige karakter van zijn vader en wij spreken niet dezelfde taal op de een of andere manier, ondanks dat we veel van elkaar houden. Het is vaak eenzaam voor mij om een vreemde eend in de bijt te zijn. Hij raadde mij bezorgd aan om goed te eten en vertelde dat de scholen opnieuw gesloten zijn en er weer thuis wordt gewerkt. Ook bij hen waar het lang 'schoon' bleef, woekert nu het virus.

Het is rustiger geworden in de V.S. na de verkiezingen, maar de spanning is niet uit de lucht, integendeel.

Een gaai zat op een onhandige manier beukenootjes uit de beuk te plukken en tuimelde daarbij voortdurend van de takken. Opnieuw genoten van een schitterende, vurig rode, ondergaande zon. Kort daarop een eekhoorn die op zijn kop van boven naar beneden de boom uitroetsjte en achter de perenboom verdween.

Veel verdriet vandaag, het komt en het gaat. Het echte huilen ben ik al jaren verleerd, alleen nog tranen bij ontroering. Bij naderend onheil volgt de gevechtshouding, altijd op de hoede voor nieuw verlies en anticiperen op mogelijke bedreigingen, baas over de situatie blijven, van niets en niemand afhankelijk zijn en in alle omstandigheden de rug recht houden. Meestal lukt het, soms even niet.

Geleden verdriet geeft eelt op de ziel, maakt behoedzaam, maar geeft ook diepte aan het leven. Een groot geluk is mijn vermogen om te genieten van alle moois, liefs, waardevols (en lekkers) dat het leven te bieden heeft. Niets is vanzelfsprekend, alles is een geschenk. Mijn overleden kind heeft mijn leven ruim 17 jaar verrijkt, mijn vriend van wel-
eer ruim 30 jaar. Dankbaarheid overheerst.

Harde wind en redelijk helder, veel sterren en een vage impressie van de Melkweg. Noch mens noch dier te horen, alleen het geluid van de wind door de bomen en ritselend, wegwaaiend blad. Het grote temperatuurverschil tussen het hoge deel van de weg en het (iets) lagere stuk bij het meer blijft me verbazen.

Zondag 15 november

Wakker geworden met hoofdpijn, hoofdpijn, altijd hoofdpijn wanneer het erop aankomt in het leven. Altijd ook een voorraad paracetamol bij de hand. Fini mal, eind aan de pijn, klopt nog ook. Nadeel is dat ik door de cafeïne enorm praatlustig wordt, nog meer dan anders, en lichtelijk opgefokt. Om de zoveel tijd is bovendien een maand verplicht afkicken noodzakelijk, omdat de pillen anders contraproductief worden en hoofdpijn aanjagen in plaats van verminderen. Het zou beter zijn om het lichaam zelf het werk te laten doen, maar als ik het druk heb, trek ik dat ellendige gevoel even niet.

Rondje met de auto gereden om de accu op te laden. Hij kan niet te lang stilstaan, ik kreeg de laatste keer bij het starten een oranje oplichtend alarmsignaal. Het oude beestje moet nog een tijdje mee. Mijn man meldde gisteravond dat de auto over maximaal vier weken in Nederland dient te zijn in verband met de jaarlijkse grote beurt. Een deadline dus.

Langs de dode vos gereden. De eerste keer miste ik hem, zoveel was hij inmiddels ingeteerd. De tweede keer, stapvoets speurend, viel mijn blik op zijn staart die nog in volle glorie aanwezig was. Van het karkas was nauwelijks meer wat over, hier een daar wat plukken haar en een paar botten. Zijn kop lag een dertig centimeter van het lijf verwijderd, slecht gebit, afgebroken tanden. Die kop wil ik graag hebben, maar het zag er nog te onfris uit. Van de witte, krioelende massa maden was op een enkele na niets meer terug te vinden.

Ik maak mij de laatste jaren ongerust over de diep gewortelde behoefte van mensen om ergens bij te horen, zich volledig te conformeren, ondanks het feit dat groepsvorming geen fysieke voorwaarde meer is om te overleven, althans in een goed functionerende democratische samenleving.

Naast je familie, die door geboorte bepaald wordt, kun je je ook vrijwillig bij een of meerdere groepen aansluiten, zoals een vereniging, sociëteit, sportclub, commune, het leger of door het volgen van een opleiding of influencer. Het levert een ‘thuisgevoel’ op door de nabijheid van mensen met een levensstijl die je aanspreekt of waar je tegenop kijkt, en die vaak tot uiting komt door haarstijl, muziekvoorkeur, klederdracht en taalgebruik.

So far so good, niets aan de hand, maar wanneer de groeps Moraal en de formele en informele regels (deels) strijdig worden met de persoonlijke opvattingen en ontwikkeling van een lid, kan dit gaan schuren. Groepsleiders kunnen bijzonder dictatoriaal zijn en voorschriften onder dwang of emotionele chantage er doordrukken. Wanneer je als lid hiervoor zwicht, bestaat het gevaar om mee te gaan in gedrag waar je zelf niet (meer) achter staat, als roken of blowen, actief pesten of weggijken, criminaliteit, vandalisme en geweld of religieus gerelateerd gedrag (rok, sluijer, partner uit eigen gelederen, groepsethiek).

Wat te doen, trouw blijven aan jezelf, aan het eigen verstand, gevoel en geweten, of je laten insnoeren door de regels van de groep waaraan je je hebt geconformeerd of waarbinnen je geboren bent, en een leven leiden waar je, deels, niet achterstaat?

Met belangstelling en verbazing heb ik een tijdje de vragen gevolgd die werden voorgelegd aan de moderedacteur van de Volkskrant: “Is lakleer niet overdone voor schoenen die je aan wilt naar het werk?” “Het wordt kouder en ik zit met mijn blote enkels in de maag, mag ik nu wel of geen sokken aan, en hoe staat u tegenover zwarte of huidkleurige pantys?” “Gympies onder je outfit als je 30 plus bent. Hoe denkt de expert hierover?” En: “Kunnen pyjama-achtige ontwerpen nou wel of niet buiten de huiskamer worden gedragen?”

Winkelen en het uitzoeken van een paar schoenen of een ander kledingstuk kan al aardig wat stress opleveren: stel je voor dat je schoenen uitzoekt die niet ‘cool’ zijn, of een paar dat vorige maand nog wel ‘cool’ was, maar nu niet meer... Je loopt de kans te worden weggehoond en buitengesloten.

Influencers en modegoeroes worden strikt gevolgd. De Jeans Special kopte onlangs: “Welk model is dit seizoen verplichte kost?” Let wel: verplichte kost. Al weer jarenlang lopen jongelui en zelfs volwassenen massaal voor gek in broeken met enorme gaten en voorgedrukte kreukels, tot op de rode loper aan toe. Zolang anderen het maar doen.

Sinds een bekend stijlicoon opgedoft en hooggehakt op een muziekfestival verscheen, werden de makkelijk zittende kleren in de hoek gegooid en wankelen modeverslaafde festivalbezoekers op stiletto’s door de modder van het festivalterrein. “Een zorgvuldig gestylde illusie van vrijheid in een wereld waarin alles is vastgelegd,” zoals trendexpert Maaïke Schutte het zo mooi uitdrukte. Modejournaliste Stefanie Botte-lier raadt aan om gewoon weer terug te gaan naar de basisvraag: “Wat vind ik mooi?” Helemaal mee eens. Mode dient te inspireren en mogelijkheden aan te reiken. Wanneer het wordt misbruikt als machtsmiddel om te manipuleren en het wij - zij gevoel te versterken leidt dat tot onzekerheid, frustratie en verdriet. Het scheidt verdeeldheid.

Niet alleen op het gebied van kleding, ook wat voeding betreft mogen mensen zich graag verschuilen achter een autoriteit, een voedingsgoeroe en deze blind volgen. Voedingshypes leven vooral bij hoog opgeleide vrouwen las ik, aangemoedigd door slimme marketeers die er goed aan verdienen. Wat op zich hun goed recht is.

Voeding bepaalt de identiteit en leefstijl waartoe deze categorie zich voelt aangetrokken. Daar is op zich niets mis mee, ware het niet dat het eigen gezonde verstand op een laag pitje komt te staan en de dames

zich met hart en ziel op diëten en eetschema's storten die lang niet allemaal deugdelijk of wetenschappelijk onderbouwd zijn.

Viktor Fölke vraagt zich in de Volkskrant van 23 september 2017 af, hoe het mogelijk is dat een kracht zo sterk kan zijn dat een mens in staat is om zichzelf volledig weg te cijferen en zijn eigen moraal opzij te schuiven. Hij spreekt over zijn jaren in het studentencorps en de allesbepalende groepsmentaliteit waar je als individu volledig in ondergaat, met spijt achteraf. Dit had niet moeten: het wrede afzeiken van feuten, in wezen een voortzetting van het pesten op school, het vandalisme en het ongeremde drankmisbruik. Hij realiseert zich nu, jaren later, dat onder druk van de groep, menigeen zijn geweten en gezonde verstand overboord gooit, zoals onderzoek veelvuldig aantoonde.

Ook binnen de artiestenwereld, waarbij je er van uitgaat dat artistieke vrijheid creëert, gaat dat niet op. Iedereen is als de dood om niet in de smaak te vallen en dus houdt iedereen zich aan de talloze ongeschreven maar keiharde regels. En waarom eigenlijk? Omdat iedereen het vindt, aldus Eric de Vroedt in de NRC van 12 december 2012. Kiezen voor een illusie van vrijheid in plaats van echte vrijheid.

Wanneer eigen smaak, eigen meningen, verantwoordelijkheid en geweten worden overgedragen aan een leider of een 'expert', wanneer wordt voorbijgegaan aan het totaal aanbod aan menselijke potenties en terug wordt gevallen op primitieve volgzaamheid, ligt het gevaar van grootschalige manipulatie voortdurend op de loer, en dát is wat mij verontrust.

Tomaten geplukt. Alles wat naar oranje neigt eraf gehaald om binnen verder te laten kleuren. Ik word er rijkelijk voor beloond dat ik de stekjes ondanks het late tijdstip heb gepland en verzorgd. Het moest wel zo

zijn. Zo lang het niet echt gaat vriezen heb ik er dagelijks plezier van.

Het miezerde wat. Geen maan, geen sterren, geen geluid behalve de harde rukwinden door de zwiepende bomen. Kort rondje gedaan, Tom had er ook niet veel zin in. Tommie is een mooiweerdhond.

Maandag 16 november

Winderig, fris, griauw en grijs vandaag. Ik had mijn dikke omslagdoek goed kunnen gebruiken, maar had hem thuisgelaten, nonchalant uitgespreid over alle apparatuur op tafel, laptop, ipad, wildcamera en foto-toestel, zoals door mijn man opgedragen in verband met diefstal. Eenmaal is er tijdens onze afwezigheid ingebroken en zijn de onverlaten na het inslaan van een raam op de vlucht geslagen voor het loeiende alarm en de stem vanuit de alarmcentrale.

Midden op ons weggetje een dikke vossendrol. Tom heeft de neiging ver voor mij uit te lopen en op dit kronkelige stuk ben ik altijd bang dat er iets om de bocht komt scheuren. De boerenzoons hier hebben er stevig de gang in met hun monstermachines, een enkele keer passeert een crossmotor met hoge snelheid. Ik heb onlangs op het gemeentehuis mijn tevredenheid uitgesproken over de miserabele staat van onderhoud in deze vergeten hoek. Van ons mag het zo blijven en gezien het geldgebrek in de gemeente is de kans daarop groot.

Ondanks de grauwe grijsheid blijft het maar mooi, een combinatie van het visuele schouwspel met de mistige atmosfeer en de rust. Links van het pad de kale rechte stammen van de snelgroeiende populieren. Aan de andere kant de machtige eiken die nog deels in het blad zitten en hier en daar een monumentale beuk. Een geheel andere sfeer dan het kleurrijke zonnefestijn. Het verval tekent zich duidelijk af, maar het totaalbeeld blijft esthetisch verantwoord. Achter mij de wind in de fijnsparran, een eekhoornbosje en duivenslaapplaats bij uitstek. Ze zijn hoog en oud en van harte hoop ik dat er geen ziekte uitbreekt zoals heren der. Eén aangetaste boom steekt binnen de kortste keer alle anderen aan.

Jean Jacques op bezoek. Hij is een notoire klager, ook over zaken die hij zichzelf aandoet en ik geef hem advies, kan het niet laten. Het is trou-

wens niet zozeer advies, ik stel hem vragen en wijs op andere mogelijkheden. Hij heeft geen keuze zegt hij, wat ik onzin vind. Waarom ga je mee in die trend van nog meer en nog groter. Nóg meer geld bij de bank lenen voor nóg meer schuren wat je nóg meer afhankelijk maakt van die banken en waardoor je nóg harder moet werken. Hij haalt zijn schouders op, iedereen doet het, het is de politiek, het is de EU, het is de toekomst. Nee, Jean Jacques zeg ik dan, je kunt toch ook het heft in eigen handen nemen en zeggen zo is het genoeg, je bent 65! Laat die nieuwe tractor staan, je hebt er al vijf. Zal je veel rust geven en krijg je eindelijk tijd om te zien hoe prachtig het hier is. Daar moet ik hem nota bene op wijzen. Ondanks onze verschillende standpunten, zijn we erg op elkaar gesteld.

Het afkijken van de wildcamera is een dagelijks wederkerend, vreugdevol ritueel, het verveelt nooit, een groot voorrecht al dit moois in de tuin. Inmiddels al wel een spuitbus met scheerschuim opgedoken, twee zelfs, weliswaar over de datum, maar afgelopen nacht was het niet nodig. Had de camera een 30 graden naar rechts gedraaid omdat in die hoek de meeste activiteiten plaatsvinden. Dit leverde 3x een vos en een boommarter in volle glorie op, waarvan 1x vos en 1x boommarter met een peer in de bek. Ze hadden geen van alle haast. Bovendien een muis met korte staart (rosse woelmuis?) die rondhuppelde en in een tak van de spar een 20 cm hoger sprong. En opnieuw een vraagteken rechtsonder in de hoek in een fractie van een seconde, ook traag afgespeeld niet te herkennen.

Jammer dat de camera pas na enkele seconden aan- en na tien seconden weer afslaat, waardoor actiebeelden worden gemist en andere afgebroken. Mooiste zou een camera zijn die onmiddellijk reageert op beweging, en na het uit beeld verdwijnen van het object stilvalt. Zal me voor een tweede exemplaar nog eens goed informeren.

Rechts naast de schouw hangt een ingelijste poster van een oude vrouw aan een gedekte tafel met een stuk brood, een klont boter, kaas en vis. Op de voorgrond een kat die zijn klauwen in het tafelkleed zet. Het origineel is in 1656 geschilderd door Nicolaas Maes en ik kocht de poster lang geleden toen ik ergens in de twintig was en liet hem inlijsten. Het tafereel sprak mij om de een of andere reden bijzonder aan, vooral door het gezicht, dat door het leven getekend is en waarbij zeldzaam knap zorgen en verdriet zijn ingegrift. Ze dankt eerbiedig met gesloten ogen en gevouwen handen voor haar maal. Het hing aanvankelijk een tijd in de kamer, verhuisde naar de zolder omdat bezoek er af en toe de gek mee stak en ik daar destijds nog gevoelig voor was, en kwam 18 jaar geleden weer tevoorschijn om hier in Frankrijk een mooie plek te vinden.

Dat gevoel van dankbaarheid voor voedsel is mij bekend. Aan het verzoek om 'een momentje stilte' voor het eten in groepsverband doe ik uit beleefdheid mee, maar oprechte dankbaarheid is mij dan vreemd omdat het plichtmatig en opgelegd is. Wanneer ik alleen ben, welt het vanzelf bij mij op. Ik ben me ervan bewust dat mijn eten geen vanzelfsprekendheid is, maar een voorrecht waar ik uitbundig van geniet, en mijn handen vouwen zich als vanzelf.

Ongemerkt was onder het schrijven het duister ingevallen. Met behulp van mijn zaklamp zo goed en zo kwaad mogelijk de camera aan de perenboom gehangen.

Het was me het dagje wel.

Donker, sterren en stilte...

Boven in de slaapkamer zaten tientallen bromvliegen tegen de schuine wanden geplakt, geen idee waar ze vandaan kwamen. Ze waren sloom en bromden niet en ik had er weinig last van, tot ze met zijn alle op het leeslampje pal boven mijn hoofd afkwamen. Heb er een aantal wegge-mept. Moest weer aan de heilige Franciscus denken. Schijnt een lastig mannetje te zijn geweest, zwaar in de leer en tobberig. Het celibaat zal er ook geen goed aan hebben gedaan. Gelukkig was er de heilige Clara waar hij het goed mee kon vinden en die een paar kloosters verderop werd vereerd.

Evenzogoed zou het allerhoogsthaalbare in mijn leven zijn, wanneer de vogels zonder angst op mijn hoofd en schouders zouden landen en uitrusten, wanneer ik de reeën achter hun oren mocht kriebelen, de hazen zich tegen mij aan zouden vlijen en de konijnen op mijn schoot kwamen uitrusten. Hoger kun je niet stijgen, rijker kun je niet zijn.

Dinsdag 17 november

Om drie uur klaarwakker door het groen aan- en uitflikkeren van de wekker: een stoomstoring. Wekker gelijk gezet en nog wat gedommeld onder mijn zeer gewaardeerde donzen dekbed, wat een fantastische uitvinding! Om vier uur opgestaan en om half vijf aan het ontbijt. Tommie negeerde de inbreuk op zijn nachtrust en kwam pas tot leven toen hij kaas rook. Onder het lezen van de internetkranten pats boem alles donker. Op de tast een kaars aangestoken, vijf minuten later oogverblindend licht. Wekker, magnetron en oven opnieuw ingesteld. Op Radio Classique alleen maar geleuter, ogenschijnlijk ruziënd, met stemverheffingen en niet te volgen, en dat midden in de nacht. Op Radio 4 is het omgekeerd, 's nachts ongestoord genieten, overdag voortdurend je stoel uit om de knop om te draaien. Een verademing is Klara, de Belgische klassieke zender, het zoetgevooisde stemgeluid van de vrouwelijke presentatoren, vovsvoyerend en zonder popi jopi gedoe, veel muziek en af en toe een mooi interview. Vanaf Breda tot een eind onder Lille zit je goed op de lange autorit met Klara in de ether. Wanneer ik op een zondag zuidwaarts ga staat Vroege Vogels aan, waarin ik altijd bekenden tegenkom, tot vlak voor Antwerpen het gekraak alles begint te overstemmen.

Bij opening van mijn computer een dreigende mededeling: Windows 10 wordt geconfigureerd (?), schakel de computer niet uit.

Wat nou weer... Ik werk met Windows 7 en wil niet geconfigureerd worden. Uit dat ding! Driemaal ctrl Alt delete geprobeerd maar hij bleef doorconfigureren. Groeiende onrust, wat te doen? Vijf uur in de nacht, mijn man onbereikbaar. Een nieuwe mededeling: "De bewerking kan even duren, de pc wordt verschillende keren opgestart." Na 10 minuten nog maar 2% 'geconfigureerd'. Een rondje gedaan met Tommie onder de sterrenhemel en met angst en beven terug naar huis. Zag er redelijk normaal uit, driemaal een bericht of ik wilde toestaan dat een of andere

app veranderingen zou aanbrengen, nee, nee en nog eens nee. De berichten verdwenen, alles stond er nog op, zowel mijn mail als de Word-documenten. Opgelucht, maar met het gevoel aan een groot gevaar ontsnapt te zijn. Gegoogeld wat configureren betekent: “Het samenstellen van een product uit verschillende basisbouwstenen, de keuze en schikking (combinatie) van componenten die samen een systeem met de gewenste functionaliteit moeten vormen”... Het is geen wonder dat ik slecht met die apparaten uit de voeten kan.

Langs het huisje van Liesbeth gelopen met de smalle, lager gelegen baan door haar tuin, waar ooit de rails lagen. Aan de andere kant van het pad was de voormalige spoorlijn tot voor een jaar volledig overwoerd met struikgewas waaronder vele bramen met lange doornige uitlopers, een ondoordringbare woekerwildernis. Michel kocht het land dat er naast lag, kapte alles met veel machinegeweld open en verwijderde tegelijkertijd een aantal bomen. Zag er aanvankelijk treurigstemmend uit, maar ik kan er nu aardig mee leven. Het pad voert mij naar plekken waar ik voorheen niet kon komen omdat ze achter de bramenbarrière verborgen bleven en de meeste bomen lopen weer uit.

Toen ik de wildcamera vanmorgen van de boom haalde was alles nat en beslagen. Desalniettemin vier duidelijke opnames van een goed in zijn vacht zittende boommarter, twee van een lichtelijk vals loerende vos en drie vage boommartersilhouetten. De laatste acht gingen volledig verloren in een dikke, grijze mist.

Ingetypt op Google: condens, lens en scheerzeep. Niets. Nog een paar andere combinaties geprobeerd maar niemand raadde scheerzeep aan. Ik durf het risico niet te nemen. Misschien moet ik me er maar gewoon bij neerleggen en blij zijn met elke geslaagde opname.

NOS Teletekst, NRC en Volkskrant berichten: "Elite-eenheden van het Australische leger doden 39 ongewapende Afghaanse mannen, vrouwen en kinderen in Uruzgan." Ze waren geëxecuteerd als ontgroeningsritueel...

Er bleek binnen de groep sprake te zijn geweest van "een misplaatste nadruk op prestige, status, macht en een giftige vorm van competitie, waarbij een primitieve krijgerscultuur verreweg de overhand kreeg boven integriteit en professionaliteit." De bevelen waren door hoge officieren uitgevaardigd en slaafs door ondergeschikten opgevolgd.

Het raakte mij bijzonder. Het gedrag getuigde van ontmenselijking, een volledige ontkenning en voorbijgaan aan kwaliteiten als geweten, aan morele kracht en fatsoen. Er was geen sprake van moed, maar van stuitende lafheid en machtsmisbruik. Een voorbeeld van gedrag dat niet meer in deze tijd past en godzijdank wereldwijd grote verontwaardiging oproept.

Over hetzelfde onderwerp in de NRC een stuk van Bart Funnekotter over hoe een soldaat een moordenaar wordt. Hij veronderstelde dat de mannen wellicht vol goede moed de Taliban kwamen bestrijden en hoe ze op een geven moment de gehele Afghaanse samenleving als vijand gingen zien, een fenomeen dat veel voorkomt wanneer een leger vecht tegen guerrilla's, en waarbij een proces van dehumanisering (!) optreedt. De eersten gaan over een grens en de onderlinge groepsband maakt dat de rest volgt.

Hij haalt Christopher Browning aan in zijn klassieke werk 'Ordinary Men: Reserve Battalion 1010 and the Final Solution in Poland' (1971), die stelt dat deze mannen als individu geen seriemoordenaar waren, maar dat ze dat pas werden als onderdeel van een groep. Militairen willen hun kameraden niet teleurstellen en daarom conformeren ze zich aan elkaar. De mannen van het bataljon die niet meededen aan het

vermoorden van Joden, noemden zichzelf laf, zij gingen ervan uit dat zij degenen waren die tekortschoten, aldus Browning. Zo diep zat het groepsgedrag erin geramd.

Zijn promovenda zocht later uit welke mensen tijdens de oorlog in Polen Joden hielpen. Uit de verzamelde informatie bleek dat deze redders ook vóór 1939 al de voorkeur hadden gegeven aan individueel handelen en weinig ophadden met groepsgedrag.

Jessica Wolfendale, hoogleraar filosofie, noemde de denigrerende en dehumaniserende manier waarop over de andere partij werd gesproken als een belangrijke oorzaak van ontsporing, zoals ze had geconcludeerd naar aanleiding van onderzoek naar de wrede mistoestanden in My Lai en Haditha. Bovendien speelt de primitieve krijgercultus een rol, die in de gevechtseenheden werd gecultiveerd en regelmatig ontaardde in 'giftige mannelijkheid', aldus Wolfendale.

De antropoloog Tine Molendijk die aan militairen les geeft over ethiek vertelt dat binnen het leger soms de neiging bestaat om te zeggen dat oorlogsmisdaden worden begaan door een paar rotte appels. Volgens Molendijk liggen die rotte appels ook in een rotte mand en bevindt die mand zich in een verrotte positie. Zeker wanneer mensen de zin van hun handelen niet meer inzien, kan er een gevaarlijke situatie ontstaan. Ze stelt dat oorlog een inherent gewelddadige bezigheid is, maar dat we het in Nederland liever hebben over 'opbouwmissies'. Het is volgens haar beter te spreken over bloed, afgescheurde ledematen en doodsangst. Helemaal mee eens, dank u wel mevrouw Molendijk. Noem het beest maar bij de naam.

In wetenschappelijke kringen wordt de laatste jaren gesproken over 'moral injury', morele verwonding, die wordt opgelopen door militairen die zich tijdens een missie anders hebben gedragen dan ze in hun eigen beleving hadden moeten doen, wat kan uitgroeien tot een posttraumatische stressstoornis. Gevoelens van schuld, schaamte, boosheid

en morele desoriëntatie treden op, doordat het dierlijke in hen door omstandigheden of onder dwang de overhand kreeg boven gezond verstand en geweten en tot mensonwaardig gedrag leidde.

Het opereren in een groep kan grote voordelen opleveren, wie samenwerkt staat sterker en krijgt meer gedaan. De eeuwenoude wapenspreuk 'Eendracht maakt macht' en de strijdkreet 'Samen sterk' tonen aan dat in heden en verleden het belang hiervan werd ingezien. Aanmoedigingen vanuit de groep kunnen helpen om over een bepaalde grens te gaan en iets te doen wat je alleen niet had gedurfd of voor elkaar gekregen.

Het opereren in een groep kent ook grote risico's, zoals de aangehaalde voorbeelden hierboven duidelijk maken: wanneer de leden zich met ziel en zaligheid uitleveren aan een leider en zich verschuilen achter diens autoriteit, wanneer ze dusdanig gericht zijn op overeenstemming dat ze blind worden voor tegenargumenten en kritiek, kunnen normvervalsing en ontmenselijking optreden. Kortom, wanneer er geen ruimte wordt gelaten en genomen voor het eigen geweten en de eigen verantwoordelijkheid, voor fatsoen en ethisch besef, de belangrijkste eigenschappen die een Mensdier tot mens maken.

Ik eet niet veel vlees, maar soms heb ik er behoefte aan. Gekookt dus vanavond. Een loodzware oranje Creusetpan (drie euro op een brocante), gevuld met aangebraden stukken lamsvlees, een kilo winterwortels, uien, paprika, courgettes en een aubergine die grotendeels over de uiterste houdbaarheidsdatum heen waren maar er nog prima uitzagen, water erbij, bouillonblokjes, een geplette knoflookbol en met de laatste kruiden uit de tuin de pan met inhoud vijf uur in de oven gezet op 100 graden. Glaasje kir vooraf uiteraard, blikje Bavaria 0,0 erbij: kostelijk! Plus drie porties in de vriezer voor de komende weken.

Helder, windstil en volop sterren, het lukt net om zonder zaklamp mijn weg te vinden, behalve in het donkere gedeelte bij het fijnsparbosje. Tot zo'n honderd meter verderop waren de zwarte boomschaduwen duidelijk waarneembaar.

Er zat onrust in de lucht. De drie jammerende bosuilen harmonieerden, maar het nadrukkelijk aanwezige geloei van koeien op diverse plaatsen was afwijkend van de normale orde. Iemand vertelde mij dat koeien aanvoelen wanneer de veewagen langs komt en hun dood ophanden is. Witte Charolaiskoeien hebben we hier, vleeskoeien, de kalfjes blijven maandenlang bij de moeder en de enorme stier houdt de boel in de gaten.

Opnieuw een aantal bromvliegen in de slaapkamer weggevangen met dubbelgevouwen vochtig keukenpapier. Ze hebben een groene glans over hun rug, zijn traag en in hun nadagen en elke morgen liggen er een paar dood op de grond. Zo voorzichtig mogelijk om ze niet te beschadigen door het raam naar buiten gelaten. Ik ben de beroerdste niet, maar wat zou het barmhartigst zijn, meppen of ze de nachtelijke kou insturen? Dilemma. Op eigen kracht ruim zes uur geslapen.

Woensdag 18 november

Vanmorgen vroeg op nuchtere maag: “Classic Shell needs to configure itself for the new operating system Classic Start Menu”. Daaronder: “Wilt u toestaan dat deze app van een onbekende uitgever wijzigingen aan uw apparaat aanbrengt?” Nee!! En dat tot drie keer toe alvorens ik met verhoogde hartslag de boel kon openen. De internetwereld en techniek in het algemeen zijn voor mij een dreigend, donker oerwoud met één smal pad erin. Wijk ik daar per ongeluk vanaf, dan ben ik reddeloos verloren. Daartegenover staat dat ik er niet aan moet denken om weer met een ouderwetse typemachine en type-outs aan de slag te gaan, of een fototoestel met rolletjes. Ondanks alles, een zegen die moderne apparaten.

Zonet een stevige aanvaring met Tommie die een grote mond tegen mij opzette. Hij gromde toen ik hem uit een stoel commandeerde. In zijn nekvel gegrepen en hem met blikkerende tanden en al op zijn rug gedrukt, tot hij zich met grote tegenzin overgaf. De hiërarchie moet duidelijk zijn hier in huis, anders komen er problemen. Het is een kleine macho. Regelmatig is een soort van fysieke krachtmeting nodig om mijn dominantie opnieuw te bevestigen. Hij blijft zijn grenzen verkennen. Heb hem een keer of vijf laten zitten en liggen, daarna een hondensnoepje gegeven en hem geknuffeld. Eenmaal aan het werk kwam hij pal naast mij zitten. Hij mocht op schoot en kreeg nog een snoepje. Dirk, zijn witbruine voorganger, ook een Jack Russell, was goediger. Grommen en dreigen waren nooit aan de orde.

Met dieren valt geen overleg te voeren, overleg is des mensen. Voor dieren geldt vooral het recht van de sterkste, wat meestal bepaald wordt door dreigen en vechten. Al heeft o.a. bioloog Frans de Waal aangetoond dat het sociale verkeer tussen dieren veel genuanceerder is dan mensen in hun arrogantie denken en dat de grens van de uniciteit van

de mens nog best lastig is om aan te geven. Wat wel vaststaat is, dat mensen beter dan dieren zijn toegerust om op abstractieniveau een conflict zonder agressie uit te onderhandelen en op te lossen.

Vandaag een brief van Onne, die mij met regelmaat stukjes toestuurt uit de Leeuwarder Courant. Veel van die stukjes gaan over predatie* en de voortdurende achteruitgang van weidevogels, waarbij roofdieren, ook wel predators genoemd, de zwartepiet krijgen toegespeeld. Ik heb mij daar de afgelopen jaren met regelmaat bijzonder kwaad over gemaakt omdat het zo oneerlijk, schijnheilig en laf is, en het is dan ook lastig om mij daar diplomatiek over uit te laten.

Roofdieren hebben over het algemeen een slechte naam en predatie wordt zielig gevonden. Voorbij wordt gegaan aan de geur van bloed en angst in de slachthuizen en aan het feit dat verreweg de meeste mensen eveneens vleesetende roofdieren zijn. Anderen raken getergd wanneer een nest in hun tuin geplunderd wordt, de reden waarom zelfs vogelliefhebbers een hekel hebben aan soorten als ekster, gaai, sperwer en kraai. De verontwaardiging is extra groot wanneer de favoriete soorten gegrepen worden door de hongerige dieren. Met name in Friesland speelt dit laatste een rol, waar weidevogels een belangrijke voorkeur genieten.

De liefde voor weidevogels gaat gepaard met het Friese volksgebruik om kievitseieren te rapen, te bereiden en de vogels in spé met smaak op te eten, wat volgens mij toch enigszins strijdig is met 'houden van', los van het culinaire genot. Van de oorspronkelijke noodzaak tot 'aaisykjen': honger, is al lang geen sprake meer. Traditie, gezelligheid en het competitieve element zijn daarvoor in de plaats gekomen en houden het gebruik in stand, al staat het eierzoeken de laatste jaren stevig ter discussie en zijn de spelregels aangescherpt. Als kind heb ik er trou-

wens enthousiast aan meegedaan tot ik doorkreeg dat de melodieuze kreten van de kievit angstkreten waren.

Het is breed bekend wat de hoofdoorzaak is van de achteruitgang van kieviten, grutto's en een aantal andere weide- en akkervogels, namelijk de intensivering van de landbouw, gepaard gaande met een sterk verlaagde grondwaterstand, monoculturen, het gebruik van drijfmest en bestrijdingsmiddelen, veelvuldig en vroeger maaien en verstoring door landbouwactiviteiten.

Het is lastig om boeren met hun sterke lobby en hun monstertractoren aan te pakken en dus is er een zondebok gevonden en wordt de achteruitgang van weidevogels bij predators gelegd. Een zondebok, waar wél maatregelen tegen genomen kunnen worden. Over de onrechtvaardigheid hiervan schreef ik een stukje voor de Leeuwarder Courant van 2 februari 2015, ingekort en aangepast hieronder:

“De Bond van Friese Vogelwachten, It Fryske Gea, Natuurmonumenten, BoerenNatuur, Staatsbosbeheer en de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging, hebben in opdracht van de Provincie Friesland een gezamenlijk standpunt uitgebracht over hoe om te gaan met predatie bij weidevogels. In het rapport wordt het geheel aan maatregelen opgesomd dat erop gericht is het effect van predatie op weidevogels te verminderen, zowel direct als indirect, zowel met dodelijke als niet-dodelijke middelen.

Voorgesteld wordt o.a. het plaatselijk wegvangen en afschieten van predators, met gebruik van alle effectieve middelen zoals vangkooi, lokfluitje, lichtbak en aardhondjes; het maaien van extra riet om vestiging van bruine kiekendieven te ontmoedigen en het verwijderen van nesten en nestbomen van blauwe reiger, buizerd, havik en ooievaar. In bovengenoemd rapport wordt gesteld dat predatiebeheer pas zin heeft als het

broedbiotoop van de weidevogels op orde is.

Welnu, dat is het niet, verre van dat. Het oorspronkelijke Hollandse polderlandschap behoort tot het verleden door het hedendaagse agrarische beheer. De tijd dat de lucht volhing met buitelandse weidevogels en er een overvloed was aan bonte eieren ligt achter ons. De verhoogde productiviteit en de daarmee gepaard gaande huidige welvaart bevallen uitstekend en worden in geen geval teruggedraaid, op hier en daar wat zwaar gesubsidieerde en met veel kunst en vliegwerk in stand gehouden terreinen na. Graslanden zijn hoog productieve monoculturen geworden waardoor de diversiteit aan flora en fauna is verdwenen. En dat weten de samenstellers van het rapport héél goed.

Maar naast de achteruitgang van weidevogels zijn er ook soorten die het prima doen zoals groene specht, blauwborst, rietgors, sprinkhaanzangers, kneu en roodborsttapuit, soorten die van opgaande begroeiing en ruigtes houden. Wat waren we blij met de eerste ooievaars, terug na jarenlang weggeweest te zijn, zo ook onze roofvogels, die nagenoeg verdwenen waren door persistente pesticiden. In bovengenoemd rapport worden ze allemaal tot vijand verklaard. De vos bevalt het verlaagde waterpeil uitstekend en is dan ook in aantal toegenomen. In natuurkringen verheugt men zich buitensporig op de terugkeer van de wolf, maar wat is er mis met de vos? Waarom niet de realiteit van de dag accepteren en samenleven met dieren die ondanks de toegenomen drukte en alle vervuiling zich weten te redden, in plaats van voortdurend geldverslindende achterhoedegevechten te leveren om op een kunstmatige manier dat te behouden wat verspeeld is.

Door op ondeugdelijke gronden op predatie te blijven hameren worden willens en wetens de werkelijke oorzaken van de problemen rondom weidevogels verdoezeld. Het is een schandalige zaak dat natuurbeschermingsorganisaties zich hiermee inlaten. Wat ik bovendien in het rapport mis, is een maatregel die volgens mij meer voor de hand ligt:

stoppen met het rapen van kievitseieren. Niet dat daarmee de weidevogelstand gered zou zijn, maar het zou wel blijik geven van enige morele verantwoordelijkheid.”

Wilde dieren kun je hun gedrag niet aanrekenen, Mensdieren wel. In bepaalde situaties echter, blijkt het te lastig of riskant om de waarheid onder ogen te zien én er consequenties aan te verbinden met als gevolg wegstijgen of een drogreden benoemen.

Kennis en moreel inzicht blijken niet voldoende om het Mensdier volledig tot zijn recht te laten komen. Er ontbreekt een derde component: moed.

Moed om het stuur om te gooien en het leefgebied van mens en dier weer gezond te maken. Het bodemleven terug te brengen evenals wilde bloemen en planten, waardoor de insecten terugkomen en de akkers, weilanden en bermen weer leefbaar wordt voor weidevogels.

Moed om meer nadruk te leggen op welzijn in plaats van het blind koersen op het primitieve meer, meer, meer instinct. Niet langer gaan voor de snelle winst maar voor lange termijnpolitiek en een verantwoord beheer en rentmeesterschap van ons kostbare, kwetsbare leefgebied in het belang van onze kinderen en kindskinderen.

Bij het bovenstaande dien ik eerlijkheidshalve aan te tekenen dat ik er zelf ook behoorlijk de smoor in had toen ik, lang geleden alweer, bij thuiskomst een zwarte kraai betrapte die het prachtige nest van de staartmezen in de conifeer, met halfwas jongen en al, uit elkaar aan het rukken was. Er viel niets meer te redden. Had ik hem te pakken gekregen, ik had hem zijn nek omgedraaid bij wijze van spreken.

Nog veel langer geleden, ik was rond de 25, heb ik met de windbuks van de buurman urenlang boven uit het raam gehangen om de zwerm eksters, die mijn tamme ekster Pica tot bloedens toe molesteerden, de

volle laag te geven. Ik kreeg ze niet te pakken, de eksterbende kreeg Pica wel te pakken, die het niet overleefde.

In dezelfde periode zag ik, drijvend in een plastic bootje in een van de Groningse maren op zoek naar nesten van de kleine karekiet, hoe een rat een lief, jong eendje naar beneden trok. Per omgaande een zak gif gekocht en daarmee de rattenholen in de oever gevuld, tot ik 's nachts ging dromen van ratten die mij aanvielen.

Niet zo mooi allemaal, kennis en inzicht komen met de jaren en voor zover je er voor openstaat. Wat dat betreft heb ik veel geleerd van de gene die mijn vriend was.

Vandaag een letterlijk oogverblindende zon aan de hemel. Tom vermaakte zich met het uitgraven van een muizenhol, waarbij hij woest met zijn bek graspollen uit de weg rukte en zijn staart als een razende heen en weer zwiepte. Het is een hondje met 'caractère', zoals ze hier zeggen. Een pittig baasje, slim en lief, maar tegelijkertijd een macho die je goed in de gaten moet houden.

In de populieren op de grens met het terrein van Michel komen elk jaar meer mistletoebollen en wordt het blad dunner, ze zijn op hun retour. Ik hoop van harte dat ze het nog een tijdje volhouden. De wielewalen zitten er 's zomers graag bovenin te dudeljoën, vijf stuks tegelijk soms en door het dunne bladerdek goed zichtbaar. De afgelopen jaren zijn er al een zestal populieren omgevallen of uit voorzorg omgetrokken om schade aan de elektriciteitskabel te voorkomen, waar een overheidsboete van vijfduizend euro op staat. Een van de oude appelbomen zit helemaal onder de enorme bollen, waar ratelende grote lijsters graag op foerageren. Hij houdt al jaren dapper stand maar op een gegeven moment is het afgelopen en komt onze vriend Edmond om hem om te zagen en er kachelhout van te maken.

Ik ben wel blij met de decoratieve mistletoe, sjouw hele bossen mee naar Nederland voor op de wintertafel en voor het tuintje van mijn dode kind op Terwisscha en voor Rykele die ook verongelukte en een eindje verderop ligt.

Ik hoorde sijzen en groenlingen in de populieren en zag de mollen feestvieren in de tuin. Tom stond er met zijn neus bovenop, je zag de grond bewegen, zijn kaken klapperden van opwinding, maar het is hem tot nu toe nog nooit gelukt om er een te pakken te krijgen voor zover ik weet.

Ik hoorde de koeien naderen. Was te laat om me goed te posteren en filmde de laatste helft, klungelend met de smartfoon, snel, snel vanachter het raam. Met groot genoegen zie ik ze altijd in ganzenpas en half in draf voorbijkomen, groot en klein door elkaar en altijd een stier erbij met zijn enorme nek, wit bevroeste voorhoofd en zwabberende geslacht. Vandaag liep Michel erachteraan met een dikke stok in zijn handen. Dat wordt goed uitkijken vanavond, eenmaal voorbij, ligt het pad van voor naar achteren vol koeienflatsen.

De zon is nog niet onder en aan de hemel staat al een mooie sikkelmaan.

Harde wind, aangename temperatuur, overal sterren en licht genoeg, toch de zaklamp gebruikt om de koeienvlaaien te ontwijken.

* Predatie: het vangen, doden en opeten van het ene dier door een ander.

Donderdag 19 november

Classic Shell probeerde opnieuw mijn ochtendrust te verstoren, maar hield zich na één poging verder koest.

Waterkou. De temperatuur is acht graden gezakt, ik zal mijn handschoenen weer eens opzoeken. Toen de zon door de wolken brak nam op slag het vogelrumoer toe, waaronder het veelvuldig gepink van vinken. Het is een natte boel door de regen van gisteravond en vannacht. Het bruine blad van de diepgenerfde haagbeuk is deels opgenomen in de modder, maar de in stand gebleven nervenpatronen maken het tot een fraai kunstwerk.

Een reiger vloog over de plek waar ik een paar jaar geleden een kwak zag. De varens zijn vrijwel allemaal afgestorven, nog steeds hier en daar hoge bossen bruine massa die binnenkort verder in elkaar zullen zakken en tijdelijk uit het zicht verdwijnen, tot volgend jaar het fraai gevormde groen weer uitloopt.

We kwamen langs een fijnsparbosje waar ik graag nog eens doorheen zou willen sjouwen, maar de grond is te nat om onder de draad door te rollen. Heb er al diverse malen een vos gezien. Mooi bosje voor een vossenhol, ware het niet dat het jagershol gevaarlijk dichtbij is. De braamstruiken houden de jagers wel tegen, maar hun honden gaan er dwars doorheen.

Onderweg naar de markt en de supermarkt stak een fazant op zijn gemakje de weg over. Auto aan de kant gezet en foto's gemaakt. Hij was zo tam als wat, duidelijk kortgeleden uitgezet. Ze worden in kooien en rennen opgefokt en vlak voor het jachtseizoen losgelaten om in de weken daaropvolgend, nog steeds handtam, te worden afgeschoten. Sport! In Nederland is het inmiddels verboden, al gaat het hier en daar illegaal gewoon door, maar in Frankrijk mag het nog. Uitgezet voor 'het fijne samenspel tussen mens en dier', zoals een jager mij eens vertelde, hij

meende het nog ook.

Een tijdje geleden heb ik Brunos Jagdfieber van Bruno Habertzettl gekocht, een geweldig boek met kleurige, pittige cartoons op A4-formaat over de jacht. Mijn kleinzoons vinden de afbeeldingen fascinerend en we hebben de platen al vele malen bekeken. Het maakte indruk. De middelste kleinzoon had een oplossing bedacht: "Oma, oma, weet je wat ik doe als ik die jagers zie? Als ik die jagers zie oma, dan schiet ik ze dóód...!" Nou dat is wel wat erg kras. Heb hem uitgelegd dat je niemand pijn mag doen en nooit en te nimmer mag doodschieten, en dat de jagers toestemming hebben van de regering om te jagen, dus ze overtreden de wet niet. En als zij het voor hun geweten kunnen verantwoorden dan moeten we dat accepteren. Maar je kunt er altijd tegen protesteren omdat het niet meer in deze tijd past, omdat het onfatsoenlijk is om dieren voor je plezier pijn te doen en dood te maken en daarover te jokken.

In Frankrijk zijn er in totaal 1.230.000 beoefenaars van de jacht en behoort de jacht tot de top vijf van vrijetijdsbesteding.

Op weg naar de supermarkt komen we voorbij een huis dat steen voor steen in zo'n anderhalf jaar tijd door een stevige, donkerharige jongeman is opgebouwd. Helemaal in zijn eentje, ik heb er nooit iemand anders gezien. Eerst eigenhandig de bouwval die er stond afgebroken op een paar muren na, en daarna met uiterste precisie, vakmanschap en doorzettingsvermogen het huis tot een modelhuis weer opgetrokken. Met grote bewondering heb ik het proces gadeslagen. Het is nu zo goed als klaar, de terrassen zijn aangelegd, rondom is laurierkers aangeplant, hier en daar een boom en een keurig pad naar de voordeur. Zo gauw er een brievenbus staat zal ik er een mooie kaart in stoppen om

hem te complimenteren en hem en zijn dierbaren een mooie toekomst toe te wensen in zijn prachtige en met liefde gebouwde huis. Ik heb er nog nooit een vrouw bij gezien, maar er staat al vast een mooi zelfgebouwd nest voor haar klaar. Minpuntje: ze hebben van dichtbij vol zicht op de windmolens...

Koud en winderig op de markt, een handvol kraampjes maar. Drie bakjes mie gekocht bij de aardige Chinese mijnheer. Was mijn boodschappenbriefje vergeten, maar had het allemaal nog aardig in mijn hoofd. Heb weer watertandend rondgelopen en me redelijk goed weten te beheersen, alleen een brok amandelspijs meegenomen om af en toe aan te knabbelen.

Voortdurend natte voeten in mijn dure Durberry laarzen die pas drie jaar oud zijn. De rechtse is zo lek als een zeef. De laarzen van mijn man die ik vandaag draag blijken ook niet waterdicht. Ik heb 'kouwe poten' in vogelaarsjargon.

Kraanvogels! We waren net onze wandeling begonnen. Dit keer hoorde ik ze het eerst en zag een grote groep richting huis vliegen. Teruggehold.

Cirkelend wonnen ze hoogte, het kroekroekroe aanzwellend en afnemend, draaiend naar links, draaiend naar rechts met zilverwit in de zon oplichtende vleugels. De hoofdgroep splitste zich in tweeën en liet zich in lange linten afzakken om verderop weer samen te komen, opnieuw omhoog cirkelend, hoger en verder om tenslotte in een rechte lijn naar rechts in zuidwestelijke richting op te lossen. Hun geluid hing nog in de lucht toen de volgende groep zich aandeede. Rechts vlogen er een aantal voorbij, links het aanzwellende geluid van een nieuwe groep. De zon zat in de weg, ze vlogen er pal voor langs, mijn ogen verblindend.

Toen alle geluid in de wind was opgelost had ik even tijd nodig om op adem te komen, jongesjonges wat was dat mooi...

Acht groepen binnen 22 minuten met tussen de 850 en 1000 exemplaren, teveel tegelijk soms om goed te tellen. Een kleine groep van een zestig stuks kwam laag en pal over het huis heen, de rest zat behoorlijk hoog.

Het was koud! Een snel avondrondje gedaan en terug naar de kachel.

Vrijdag 20 november

Mist, mist, mist vanmorgen toen ik Tommie uitliet op het weggetje. We waren vroeg op, het was schemerdonker en ik wilde niet dat hij aan de achterkant van het huis waar de camera hing, mijn vierpotige vrienden verontrustte. Het was koud, waterkou, voor het eerst dit najaar handschoenen aan. Vanmiddag opnieuw een noordoosten wind, wat nog meer kraanvogels kan opleveren. Anderzijds hoopte ik op een rustige dag om mijn schrijfachterstand weg te werken.

De bomen op de achtergrond waren in de nevel samengesmolten tot één donkere massa. Bij het naderen van de massa kwamen er langzaam weer bomen tevoorschijn, afzonderlijke stammen met in elkaar verweven kruinen. Nog dichterbij lieten ze hun ingetogen kleuren zien.

Tommie gromde richting struiken, hij zag, hoorde of rook wat. We kwamen langs een goed zichtbare, door veelvuldig gebruik uitgesleten wissel, vast en zeker belopen door de dassen die een 40 m verderop hun burcht hebben. Geen geschikte boom jammer genoeg om de camera aan te bevestigen, moet daar op korte termijn nog wat op verzinnen voor ze zich in hun holen terugtrekken als de echte kou invalt.

Kreeg een bericht op mijn ifoon dat alle beschikbare ruimte bijna op is, wat weer de nodige onrust met zich meebracht. Hoe pak ik dat aan? Dat gepiel op zo'n ding, één keer het verkeerde miniknopje ingedrukt en weg zijn al mijn foto's en filmpjes van de afgelopen weken.

Tommie hoorde wat, liep blaffend langs de omheining naar de achterkant en even later hoorde ik hem op de weg, tegelijkertijd met het getoeter van een auto. Naar de weg gehold waar hij opgewonden voor en om het witte Renaultje van Cedric, Michels zoon, liep te springen. Praatje gemaakt en me geëxcuseerd voor het levensgevaarlijke gedrag van Tommie die zich vanuit de wei voor zijn auto had gestort. Ik moet dat gat in de omheining zien te vinden en dichten. De vossen en dassen

helpen hem regelmatig een handje door zich onder de draad door te wroeten en hem een kant en klare uitweg te bezorgen.

Cedric zag er goed uit, hij moet inmiddels rond de dertig zijn. Toen hij achttien was kreeg hij kanker. Verschrikkelijk vond ik het voor die jongen en zijn familie. Hij heeft het bijzonder zwaar gehad en is er met een aantal chemokuren weer bovenop gekomen. Ik had destijds een bronzen beeldje voor hem gemaakt van een gebalde vuist, die woede en vechtlust symboliseerde en een tekst erbij:

Pour Cedric

De temps en temps pendant sa vie on est confronté avec des catastrophes qui évoquent des émotions d'une vigueur inconnue: des angoisses, la rage, la souffrance, le malheur, des doutes...

Mais en même temps nous faisons connaissance d'une force formidable, qu'on avait toujours en soi, mais qui s'est surtout relevé durant des circonstances difficiles et durs.

Voor Cedric

Soms word je tijdens je leven geconfronteerd met een catastrofe, die ongekend heftige emoties oproept: angst, woede, pijn, verdriet, twijfel...

Maar tegelijkertijd leer je een enorme kracht in jezelf kennen, die er altijd al was, maar zich pas manifesteert in barre tijden.

Gesjienengt (zie 4 november) op de Boléro van Ravel. Muziek die mij aanspreekt, ik kan er niet stil bij blijven zitten, het bewegen gaat vanzelf. Wat kunnen mensen veel! Een instrument of een stem kan prachtig zijn, maar meerdere stemmen en instrumenten in een compositie die met hart en ziel wordt gespeeld en gezongen kan weergaloos mooi, ontroerend, opzweepend en troostend zijn. De Boléro is er daar een van.

Lang geleden zag ik de film 'Les uns et les autres'. Het bleek tot mijn schrik een oorlogsfilm, die ik altijd zorgvuldig mijd. Ik verdraag het niet, de gewelddadige beelden, de ellende, de wreedheid. Zat veel met mijn handen voor mijn ogen. Twee scènes kan ik mij desalniettemin nog duidelijk voor de geest halen: die waarop een Joodse moeder haar baby door een opening in de vloer van de goederentrein tussen de rails laat zakken, in de hoop dat het kindje door goede mensen gevonden zou worden en zo de Duitse vernietigingskampen zou overleven. De tweede scène was een plein vol mensen waarop Jorge Donn in de rol van Rudolf Nureyev, met ingehouden, subtiele bewegingen de Boléro danste.

Kreeg de oorlogsverschrikkingen niet meer uit mijn hoofd. Dacht aan de film *Sophies Choice*, waarin een moeder door een kampbewaker gedwongen wordt om te kiezen, welke van haar twee kinderen ze bij zich wil houden en welk kind regelrecht de gaskamers in zal gaan. Een gruwelijk dilemma. Ik heb de film niet gezien, ik moet er ook niet aan denken, het is té erg.

Het dilemma zou voor mij overigens niet opgaan, ik zou uiteraard niet kiezen. Kiezen voor het ene kind betekent verraad aan het andere. Onmogelijk. Het kind dat ik door mijn keuze tot de gaskamer zou veroordelen, zou ik nooit alleen laten. Als er voor een van de kinderen geen weg naar het leven open zou zijn zonder mij, dan maar met zijn drieën, dicht bij elkaar. Er zijn ergere dingen dan de dood.

In Frankrijk wordt de Eerste Wereldoorlog *La Grande Guerre* genoemd. De impact ervan was groter dan WO II. De verschrikkingen daarvan drongen pas tot mij door bij het lezen van de 'Les semailles et les moissons' van Henry Troyat. Een boek dat op grootse wijze de waanzin van een oorlog weergeeft. Sinds die tijd vallen mij de oorlogsmonumenten op in elk Frans dorp, een zuil met de namen van alle slachtoffers van

La Grande Guerre. Het zijn er onbegrijpelijk veel, meer dan vijftig namen vaak in piepkleine dorpjes, soms drie of vier dezelfde achternaam. Wát een verdriet. En dat allemaal door menselijk toedoen.

Rond twee uur vanmiddag kwamen 23 kraanvogels pijlsnel en geluidloos hoog over toen ik net even buiten was. Mazzel.

Voor het huis en op het terras ligt grind. Ik had veel liever gras gehad maar mijn man opteerde voor het praktische grind en soms moet je een concessie doen. Vorig jaar kregen we een nieuwe laag met grovere stenen. In de vakantie kwam een van de kleinzoons met een keitje: "Oma, kijk eens wat ik gevonden heb?" Het was duidelijk een fossiel, foto van gemaakt en opgestuurd naar Tjerk die er alles van weet. Het bleek een brachiopode van tientallen miljoenen jaren oud te zijn. Met verbazing en ontzag in mijn handen gehouden en van alle kanten bekeken, hoe is het mogelijk.... Sinds die tijd heb ik al veel mooie en intrigerende stenen tussen het grind gevonden en hang ik er voortdurend met mijn neus bovenop, het verveelt nooit.

Er is veel om je over te verwonderen in het leven, naarmate je ouder wordt, maar ook als kind. Een paar dingen springen naar voren uit de tijd dat ik een jaar of vijf was: het feit dat de berg geel zand voor het huis van mijn grootvader bestond uit piepkleine steentjes die niet geel waren, maar allerlei verschillende kleuren hadden, ik raakte er niet op uitgekeken.

Het tweede was het wonderbaarlijke huis van opa Jansen die recht tegenover ons aan de andere kant van de straat woonde. Wanneer ik er voor stond, torende het hoog boven mij uit. Eenmaal thuis, leek het een stuk lager. Als ik op de tafel klom, kon ik zelfs met gemak de punt van het dak aanraken. Ik ben vaak heen en weer gegaan, van binnen naar

buiten en op de tafel geklommen om binnen het dak aan te raken dat buiten onbereikbaar bleef. Hetzelfde huis. Een toverhuis. Veel later pas leerde ik over afstand en dimensies en dat alles in perspectief dient te worden gezien en werd het wonder ontraadseld tot kennis.

Het derde wat ik mij goed herinner, was al heel jong de ervaring dat wat ik soms deed, niet klopte. Niet omdat het mij verboden werd, maar ergens van binnenuit. Het was veel aantrekkelijker om me nergens wat van aan te trekken, maar het werd altijd verpest door dat rotgevoel. Ik begreep er niets van, kreeg er geen vat op, maar het viel niet te negeren. Ik kan me het getob over de aangeboren notie van goed en kwaad nog haarscherp herinneren, het zat me behoorlijk in de weg. Wat dat betreft hebben dieren het gemakkelijker, ze handelen voornamelijk instinctief. Een geweten schept verantwoordelijkheid, ook voor dat wat buiten jezelf ligt.

Liesbeth is dood. Zojuist kwam het bericht...

Lieve, dappere Liesbeth die zo van het leven hield. Ziekte en dood zijn de natuurlijke gang van zaken, maar het went nooit. Altijd weer is het onbegrijpelijk dat iemand voorgoed weg is en weg blijft en nooit meer terugkomt. In gedachten naar huis geslenterd, een jammerende bosuil op de achtergrond, en een kaarsje voor haar aangestoken.

Zaterdag 21 november

Om zes uur eruit, om half zeven ontbeten bij het wintergedeelte van De vier jaargetijden. Bij het largo de radio hard gezet. Jammer dat het maar zo kort is, dit tedere stukje muziek. Hoorde het lang geleden toen mijn man en ik in een park in Polen wandelden. Overal in de vegetatie lage paaltjes met een luidspreker waaruit op een gegeven moment deze melodie vloeide. Zo geheel in harmonie met de omgeving en de sfeer van dat moment dat ik mij het park altijd zal herinneren als een stukje van de hemel.

Sinds afgelopen week een vast ritme: om elf uur het licht uit, tussen half zes en zes uur wakker worden, de elektrische kacheltjes aanzetten die de ergste kou verdrijven, nog even genietend doezelen onder het heerlijke donzen dekbed en uiterlijk zes uur eruit. Als ik niet vroeg begin passen mijn geplande activiteiten niet in de dag.

Het volgende ritme probeer ik met redelijk succes te vermijden: Een finimaltablet bij het ontbijt om mijn hoofdpijn te bestrijden, een paar uur later nog een omdat het eerste niet voldoende werkt, vervolgens een glas cola tegen de misselijkheid veroorzaakt door de finimal, halverwege de middag een stukje bromazepam tegen het stressgevoel en de opgefoktheid, ontstaan door de cafeïnepep in de finimal en de cola. 's Avonds een halfje zolpidem om de onrust in mijn hoofd tot bedaren te brengen en in slaap te komen.

De laatste vijf dagen heb ik bovenstaand junkgedrag weten te vermijden op een enkele finimal na en val ik hondsmoe als een blok in slaap voor een uurtje of vijf, zes.

Geluid van jachthoorns, blaffende honden, schreeuwende mannen en schoten, nog meer getoeter in de verte: een grote jachtpartij vandaag. Het lawaai komt dichterbij en verwaait weer. Opwellende woede, deur

achter me dicht getrokken, ik wil het niet zien, niet weten, muziek harder gezet, kop in het zand gestoken.

Kan het toch niet laten om af en toe te luisteren. Sinds Jean Jacques mij vertelde dat ze ook de roofvogels niet met rust laten kan ik dit opgefokte jachtgedoe nog minder verdragen. Primitieve woede, of gezonde verontwaardiging? Het geluid verwijdert zich, godzijdank. De rest van de dag hing er spanning in de lucht, maar ze bleven buiten mijn gezichtsveld.

Ik kan niet meer filmen en geen foto's meer maken, mijn smartfoon is geblokkeerd. Moet een aanvullend abonnement nemen voor 0,98 eurocent in de maand. Dat is geen geld en ik wil het graag doen, maar krijg het niet voor elkaar.

Jean Jacques gebeld en verteld dat Liesbeth dood is. Hij maaide bij haar het gras en hield de distels en brandnetels kort. Wist van haar ziekte, maar was geschokt. "We kunnen niets doen" zei hij. "Nee", zei ik, "we kunnen niets doen, c'est la vie".

"Het is mooi geweest: verlos het onderwijs van de religie" kopte Bert Wagendorp in de Volkskrant. Reformatorische scholen eisen van ouders dat ze een identiteitsverklaring ondertekenen waarin staat dat zij een homoseksuele levenswijze afwijzen. In zwaar christelijke kringen durven homoseksuelen nog steeds niet voor hun geaardheid uit te komen. Ook in fundamentalistische moslimkringen wordt homoseksuelen met grote regelmaat het leven zuur gemaakt, ze worden weggetreiterd en afgetuigd in de overtuiging dat dit Allah's goedkeuring wegdraagt.

In de 'Westerse' wereld is er vrijheid van godsdienst, maar het mag niet zo zijn dat door aanhangers van de diverse religies in den lande, de

Grondwet ondergeschikt wordt gemaakt aan die van hun particuliere goden. Zeker niet wanneer daardoor andermans vrijheid en welzijn in het geding komen.

Column van Zihni Özdil in de NRC over intimidatie en hoe Nederlandse scholen al jaren buigen voor het expansieve gedram van leerlingen die zijn opgevoed volgens streng islamitische normen waardoor een boodschap wordt afgegeven dat intimidatie wel degelijk werkt. Vrijwel unanieme bijval van het lezerspubliek voor de heer Özdil.

Het is van de gekke dat docenten het lesgeven wordt belemmerd, dat geruchten alleen al voldoende zijn om tot verbale agressie en erger over te gaan. Dat bepaalde onderwerpen niet meer behandeld kunnen worden uit angst voor opstandjes onder lichtgeraakte pubers waarvan de meesten de Koran en de Hadith niet eens gelezen hebben. Dat docenten geen gebruik durven te maken van hun rechten uit angst voor geweld. Özdil vertelde dat in zijn eigen progressieve kring wordt weggekeken van het gevaar van de radicale islam en degenen die daarop wijzen, zoals hijzelf, worden beschuldigd van racisme of islamofobie. Hoe de Nederlandse overheid volledig doorslaat voor wat betreft 'integratie met behoud van de eigen identiteit' waardoor zelfs de Turkse fascistische beweging van de Grijsse Wolven vandaag de dag nog steeds op gemeentelijke subsidie kan rekenen. Dat voor het gedachtegoed van zwartekousenchristenen minder begrip is dan voor het steeds verder radicaliseren van een groep moslims in Nederland.

Ik deel zijn ongerustheid, onze vrijheden en onze verworvenheden mogen niet, mogen nooit, in gevaar komen, omdat het verlies hiervan onze ontwikkeling als mens in de weg staat. Het is kwalijk dat scholen zwichten voor druk van buitenaf, dat ze hun lesplannen aanpassen, dat ze hun leerkrachten geen rugdekking geven, dat ze de zwaar bevochten vrijheid van meningsuiting in het gevaar brengen en zwichten voor

primitieve spierballentaal in plaats van pal te staan voor hun vrijheid en rechten.

Moest lang op Tom wachten toen ik hem riep. Op een gegeven moment kwam hij hijgend aangestormd, stinkend als een otter en onder de modder. Hij heeft weer een gat gevonden, met dank aan de vossen, en is bij de burens gaan pionieren. De anderhalve ha vrije uitlaat zijn hem niet genoeg af. Ik vind het te gevaarlijk en houd hem binnen tot ik zijn nieuwe ontsnappingsroute heb gevonden. Spijtig voor hem en ik kan het hem niet uitleggen.

Een blaffende vos in de verte, prachtige sterren, Sirius stond weer mooi aan de hemel roodblauw te flonkeren. Koud!

Zondag 22 november

De zon kwam jubelend op, toverde het wit bevroren land met geel en oranje en deed de nevel in de lagere delen verdampen. Nog steeds één kleurenpracht ondanks alle gevallen blad. Traag optrekkende mist en de witte koeien dicht bijeen om elkaars warmte te delen. Ik stond bewonderend stil bij de enorme beuk die tot bovenaan is begroeid met klimop en boomwurger. Er waren houtduiven die lawaaiig wegklapperden en rozenbottels die fraai afstaken tegen het bruin en groen. Foto gemaakt van de gesloten luiken in Liesbeths huisje met daarboven het nummer 277 in grote witte letters op een donkerblauwe achtergrond. In mijn verdere leven zal ik nog vaak aan deze herfst terugdenken, hoe zwaar het was en ook hoe ongelofelijk mooi, hoe ik er genoten en geleeden heb, elke dag opnieuw. Zelden heb ik alles zo sterk ervaren en beleefd.

De vriendschap die verloren ging hield me in zijn greep, de antwoorden die uitbleven. 'Er is niets...' heeft ruime marges. Het veelzeggende zwijgen en de nietszeggende woorden die de afstand groter maakten en alles verloren deden gaan in heden en toekomst en het verleden in een leugen leken op te sluiten. Tot de woorden, of het gebrek eraan, er niet meer toe deden. Het was blijkbaar niet de moeite waard. Amen.

Waarom heb je de woorden die ik je toewierp
niet gevangen en gemengd met de jouwe
opdat onze zinnen verweven raakten
en we samen het verhaal zouden schrijven
dat zowel het jouwe als het mijne was?

Ik had me voorgenomen om niet meer over zonsopgangen te schrijven, maar het was te overweldigend om niet te delen, ondanks de weemoed, of misschien dankzij de weemoed, waarin al wat geweest was zich

mengde met de volmaakte kleuren om mij heen.

Bij terugkeer van onze ochtendkuier stond de top van de linde nog in vuur en vlam. Vijf minuten later was het veelkleurige effect van de zonsopstanding voorbij en leek alles weer ‘normaal’.

Beuk, kastanjes en fruitbomen zijn inmiddels volledig kaal, de linde draagt nog wat blad om zich heen evenals een deel van de eiken. Het is een fraai begin van de dag die voor mij openligt en die ik kan invullen zoals ik wil.

De wildcamera leverde weer het dagelijkse kijkplezier. Het was een heldere nacht, de dieren worden vrijmoediger en ik leer ze beter kennen, soms op hun uiterlijk en vooral door hun gedrag. De perenboom is een prima plek, altijd raak, maar vanavond wil ik toch eens wat anders proberen, weliswaar op het eigen terrein vanwege tijdgebrek, maar een eindje verderop waar een duidelijk loopspoor te zien is en een geschikte boom staat. Eronder valt niets te eten, dat is een nadeel, maar ik reken op passanten. Eens kijken wat er gebeurt.

Via via bereikte mij een verzoek van Eef Arnolds, een van de grootste paddenstoelendeskundigen van Nederland, om een petitie mede te ondertekenen tegen de Bossenstrategie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Hij maakt zich ongerust over de technocratische benadering van bosbeheer, zonder enig respect voor bestaand bos, waarbij zelfs natuurbossen niet veilig zijn voor kaalkap. De nota ‘Bos van de toekomst’, die medio januari in het parlement wordt behandeld, blijkt wetenschappelijk slecht onderbouwd te zijn en staat vol tegenstrijdigheden en eenzijdige en/of onjuiste informatie. Bovendien is ze vervaardigd door leden van de bosbouwlobby (houtboeren), zonder inspraak van onafhankelijke deskundigen. Bosliefhebbers in heel

Nederland hebben hun krachten gebundeld in de Stichting Bos- en Bomenbescherming en pleiten o.a. middels een petitie voor intrekking van de nota.

Met belangstelling en verontrusting dit alles gelezen, het onderwerp gaat mij zeer ter harte.

Er bestaan in mijn leven drie hoofdzaken: mijn vrijheid, mijn (klein) kinderen en natuur, in willekeurige volgorde. Kinderen om van te houden, natuur waar ik deel van uitmaak en vrijheid om je tot een vollediger mens te kunnen ontwikkelen en het een beetje leuk te hebben in het leven. Ik doe wat binnen mijn vermogen ligt om al dit kostbaars te beschermen en te behouden, waarbij mijn (klein)kinderen voor alle kinderen staan, natuur allesomvattend is en vrijheid even belangrijk als de lucht die ik inadem. Het besef van nietigheid en machteloosheid is soms vermorzelend, maar de verbondenheid met gelijkgestemde zielen geeft vleugels. Ik heb de petitie dan ook met graagte en met dank aan Eef Arnolds ondertekend.

Alles wat buiten de bebouwing ligt, stukjes groen, bosschages, weilanden met raaigras en koeien, rivieren, zandverstuivingen, vennen en bossen, wordt aangeduid als 'natuur', waar je in kunt wandelen, fietsen of je hond uitlaten. Waaraan voorbij wordt gegaan, ook door natuurbeschermers, is dat natuur één groot(s) en voortdurend in beweging zijnd proces is onder invloed van seizoenswisselingen, temperatuurschommelingen, de stand van hemellichamen, van geuren, kleuren en geluiden, van de relatie tussen bodem en vegetatie, en tussen vegetatie en overig leven. Natuur is leven en dood en bevat zowel gruwel en tragiek als schoonheid en troost en het is voor mij onbegrijpelijk dat er mensen zijn die ervan uitgaan dat 'natuur' in al haar facetten maakbaar is van achter een tekentafel.

Wanneer er over bomen of bossen wordt gesproken, wordt er gedacht aan hout, of een groen element dat gewenst is of in de weg staat. Wanneer het niet binnen de plannen past, en dat geldt ook voor de plannen van de officiële natuurbescherming, wordt het zonder pardon opgeruimd. De intrinsieke waarde van bos wordt ook door hen niet of onvoldoende onderkend.

‘Bosvervanging’, waarmee dit wordt goedgepraat, is een gotspe. Je kunt een auto vervangen, maar geen volgroeide boom. Je kunt een huis vervangen, maar geen tehuis. Een bos is het leefgebied, het tehuis, van levende organismes, van insecten, paddenstoelen, planten, vogels en zoogdieren, tijdens een jarenlang proces met elkaar verweven geraakt en van elkaar afhankelijk. Het duurt tientallen jaren voor nieuwe aanplant de potentie heeft van het gerooide bos. Ook het ‘creëren van biodiversiteit’ en het ‘sturen en weerbaar maken’ van het bos blijft beunhazerij. De rigoureuze ingrepen leveren zelden het beoogde resultaat op, bovendien regelt het bos het zelf wel, gratis en voor niets. Een bos is zoveel meer dan een stel bomen bij elkaar, het is de belichaming van het leven, het is kostbaar en in Nederland een schaars goed. Het is iets om voorzichtig mee om te gaan en zuinig op te zijn.

Rond twaalf uur vannacht een halfvolle maan, zo fel schijnend dat je bijna een zonnebril nodig had. Windstil weer, alle bomen in rust, geen gesmak of gehoest van koeien, geen blaffende honden. Sirius schitterde weer door aanwezigheid in een levendig rood, groen en blauw.

De vliegen in de slaapkamer zijn zo goed als verdwenen. Een aantal lag dood op de grond, andere hingen in een spinnenweb, de meeste wist ik met behoorlijk wat moeite door het dakraam te laten ontsnappen en een enkele heb ik waar de situatie dat vereiste naar de eeuwige jachtvelden gemept.

Maandag 23 november

Uitwerpselen van een marterachtige op weg naar de heuvel. Vandaag opnieuw een wijds uitzicht op sensationeel vuurwerk. De lucht leek in beweging door het voortdurend wisselen van kleur. Kraaien, spreeuwen en geelgorzen gingen over en langs mij heen. Alles kleurde rood tot ver voorbij de opkomende zon. Sijzen in de elzen, het lang aangehouden holle geroffel van de zwarte specht en de eerste landbouwmachines die aan hun rumoerige karwei begonnen.

Ik liep wat verder dan anders om langer van het mooie weer te kunnen genieten. Had ook zin om te schrijven trouwens, hoe is het mogelijk... er begint enige lijn in te komen, de aanvallen van sombere hopeloosheid nemen af.

Dicht bij huis witte Charolaiskoeien met een zweem van oranje.

Voor mijn wandelingen neem ik alle tijd. Het is heerlijk om rustig de dag te beginnen en genietend door het herfstige land te gaan. De licht-inval op bomen en struiken is bijzonder met of zonder blad en de sfeer van zowel de kleurige uitbundigheid als het ingetogen grijs is weldadig om te ondergaan.

De bomenkwestie blijft mij bezighouden, al jarenlang trouwens. Net als predatie is het een onderwerp waarbij mijn verontwaardiging met mij op de loop gaat. Ik kan er niet om heen, het speelt zich vlak voor mijn ogen af, het gebeul in de bossen, hoe dúrven ze, en dat noemt zich natuurbeschermers!

Wat was het ooit genieten, wandelend en fietsend door het Drents Friese Wold en het Dwingelderveld om er (roof)vogels en zoogdieren te inventariseren. Door de beslotenheid van het groen, waande je je in een uitgestrekt natuurgebied met alle geluiden en geuren die daarbij horen. Lang bestond er bij natuurbeschermingsorganisaties waardering voor de bestaande waarden van bossen, heide en vennen, en was bescherm-

ing de primaire doelstelling. Langzamerhand en in toenemend tempo zijn er veranderingen het beheer binnengeslopen, bij Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer voorop en zijn de directies bevangen geraakt door dadendrang en scheppingsdrift, waarbij de waan van de dag en economische motieven leidend zijn.

Negentiende-eeuwse heidevelden en zandverstuivingen zijn in de mode, waarbij het bos dat er groeit in de weg staat. Wég dus met de douglas-,fijnspar- en larikspercelen, vogelkers en krent. Zo ook de prachtige Amerikaanse eiken, die jaarlijks voor een fraaie 'Indian summer' zorgden.

Duizenden hectares bos en alles wat er leefde, ooit ontsnapt aan ontginning, ruilverkaveling en bebouwing, zijn inmiddels geroooid om te voldoen aan de dromen en ambities van deze natuur'beschermers'. Daarbij bestaat er een onzinnige voorkeur voor het terughalen van soorten en gemeenschappen die in de huidige, gemoderniseerde, samenleving nauwelijks of geen kans van slagen hebben. Dit ten koste van de flora en fauna die zich wél zonder hulp weten te redden. Bospercelen, waar ik ooit nesten zocht van buizerd, havik, sperwer en een enkele wespendif, zijn verworpen tot kale boomkerkhoven en kapotgereden terreinen. De rust verstoord door jankende zagen en het gebulder en gebonk van nachtmerrieachtige machines. De roofvogels zijn er verdwenen of sterk gereduceerd. Dat wat zelfs de meest gehaaide roofvogelvervolgers niet voor elkaar kregen, lukte de officiële natuurbescherming, door het volledig wegbulldozeren van hun leefgebied. Naast deze treurnis staan veelkleurige informatieborden juichend te melden dat hier wordt gewerkt aan 'topnatuur'. In 2019 slaagde Frits van Beusekom, voormalig directeur van Staatsbosbeheer, erin om landelijke aandacht te genereren voor het omstreden boskapbeleid. Zijn protesten werden met grote instemming en dankbaarheid ontvangen door ongeruste paddenstoel- en vleermuisdeskundigen,

(roof)vogelvrienden, mossen- en insectenkenners, rustzoekende natuurliefhebbers en vele anderen die knarsetandend hadden toegezien hoe dierbare natuurterreinen werden vernield. Er werden Kamervragen gesteld en plaatselijke actiegroepen en een meldpunt bomenkap opgericht.

Bij thuiskomst meteen de camerabeelden bekeken om te zien of de nieuwe plek wat nieuws had opgeleverd. Viel tegen, alleen een vossenstaart die het beeld uitliep en Tommie die langs scheurde. Dat wijst op het belang van een voedselbron. De pruimenbomen in de zomer en in dit seizoen de perenboom trekken duidelijk hongerige dieren aan. De pruimen zijn op, de peren bijna, dus vannacht zal ik eens wat uitproberen bij de appelboom waar nog aardig wat onder ligt. Tot nu toe weinig resultaat daar, maar niet geschoten is altijd mis, om een metafoor met een actuele lading te gebruiken.

Voor de zesde week geniet ik van mijn tomaatjes. Ben blij dat ik ze destijds onder het onkruid vandaan heb gehaald en een kans gegeven. In een aantal culturen worden planten en bomen jaarlijks ceremonieel bedankt voor hun opbrengst, de vruchten die ze geven, de wortels, bessen, bottels en noten. Het is een mooie gewoonte en geheel terecht om daar met regelmaat bij stil te staan. Door hun zaad te zaaien en stekken te planten geef je het leven door en de vruchten zijn op hun beurt als voedsel van levensbelang voor mensen. Prachtig zoals alles in elkaar grijpt.

Kraanvogels, om half drie, 64 stuks!

Tommie was bijzonder onrustig, liep blaffend door het huis en zat met gespitste oren rechtop in de stoel waarin hij niet wordt geacht te zitten maar wat inmiddels zijn vaste plek is geworden. Ik was lekker bezig,

heb hem een paar keer tot kalmte gemaand, maar niets hielp. Met de zaklamp samen naar buiten, hij stoof weg, vloog ergens op af en begon hysterisch te keffen. In het rond geschenen maar niets te zien, er was sowieso niet veel te zien want de batterijen raken in rap tempo leeg. Vervolgens maar weer naar binnen en aan het werk, deur stevig op slot, kachelpook bij de hand. Tom bleef nog een kwartiertje ongedurig en zakte toen weg in een diepe slaap.

Volop flonkerende sterren gisteravond, maar ik had er geen oog voor, was moe en tobberig ondanks de mooie dag, door het verdriet om de gesneuvelde bomen en bossen en alles wat daarmee tegelijkertijd het leven benomen was. Verontwaardiging en machteloosheid wonnen het tijdelijk van strijdlust en optimisme.

Dinsdag 24 november

Het had weer gevoren vannacht, alles was wit. Trui, vest en dikke jas aan, shawl om. Het zonnetje kwam door en binnen de kortste keren liep ik te puffen. Kostelijk weer, een lust om buiten te zijn. Verrekijker thuisgelaten om meer bewegingsvrijheid te hebben.

Vandaag wordt Liesbeth begraven en ik had bloemen en takken geplukt en die rondom het mooie bord van de LPO bij de ingang geschikt: “Ici nous protégeons la nature”, hier beschermen wij de natuur. De laatste grote rode roos uit de tuin, hulst met rijkelijk bessen, schermbloemen van de engelwortel en enkele decoratieve takken van de boomwurger. Geprobeerd om het zo mooi mogelijk te schikken. Met Liesbeth in gedachten terug naar huis gelopen zonder veel oog voor de omgeving. Het is onbegrijpelijk dat we haar nooit meer zullen zien.

De resultaten van de wildcamera onder de appelboom: Er wordt volop gegeten van de valappels en wel door vossen. Tienmaal sloeg de camera aan vannacht: 1x een verschrikt wegvlochtende vos toen het alarm van de auto afging om de een of andere reden, 1x een exemplaar dat als bevroren naar een plek in de verte keek, 5x een etende vos, en 3x een passant.

Een opname om 20:19 uur; 5 opnames tussen 22:51 en 22:54 uur; twee opnames om 02:04 en 02:09 uur en twee om 4:40 en 4:42 uur. Individueel waren ze voor het oog niet voldoende te herkennen. Blijft de vraag: is hier sprake van vier verschillende vossen, gezien de vier verschillende tijdstippen in de nacht of is er sprake van één vos die vannacht vier keer de appelboom heeft aangedaan? Kan me voorstellen dat wetenschappers werken met GPS-loggers om dit allemaal uit te vogelen. Ik zou het eerlijk gezegd ook graag willen weten maar heb geen ambities in die richting en beleef er op mijn manier plezier aan.

Vrijwel mijn hele leven waren mijn activiteiten natuurgerelateerd. Inmiddels kijk ik terug op al wat geweest en gaande is, de laatste jaren met groeiende ongerustheid en verontwaardiging over de dreigende teeloorgang van Nederlandse natuurterreinen, met name onze Nationale Parken. Duidelijk is, dat het niet langer volstaat om bezoekers te informeren over natuurlijke processen en de waarde van wat zichtbaar, maar ook minder zichtbaar of aaibaar is. Hoewel de hoofddoelstelling, bescherming van natuurterreinen, nog met de mond beleden wordt, blijkt in de praktijk dat de mentaliteitsverandering op directie- en bestuursniveau doorwerkt in aansturing en beheer. Natuur is big business geworden, het wordt in economische termen gevat en dient te worden 'vermarkt'. 'Natuur van wereldklasse' moet er komen, er worden termen gebruikt als 'oerrnatuur', 'topnatuur', 'rewilding' en 'crane resorts'. Er wordt reclame gemaakt met het scoren van de 'big five' vanuit een jeep of tractor met aanhanger, reclame voor 'trailrunning', 'geocaching', 'bushcraft', 'gpstochten' en 'wampexen'. De draagkracht speelt geen rol meer, hoe meer recreanten hoe beter. Toezicht en handhaving zijn grotendeels verdwenen, de veldkennis van boswachters gekelderd en pr-medewerkers fors in aantal toegenomen. Het buitenwerk wordt graag en veel uitbesteed aan vrijwilligers, die daartoe, soms, een cursus hebben gevolgd.

Onwelgevallige uitkomsten van gedegen onderzoek naar de gevolgen van het een en ander en waarschuwingen van verontruste biologen en andere natuurkenners worden in de wind geslagen. In plaats daarvan wordt beleid gevoerd op, veronderstelde en gepeilde, wensen van het publiek.

Waren voorheen een fiets, pen en opschrijfboek, afrasteringsmateriaal en een kist gereedschap voldoende, tegenwoordig wordt vrijwel alle werk uitbesteed, waarbij gebruik wordt gemaakt van zwaar materieel als timberjacks, graafmachines en houtversnipperaars die de bodem

vernien en de rust verstoren. Honden mogen steeds meer los, óók tijdens het broedseizoen. In de terreinen worden activiteiten zowel overdag als 's nachts gepropageerd, óók buiten de paden.

Natuurontwikkeling wordt niet langer gezien als het ongestoord laten verlopen van bestaande ecologische processen, de huidige beheerders stellen voorwaarden aan natuur, er wordt gesproken over 'natuurdoelen', 'doelsoorten' en 'doeltypen'. Natuur dient 'naar een hoger plan te worden getild'. Er is foute natuur die 'gecorrigeerd dient te worden', of een 'fikse opknapbeurt' behoeft.

Álle exoten, zowel plantaardig als dierlijk, worden uitgeroeid, ook als niet bewezen is dat ze blijvende overlast veroorzaken en bestrijding meer schade aanricht dan met rust laten. Genegeerd wordt, dat hun aanwezigheid de natuurlijke gang van zaken is door de voortschrijdende mondialisering en klimaatverandering.

Het maakbaarheidsdenken viert hoogtij. Wat niet mag zijn, wordt weggevaagd. Goed in de markt liggende soorten als edelherten, konikpaarden en hekrunderen worden uitgezet. Wat minder aabaar, onzichtbaar, maar van wezenlijk belang is, lijkt er niet meer toe te doen.

Om half twee vanmiddag viel de stroom uit, de letters op de laptop begonnen te vervagen, de telefoon werkte niet en de elektrische kachels gaven geen warmte meer. Jean Jacques gebeld met de smartfoon (leve de mobiele telefoon, ondanks de lelijkheid van de zendmast in de verte die dat mogelijk maakt). Hij zat gelukkig ook zonder stroom, de storing zat dus niet in ons huis en ik hoefde geen actie te ondernemen, wat bijna niet te doen is door de geautomatiseerde centrales met bandjes in onverstaaanbaar rap Frans en alle doortoetssystemen, een onoverkomelijke aanslag op mijn geduld. Hij vertelde dat hij Liesbeths overlijdensbericht had ontvangen en of ik dat wilde vertalen. Prima, kom maar langs. Had een paar potten klaargezet waar ik met geen mogelijkheid

de deksel af kon krijgen en de keukendeur was van buitenaf niet meer te sluiten, of hij daar raad op wist? Zeker wel. Een uur later flitste alles weer aan. De klokken, oven en magnetron opnieuw ingesteld.

In Frankrijk is stroomuitval schering en inslag, althans in de streek waar wij wonen. Altijd kaarsen, lucifers en een zaklamp bij de hand.

Alle groene tomaten geplukt in verband met de aangekondigde vorst voor de komende nachten, de struiken beginnen bij de dalende temperaturen zwart te worden. In grote platte schalen gelegd om verder te laten kleuren. Kan er met gemak nog een paar weken mee vooruit.

Fransen hebben de gewoonte om aan het eind van de middag tussen vijf en half zeven langs te komen, wanneer je staat te koken of net de schalen op tafel zet. Zelf eten ze tussen acht en negen. Hij kwam rond zessen en bracht de kaart mee waarop een ontroerende, prachtige foto van Liesbeth. Ik vertaalde de tekst à l'improviste, het gedicht over het leven dat vanaf de geboorte een voortdurend afscheid nemen is, en dat afscheid nemen het moeilijkste is wat er bestaat, iets wat niet te leren valt. Liesbeth was heel dichtbij, we waren beiden geëmotioneerd. Dood went nooit.

Naast de dood ook gepraat over het leven in het algemeen en dat van bekenden, Jean Jacques met een glaasje sherry, ik met mijn glaasje kir. Jampotten opengedraaid, de deur komt de volgende keer, te weinig licht om bij te werken. Was weer gezellig. Heel plezierig zo'n sympathieke buurman.

In het donker met de zaklamp de wildcamera gemakshalve maar weer op de vaste plek onder de perenboom gezet.

Een korte avondwandeling gemaakt waarbij ik liep te tolleren van de

slaap. Volop licht van de wassende maan, de zaklamp bleef in de zak. Overal rust en stilte. De zolpidem in de verpakking gelaten en lang wakker gelegen.

Woensdag 25 november

Een blauwe lucht met witte wolkenflarden en al wandelend opnieuw het geluid van een tractor op de verre achtergrond. De heggen worden gesnoeid en het geploegde land ingezaaid. Zingende sijzen, een rate-lende winterkoning, een gewerschot in de verte en een binnensmondse vloek van mijn kant, maar ik was er met mijn hoofd niet bij vanmorgen

Voor mijn ogen zag ik hoe de vernieling van geliefde natuurterreinen zich voltrok, waarbij met name de destructieve acties van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer opvielen, en protesteerde daarover in columns en ingezonden stukken. Om mij heen en elders zag ik eveneens dat, ondanks alle inzet en financiële input van de beheerders nieuwe stijl, de beoogde resultaten flopten door zelfoverschatting, en de onvoorziene gevolgen van de ruige ingrepen niet uitbleven. De grote grazers en het overige uitgezette wild maakten korte metten met de oorspronkelijk vegetatie en bedreigden bezoekers. Op een aantal plaatsen liepen ze tegen de draagkracht van het hun toebedeelde leefgebied aan, waarna oeverloze discussies volgden over het laten verhongeren of afschieten van de uitgezette dieren (Oostvaardersplassen). De beoogde zandverstuivingen raakten weer begroeid, uitzwervende herten en wilde zwijnen ploegden de tuinen van omwonenden om en veroorzaakten verkeersongelukken, hagedissen en slangen werden doodgereden op de warmte vasthoudende betonpaden, kikkers en padden kwamen om in veerasterputten, enzovoorts. Dierenleed, vernietiging van bestaande levensgemeenschappen, maatschappelijke onrust en grove geldverspilling.

Nationale Parken zijn onze natuurgebieden par excellence. Wanneer de directies de natuurlijke processen in de terreinen waar ze de volle verantwoordelijkheid voor dragen niet onderkennen of niet de moeite

nemen om deze te leren kennen, wanneer door hun beleid bij herhaling grootschalige vernielingen worden aangericht aan leefgebieden met al wat er van afhankelijk is, wanneer een door jaren gevormd natuurlijk landschap wordt teruggebracht tot parkniveau op kleinmenselijke maat met versturende toeristische attracties, wanneer de intrinsieke waarde van de Nationale Parken door de managers en marketeers waaruit de huidige directies bestaan, vooral in economische zin wordt gedefinieerd, wanneer beheerders tot beheersers zijn geworden en natuurprocessen aan zich ondergeschikt willen maken, dan zitten ze er op de verkeerde stoel, verdienen ze hun functie niet en is het de hoogste tijd dat ze plaats maken voor degenen die daar wél de kwaliteiten, de mentaliteit en de feeling voor hebben. Een beheerder die zich ervan bewust is dat natuurlijke processen leidend dienen te zijn, een beheerder die de rust terugbrengt in de natuurterreinen opdat alle leven zich naar haar eigen aard kan ontwikkelen.

Wanneer een meerderheid in Nederland, of degenen met de grootste mond of het beste netwerk, het grootste platform, de meeste relaties, actieve achterban of lobby, de mening is toegedaan dat natuur vooral voor mensen bedoeld is, die zich vrijelijk en rücksichtslos mogen bedienen van alle terreinen ten eigen faveure, dan zal de huidige ontwikkeling zich verder doorzetten. Dan zullen we niet alleen worden geconfronteerd met dat wat we verloren en verspeeld hebben op het platteland aan bloemen, insecten en vogels, aan rust en frisse lucht, maar ook met de teloorgang van onze natuurterreinen en hun intrinsieke waarden. Ze zullen worden opgeofferd voor economisch gewin, gaan ver(pret)parken en worden tot een decor voor volksvermaak, ten koste van het welzijn van alle planten en dieren die er leven, en ten koste van de rust en de magie van natuur in de ruimste betekenis van het woord.

Ondanks het gewerschot en mijn verontwaardiging een heerlijke wandeling gemaakt met Tom. Nog steeds aangenaam zacht en windstil weer.

In de heg langs het pad richting dorp was, goed verborgen, een volle vuilniszak weggedrukt en het was toeval dat mijn oog er op viel. Intrigerend. Besloten om later terug te komen met een schaar voor de zak en een snoeischaar om de bramen die er omheen groeiden weg te knippen.

Tot mijn vreugde zwom er weer een beverrat in het meertje bij het jachthol, ze zijn terug!

Wij hebben destijds achter in de tuin ook een flinke vijver laten graven. Twee jaar stond er jaarrond een paar meter water in, daarna alleen in natte winters. Te weinig om beverratten en boomkickers te faciliteren jammer genoeg. Vriend Edmond raadde aan om een wichelroedeloper in te schakelen om in de buurt van de droge vijver een bron aan te boren en vandaar een verbinding te maken met de vijver om de waterstand te bevorderen en op peil te houden.

Een wichelroedeloper...? In Nederland wordt er lacherig over gedaan, maar hier geloven ze er heilig in. Een mooie gelegenheid voor een experiment. De wichelroedeloper, een vriend van Edmond, kwam, liep een tijdje rond met twee stokjes en wees met grote zekerheid de plek aan waar water onder de oppervlakte moest zitten. Vervolgens kwam Jean Jacques met zijn pelleteuse (kraan) en groef en groef en groef, tot hij op ruim drie meter diepte bijna met pelleteuse en al de forse krater in kantelde. Geen water. Met zijn allen een paar flessen wijn gedronken, op zijn Frans het probleem uitgebreid besproken en van alle kanten belicht. We hadden het in ieder geval geprobeerd en dat was een goede zaak, daar waren we het over eens. De volgende morgen de hele boel maar weer dichtgestort.

Dat was vier jaar geleden en tot op heden is goed te zien, door een overdadige groei van bramen, brandnetels en ridderzuring, waar de grond verstoord werd.

Een dorpsgenoot vertelde mij vorig jaar over Engelsen die een huis hadden gekocht met een natuurlijk meertje dat bewoond werd door een familie beverrat. Het eerste wat ze deden was de ratten door de plaatselijke jagers laten uitroeien, omdat ze rommel maakten (een nesthoop) en ze die grote tanden zo eng vonden. Niet te geloven, het waren mensen die van rust en natuur hielden. Maar wel natuur op hun condities.

De wildcamera kraakte tijdens het afdraaien van de beelden die af en toe de tien seconden niet volmaakten. Batterijen leeg, nieuwe batterijen erin gedaan maar halverwege ging er iets mis. De nieuwe en de gebruikte raakten op de een of andere manier door elkaar, welke waren ook weer de nieuwe, welke de oude?

Resultaten van afgelopen nacht: 4x een egel, waarvan 2x een exemplaar dat zich uitbundig krabde; 3x een vos, waarbij een zijn poot optilde tegen een spar; 1x een muis en 1x een wollige boommarter met een opvallend kleine keelvlak.

De weg kronkelde zich in het heldere halvemaanlicht voor mij uit. Aan de horizon een grillige band van witte wolken. De rust werd de hele wandeling niet verbroken op het kletterende, kabbelende en tinkelende water van het meertje na, waar Tom en ik een tijdje naar hebben staan luisteren.

Donderdag 26 november

Om kwart voor zes opgestaan. Buiten, ver weg, een bosuil. Het donker ging langzaam over in licht- en donkergrijs, wit, blauw en een kleur waar nog geen naam voor is bedacht. Nooit eerder dan in deze weken was me opgevallen hoe mooi en gevarieerd de lucht kan zijn.

De wildcamera kraakte niet meer, maar door het inbrengen van de nieuwe batterijen was op de een of andere manier de klok ontregeld geraakt. De datum gaf januari aan en de klok stond midden in de nacht op drie uur 's middags. Hoe ga ik dit oplossen...?

Het was niet druk geweest vannacht: een voorbij sprintende vos en een rondscharrelende muis. Ik houd Tommie 's morgens goed in de gaten. Hij volgt feilloos de verse geursporen van onze nachtelijke bezoekers, met zijn neus boven de grond van links naar rechts dravend.

Er is in Nederland, en in geringere mate in België, iets verontrustends gaande. We leven hier in een democratie, waarbij je er vanuit mag gaan dat wijzigingen in het maatschappelijk verkeer zorgvuldig worden afgewogen en op breed gedragen goedkeuring mogen rekenen. Dit blijkt niet het geval. Er zijn binnen een samenleving krachten werkzaam die het democratische bestel bruut doorbreken en een koerswijziging te weeg kunnen brengen, zonder dat daarvoor een duidelijk maatschappelijk draagvlak aanwezig is.

Binnen een kort tijdsbestek is er een ingrijpende verandering in de omgangsvormen doorgeramd door middel van een agressief stimuleringsbeleid, zowel verbaal als digitaal, tot afschaffing van het voutsvoyeren. Vanuit antropologisch standpunt is het een boeiend verschijnsel, als Nederlander vind ik het ergerlijk en vooral verontrustend.

Zo'n veertig jaar geleden verschenen de eerste Ikeawinkels in Nederland. Het personeel werd opgedragen alle klanten, zonder aanzien des

persoons, te tutoyeren. Het voelde ongemakkelijk maar bleef tot Ikea beperkt. De keuze bleef aanwezig om Ikea te mijden, wat ik om die reden jarenlang heb gedaan.

Dat veranderde toen het digitale tijdperk doorbrak. De ANWB begon in 1995, zonder opgaaf van redenen, haar leden te tutoyeren: “Op internet zeggen we – met alle respect – je tegen u”. Zo ook Bol.com, de Openbare Bibliotheek en diverse tijdschriften. De meeste zonder een mededeling vooraf.

De Libelle, verreweg het meest gelezen vrouwentijdschrift, pakte het democratischer aan en vroeg haar abonnees naar hun mening. Ik las pas maanden later over deze oproep, ventileerde alsnog hoe ik er over dacht en informeerde naar de uitslag. De toenmalige hoofdredacteur schreef op 4 december 2012 het volgende:

“Beste Mevrouw Quist,

Hartelijk dank voor uw email. Ik kan u geruststellen. Er gaat niet getuoyeerd worden in Libelle. Er zijn enorm veel reacties gekomen op dit stukje van mij en vrijwel iedereen was het met u en mij eens. Diverse argumenten uit alle reacties heb ik gebruikt richting redactie, maar eerlijk gezegd was ik er zelf al lang uit...

Vriendelijke groet van Franska Stuy (Libelle).”

In de Volkskrant deelde de ombudsvrouw op 25 maart 2017 de lezers mee dat er een richtlijn was opgesteld voor aanspreekvormen. De lezers in de papieren krant zouden niet worden getuoyeerd. Dit na kritiek van columnisten en gemor onder de abonnees:

“... Verder wordt u in de papieren krant vooral gevouvsvoyeerd. De redactie heeft deze week voor het eerst een richtlijn opgesteld voor aanspreekvormen. 'We beschouwen elke lezer als een individu dat er zijn

hoogst persoonlijke eigenschappen, opvattingen en smaken op nahoudt en dus niet tot een groep kan worden gerekend.”

In de Telfort Nieuwsbrief van 3 augustus 2017 verscheen de volgende mededeling:

“Klinkt ‘u’ afstandelijk of is het juist een teken van respect? In de vorige nieuwsbrief hebben we het u gevraagd. Het merendeel gaf aan liever aangesproken te worden met de u-vorm. Een goede reden om dat zo te laten.”

Wanneer het lezersbestand van de Libelle, de Volkskrant en het klantenbestand van Telfort representatief is, wat mij aannemelijk lijkt, gaat het oprukkende getutoyeer in tegen de wens van de gemiddelde Nederlander. Desalniettemin woekert het voort via de reclamefolders van Albert Heijn, de mailpost van banken en overheidsinstellingen, het sluipt erin bij Hilversum 4, via de filemeldingen op de radio en op velerlei andere manieren. Het went niet en het blijft verkeerd voelen omdat het ongevraagd en ongewild wordt opgedrongen.

In het ziekenhuis werd ik een paar jaar geleden vanaf het eerste moment door de chirurg getutoyeerd. Hij was zo’n twintig jaar jonger. Ik vertelde hem dat dit mij bevreemde en voor mij niet hoefde. Hij reageerde enigszins verstoord en merkte op dat we tegenwoordig zo met elkaar omgaan en blééf mij tutoyeren. Ik heb mijn mond maar gehouden want ik moest nog onder het mes.

In een sterrenrestaurant werden we door de, ons onbekende, gastvrouw onthaald met jij en jullie, waarbij ik nadrukkelijk vousvoyeerde. Het drong niet door dat ze me geen plezier deed met het familiale gedoe. In een buurtrestaurant heb ik vriendelijk de veertig jaar jongere

serveerster gevraagd of ze ons niet wilde tutoyeren. Voor de rest van de avond sta je dan wel bekend als de bonte hond. Op de radio werden onder gepensioneerde 65-plussers vrijwilligers gezocht. Het gejj en gejou van de snelle jongen achter de microfoon was tenenkrommend. Enzovoorts, enzovoorts. Voortvloeiend uit een plezierig persoonlijk contact kan er altijd nog tot tutoyeren worden overgegaan, als een wederzijdse keuze, of een onuitgesproken vanzelfsprekendheid.

Naar de markt en de supermarkt geweest. Nieuwe laarzen gekocht en een paar bakjes spotgoedkope en lekkere mie bij de aardige Chinese mijnheer. Praatje gemaakt. Zijn vrouw maakt het eten, hij verkoopt het, het smaakt naar meer en het is lekker makkelijk. De negen windmolens onderweg met succes genegeerd.

Een prachtige avond was het. Een bijna volle maan die veel licht gaf, overal sterren, windstil en zacht, wat wil een mens nog meer... Jammer om te gaan slapen.

Midden in de nacht om tien over drie ging met veel kabaal de telefoon een paar keer over. Een merkwaardige ervaring. Ik droomde, maar weet niet meer wat. Wel dat een rinkelende telefoon deel uitmaakte van de droom. Een razendsnelle, knappe improvisatie van het brein. Verder geslapen zonder chemische ondersteuning.

Vrijdag 27 november

Kort wandelingetje, schaar en snoeschaar in mijn zak en Tommie aan de lijn zodat hij een eventuele beverrat niet zou verjagen, maar er was niets te zien op de drie geleewiekte eenden na. De uitlopers van de braamstruik weggeknipt en de zak met de schaar voorzichtig een eindje opengemaakt, spannend! Echter, in de vuilniszak zaten geen bundels vals geld, geen mensenhoofd of een dode vos. In de vuilniszak zat: vuilnis. Hoe en waarom is die zak hier verstopt? Toeristen zijn hier nauwelijks en het is een flink stuk sjouwen vanaf de bewoonde wereld met zo'n zak, het pad is niet met een auto berijdbaar. Binnenkort maar terug met een nieuwe vuilniszak om daar de boel in te proppen en op correcte wijze af te voeren. Ik was lichtelijk teleurgesteld, had wat spanners verwacht.

De wildcamera gaf wél spannende beelden. De mooiste opname was die van een reusachtig dikke kat rechts in beeld, die strak gespannen naar een muis links in beeld loerde, langzaam omhoog kwam, zich spande, afzette en richting muis dook. Hoe het afgelopen is weet ik niet, want toen de kat halverwege zijn duikvlucht was, waren de tien seconden om en bleef hij in de lucht hangen. Het was sprekend de dikke kater van Jan, Jans en de kinderen, zelfde postuur. Ook nog drie opnames van een egel die mijn camera molesteerde. Hij bleef in eerste instantie buiten beeld, veel lawaai en een wild heen en weer bewegend beeld. Een opname later de snuit van de egel. Verder nog 3x een vos. Het was weer een genoeg om het allemaal af te kijken.

Het tutoyeren houdt mij bezig, al jaren trouwens. Het is geen leeftijds-kwestie zoals ik vaak te horen krijg. Veertig jaar geleden ervoer ik het ook als onbehaaglijk, als een vorm van ongewenste intimiteit die mijn vrijheid aantast en die mij de mogelijkheid tot afstand houden ontnemt. Welke mechanismes zijn hier aan het werk en wie heeft belang

bij deze opgedrongen collectieve identiteit? Overrijverige opiniemakers, nieuwlichters, managers die zich willen waarmaken, moderne PR-medewerkers die iedere kans aangrijpen om persoonlijk te worden en jodiaal te doen, is het gemanaged populisme, zijn het wereldverbeteraars, cultuurmarxisten? Is hier sprake van bewuste manipulatie? Is het de populariteit van ‘straattaal en de toenemende grofheid in de samenleving? Komt het doordat in het Arabisch, geïmporteerd door nieuwe medelanders, de u-vorm onbekend is? In hoeverre speelt mee dat abusievelijk verondersteld wordt dat het Engelse ‘you’, in het Nederlands ‘jij’ betekent? Het tegendeel is namelijk waar, ‘you’ is een fonetische afgeleide van ‘u’, in het Engels is iedereen u.

Vanwaar de behoefte bij bedrijven, zelfs bij aartsconservatieve bolwerken als banken, om hun communicatie te populariseren en klanten ongevraagd en tegen hun zin te tutoyeren? Het gejj en gejou in de mailpost van de ING komt geforceerd over en het wordt door de meeste klanten ervaren als misplaatste, betuttelende infantilisering en het negeren van een professionele afstand.

Een zorginstantie die ik aansprak over de familiale toonzetting schreef mij dat hierdoor de relatie tussen patiënt en zorgverlener persoonlijker, vertrouwelijker en minder afstandelijk wordt. Een merkwaardige aanname. Tevens wordt voorbijgegaan aan het feit dat zowel cliënten als zorgverleners er lang niet altijd om verlegen zitten om persoonlijker, vertrouwelijker en minder afstandelijk te worden. Of een relatie persoonlijker, vertrouwelijker en minder afstandelijk wordt, is iets dat geheel van binnenuit komt door het contact tussen twee mensen en is niet iets dat van buitenaf op deze manier eenzijdig kan worden opgelegd.

Het tutoyeren van minister-president Rutte, ‘Mark’ verkleint niet de afstand tussen de burger en de politiek, maar verlaagt daarentegen de autoriteit van de premier. “Zeg maar Connie”, “zeg maar Jan”, roepen

geïnterviewde bekende Nederlanders op leeftijd al van verre, om te laten zien hoe ‘gewoon’ ze zijn, waardoor ze voor mij een stuk minder interessant en uitgesproken worden, te meegaand naar mijn smaak. Wanneer mij onwelgevallig gedrag zich beperkt tot andermans privé-terrein heb ik daar geen moeite mee, vrijheid blijheid, en ik loop er omheen. Lastiger wordt het wanneer ik er dagelijks mee geconfronteerd word en er niet aan kan ontsnappen. Ik ervaar het als een aantasting van mijn vrijheid, wanneer een levensstijl wordt opgedrongen die niet de mijne is.

Tutoyeren is een geforceerde verschraving van omgangsvormen, de nuance verdwijnt, het bevordert de vervlakking van de samenleving en het geeft te denken dat zo velen er braaf in meegaan, het is imitatiegedrag en volgzaamheid van de eerste orde, en dát is wat mij vooral verontrust. Het manipuleren van de massa.

Ik moet in dit verband denken aan het boek 1984 van George Orwell, waarbij taal wordt ingezet als wapen. Het woord ‘vrijheid’ als concept wordt door de onderdrukkers uit de taal verwijderd, evenals alle woorden die in verband konden worden gebracht met vrijheid, individualiteit en kritiek. Zelfs Shakespeare wordt herschreven in de taal van het regime, een regime dat over alles en iedereen controle wil houden, o.a. door middel van het voorgeschreven woordgebruik.

Prachtig helder buiten, elke dag groeit de maan en geeft ze meer licht. Een tijdje gekeken of er geen satellieten voorbijkwamen, heb ze al lang niet meer gezien, maar daar moet je rustig voor gaan zitten. Geen tijd ervoor genomen, niets gezien.

Zaterdag 28 november

De nacht verliep moeizaam, er kwam geen einde aan. De frisse ochtendlucht deed wonderen en bracht mijn levenslust terug. Samen met Tom de zon zien opkomen vanaf de heuvel. Het licht van de opkomende zon gleed over de witte koeien en toen ik een buizerd hoorde roepen, namen de jagers opnieuw bezit van mijn gedachten en ik kreeg ze er pas met de grootste moeite weer uit. Sinds Jean Jacques vertelde dat ze zich hier ook aan roofvogels vergrijpen en ik weer uitgezette handtamme fazanten tegenkom, groeit mijn verontwaardiging en slinkt mijn begrip. Opvallend veel kraaien vandaag, die pakken ze vast ook mee, in Italië wordt zelfs op vlinders geschoten bij wijze van tijdverdrijf. Foto's gemaakt van de zon die de sluierbewolking in brand zette. Vrijwel onmogelijk om deze pracht in volle glorie vast te leggen. Het is steeds maar een stukje van de werkelijkheid die door de jagende wolken bovendien voortdurend verandert.

We zitten hier op zo'n 450 m hoogte en over het algemeen is het hier een graad of vijf warmer in de zomer en een paar graden kouder in de winter.

Volgens de 'météo' is het de laatste mooie dag vandaag, althans wat temperatuur betreft. De wind draait naar het oosten en het wordt morgen acht graden kouder. Het eerste sneeuwsymbooltje in het weeroverzicht. Opnieuw hoop ik op een flink pak sneeuw, wit en stil en prachtig, alles wat lelijk is bedekkend, bovendien diersporen makkelijker te zien en te volgen. Ook voor de jagers helaas. Gisteren ver weg een paar schoten en onrust in de lucht.

Wasje gedaan en een voorraad hout voor de kachel naar binnen gezwogd.

Niets is moeilijker dan het onder controle brengen van oerinstincten. Genetisch bepaald gedrag láát zich niet zonder slag of stoot verbieden. Premier Rutte wil discriminatie verbieden las ik zonet, maar dat kan hij wel schudden. Zo lang het wantrouwen groeit naarmate het aantal asielzoekers jaarlijks met tienduizenden toeneemt, zal er onderscheid worden gemaakt tussen wij en zij. Wij, de autochtone Nederlanders, de oorspronkelijke bewoners van het land. Zij, de nieuwelingen, waarbij weldenkende landgenoten uiteraard een onderscheid aanbrengen tussen mensen in nood en gelukszoekers, tussen nieuwe Nederlanders die een bestaan hier hebben opgebouwd en prima meedraaien en zij die na drie generaties de taal nog nauwelijks spreken, in de criminaliteit belanden en onze verworven vrijheden en cultuur ter discussie stellen.

Zo ook het opleggen van het celibaat aan priesters, zoals dat door de katholieke kerk wordt gepraktiseerd. Het voortplantingsinstinct valt nauwelijks te beteugelen, zeker niet onder dwang. Het heeft vanaf het begin tot de meest verschrikkelijke uitwassen geleid en is mede de oorzaak van de ondergewaardeerde positie van de vrouw. “Het kwaad rammelde en bonkte aan ramen en deuren”, las ik als kind. “Wat voor kwaad dan?” vroeg ik me af. Later begreep ik dat het de seksuele nood was die zich schreeuwend deed gelden, zelfkastijding en vasten schoten te kort om de smachtende roep van het lichaam te verdrijven, de behoefte aan ontlading, de behoefte aan vrouwen. De lokkende vrouwen waren het die het lichamelijke lijden veroorzaakten, vrouwen personifieerden het kwaad. Vrouwen deden het beest in de man ontwaken. Vrouwen moest je kort houden.

Daarnaast het hoge percentage echtelijke relaties dat wordt beëindigd door de niet te bedwingen paardrang buitenshuis van een van de twee partners, waartegen de emotionele band in veel gevallen niet bestand blijkt te zijn.

Hoe verschrikkelijk is het niet wanneer de kindervens niet in vervulling gaat en niet te kunnen voldoen aan de allesoverheersende drang om het leven door te geven, het diepe verlangen om een nieuw mensje in je armen te houden, te verzorgen en om meer dan wat ook van te houden.

Wat is afvallen niet moeilijk, wanneer het lichaam schreeuwt om voedsel.

Lastig ook is het beteugelen van machogedrag, bij de een dichter onder de oppervlakte dan bij de ander, willen heersen, de beste en de sterkste willen zijn en het streven naar meer, meer, meer.

Bewustwording van het dier in jezelf zou al een flinke stap in de goede richting zijn.

Wat mij van alle instinctieve neigingen het meest verontrust is volgzzaamheid. Ooit functioneel en letterlijk van levensbelang, bepaalt volgzzaamheid vandaag de dag nog steeds bewust of onbewust een deel van het menselijk gedrag.

Volgzzaamheid ten aanzien van een groep, een leider, die naast het bieden van bescherming en identiteit, de leden evenzeer aan handen en voeten kan binden door het opleggen van regels en normen die niet meer van deze tijd zijn, opvattingen die maatschappelijk ter discussie staan, die persoonlijke ontwikkeling frustreren en de wereld in gevaar brengen.

Opnieuw een alarmerende plof, ditmaal een roodborstje dat in elkaar gedoken, suffig om zich heen keek. Tom binnengehouden, voorzichtig opgepakt, het diertje bemoedigend toegesproken en bewonderd. Op weg naar de 'recovery' op het nestkastje, vloog het van mijn hand en landde tien meter verderop in de vlinderstruik. De derde geluksvogel deze herfst, hoop dat het hierbij blijft.

Zal de foto's naar mijn kleinzoons sturen, ver weg over de Grote Zee in Trumpland waar ze door het virus onbereikbaar zijn geworden.

Tommie leek in diepe slaap, tilde met een ruk zijn hoofd op en begon te blaffen, de bekende kefblaf: kraanvogels, 28 stuks!

De bijna volle maan gaf zoveel licht dat je buiten een boek zou kunnen lezen en mijn schaduw zich duidelijk aftekende op het pad. Een korte schaduw, doordat de maan bijna recht boven mij stond. Een eind gelopen met Tom die op zijn manier genoot van alle verse diersporen waar hij helemaal wild van werd. Ruim 14.000 jaar geleden begon zijn domesticatie, maar zijn instinct ligt nog dicht onder de oppervlakte. Een helder kwiekend bosuilvrouwtje als achtergrondmuziek. Een mooiere afsluiting van de dag kun je je niet wensen.

Zondag 29 november

Het was een heftige ochtend. Om een uur of negen scheurden minstens vijf, zes auto's richting jagershol. Kort daarop kwamen twee mannen met oranje hesjes over hun veldtenu te voet, geweer in de hand, langs het huis gelopen. Al smartfoon zoekende was ik te laat voor een foto. Nog meer auto's, vervolgens bij Jean Jacques in de wei en het bosje vier oranje hesjes en een meute honden. Met de gevonden smartfoon naar de badkamer gesneld alwaar ik er vol zicht op had, net op tijd om een ree uit het bos te zien vluchten met een paar honden achter zich aan. Schoten, geschreeuw en getoeter, hoorngeschal vind ik een te mooi woord in deze context. Overall dreiging en onrust. Dood en paniek hingen wederom in de lucht. De oranje hesjes kwamen het bos uit en staken toeterend en schreeuwend de wei over tot ze uit het zicht verdwenen. Met een knoop in mijn maag het een en ander op film vastgelegd.

Veiligheidshalve de ochtendwandeling met Tommie uitgesteld tot het weer rustig leek. Ik kwam niet ver. Naast het dassenhol twee auto's en twee oranje hesjes. Gefilmd. Een reed er na het inladen van een stuk of wat hondjes snel weg, de andere kwam op mij af.

Jager: "Waarom maakt u foto's?"

M.: "Ik maak foto's van alles wat ik tegenkom, ook van bomen, vogels en koeien".

Jager: "Het hangt er van af wat u met die foto's doet."

M.: "Zolang u niets illegaals doet, hoeft het voor u niet uit te maken wat ik met die foto's doe, jagen is legaal en foto's maken ook."

Daar moest hij even over nadenken. Het was eerlijk gezegd een sympathieke jongen van begin twintig met een open gezicht en ik vond het dapper dat hij op me af was gestapt en zijn vraag keurig stelde. Vertelde dat ik niet blij was met de jacht omdat ik van dieren houd, van reeën en vossen en dat jagers die doodschieten.

Jager (verontwaardigd): "Maar ze eten de kippen op!"

M.: “U eet ook kippen en de dieren hebben honger, dus ja, kan gebeuren dat ze er een paar meepakken als ze er goed bij kunnen komen, maar u zou een afrastering kunnen maken.”

Vertelde hem dat niet alleen mensen recht van bestaan hebben, maar dieren ook, ze leven hier, ze horen hier. Waarom moeten ze allemaal dood? Met een beetje goede wil kunnen mensen en dieren best samenleven zonder georganiseerde moordpartijen.

We stonden vol in de wind en dan tranen mijn ogen. Nu ook, de tranen biggelden over mijn wangen alsof ze mijn argumenten en emoties onderstreepten. Hij werd wat onzeker en wenste mij een plezierige dag en ik wenste hem hetzelfde. Het was een lieve jongen en ik hoop dat hij erover nadenkt. We hadden allebei ons best gedaan, ieder voor onze eigen zaak.

Later die dag realiseerde ik mij dat het allemaal kleine hondjes waren die de voorste jager snel in de achterbak had gecommandeerd. Daarbovenop de achterdocht van de jonge jager. Grote kans dat ze bij de dasenburcht aan het rotzooien waren geweest.

De zon is verdwenen achter een dikke mist. Met een noodgang kwam er een crossmotor voorbij (motó, zeggen ze hier), af en toe enkele dappere mezen op de voedselsilo voor het raam, een gehaaste blik naar binnen, snel een zaadje uitzoeken en weg zijn ze weer. Ze zijn hier veel schuwer dan op de voerplekken in Nederland. Vetbollen zijn hier pas de afgelopen twee à drie jaar in de grotere supermarkten verkrijgbaar.

Gebeld met mijn honderdjarige vriendin Annie. We kennen elkaar een dikke twintig jaar. Beiden verloren wij onze jongste zoon op 17-jarige leeftijd bij een verkeersongeluk. Annie stuurde mij in mijn diepste ellende een brief en ik vroeg of ik eens langs mocht komen, dat mocht en we raakten bevriend.

Een tijdje gepraat en haar woorden en warmte verdreven mijn huilerige somberheid.

Ik houd van de eenzaamheid maar het contact met anderen is mij eveneens dierbaar. Het is jammer dat mailen in de plaats is gekomen van telefoneren. Ik ben geen mailer maar een (veel)prater. Praten, luisteren en kijken brengen je dicht bij iemand. Openhartige gesprekken zijn kostbaar en verrijkend. Bij voorkeur één op één, in Nederland in een restaurant vlak achter mijn huis in het bos, met kachels en houten wanden, stevig eten, weggespoeld met een paar glazen witte wijn. Een halfzoete Duitse wijn als aperitief en een droge witte bij het eten. Soms een ouderwetse Irish coffee na en wandelend en napratend door het bos naar huis. Welbestede tijd.

Het was koud gisteravond, een stevige oostenwind, de maan achter de wolken gaf nog meer dan voldoende licht. Al lopende wist ik ineens, geïnspireerd door het gesprek met de jagersjongen van vanmorgen, wat ik zou doen als ik een miljoenenhoofdprijs zou winnen. Had al een paar keer een interview gelezen met beduusde winnaars en met hen meegedacht over hoe het geld te besteden. Ik kwam er niet uit, elke aanschaf zou ook weer nieuwe zorgen en gedoe opleveren, en ik had alles al. Maar nu wist ik het, Eureka! Grond zou ik er voor kopen, zoveel mogelijk, honderden hectare aaneengesloten gebied, hier in Frankrijk waar de grond nog goedkoop is, als ongestoorde vrijplaats voor alles wat er leefde. Geen jagers, geen boeren, geen toeristen, geen wetenschappers, geen onderhoudsmachines. Eén pad erdoor, een blokhut en een houten bank. Voilà, dat was ook weer geregeld. Tevreden kwam ik thuis.

Maandag 30 november

Ik voel de winter naderen. Dikke jas en handschoenen aan en een das om mijn hoofd. Alleen grijstonen in de lucht vandaag, hier en daar oplichtend waar het plaatselijk dunnere wolkendek gefilterd zonlicht doorlaat.

In een zwarte els naast het jagershol aan de overkant van het meertje hangt een reusachtig bouwwerk van wespen of hoornaars. Nooit eerder een dergelijk formaat gezien, wát een werk voor die kleine bestjes, een eindeloos heen en weer pendelen met een minuscuul hapje plantenvezels of vermalen hout tussen hun kaken om dat vervolgens in een fraaie kegelvorm te boetseren, een dik omhulsel, met daarin tientallen of honderden zeskantige cellen. Hoe is het mogelijk! Hoe wéten ze dat, hoe kúnnen ze dat? Voor de forse opening is het een af en aan vliegen van wespachtigen.

Van een afstand gefotografeerd en ik ga morgen proberen om er dichterbij te komen, maar moet dan de nodige toeren uithalen om onder of over de omheining te geraken.

Mijn keuze om te breken met mijn dierbaarste vriend was terecht en onvermijdelijk, maar het verdriet is groot en ik mis het dagelijkse contact. Na 31 jaar was mijn leven met het zijne vergroeid geraakt. Ik heb woorden gezocht om het te begrijpen in algemene zin, mijn pijn generationaliseerd. Woorden over de teloorgang van vriendschap en liefde, de onafwendbare gang van zaken.

De menselijke liefde is niet groter of grootser dan de mens die bemint,
waarbij niet de grenzen van het liefde geven bepalend zijn,
maar die van het vermogen om te ontvangen.
De menselijke liefde bleek een wisselwerking van
eigen knagende leegtes en die van een ander,
het zoeken naar vervulling door
het wederzijds samenvallen van vraag en aanbod van
een fysieke, emotionele of intellectuele behoefte of
een samengaan daarvan, waarbij de intensiteit
het een vanzelfsprekende
eeuwigheidswaarde geeft met
een uiteindelijk duur van enkele
maanden tot tientallen jaren of idealiter
samen rimpelen tot de dood.
Wanneer vraag en aanbod, wanneer
behoefte niet meer op elkaar aansluiten, niet
meer wordt ontvangen wat
als noodzakelijk wordt ervaren, waardoor
het fundament wordt verwaarloosd en
stoorzenders toegelaten, bij
een openstaan voor verbetering, voor een
gerechtvaardigde optimalisering van het leven, wanneer
woorden niet worden gevonden of niet
waard worden gevonden, verdwijnen laf
wegsluipend de kostbare warmte, vertrouwen en
vertrouwdheid en lekken de
vanzelfsprekende twee-eenheid en
de herkenning van
jezelf in de ander
weg.

De keuze van de een is
het lot van de ander
of is het omgekeerd?
Soms gaat het goed, soms
gaat het niet goed maar
wanneer de waarde niet
meer als zodanig wordt
onderkend gaat het
over.

Ieder heeft zijn eigen waarheid,
wie moet wie iets kwalijk nemen...?

Na een geleefd leven is incasseren een geaccepteerd gegeven geworden, het afwisselen van wel en wee, waarbij alle wee een vanzelfsprekendheidswaarde heeft gekregen en wanhoop alleen beklijft bij het verlies van het dierbaarste. Verdriet is van tijdelijke aard, je neemt het op je nek en gaat door, alles wat tegenzit stemt tot nadenken, tot lering én tot actie, ha! Blijvend schuren het wrede zwijgen en gebrek aan loyaliteit, en het gemis van iemand om álles aan te vertellen, als eerste te bellen met goede of slechte tijding, de eerste zingende grote lijst, het dode kind, de vanzelfsprekende, vertrouwde aanwezigheid.

Een paar kruiwagens hout bij elkaar gesjouwd en de kachel opgestookt. Het ruikt lekker en het geeft een behaaglijke warmte als het vuur zich met zijn wonderschone roodoranje geweld door het hout heenvreet. Een luid roepende bosuil zowaar, op klaarlichte dag. Nog steeds bloeiende goudsbloemen, rozen, malva's en meizoentjes in de tuin. Foto gemaakt van het afstervende tomatengroen en de laatste peertomaatjes geplukt.

Geen resultaten voor de wildcamera vandaag. Had gisteren tijdens het schrijven alle gevoel voor tijd verloren. Toen ik opkeek was het donker, het was mistig en het regende. Kon niet denken aan het gedoe met een zaklamp tussen mijn kaken om de camera aan de boom vast te prutsen. Achteraf spijt, het voelt leeg, ik mis mijn vosjes en boommarters.

Een enorme dreun tegen het keukenraam, báf! Tom en ik schrokken ons wild. Durfde bijna niet te kijken naar wat daar gewond in het grind zou liggen zieltogen. Het bleek een vrouwtjessperwer die met gespreide vleugels wild om zich heen keek. Smartfoon gepakt, voorzichtig de deur geopend en daar ging ze er tot mijn grote opluchting vandoor, het moet niet gekker worden met al die kamikazepiloten rondom het huis. Opnieuw goed afgelopen. De vierde tot dusver, twee pimpelmezen, een roodborst en nu een sperwer, een hoge score deze herfst, maar tot nu toe geen doden godzijdank.

Dacht aan die mooie, leuke dassen en hoe er over hen gedacht en gepraat wordt hier en hoe de buurtjagers worden uitgenodigd om een eind aan 'de plaag' te maken. Die daar vervolgens volgaarne aan voldoen, omdat ze dan weer wat te schieten en te knuppelen hebben, wanneer de dassen door aardhondjes uit hun holen worden gedreven. Zo gaat dat, wanneer niet de moeite wordt genomen om de geruchten op waarheid te onderzoeken maar liever met iedereen mee wordt gepraat. Een gewillig opgaan in de algehele consensus van de groep, geweten op standje nul.

“I will always love you”, zong Dolly Parton vanavond met haar lieve kinderstem op Radio Nostalgie. Het liedje ontroert me altijd en ik neurie het mee, ook vanavond. Heb de woorden opgezocht: “If I would

stay, I would only be in your way. We both know that I'm not what you need.”

Elke keer verbaas ik mij er weer over hoe het mogelijk is, dat de woorden die je leest, of muziek in welke vorm dan ook, precies aansluiten bij je stemming en je gevoelens onderstrepen en bevestigen, op het juiste moment, als je het écht nodig hebt.

Geen sterren, bewolkt, windstil. In gedachten verzonken een stuk gelopen en genoten van de vredige stilte, rondom mij en in mij. Een enorme oranjegele haloring om de maan, die niet te fotograferen was. Een bosuil bij Liesbeths leegstaande huisje, waar het gras alsmaar hoger wordt.

Dinsdag 1 december

Koud, mistig en veel wind vanmorgen. Klein stukje met Tommie gelopen en snel weer naar huis. Tom was het er helemaal mee eens.

Tommie blafte zijn schelle kraanvogelblaf en beide stormden wij naar buiten. Hij had het weer goed gehoord dat bovenste beste hondje. Ik hoorde duidelijk kraanvogels wanneer door de noordoostenwind flarden van het geluid onze kant op waaiden maar het verdween weer, kwam terug, soms sterker soms nauwelijks te horen, tot het wegstierf en wij kleumend de kachel weer opzochten.

Tom bleef waakzaam, tien minuten later opnieuw keffend alarm en ditmaal waren ze duidelijker te horen en even later ook te zien. Binnen enkele minuten was het geluid overweldigend evenals de aantallen waarvan een deel pal over het huis kwam. Juichend gekeken, geteld en gefilmd en Tom die uitzinnig de kraanvogels probeerde te overstemmen gemaand zijn kop te houden.

Drie enorme groepen na elkaar en door elkaar, de lucht vol geluid en oplichtende zilveren vleugels die uiteenvielen en weer bijeenkwamen. In wolken en lange slierten dreef alles langzaam maar zeker richting zuidwesten, meezeilend op de noordoostenwind en hoogte winnend in de thermiekbels boven Liesbeths huis. Het waren er tussen de 1250 en 1500.

Jongens toch, wat een spektakel! Tommie kreeg een stukje kaas en een extra knuffel. Aan zo'n hondje héb je wat.

De site van de LPO is al ruim een week uit de lucht vreemd genoeg, wat jammer is, want ik ben benieuwd naar het landelijk beeld. Zonet opnieuw geprobeerd en krijg de melding dat de site niet veilig is.

Ik keek vanmorgen in de spiegel en schrok: wallen, rimpels, lijnen en vermoeide ogen, een bejaarde vrouw keek mij aan. En dat ben ik

natuurlijk ook. Er wordt wel gesproken over mooi oud worden, maar dat is een eufemisme, al mag ik bij gunstig licht niet mopperen. Hoe je het ook wendt of keert, ouder worden betekent aftakeling, het verval van het lichaam, zowel van de binnen- als de buitenkant, ongeschikt voor reproductie. Een onomkeerbaar proces en een natuurlijke gang van zaken: baby's en peuters appelleren door hun vertederende kwetsbaarheid aan de onweerstaanbare behoefte om voor ze te zorgen en ze te beschermen. Vanaf de vroege kinderjaren zijn jonge mensen het meest ontvankelijk voor alles wat ze aan kennis aangereikt krijgen om zich te ontwikkelen en doorlopen ze hun schooltijd. In de vruchtbare leeftijd zijn mannen en vrouwen het aantrekkelijkst voor elkaar, wat paarvorming en het voortbrengen van nageslacht stimuleert, het oerinstinct dat hen drijft verpakt in romantiek en liefde.

Voortplanting en het in stand houden van de menselijke soort lopen als een rode draad door het leven. Het is overal zichtbaar in de hele samenleving, in de reclame, de modewereld en de media. Jonge, aantrekkelijke mensen zijn de stijlicoon van deze tijd.

Dit alles heb ik zonder spijt achter mij gelaten. Het ouder worden heeft ook wel weer wat. De term 'dor hout' doet beslist geen recht aan deze levensfase. De lichamelijke aftakeling is natuurlijk wel een 'dingetje', maar kun je deels te lijf gaan met kleurige kleren, sieraden en zo nodig de Bergman Kliniek. Degenen die echt van je houden zien de rimpels niet (zeggen ze...). Zelf zie ik hun rimpels wel degelijk, soms is het vertederend, soms jammer, maar ik heb mij verbonden met hun wezen, waarvan het lichaam alleen de verpakking is.

De vele geleefde jaren leerden mij achter het waarneembare een andere dimensie te zien. Zag ik vroeger een brood, nu zie ik achter het brood de wuivende graanvelden, de boer die het verbouwt, de bakker die het brood bakt. Zag ik voorheen een houten tafel, nu zie ik een boom, de

kiem waar het ooit allemaal begon, de opgroeiende zaailing, de boom in volle glorie die voedsel en onderdak biedt aan vogels en insecten, de meubels die ervan worden gemaakt en het gloeiende hout dat mijn huis verwarmt, waarbij de as die ik straks uitstrooi de bodem verrijkt waarop weer nieuwe bomen zullen groeien.

Als je ouder wordt hoor je niet alleen de woorden die gesproken worden, maar ook wat er achter die woorden schuil gaat en vang je de taal op van het lichaam, van het gezicht, de ogen en de houding.

Als je ouder wordt ervaar je de wijsheid van de woorden die je ooit las maar waarvan de betekenis en waarde destijds niet tot je doordrongen. Ouder worden is de volheid van het leven bevatten waardoor je de rijkdom ervan gaat beseffen en waarderen.

Wat mij persoonlijk tegenvalt is dat niet is uitgekomen waar ik altijd op hoopte, dat ik, eenmaal bejaard, een zekere rust over mij zou krijgen, en waardigheid en wijsheid uit zou stralen. De werkelijkheid is geheel anders: ik ben nog net zo fanatiek als 40 jaar geleden, mijn verontwaardiging kan tot grote hoogte stijgen, mijn geduld is niet toegenomen en mijn actiebereidheid blijkt nog steeds intact, evenals mijn onvermogen om te dealen met klagen, zeuren, lafheid en vooral slachtoffergedrag. Nog altijd de straatvechter die het dier in zichzelf nog maar zeer ten dele onder controle heeft.

Korte avondwandeling gemaakt, het was behoorlijk donker al was de weg nog goed te zien. Het waaide en regende en toen ik koude oren kreeg zijn we snel terug naar huis gegaan. Tommie stond al bij de deur.

Woensdag 2 december

Pats, zei het zesde peertje in zeven weken en liet een donkere hoek achter. Gelukkig had ik laatst een nieuwe voorraad gekocht, ze gaan er onbegrijpelijk snel doorheen deze weken.

Even later mijn eerste goede daad van die dag gedaan, door de gehate grijze stinkwants die tegen het keukenraam zat, met natgemaakt, zesdubbel gevouwen keukenpapier voorzichtig buiten te zetten. De zon scheen erop en hij kleurde zilver met rond zijn dekschilden witte stipjes. Best mooi beestje eigenlijk. Hij scharrelde ongehavend weg tussen de stenen. Walgend het stinkende papier weggedaan en mijn handen gewassen.

Onze ochtendwandeling hebben we gecombineerd met het ophalen van de vuilniszak. Als ik het allemaal van tevoren had geweten, had ik mijn nieuwsgierigheid bedwongen en was eraan voorbijgegaan. De grijze zak scheurde nog verder uit toen ik hem tussen de bramen wegtrok. Gelukkig handschoenen aan om het onfrisse karwei te klaren en de plastic flessen, blikken, pakken, een glasfles, koffiezakjes, ondefinieerbare rommel en wel tien volle papieren luiers met teddybeertjes over te pakken in de plastic zak die ik van huis had meegenomen. Het gewicht viel me vies tegen en naar huis was het zeker zo'n 800 meter. Er viel een miezige regen en het pad was glad van de modder. Met de volle zak in twee lamme armen thuisgekomen en de hele boel keurig gesorteerd over drie vuilnisbakken.

De kranten brengen zoveel nieuws en opiniestukken dat het nauwelijks is bij te houden tussen de schrijverij door. Andermans meningen zijn een mooie wetsteen om je eigen opvattingen aan te slijpen, kennis op te doen, vooroordelen te herzien, nieuwe perspectieven te ontdekken en je eigen positie in het leven te bepalen.

In aansluiting op het artikel van Bert Wagendorp en Zihni Özdil wordt er nog steeds druk gediscussieerd tussen voor- en tegenstanders van bijzonder onderwijs. Over de beperkingen van de katholieke en protestantse scholen, de islamitische, joodse, hindoeïstische en andersoortige scholen op religieuze of ideële basis, die alle hun eigen opvattingen koesteren.

Deed me denken aan de woorden van Vasili Grossman (zie: 3 december), die sprak over het goede van de katholieken en het goede van de protestanten, het goede van de moslims, de socialisten, de gele, zwarten en blanken. Hoe elke groep zijn eigen noties heeft van het goede, die echter niet gelden voor wie buiten de groep valt. Hoe er bloed werd (en wordt) vergoten vanwege de strak begrensde opvattingen van het goede en betamelijke.

Tot dusver had ik over het bijzonder onderwijs geen duidelijker mening dan het ‘vrijheid blijheids’ principe. Na de recente gewelddadige dood van een leraar maatschappijleer door een overijverige Moslim die dacht dat Allah en Mohammed enige ondersteuning behoeften door middel van het door hem gehanteerde slagersmes, ben ik daar anders over gaan denken. De vrijheid van onderwijs blijkt niet altijd tot blijheid te leiden, zoals ook duidelijk werd uit een interview met Samira Bouchibti, politicus en schrijver, die o.a. gastlessen op scholen verzorgt. Ze spreekt over het intimideren van docenten door treiteren, dreigen, spugen en het doorsteken van autobanden. Vrouwelijke leerkrachten die voor hoer worden uitgescholden. De op school gebezigde termen als kankerflikker, kankerhoer, kankermoslim, kankerjood enzovoort, die de laatste tijd tot het gangbare taalgebruik behoren. Ze spreekt over een fors percentage leerlingen met een islamitische achtergrond dat aanslagen goedkeurt, christelijke en islamitische jongeren die homo’s smerig vinden en autochtone jongeren die in elke asielzoeker een profiteur

zien. Ze constateert een verharding van de samenleving, toegenomen polarisatie en hoe ieder steeds meer in zijn eigen bubbel leeft. De weerstand tegen de Westerse waarden van een aantal nieuwe Nederlanders wordt aan hun kinderen doorgegeven en klinkt door in de klassen. Veel van wat er op school voorvalt wordt onder de tafel gehouden omdat de schoolleiding bang is voor negatieve publiciteit.

“De juiste weg naar vrede is sympathie”, laat Camus een van zijn hoofdpersonen, Tarrou, in zijn boek *De Pest* zeggen. En een ander, dokter Rieux: “Ik heb geen affiniteit met heldendom en heiligheid, geloof ik. Wat mij interesseert is mens-zijn.”

Gezien de ontwikkelingen van de laatste tijd vraag ik mij af hoe kinderen elkaar als medemens kunnen ontmoeten, hoe ze sympathie en belangstelling voor elkaar kunnen krijgen, wanneer ze opgesloten blijven in een schoolsysteem waarin hun anders-zijn voortdurend wordt benadrukt. Orthodoxe scholen voeren, afhankelijk van de mate van orthodoxie, een eigen beleid wat betreft lesonderdelen die strijdig worden geacht met hun heilige boeken, zoals de evolutieleer, geschiedenis en moraal. Deze worden aangepast, niet behandeld of uit de lesstof verwijderd.

De school is een van de weinige mogelijkheden voor kinderen en jongeren uit verschillende bevolkingsgroepen om met elkaar in contact te komen. Wanneer deze mogelijkheid hun wordt ontzegd door de opgelegde beperkingen van het bijzondere onderwijs, wordt het lastig voor de kinderen om zich, als buitenstaander, in te leven in andermans wereld en waarheid, om open te staan tegenover andersdenkenden, en medemens te zijn in plaats van groepslid. “In hun natuur zijn alle mensen gelijk, het zijn hun gewoontes die de verschillen maken”, aldus de Chinese filosoof Confucius (551 v.Chr.-479 v.Chr.).

Rond middernacht heerlijk met Tom gelopen. Ik zag er tegenop, was moe, maar het was plezierig om even een frisse neus te halen. De wind was gaan liggen, het was bewolkt, maan- en sterrenloos, maar merkwaardig genoeg bijzonder licht. Geen avond is hetzelfde.

Donderdag 3 december

Het miezerde, er stond een stevige wind die mijn ogen deed tranen en de auto was wit bevroren. Desalniettemin met plezier een flink eind gelopen. Het blijft maar mooi, al zijn de meidoornbessen en rozenbottels behoorlijk uitgedund en verreweg de meeste bomen kaal. Het is december en dat is te zien en te voelen ook, ondanks de opwarming van de aarde. De wind en de kou waren pittig, maar Tom en ik genoten. Overall molshopen en muizengaten waarin hij als een bezetene ging wroeten en graven.

Het weiland van Michel en Cedric afgeschuimd. Het hek stond weer uitnodigend open en dan gaan wij daar natuurlijk doorheen. Tsjak tsjak tsjak: kramsvogels. In de lagere delen was het soppen geblazen, leve mijn nieuwe met nepbont gevoerde laarzen!

Onder het wandelen mijn gedachten de vrije loop gelaten. Nagedacht over goed en kwaad, waarbij ik er van overtuigd ben dat mensen inherent naar het goede streven en dat wat hen voortdrijft positief is, al is het alleen maar uit bittere noodzaak en lijfsbehoud. Het ethisch besef groeit. Aristoteles noemde, zo'n 2400 jaar geleden, een goed mens iemand die goed is voor zijn slaven en raadde aan om kinderen mee te nemen naar het slagveld om ze dapper te maken. In deze tijd vinden we het houden van slaven volstrekt ontoelaatbaar, zo ook het, uit educatief oogpunt, loslaten van kinderen te midden van oorlogsgeweld.

Overleven en het doorgeven van genen was en is, altijd en overal, fundamenteel, maar de middelen om dit te bereiken zijn aan het veranderen. Er wordt meer rekening gehouden met de toekomst, met het milieu en met de draagkracht van de aarde.

Er is sprake van voortschrijdend inzicht, maar ook van een duidelijke noodzaak om het instinctieve kortetermijndenken en -handelen te ver-

minderen en controle te houden over basale instincten als machtswel-lust en dominantie, wanneer de situatie dit vereist.

Mensdieren hebben zowel het grootse als het verschrikkelijke in zich. Hun vernietigingskracht is onvoorstelbaar, maar ook hun incasserings- vermogen en moed. De meeste ellende doen ze elkaar aan, oorlog is daarvan het duidelijkste voorbeeld, de verwoestingen, de wreedheid en het onvoorstelbare lijden van miljoenen. Maar als de waanzin is uitge- woed staan ze weer op, likken hun wonden, herbouwen hun huizen en gaan door. De geleden ellende geeft blijvende littekens, leidt deels tot morele deformatie en verbittering, maar inspireert ook tot boeken, films, muziek en andere kunstuitingen. En tot inzicht. De psychiater Viktor Frankl, die jarenlang in een concentratiekamp verbleef en er zijn vrouw en vrijwel zijn hele familie verloor, schreef in zijn boek 'De zin van het bestaan' dat sommige van zijn kameraden zich in het concen- tratiekamp gedroegen als zwijnen en anderen als heiligen. "De mens draagt beide mogelijkheden in zich, welke van deze beide wordt verwe- zenlijkt is afhankelijk van zijn besluit, en niet van zijn levensvoorwaar- den". Frankl was hoogleraar in de neurologie en werd een zeer gewaar- deerde psychotherapeut. Hij slaagde erin om zich boven het hem aan- gedane leed uit te vechten en zijn leven in dienst te stellen van een be- tere wereld.

Bach, die elf van zijn kinderen tijdens zijn leven verloor, schreef de prachtigste muziek, die door de grote emotionele zeggingskracht aan velen troost en verbondenheid bracht en brengt.

In de tijd dat ik actief was voor ouders van een overleden kind, was ik met regelmaat onder de indruk van de kracht en positiviteit van men- sen, zelfs van hen die meerdere kinderen hadden verloren. Zo ook mijn ervaringen als vrijwilliger bij de terminale thuiszorg, waar de meeste zieken de naderende dood in volle gemoedsrust in de ogen keken.

Er is onvoorstelbaar veel verdriet onder mensen, maar minstens evenzoveel moed en geestkracht. Het is de dapperheid en de kracht van anderen, die ik tegenkwam of waar ik over las, die mij in het leven doen blijven geloven, naast mijn aangeboren optimisme. Sommigen halen het nieuws, de meesten leiden een onopvallend leven. Ze zijn voor mij van onschatbare waarde en ik zie hun onversaagdheid en positiviteit als de kurken waar de mensheid de goede richting op drijft.

Een paar jaar geleden las ik het boek 'Leven en Lot' van Vasili Grossman (1905 - 1964), een Russische schrijver die in 1941 oorlogscorrespondent werd van het Rode Leger. Er waren enkele passages die ik zo mooi vond, dat ik ze heb gekopieerd, aan elkaar geplakt en regelmatig overlees.

Vasili Grossman had als oorlogscorrespondent de meest verschrikkelijke dingen gezien aan het front en in concentratiekampen, maar altijd kwam hij wel ergens in een vergeten hoek de goedheid van mensen tegen. Het verbaasde hem en hij wist er aanvankelijk geen raad mee, totdat hij zich realiseerde dat het geen incidenten waren, maar dat goedheid structureel deel uitmaakt van het mens-zijn. Hieronder passages die ik zoveel mogelijk heb ingekort en aan elkaar gebreid en die mij steeds weer emotioneren omdat Grossmans waarheid, zoals uitgesproken door Ikonnikov, een van de hoofdpersonen in zijn boek, ook de mijne is:

“Bestaat er een algemeen concept van het goede, toepasbaar op alle mensen, alle volken, alle levensomstandigheden? Hebben de mensen in de afgelopen millennia vooruitgang geboekt in het begrip van het goede?

De christelijke opvattingen omvatten niet álles wat leeft, maar alleen de mensen. Het goede voor alle mensen werd vervangen door het goede

voor de christenen, dat bestond naast het goede voor de moslims en het goede voor de joden. Het goede van de christenen viel uiteen in het goede van de katholieken en van de protestanten. Tegelijkertijd bestond het goede van de rijken en dat van de armen, het goede van de gele, de zwarten en de blanken. En de fragmentatie ging verder: sekten, rassen en klassen ontwikkelden hun eigen noties van het goede, die niet golden voor wie buiten de kring viel.

Mensen zagen hoeveel bloed er werd vergoten vanwege beperkte, verachtelijke opvattingen van het goede. Mensen die strijden voor hun particuliere notie van het goede, proberen die notie als een algemeen goed te presenteren om hun strijd te rechtvaardigen tegen alles wat voor hen het kwaad vormt.

Wat heeft die leer van particuliere vrede en liefde de mensheid gebracht: de foltering van de inquisitie, de strijd tegen de ketterij in Frankrijk, Italië, Vlaanderen en Duitsland, de strijd tussen het protestantisme en het katholicisme, het juk waar de wetenschap en de vrijheid eeuwenlang onder gebukt gingen, de christenen die de heidense bevolking van Tasmanië uitroelden, de misdadigers die negerdorpen in Afrika platbrandden. Dat alles heeft meer lijden veroorzaakt dan de misdaden van rovers en schurken die kwaad deden omwille van het kwaad.

Ik heb gezien hoe mensen werden uitgemoord in naam van een ideaal, even verheven en humaan als het christendom. Dat idee was groots en verheven, en toch heeft het mensen meedogenloos vermoord, levens verwoest. Nu is de verschrikking van het Duitse fascisme boven de wereld verrezen. De lucht is vol van het gejammer en gesteun van de ter dood veroordeelden. De hemel is zwart gekleurd, de rook van de verbrandingsovens heeft de zon uitgedoofd.

Het goede schuilt niet in de natuur, niet in de preken van geloofsleiders en profeten, niet in de doctrines van grote sociologen en volksleiders,

niet in de ethica van filosofen, het zijn gewone mensen die liefde in hun hart dragen. Voor alles wat leeft voelen ze van nature onwillekeurig liefde en medeleven en genieten ze na een zware werkdag van de warmte van de haard, in plaats van brandstapels aan te steken op de pleinen. Ja, naast het goede dat groots en dreigend is, bestaat de alledaagse menselijke goedheid. De goedheid van een oude vrouw die een krijgsgevangene een stuk brood brengt, de goedheid van een soldaat die een gewonde vijand uit zijn veldfles laat drinken, de goedheid van de jeugd die medeleven toont met de ouderdom, de goedheid van een boer die een oude Jood op zijn zolder verstopt. Die goedheid van de ene mens tegenover de andere is een goedheid zonder getuigen, onbeduidend en gedachteloos. Goedheid is los van het goede in religieuze of maatschappelijke zin, een goedheid die eeuwig is en zich uitstrekt tot alles wat leeft. Zelfs in gruwelijke tijden, waarin mensen niet meer op mensen lijken, zelfs in deze tijden van waanzin bestaat die schamele goedheid nog steeds, in kerndeeltjes verstrooid door het leven.

Die dwaze goedheid is het menselijke in de mens, dat wat mensen onderscheidt, het hoogste wat de menselijke geest heeft bereikt. Ze is blind en instinctief. Toen ze door het Christendom werd ingebed in de leer van de kerkvaders begon ze te verbleken. Ze is sterk zolang ze in het levende duister van het menselijke hart blijft, zolang ze geen wapen en handelswaar wordt voor predikers, ze is zo eenvoudig als het leven zelf.

Ik zag dat het humane onuitroeibaar voortleeft in mensen op de rand van een bloedige kuil, bij de ingang van een gaskamer. Mijn geloof is gestaald in de hel. Het is uit het vuur van de verbrandingsovens gekomen, door het beton van de gaskamers gegaan. Ik heb gezien dat het niet de mens is, die machteloos is in de strijd met het kwaad, maar de kracht van het kwaad dat machteloos is in de strijd met de mens. Ze is onoverwinnelijk.”

Wat ongelooflijk mooi verwoord! Ik heb geprobeerd het verder in te korten, maar elke regel is goud waard. Ik heb zelden iets gelezen wat ik zo mooi en waar vind.

Koud en guur, regen en stormachtige wind, net genoeg licht om niet in de berm te raken. Links en rechts van ons vielen takken op de grond, het voelde onveilig. Omgedraaid en richting huis gehold waar het warm, licht en geborgen is. Tommie zat al voor de buitendeur het water van zich af te schudden.

Vrijdag 4 december

Sneeuw vanmorgen! Enorme, plakkerige vlokken die een dun, wit laagje legden en vervolgens langzaam wegsmolten. De eerste sneeuw is elk jaar weer een vreugdevol moment en smaakt altijd naar meer. De vallende vlokken en de witte, geluiddempende wereld, ik krijg er nooit genoeg van.

Niet gewandeld maar op het eigen terrein wat rondgestruind met mijn heerlijke waterdichte laarzen die mij brengen waar ik wil gaan. Ontdekte waar Tommie wist te ontsnappen, de draad zorgvuldig naar beneden gedrukt en er takken voor geschoven. De sneeuw was al weer te ver ontdooid om duidelijke sporen te kunnen onderscheiden, maar ik kon wel een goed zichtbare looproute van mijn nachtelijke gasten in kaart brengen door de smalle baan van platgetrapt gras te volgen. Met behulp van de snoeischaar een weg gebaad door het dichtbegroeide struweel van bramen en sleedoorns in het laagste deel, langs de grens met het land van Michel, waar Tom vaak opduikt en zowaar een vosshol gevonden onder de wortels van een zwarte els met een flinke hoop recent opgeworpen grond ervoor. Enerzijds was ik er blij mee, anderzijds was er het gevaar dat Tom erin zou duiken en op een vos zou stuiten. Dat zou hij er niet onbeschadigd vanaf brengen. Hij had zich bij mij gevoegd, snuffelde wat rond en had zo te zien niet de behoefte om de boel ondergronds verder te verkennen.

Vervolgens met de werpstok ballen gegooid, een van zijn favoriete bezigheden. We zijn met een aardige voorraad vertrokken, maar daar is niet veel van over. Een deel is in de mistletoebollen in de bomen blijven hangen, een ligt er in de dakgoot en een stuk of wat kwamen diep en onvindbaar in de bramen terecht. Het grootste deel werd door Tom zelf vernield. De eerste keren dat ik gooi brengt hij de bal keurig terug. Wanneer hij moe begint te worden, is het verleidelijker om de bal zelf te houden en te verscheuren met zijn kleine bekje waarin enorme haai-entanden zitten. Mijn autoriteit schiet tekort om hem de bal te doen

afgeven, wat uiterst irritant is. Grommend daagt hij mij uit om hem af te pakken, wat niet lukt, hij is razendsnel. Noodgedwongen verleid ik hem dan met hondenbrokjes of stukjes kaas. Het is voor hem dan nog een lastige keuze tussen het verder uit elkaar trekken van de bal of zich op de aangeboden lekkernijen te storten. Kaas vergemakkelijkt die keuze, waardoor de bal nog net te redden is van volledige sloop.

Nu zal ik ook eens iets aardigs over jagers vertellen. Vorig jaar reden wij op een zondag, komende uit Nederland, hier de parkeerplaats op. Bij het uitstappen zag ik een wild zwijn dat door het weiland van Michel richting jagershol sukkelde. Het was de eerste keer dat ik hier een wild zwijn zag, groot enthousiasme, maar het dier was uitgeput en zat tegen de grens van instorten aan. Mijn bange vermoeden klopte, een paar minuten later kwamen er vier, vijf auto's met hoge snelheid voorbij gescheurd: jagers. O jee. Kort daarop schoten, getoeter, geschreeuw en blaffende honden.

Een paar dagen later kwam Jean Jacques langs. Ik vertelde dat het eerste wilde zwijn dat ik hier zag in al die achttien jaar, zo ongeveer voor mijn neus was doodgeschoten. Ik had het mis. De schietgrage jagers die volgaarne hun karwei wilden afmaken, waren bij de achtervolging op een stel jonge zwijntjes gestuit. Een vrouwtjesdier met jongen is wettelijk beschermd en mag niet worden geschoten. Ze hadden het troepje laten gaan, moeder en kinderen, en dat nam me zeer voor hen in. Het deed me goed te vernemen dat de wet had gezegevierd boven de primitieve bloeddorst.

Nóg een goede ervaring: Voorzichtigheidshalve had jagersvrouw Anique bij Jean Jacques geïnformeerd of ze ons wel kon uitnodigen voor het jaarlijkse jagersetentje, omdat ze had gehoord over mijn reputatie als 'écologiste' en mijn mening over de jacht. Het was ergens begin

september een jaar of tien geleden. Mijn man zou tegen die tijd al in Nederland zijn, maar ik wilde wel, nou en of! Anique's kookkunst werd alom geroemd en het was tevens een mooie gelegenheid voor enige participerende observatie. Bovendien sla ik een vriendelijk bedoelde uitnodiging niet af, het was mij destijds nog niet bekend dat ze zich ook met onwettige praktijken als het afschieten van beschermde roofvogels inlieten, want dan wordt het een heel andere verhaal.

Op de afgesproken dag wandelde ik met een grote mand met bloemen en producten uit eigen tuin naar de jachthut, benieuwd naar wat ik zou aantreffen en me verheugend op de maaltijd. In het betonnen gebouw-tje stond een lange houten tafel met bankjes aan weerszijden en tegen de zijwand een grote oven en een klein aanrecht. Aan de muur rechts op een plank een vals loerende vos met blikkerende tanden.

“Wat is hij mooi hè”, zei Anique en ik antwoordde vriendelijk dat ik ze liever levend zag. Aan de andere kant een enorme ingelijste, vergeelde foto van een pickup truck, de achterbak vol dode vossen met daaromheen een aantal glunderende mannen met geweer. Anique vertelde, waar had ik dat meer gehoord, dat de jacht zo'n boeiende sport was “door het bijzondere samenspel van mens en dier”... Ik keek haar zonder woorden te vinden aan, maar mijn blik sprak waarschijnlijk boekdelen. Daarmee waren de piketpaaltjes voldoende uitgezet. We mochten elkaar nog steeds maar we wisten wat we aan elkaar hadden en wat niet.

Er waren zo'n tien gasten, waarvan de helft onbekend. Het begin was wat ongemakkelijk, maar na de diverse voorgerechten en de royaal gehanteerde wijnflessen werd de sfeer alsmaar lossere. Het eerste gerecht werd rond half twee geserveerd en tegen half zeven ging ik lichtelijk slingerend naar huis. Het eten was inderdaad fantastisch geweest.

Ik had me er vooraf geen enkele voorstelling van gemaakt, maar had het natuurlijk kunnen weten: fazantenpaté, op drie verschillende ma-

nieren klaargemaakt wildzwijn, reebiefstukjes zo veel je maar wilde en zo mals als boter, hapjes van gestoofde patrijs tussendoor, eendenlevers in het zuur en wat dies meer zij, kostelijk! Sterke staaltjes jagerslatijn gingen over de tafel, waarvan de helft mij jammer genoeg ontging, desalniettemin werd het alsmaar gezelliger. Rood verhitte hoofden, steeds luidere stemmen en gelach, de overdaad aan spijs en drank, de jachtverhalen, het was een fascinerend spektakel.

Alhoewel ik voortdurend wijn en andere alcoholbevattende drankjes afwees, kreeg ik meer binnen dan goed voor me was. Drukte bij thuiskomst een verkeerde cijfercombinatie in van het alarm en veroorzaakte daarmee een ontnuchterend, hels kabaal. Kort daarop kwamen de overige disgenoten luid toeterend voorbij gereden, we waren al etende dikke vrienden geworden. Het was een memorabele, boeiende zondag geweest, waar ik met genoegen aan terugdenk.

De gesmolten sneeuw drupte vanaf het dak van de kapschuur naar beneden. Het was een krachtig geluid, een staccato muziekstuk met hier en daar een tinkelende variatie. Heb er een tijdje naar staan luisteren en op de film vastgelegd om het met me mee te nemen en later nog eens af te luisteren.

Half drie 's nachts maakten Tom en ik onze wandeling. Het was laat geworden, ik had zowaar met plezier zitten schrijven en kon er niet mee ophouden. Aangenaam weer, een laaghangende, afnemende maan waar witte en grijze wolken haastig voorbijgleden. Overal sterren.

Zaterdag 5 december

Lekker geslapen zonder ondersteunende middelen, de hele week al trouwens en de hoofdpijn neemt af. Beetje later opgestaan dan gewoonlijk en de zon vanuit de badkamer zien opkomen, een felle steekzon, omgeven door wolken in geeltinten.

Het is winter geworden, fijnstof of niet, elke dag gaat de kachel aan die een fraaie gloed en een aangename warmte afgeeft. Wel een heel gedoe met hout halen, de band van de kruiwagen is aan het leeglopen en maakt het voortduwen extra zwaar, de pomp is zoek. Ben benieuwd wat deze dag voor Tom en mij in petto heeft, we hebben er weer zin in.

Helder, schraal weer vandaag. Tommie ziet een flinke wandeling wel zitten, is beweeglijk en enthousiast, ik minder, heb nog één week te gaan en wil opschieten, maar het hondje heeft recht op zijn beweging en heeft het nodig ook, hij begint aardig uit te dijen.

De wolken joegen door de lucht, waar nog steeds een halfvolle maan stond. Witte en grijze vlaagwolken, scherpomlijnde ronde wolken en doorzichtige wolkenflarden. Een winterkoning sloeg alarm, twee kraaien zaten achter een zeldzaam lichte buizerd aan en het geprrt prrt van een groepje staartmezen. De eiken zagen er ook zonder blad prachtig uit met hun grillige takken.

We kwamen voorbij de plek waar zo'n vijf meter lager ooit de trein liep, nu helemaal dichtgegroeid met voornamelijk braamstruweel. Ik heb me er al verschillende malen doorheen geworsteld met behulp van een snoeischaar tot aan het verlaten spoorhuisje van Liesbeth in de hoop op een vossen- of dassenhol. Tot nu toe zonder succes, komt nog wel, kan me niet voorstellen dat ze er niet zitten. Dichtbij het luide, heldere wietwíet wietwíet van een boomklever.

De valperen zijn niet meer in trek als ik de camera mag geloven: 1x een vos, die niet op zijn gemak is, haastig verder loopt en net buiten beeld

een hard, onbekend geluid maakt. Het klinkt als ówówów, intrigerend. Verder 1x Tommie en Maria en vier duidelijke filmpjes waar niets op te ontdekken valt buiten het gras en de takken van de fijnsparren die door de wind bewogen worden. Op een ervan is overduidelijk het geschuifel van een of ander dier te horen.

Sinterklaas vandaag, vroeger een van de gezelligste feesten van het jaar, tegenwoordig is het op zijn retour door alle Zwarte Pietcommotie. “Minder vasthouders aan traditionele Zwarte Piet” las ik op teletekst. In vier jaar tijd waren de pro traditionele Zwarte Pietaanhangers van 69% naar 39% afgenomen in alle leeftijdsgroepen. Nadere informatie leerde dat het niet zozeer was omdat mensen vonden dat ze racistisch waren maar om van het hele gedonder af te zijn en weer rust in de tent te krijgen, om het maar eens krachtig uit te drukken. Inmiddels is Zwarte Piet ook door Google in de ban gedaan.

Wanneer je zonder enig jeugdsentiment en emotionele betrokkenheid als donkergekleurde nieuwe Nederlander het Sinterklaasfeest onder de loep neemt, kan dat zeker vragen oproepen en aanleiding geven tot een gevoel van ongemak. Nederlanders stonden er voorheen nooit bij stil, Zwarte Piet was zwart en praatte krom Nederlands, maar hij was bijzonder populair, zeker de laatste tijd. Ooit was Zwarte Piet een boeman waar kinderen bang mee werden gemaakt om ze in het gareel te houden. Eind jaren zeventig vorige eeuw begonnen vooruitstrevende ouders zich te storen aan de roe en de zak en de angst van hun kinderen. Dat gevoel werd geleidelijk overgenomen door de rest van Nederland en in de zak werden voortaan geen stoute kinderen meer vervoerd, maar cadeautjes en de roe verdween. Terecht. Opvattingen veranderen waarna de gewoontes zich vervolgens schikken.

Het is eveneens terecht dat er aandacht is gevraagd voor de frustraties van een aantal gekleurde Nederlanders en dat er ook wat mee is gedaan, Nederlanders zijn de beroerdste niet. Er kwamen Roetveegpieten en Pieten in allerlei kleuren van de regenboog, vervolgens verdwenen de rode lippen en de oorbellen, maar de protesten gingen door en via de media namen en nemen we er uitgebreid kennis van, het begint al in oktober. Het signaleren is overgegaan in beledigen, protesteren is overgegaan in provoceren (wederzijds inmiddels) en het klagen in aanklagen. Heel Nederland werd geschokt met beschuldigingen van discriminatie en racisme en op hoge poten werd geëist: Kick out Zwarte Piet! En uiteraard heeft dat tegenreacties opgeroepen. De hakken gingen in het zand en de tegengeluiden beginnen inmiddels zorgelijke proporties aan te nemen. De standpunten verhardden en het begint op een machtsstrijd te lijken.

Nederland is een democratie waarbinnen rechten en plichten van alle Nederlanders staan omschreven. Er zijn ook ongeschreven regels. Ga als Ajax supporter niet staan juichen in een vak Feyenoord fans. Groningers moeten zich niet bemoeien met de Elfstedentocht. Verstoring van de twee minuten stilte op vier mei is bijzonder ongepast. Halfblothe dames, pleitend voor vrouwenrechten in een moskee: levensgevaarlijk! Beschuldigingen van racisme tijdens de intocht van Sinterklaas en het verstieren van een nationaal kinderfeest, kun je niet maken! Zeker niet als relatieve nieuwkomer, dat zet kwaad bloed.

Door de club van gekwetste nieuwe Nederlanders en hun aanhang van woke watjes wordt bovendien een eenzijdig verband aangebracht tussen racistisch gedrag en een blanke huidskleur. Dit is volstrekt onterecht. Overal en te allen tijden zijn mensen, om het even welk ras en welke kleur, slachtoffer én dader geweest van racisme, slavernij en onderdrukking.

Voor mij is er een groot verschil tussen bewust gekwetst worden of je gekwetst voelen. Kwetsen op basis van kleur gebeurt absoluut, maar er zijn mensen die zich voortdurend gekwetst voelen en van die gekwetstheid hun beroep maken, je kunt er zelfs professor mee worden zoals Gloria Wekker. Mevrouw Wekker ziet, hoort, ruikt en vermoedt overal discriminatie. En daar is zij slachtoffer van, als vrouw, als gekleurde vrouw, als lesbisch gekleurde vrouw. En blanke mannen deugen niet. Ze kunnen er niets aan doen, maar tóch deugen ze niet, vanwege het feit dat ze man zijn, en blank en omdat racisme in hun genen zit. Een tweede voorbeeld is beroepsklager Jerry Afriyie, al klagend tweedracht zaaiend, wit tegen zwart, wij tegen zij, overal slechte bedoelingen en racisten ziend.

Klagen is inmiddels een tweede natuur geworden. Naast Zwarte Piet hebben ze zich op de slavernij van een paar eeuwen geleden gestort en worden er excuses geëist voor het gedrag van onze voorouders. Het is zeker nodig om lessen te trekken uit het verleden met alle informatie die tegenwoordig beschikbaar is, en om ons zelfbeeld bij te stellen. Zo ook om de bedenkelijke rol van Nederland duidelijker in alle lesmateriaal op te nemen, voorzien van een duidelijke kanttekening. Maar ik voel me beslist niet aangesproken wanneer ik met het wangedrag van mijn voorouders om de oren wordt geslagen. Alles dient in zijn tijd gezien te worden.

Anderzijds heb ik dan wel weer bewondering voor Sylvana Simons, ook een eersteklas klager, die een scherp oog heeft voor alles wat er niet klopt in Nederland. In een tv programma werd ze op een smerige manier verbaal aangevallen door twee mannen. Ze bleef rustig, behield haar waardigheid en diende hen zelfverzekerd van repliek. Chapeau! Sylvana heeft moed en dat kan ik zeer waarderen.

Wat Zwarte Piet betreft was het beter geweest om een beroep te doen op de redelijkheid van Nederlanders, en niet vanaf het begin gebruik te maken van de botte bijl. In de Westerse wereld kom je over het algemeen verder met overleg, het doen van een moreel appèl en de boksbeugels in de kast te laten. Het duurt wat langer, mentaliteitsveranderingen hebben tijd nodig, maar het komt de samenhangigheid wel ten goede.

Roetveegpieten, Pieten in allerlei kleuren, het zal mij worst wezen, maar dwingelandij is wat mij betreft uit den boze. Racisme, het rangschikken van rassen en culturen van inferieur naar superieur, is bijzonder kwalijk en zaait verdeeldheid, maar ongefundeerde beschuldigingen van racisme evenzogoed. Ze werken beiden als een splijtzwam in de samenleving.

Ik had geen tijd en zin om boodschappen te doen maar wilde wel een stukje rijden om de accu op te laden. Bij het starten verschenen drie, vier rode en oranje lichtjes, gepruttel en toen stilte. Accu leeg, ik had te lang gewacht. Jean Jacques gebeld die er binnen tien minuten was. Hoe moet de motorkap open Maria? Geen idee Jean Jacques. Hij kon de accu niet vinden, zorgelijk binnensmonds gemompel. Waar zit de accu? Opnieuw geen idee. In de kofferbak? Kofferbak, kon me niet voorstellen, maar hij zat er wel degelijk, de kofferbak bleek een dubbele bodem te hebben. Jean Jacques had een losse accu meegebracht en een lang snoer, de hele boel aan elkaar gekoppeld, stekker in het stopcontact en als het goed was deed hij het morgen, maar hij voorzag serieuze problemen, het was maar een tijdelijke oplossing. Bel als er wat is. Graag en bedankt buurman!

Onze oudste zoon belde zoals elke zaterdag. Heerlijk om zijn stem weer te horen en de mededeling dat alles naar wens ging. Hij stuurde een

mooie foto met de drie jongens en de hond op de bank sinterklaasliedjes zingend. De twee jongsten uit volle borst, de oudste een beetje lacherig met een blik van 'ik weet er alles van...' Bijna een jaar niet gezien door het virus, maar het gaat ze goed en dat is het belangrijkste. Zo gauw het virus is uitgewoed en de inenting en aanslaan gaan we per omgaande die kant op. Verheug me ook op de rode kardinalen en alle spechtensoorten en nog veel meer moois in hun tuin. Ja, dat vliegtuig... maar dat zien we tegen die tijd wel weer.

Kort stukje gelopen, mooie, lichtgevende driekwart maan, heldere sterren overal, koud, maar aangenaam om buiten te zijn. Jammer dat ik het zo druk heb.

Vroeg naar bed, tot twee uur wakker gelegen, halfje zolpidem erin. Als het moet dan moet het maar.

Zondag 6 december

De auto deed het prima toen ik hem vanmorgen uitprobeerde. Alle lampen en signalen werkten en de motor sloeg zonder gestotter aan. Ook weer geregeld. Tegen twaalfen vertrok ik richting supermarkt en benzinepomp om bij te tanken, zodat ik daar onderweg niet mee zou zitten. Zag er weer behoorlijk tegenop, en plande die klus voor zondag aan het begin van de middag, wanneer 99% van de Fransen aan het uitgebreide zondagsmaal zit. Kon ik op mijn gemak bij de pomp staan stuntelen, zonder de hete adem van geïrriteerde wachtenden in mijn nek. Gepland stond ook om op de terugweg bij de dode vos langs te gaan om te zien of de kop al redelijk te vervoeren was.

Kort voor de winkel begon een wegomlegging. Deze gevolgd tot ver buiten het stadje, omgedraaid, het hele eind weer terug en opnieuw een geel bord gevolgd de andere kant op tot ik zo ongeveer weer thuis was. Typisch gevalletje Franse slag, het was de zoveelste keer dat we via een omleiding ‘het bos’ in werden gestuurd, in dit geval het uitgestrekte, dunbevolkte platteland. De vos was verdwenen of beter gezegd, niet meer te zien toen ik er stapvoets langs reed. Er liepen brede, diepe bandensporen door de berm die de resten waarschijnlijk in de grond hebben gedrukt. Die schedel kan ik wel schudden, daar zal niets meer van over zijn. Geen boodschappen, geen volle tank, maar de accu was in ieder geval goed opgeladen en het was wel lekker om er even uit te zijn.

Op het scherm van mijn laptop liep een piepklein, roodbruin beestje. Hij ziet er niet gevaarlijk uit en in zo'n geval weet ik nooit goed wat te doen. Hij loopt mij niet in de weg, maar moet ook niet aan het hout gaan knagen of anderszins schade veroorzaken. Hij is te klein om op te pakken en ik geef hem maar het voordeel van de twijfel.

In het nieuws: Evenals premier Rutte, wil ook DENK discriminatie verbieden en ze stellen voor om daar een miljard euro voor vrij te maken.

Kort daarop: “Nederland krijgt een coördinator tegen racisme en discriminatie.” Het zijn mooie initiatieven, maar het zal allemaal weggegooid geld blijken te zijn en de coördinator staat voor een onmogelijke taak. Het enige wat het zal opleveren is werkverschaffing.

Zoals al eerder gezegd, instincten laten zich lastig bedwingen. Discriminatie, in de letterlijke betekenis ‘het maken van onderscheid’, heeft de mensheid gebracht waar ze nu is. Evolutionair gevormde ervaring leerde dat het raadzaam is om op je hoede te zijn voor het onbekende, voor de vreemdeling, zeker wanneer ze in groten getale het eigen territorium betreden. Dit kan levensbedreigend zijn, of als zodanig worden ervaren. Basale angst voor het onbekende komt altijd en overal weer bovendrijven, ook hier en nu, in Nederland, waar de afgelopen 50 jaar grote groepen mensen van buitenaf, Nederland zijn komen meebewonen. Aanvankelijk uitgenodigde Turkse en Marokkaanse gastarbeiders, later gevolgd door Surinamers, Antillianen en politieke en economische vluchtelingen, afkomstig uit ruim 200 landen, met evenzo veel verschillende culturen, verschillen in huidskleur, religie en achtergrond. Een dergelijk verandering in kort tijdsbestek in een dichtbevolkt en klein land als Nederland heeft een stevige impact. Zo ook voor de nieuwkomers, die vanuit een traumatische situatie, met veel te hoge verwachtingen in een onbekende omgeving worden geplaatst.

Instincten zijn overlevingsmechanismes die diep in de menselijke natuur liggen verankerd en bij (vermeend) onraad zich manifesteren. Het zijn oerkrachten die je er niet met geld, een coördinator en een aantal regels uitramt. Aan de basis ligt angst en een gevoel van onveiligheid en dan krijgt het dierlijke in het Mensdier de overhand.

Een toenemend aantal Nederlanders, ook de meest redelijke en mensvriendelijke onder hen, voelt zich ongemakkelijk bij de constante instroom van asielzoekers in het kleine, dichtbevolkte Nederland en het

is onterecht en onfatsoenlijk om al deze mensen te beschuldigen van discriminatie en racisme. Ze geven signalen af en zolang de overheid deze niet opvangt en er adequaat op reageert, zal de onrust aanhouden en toenemen, en zullen de rechtse partijen er garen bij spinnen.

Bij de laatste opruimactie kwam ik nog een oude krantenfoto tegen uit de jaren negentig vorige eeuw, waarop ik, als een van de weinige voorstanders van een asielzoekerscentrum in ons voormalige dorp, het woord voerde. Mensen in nood dien je te helpen was en is mijn mening. Wij hebben in Nederland een hoge levensstandaard en zijn zonder meer in staat om minderbedeelden op te vangen en in onze welvaart te laten delen. Sinds een aantal jaren is er bij mij echter sprake van een groeiend voorbehoud. Gebleken is dat een té hoge immigratiedruk, wat de laatste tijd zeker het geval is, ontwrichtend kan werken in een dichtbevolkt landje. Mijn ongerustheid betreft met name het in gevaar komen van onze verworven vrijheden die in het verleden zwaar zijn bevochten door onze (voor)ouders en waar een groot deel van ons welzijn op gebaseerd is.

Door een aantal nieuwe Nederlanders komen conflicterende culturele verschillen ons dagelijkse leven binnen. Het afkeurende gesis van jonge moslimmannen naar vrouwen, dat zelfs in de derde generatie nog niet is overgegaan in bewonderend gefluit, het feit dat homoseksuelen weer op hun hoede moeten zijn en de verpaupering van complete stadswijken. De microbendes, loverboys en de statistische oververtegenwoordiging van asielzoekers bij werkloosheid, criminaliteit en voortijdig schoolverlaten, maken het er niet beter op. Daarbovenop de manier waarop de teloorgang van Zwarte Piet er door werd geïgald en alle beschuldigingen die ermee gepaard gingen, en de voelbare afkeer van de verworven vrijheden in onze democratie die wordt tentoongespreid én

aan de volgende generatie(s) doorgegeven, waardoor conflicterende groepsbelangen blijven bestaan.

Het gaat allang niet meer alleen om hoofddoekjes, satirische spotprenten, het verwijderen van naaktafbeeldingen uit musea, Zwarte Piet of de niet aflatende beschuldigingen van racisme en discriminatie. Het gaat erom, dat er onder de oppervlakte van dit alles een machtsstrijd gaande is, gebaseerd op religieuze motieven, de druk vanuit het land van afkomst of anderszins.

Als asielzoeker begin je onderaan de maatschappelijke ladder, je wordt geacht de taal te leren, bij voorkeur te werken voor de kost en je aan de wetten van het gastland te houden, waarbij etnische of religieuze gedragsregels als privé worden gezien en in hiërarchie onder de Nederlandse wet staan. Voor een deel van de nieuwe Nederlanders (let wel: een deel, de meesten zijn prima ingeburgerd en leveren een waardevolle bijdrage aan de Nederlandse samenleving) blijkt dit een onoverkomelijk bezwaar, niet alleen de vrijheden, maar ook de omgang met elkaar zoals we dat in Nederland gewend zijn. De groepscultuur is dusdanig diepgeworteld dat alles in opstand komt tegen een vrijwillige aanpassing aan de spelregels van een democratische, grotendeels seculiere samenleving. Regels die haaks staan op de levensbeschouwing van de groep waartoe ze behoren en het land van afkomst. Alles wordt op alles gezet om de eigen identiteit te behouden, ook wanneer het een en ander strijdig is met de Nederlandse cultuur of wetten.

Wat hier en daar meespeelt bij de lastige omgang met elkaar is dat in een aantal thuislanden (die vaak in puin liggen, letterlijk of figuurlijk) fysieke macht en agressie een grotere rol spelen dan redelijkheid en samenwerking, en waar het recht van de sterkste nog altijd van kracht is. Onder andere het interview met Badr Hari in de Linda (zie: 19 oktober) geeft hier een duidelijk beeld van. Begrip en toegeeflijkheid werken

contraproductief omdat ze worden gezien als zwakheid en onmiddellijk uitgebuit.

In het gastland doet het intuïtieve gevoel van gevaar van zich spreken, mensen voelen zich in hun eigen land niet meer veilig en reageren daarop in toenemende mate met eveneens ontoelaatbaar vijandig en generaliserend gedrag, waardoor er een vorm van selffulfilling prophecy aan het ontstaan is: discriminatie inderdaad. Instinctieve groepsvorming, wantrouwen, wij tegenover zij, groepen tegenover elkaar. Geen progressie maar morele regressie, een verwarrende situatie zolang de hoofdoorzaak van het probleem niet onderkend wordt en er geen brug wordt geslagen tussen de culturele verschillen, met begrip voor basale overlevingsinstincten.

Alleen wanneer deze signalen door de overheid worden opgepikt, wanneer naar de onderliggende reden wordt gekeken en aan mensen het gevoel van veiligheid wordt teruggegeven, zal dit proces stoppen. Pas dan zal het dier in de mens zich weer koest houden en de wind uit de zeilen van extreem rechts worden genomen.

Hierbij dien ik eerlijkheidshalve aan te tekenen dat ook bij mij het dier onder de oppervlakte op zijn hoede ligt te wezen, dat wanneer mijn vrijheid ook maar enigszins wordt bedreigd, alles op scherp komt te staan, mijn haren overeind komen, mijn handen zich klauwen en mijn tanden zichtbaar worden.

Toen Tom en ik gingen lopen stond de ene helft van de lucht vol sterren, de andere helft was donker. Toen we na twintig minuten thuis kwamen had de bewolking in samenwerking met de wind alle sterren verzwolgen.

Mijn slaap ging vannacht over in dromen waarin
ik werd opgejaagd door
woorden
door het belang van
woorden, de kracht en
de macht van woorden die
werelden scheppen en aansturen, die
mensen maken en breken, het
geschreven en gesproken woord.

Woorden

die bruggen slaan of kraters, die
aantrekken en afstoten, die
van niets iets maken,
aanstormen, bezielen, en
vervluchtigen. Niet
uitgesproken
woorden.

Woorden als een baken om
uit het doolhof te raken in
het duister een weg te vinden, die
gedachten materialiseren en
alles op hun plek doen vallen.

Woorden

om de wereld te ontdekken, te
verkennen, je wezen, je
werkelijkheid te ontsluiten.

In den beginne was het Woord dat
de evolutie vleugels gaf en
voortdreef.

Maandag 7 december

Het was een dag met veel gedoe en van schrijven kwam nauwelijks iets terecht. Opnieuw liet de auto het afweten toen ik wilde tanken en boodschappen doen. De etensvoorraad wordt schaars, Tom zijn voer is op, geen yoghurt meer en nog zo het een en ander. Ik draaide de sleutel om en er gebeurde helemaal niets, geen gepruttel en zelfs geen rode en oranje alarmsignalen. Een verontrustend niets. Jean Jacques had gelijk gekregen met zijn zorgelijke voorspelling. Ik wilde hem niet opnieuw lastig vallen, dus mijn man gebeld, zo ook onze vaste garage in Frankrijk vijftien km verderop en de ANWB ingeschakeld. Diverse gesprekken over en weer. De ingeschakelde Franse ANWB monteur vroeg mij een foto te maken van de accu en die naar zijn smartfoon te sturen. In de stromende regen foto's gemaakt. Doorsturen lukte niet. Of ik wilde beschrijven wat er op de accu stond. Met de telefoon en een zaklamp in de nog harder stromende regen geprobeerd om het een en ander te ontcijferen, wat de monteur niet verder hielp. Hij zou aan het eind van de middag langskomen.

De wildcamera leverde in het ochtendlicht een merel en een koolmees op. Niet veel, maar toch weer twee nieuwe soorten onder de perenboom. Het is maar hoe je het bekijkt.

Dezer dagen weer het nodige over de Mohammed cartoons in de klas. Was dat nou wel zo handig en verstandig en kunnen we om dit soort gevoeligheden in de toekomst misschien beter heen lopen uit respect voor andermans culturele achtergrond en religie en ook om risico's te vermijden?

Wis en waarachtig niet! Nooit en te nimmer van je gerechtvaardigde standpunt en van de rechten die de Grondwet verleent afwijken, en zéker niet onder druk, indachtig de prachtige dichtregel van journalist en verzetsman H. van Randwijk: "Een volk dat voor tirannen zwicht, zal

meer dan lijf en goed verliezen, dan dooft het licht.”

Gezien de gevoeligheden bij een aantal van Allah's volgelingen en hun korte lontjes en gezien het feit dat we in een land leven waar de meesten zo fatsoenlijk zijn om hun medemens niet opzettelijk te kwetsen, mag er wel even heel goed over worden nagedacht hóe het een en ander te presenteren. Een Mohammed cartoon zou in de toekomst in het ruimere kader van satire kunnen worden geplaatst, waarbij tevens andere cartoons worden getoond met bijvoorbeeld de paus, ministers, koningshuizen en andere heilige huisjes als onderwerp van spot, opdat duidelijk wordt dat er geen sprake is van islamofobie of moslim bashen, maar dat satire, waaronder cartoons vallen, een manier is om discussieerbare situaties of wantoestanden in de maatschappij op een humoristische wijze onder de aandacht te brengen. Voor sommigen zal dit kwetsend zijn, terwijl anderen het bijzonder grappig vinden. Belangrijk is dat tevens duidelijk wordt gemaakt dat er helemaal niets mis is met het maken van cartoons en ze te gebruiken als lesmateriaal. Dat dit tot de vrijheden behoort binnen de Nederlandse wetgeving en de overige Westerse wereld. En dat het doodmaken van iemand die zogenaamd Allah of Mohammed beledigt, een verwerpelijke misdaad is binnen de Nederlandse samenleving. Een ontoelaatbare criminele actie die buiten elke discussie valt omdat de Nederlandse wet bóven de particuliere opvattingen en gevoeligheden van de talrijke godsdiensten binnen Nederland staat. Wanneer de verontwaardiging over het tonen van een tekening groter is dan de verontwaardiging over het onthoofden van een leerkracht die zijn werk doet, dan is er ergens iets goed fout gelopen in de samenleving en is het de hoogste tijd om het een en ander bij te sturen en betrokkenen enig gevoel voor de juiste verhoudingen bij te brengen.

Je gekwetst voelen is prima en uiteraard ook om daar op een fatsoen-

lijke manier verbaal of op schrift uiting aan te geven. Ik was zelf, als gewezen katholiek, bepaald niet gelukkig met het fragment uit het Sinterklaasjournaal van het dorpje Kruisigem, met achter de verslaggever een beeld met de gekruisigde Jezus. Voor veel belijdende katholieken is dit hard aangekomen omdat de gekruisigde Jezus als de kern wordt gezien van het katholieke geloof. Maar geen enkele katholiek verzint het om de redactie met een mes naar het leven te staan. Kom op zeg...!

Ik schrijf dit niet omdat ik een hekel heb aan moslims. Wanneer de islam zou worden uitgedragen zoals in de geest van de islamitische theoloog en wijsgeer Ibn Arabi (12de/13de eeuw): “Ik geloof in de liefde, waar haar karavanen ook heen voeren, want de liefde is mijn godsdienst en mijn geloof”, en Hadji Bektash Veli: “Alle zegeningen zijn met degenen die over de tekortkomingen van anderen heen kunnen kijken“ (zie: 30 oktober), dan ben ik ook een moslim. Ik schrijf dit, omdat ik dit soort acties en de mentaliteit waarin deze hun oorsprong vinden, ervaar als een rechtstreekse bedreiging voor mijn eigen veiligheid, die van mijn medelanders en een aantasting van onze democratische vrijheden. Ik maak me ongerust over de glijdende schaal van het vergoelijken en rechtvaardigen van dit soort religieuze uitwassen.

Wanneer er een God zou bestaan, dan is deze zo oneindig ver boven het kleinsmenselijke verheven, dat het hovaardig en ongepast is om te veronderstellen dat het nodig is om hem een handje te helpen. God valt niet te beledigen in zijn oneindige grootheid. Het zijn ménsen die zich beledigd voelen omdat (ze denken dat) hun gróep wordt aangevallen en die God of Allahs naam of die van zijn profeten misbruiken om wraak te nemen. Machtsvertoon en terreur onder de dekmantel van religie, zoals dat zoveel gebeurde in het verleden en waar de wereld nog steeds gebukt onder gaat (zie: 3 december, Vasili Grossman).

Met Samira Bouchibti ben ik het eens dat onderwijs verder zou kunnen gaan dan het aanleren van lezen, schrijven en rekenen. Dat er een manier van lesgeven wordt gestimuleerd waarin ruimte is voor het luisteren naar elkaar, het stellen van vragen en het geven en incasseren van kritiek, het onderbouwen van meningen, het aanwakkeren van nieuwsgierigheid, het zelf leren denken en eigen verantwoordelijkheid nemen.* Aangevuld met discussies over de vrijheid van meningsuiting, met gastlessen door politici, mishandelde en uitgescholden vrouwen, homoseksuelen, verkeersslachtoffers en hun daders, advocaten, politie en rechters. Graag ook meer leerstof over filosofen en profeten die over liefde en verdraagzaamheid spreken, over geleerden, kunstenaars en muziek uit de landen van herkomst van onze nieuwe medelanders. Duidelijk maken wat binnen een democratische samenleving wel en niet wordt getolereerd, wat de rechten en wat de plichten zijn. Kinderen verantwoordelijk leren maken voor zichzelf en elkaar. Kortom een opvoeding tot medemens en wereldburger.

“Het worden toch niet van die moralistische praatjes?”, vroeg degene die mijn vriend was, bij de mededeling dat ik af en toe de noodzaak voelde om weer eens wat op papier te zetten. Ik moest erom lachen, heb zijn veronderstelling beaamd en zei dat ik een eventueel nieuwe publicatie ‘Moralistische praatjes’ zou noemen, om de lading te dekken. Het tweede deel van dit boek heeft dan ook deze titel meegekregen. Wij zijn trouwens beiden behept met een ruime mate aan zendelingen-drang, hij als onderzoeker en onheilsprofeet, ik als de moraliserende ietwat naïeve positivo en activiste. En wat is er trouwens mis mee om welgemeende peptalk en moralistische praatjes tegenover alle negativiteit en schijnbare machteloosheid in de wereld te zetten, wat is er mis mee om in het goede te geloven en, ondanks alles, mensen te vertrouwen en te blijven vertrouwen? Wat is er mis mee om te protesteren

tegen mens- en natuuronwaardig gedrag en al protesterend te blijven genieten van mooie en lieve dingen, van elke ree, van elke das, vos, alle vogels en kleurrijke insecten die op mijn weg komen, van de pracht van de zon die zich nergens wat van aantrekt en elke dag weer opkomt, de wonderbaarlijke sterren- en planetenhemel, van het groei- en bloeiwonder dat zich jaarlijks voltrekt in mijn moes- en bloementuin? Ik voel mij betrokken en verantwoordelijk en zal al wat waardevol is in mijn leven verdedigen en uitdragen, niet met het kapmes of de hooivork, maar met mijn pen en met alles wat ik in me heb, het is mijn recht en het is vooral mijn plicht.

Ik had de monteur zo goed mogelijk uitgelegd hoe te rijden, maar hij belde onderweg nog drie keer wegens verreगाand gedool in de binnenlanden. Via de telefoon die steeds uitviel, de monteur naar onze uithoek geloodst. Het bleek een aardige en vakkundige man. In de regen en onder de paraplu die ik boven ons beiden ophield ging hij aan het prutsen onder de motorkap. De meegebrachte accu paste niet, hij zou er een bestellen.

De officiële weg loopt bij ons huis dood en het was nog een hele toer om in de duisternis en de stromende regen met gezamenlijke krachten de auto, met daarachter een enorme oplader, te doen keren op het smalle weggetje.

Door alle heisa vergeten om de wildcamera op te zetten.

Wintervlinders rond de buitenlamp toen we gingen lopen. Natte boel, we waren snel weer terug.

* De waarde van een universitaire opleiding ligt niet in het leren van veel feiten, maar vooral in het trainen van het brein om na te denken.
Albert Einstein

Dinsdag 8 december

Geen brokjes voor Tommie vanmorgen, wel twee verkrumelde sesamknäckers opgewarmd in melk, waaraan een geklutst eitje en een schep zure room waren toegevoegd. Laatste stukje geitenkaas toe. Hij schoof met zijn neus de bak door de keuken heen om het allerlaatste kruimeltje eruit te lebben. Voor Tommie hoeven de brokjes niet terug.

Vanmorgen opnieuw mistig met aanvankelijk nog wat natte sneeuw die overging in regen. Stilte alom, geen vogels, geen tractorlawaai. Het is een eind gebeurd met de najaarsactiviteiten op het land. Onderweg een zingende grote lijster zowaar, een van de eerste voorjaarsgeluiden waarbij je de lente gaat ruiken. Gisteren werd ik ook al opgekikkerd door een luidkeels roepende koolmees met het voorjaar in zijn hoofd. Maar veel te vroeg allemaal, ik heb kou nodig en sneeuw, alles op zijn tijd.

Het is wederom heerlijk om buiten te zijn. De roodborsten zijn stilgevallen en de boomleeuweriken verder doorgetrokken naar het zuiden. Duiven zie ik niet meer, alleen 's avonds klapperen er altijd een paar verschrikt het douglasbosje uit als ik langs kom. Het overheersende geluid komt nu van de wind en de regen, en het groen, geel en oranje heeft plaats gemaakt voor bruin en grauwwaart. Je zou er gedeprimeerd door kunnen raken, maar het hééft ook wel weer wat zoals de bomen uit de grijze mist opdoemen, sfeervol, ideaal mijmerweer voor gedachten die net zo vaag zijn als het zicht. De linde staat als een van de weinige nog steeds deels in blad. Na de kou en de grijsheid was de warmte bij binnenkomst extra aangenaam. Ik waardeer het ten zeerste dat ik hier mag wonen.

Hard aan de slag, gisteren is er veel schrijfwerk blijven liggen door alle toestanden rondom de lege accu. Hoop dat de nieuwe vandaag wordt gebracht en alles weer loopt zoals het hoort.

Het Drentse dorp waar ik het grootste deel van het jaar doorbreng, ligt ver van alle maatschappelijke onrust in het Westen, we gaan hier gewoon ons eigen gang. Af en toe waag ik mij aan een uitstapje naar het roerige Amsterdam of Utrecht voor een lezing, boekpresentatie, een prijsuitreiking aan een van mijn groene vrienden of een feest om gewaardeerde bekenden weer eens terug te zien en bij te praten. Op de altijd tochtige stations begint het gedonder al bij de poortjes die niet voor mij open willen en die tegenwoordig zo hoog zijn dat er niet overheen te klimmen valt. Een vriendelijke vreemdeling verleent mij meestal assistentie, de laatste keer werd ik erop gewezen dat ik met mijn rijbewijs voor een toegangspaaltje stond te zwaaien, een misgreep tussen de vele pasjes. En zo zijn er meerdere barrières die genomen dienen te worden, vergezeld door bonkende hoofdpijn en paniek. Godzijdank zijn er de duiven, de dappere spreeuwen die het brood uit mijn hand aannemen, de kauwtjes en meeuwen. Op het station voel ik mij meer met hen verbonden dan alle mensendrukte om mij heen, teveel tegelijk, alles beweegt en alles maakt lawaai.

De verkeersdrukte in de stad is verpletterend: het scheurende gejank en het gebonk van voorbijsnellende trams, de onbegrijpelijke snelheid en het lawaai van de overal aanwezige, stinkende scooters en het hui-veringwekkende sirenegeweld van politie en ambulances doen mij voortdurend ineenkrimpen. Waar het verkeersluw is kan ik echter genieten van de exotische eettentjes en de kruidige luchten die er naar buiten drijven, de spannende winkeltjes en het gevarieerde straatbeeld met een oneindige stroom mensen van velerlei pluimage, van licht tot donker, jong en oud, en kleding die varieert van spijkerbroeken met meer gat dan stof tot keurige colberts en sierlijke, kleurrijke gewaden al of niet samengaand met geheel of gedeeltelijke besluierring. Wat een mensen, wat een dynamiek! Meestal een gezellig praatje met de persoon die mij bedient in een van de restaurantjes, vrijwel iedereen die ik

de weg vraag, neemt de tijd om mij, vaak met behulp van een smartfoon, uit de nood te helpen. Handig zo'n ding als je ermee uit de voeten kunt.

Op een van mijn bezoeken toen ik mij in een tram wankelend vastklemde aan een leuning, bood een jongeman met glimmend zwarte krulletjes mij zijn stoel aan. "Dankjewel lieverd," zei ik en liet mij opgelucht neervallen. Bij een andere gelegenheid probeerde ik via een zebrapad de andere kant van de weg te bereiken, auto's scheurden voorbij en een mijnheer met een auto vol gesluiserde dames verleende mij doortocht. Een kushand toegeworpen en ze zwaaiden uitbundig terug. Vriendelijkheid is weldadig, ik kikker er van op en voel mij niet meer alleen.

De nieuwe Nederlanders die hun uiterste best hebben gedaan om hier een bestaan op te bouwen, zijn voor mij een welkome, kleurige aanvulling op de bevolking. Wat mij betreft treden ze via de media meer naar buiten met muziek, dans, klederdracht, eetgewoonten en andere zaken uit het land van hun vaders. Ik heb in het verleden genoten van Arabische, Indiase, Chinese en Afrikaanse muziek zoals die mij ter plekke ter ore kwam, de kleurige gewaden en het smakelijke en spannende eten. In de grote steden in Nederland zie ik dit alles met genoegen terug. Het zou de integratie zeer ten goede komen wanneer dit aspect meer naar buiten wordt gebracht in plaats van alle religieuze gedonder en gedram en het gezeur over kleur.

Mijn ervaring is dat in Nederland over het algemeen fatsoenlijke mensen wonen die voor rede vatbaar zijn, zowel wat betreft de oorspronkelijke Nederlanders als de nieuwkomers, er zitten aardige en minder aardige tussen, los van kleur en etnische afkomst. Alles wat misgaat haalt de kranten, alles wat naar tevredenheid verloopt krijgt nauwelijks aandacht.

Een uitje naar de grote stad is telkens weer een avontuur, waar ik naar uitkijk en tegen opzie, maar waar ik altijd met plezier op terugkijk.

Wat mij wel verbaast is dat vrijwel iedereen een hekel heeft aan stadsduiven, zelfs natuurliefhebbers. ‘Vliegende ratten’ worden ze misprijzend genoemd. Ze lopen voor de voeten of voor de fiets, ze krijgen het verwijt dat ze poepen en bij een aantal is iets mis met de poten schijnt het, geen goed woord of enige waardering voor stadsduiven. Ik begrijp er niets van. Tussen alle metaal, beton en lawaai zijn ze een van de schaarse natuurlijke elementen, als je de mensen buiten beschouwing laat. Het is prachtig om hun bedrijvige heen en weer gescharrel te bekijken vanaf een bank op het station. Continu druk doende om te overleven in de stadsjungle, ik heb er grote bewondering en waardering voor en ze zijn nog mooi ook met hun metallic roze of groene nekjes.

Wat me ook opkikkert in een stad zijn hier en daar de (stok)rozen en zonnebloemen tegen de muren en de prachtige blauwe regen die diverse etages omhoog klimt. Wat zou een stad er leefbaarder en mooier van worden wanneer dat op veel meer plaatsen zou gebeuren, niet alleen groen in de parken, maar gewoon tegen de huizen aan, particulier initiatief. Paar stoeptegels loswrikken, zand eruit, tuinaarde erin en bloeiende bloemen of struiken die tegen een stootje kunnen en niet de breedte maar vooral de hoogte in gaan. En véél meer bomen graag, om te beginnen bij het Centraal Station in Amsterdam, wat een kale bende is het daar geworden. Het blad kan gewoon blijven liggen in het najaar, het verteert vanzelf wel, is goed voor de insecten ook, en die zijn weer goed voor de vogels.

De accu werd keurig gebracht, gemonteerd en de auto sloeg aan zoals hij aan hoort te slaan. Wat ongelooflijk goed geregeld allemaal. Ik heb grote bewondering voor het organisatietalent en alle moeite die men-

sen zich getroosten om alles zo goed te doen verlopen.

Een schitterende sterrenhemel boven ons waarin de Melkweg goed zichtbaar was, en het geluid van het overlopende water bij het meer aan de weg.

Moest denken aan een uitspraak van David Attenborough, toen in 1968 vanuit het ruimteschip op weg naar de maan de camera op de aarde werd gericht: “De mens ging de maan onderzoeken, maar ontdekte de aarde”. De aarde leek op een zwevende blauwgroene diamant. Tussen alle sterren en planeten zweven wij, vanuit een ander perspectief, ergens in het heelal als een blauwgroene diamant, nietig en groots tegelijk.

Woensdag 9 december

Op weg naar het boomkasteel om foto's te maken stak een eekhoorn het pad over. Mooie diertjes zijn het, jammer dat ze in mijn Nederlandse woonplaats zo weinig te zien zijn.

Bij het jagershol zocht ik de boom met het wespennest. Niets te zien. In een van de bomen bovenin een kleine pluk. Het zal toch niet waar zijn... Maar het was wel waar, het imponerende bouwwerk was, op de pluk na, verdwenen. Ik wrong me een eind verderop door de heg en waadde met mijn heerlijke nieuwe laarzen door het lage, vochtige deel richting boom. Eronder lag de voormalige fraaie behuizing volledig in puin, links en rechts brokstukken waarin hier en daar nog wat kleine, trage bewegingen. Het waren hoornaars, niet de Europese maar de Aziatische met hun duidelijk zichtbare, gele wriemelende onderpoten. De raten zaten vol zwart leven in aanleg met hier en daar nog witgrijze poppen, vrijwel elke cel was bezet. Jagerswerk? Het heeft wel gewaaid de laatste dagen maar bepaald niet met stormkracht

Lichtelijk aangeslagen thuisgekomen, alwaar ik via Google (Natuurpunt) leerde dat de Aziatische hoornaar een exoot is die in 2004 via een bonsai-kwekerij Frankrijk binnenkwam en zich sindsdien over Europa heeft verspreid. De soort staat erom bekend dat ze honingbijenkasten binnendringt, complete nesten leegrooft en verplicht dient te worden bestreden. Dat is dan weer de andere kant van het verhaal.

Op de wildcamera was 1x een muis te zien, maar wel een enorm exemplaar. Hij zat dicht bij de lens, alleen kop en rug kwamen in beeld. Het leek wel een rat, maar durf daar mijn hand niet voor in het vuur te steken, kan ook zijn dat de korte afstand de grootte vertekende. Later nog maar eens beter bekijken met een deskundige.

De auto startte per omgaande toen ik op pad ging om bij te tanken en boodschappen te doen. Er staat op mijn vertrekdag aanstaande zondag

een zuidenwind. Met een volle tank zou ik normaalgesproken met de wind in de rug voldoende brandstof hebben om thuis te komen. Zag er weer fors tegenop en uiteraard ging het niet zonder slag of stoot. De slurf weigerde diesel te stromen. Het een en ander vergeefs geprobeerd en hulpeloos om mij heen gekeken. Op het juiste moment arriveerde naast mij een medetanker die mij adviseerde om het bonnetje uit het apparaat te trekken. Aha! Advies opgevolgd, probleem opgelost, merci monsieur! Verder de meeste aantrekkelijke kerstaanbiedingen bij de Carrefour genegeerd en geld getapt, wat ook weer niet zo eenvoudig was, maar uiteindelijk lukte. Voldaan huiswaarts gekeerd, richting rust.

Op de terugweg vloog een buizerd rakelings voor een tegemoetkomende vrachtwagen heen. Poehh, beestje toch... Vijf seconden later landde een buizerd midden op de weg voor mij en bleef zitten. Ik reed er voorzichtig omheen en hij blééf zitten. Wat bezielde dat dier? Zo lang ik hem in de spiegel kon zien verroerde hij zich niet, tot hij door een bocht in de weg uit het zicht verdween.

Halverwege bleek mijn rechter jaszak leeg. Waar was de smartfoon met alle foto's en filmpjes? Verloren? Thuis laten liggen? Ik spoedde mij naar huis en naar binnen, vergat dat het alarm op scherp stond en vond in het helse kabaal mijn smartfoon op tafel terug. Vervolgens bleef Tommie een hele tijd zoek en toen hij weer onder de modder en met een schuldbevuste blik op zijn basis terugkeerde na veel roepen, lokken en dreigen, kon ik eindelijk weer rustig woorden delven en zinnen breien.

Eerlijk gezegd zal het mij worst weten wat anderen geloven en er voor denkbeelden op na houden, zolang het andermans vrijheid maar niet in gevaar brengt. In mijn jeugd had je Lou de Palingboer die enkele mystieke ervaringen had en door zijn vrouw Mientje werd uitgeroepen

tot God. Lou was het daar helemaal mee eens. Hij was goed van de tongriem gesneden en had binnen de kortste keren een schare volgelingen, waarna een nieuwe religieuze beweging was geboren, zetelend in een fraaie witte villa, betaald met het geld dat Lou's volgelingen bijeen hadden gebracht. Lou bracht de dag door met het roken van sigaren, het drinken van jenever en het vertellen van vage, mystieke verhalen. Vrouwelijke volgelingen mochten 'aanliggen', zijn kracht voelen door zich tegen zijn borst te vlijen om 'in Lou' te komen. Seksueel verkeer tussen de volgelingen werd op een gegeven moment verboden, grotendeels braaf opgevolgd ook, waardoor diverse huwelijken strandden. Alhoewel Lou had verkondigd dat hij, zijnde God, onsterfelijk was, overleed hij na een lang ziekbed in 1968. Zijn volgelingen probeerden hem weer tot leven te brengen door op hem te gaan liggen en hem warm te houden en urenlang "Lou kom terug, Lou kom terug!" te roepen. Vergeefs, Lou bleef koud en dood. Mientje, die de dood van Lou weet aan de zondigheid van de volgelingen, werd nu de centrale figuur. Lou de Palingboer werd tijdens zijn leven bezocht en onderzocht door theologen, sociale wetenschappers en journalisten. Er verschenen publicaties in o.a. De Groene Amsterdammer en Vrij Nederland. Na de dood van Mientje in 2008 doofde langzamerhand het vuur bij de meeste gelovigen, maar er zijn er nog altijd die geloven dat de onsterfelijke Lou ooit nog eens uit zijn graf zal verrijzen.

Er zijn ook mensen die geloven dat de aarde en de mensheid in zeven dagen geschapen zijn, dat de vrouw is ontstaan uit een rib van de man, dat de zon om de aarde draait en dat de aarde plat is, er zijn mensen die geloven dat ze na hun dood voor hun goede daden beloond zullen worden met 72 willige maagden, er zijn mensen die geloven dat God gerepresenteerd wordt door een heilig verklaard beeld of een totempaal (een God op een paaltje), enzovoort. Allemaal prima, zolang

particuliere geloven maar niet het openbare leven beginnen te verstoren en andersdenkenden niet in hun vrijheid en activiteiten worden gehinderd, worden bedreigd of zelfs met goedkeuring van gelijkgestemde gelovigen worden afgemaakt.

Lang geleden las ik iets dat mij zeer aansprak en ongeveer hierop neerkomt: Als je je God voorstelt als een enorme zee, dan zijn de mensen de druppels daarin. Maar de samenstelling van de zee en alles wat in de zee aanwezig is, is terug te vinden in elke druppel, hoe klein ook.

Mocht er een God zijn, dan is deze in iedereen, zoals de zee zich manifesteert in elke druppel en alle druppels tezamen de zee vormen die God is en in iedereen en alles zit.

Rond het middernachtelijk uur hebben Tommie en ik nog een half uurtje heerlijk gewandeld. Er waren geen sterren en geen geluiden, er was geen wind, geen regen en geen maan, niets van dit alles, en toch was het aangenaam. Het zal de rust wel zijn geweest, in mij en om mij heen. Op de terugweg nog een verre bosuil. Nauwelijks kerkuilen de afgelopen weken.

Donderdag 10 december

Het regent en flink ook. Tommie kort uitgelaten en de kachel opgestookt. Hoop van harte dat ik vandaag niet wordt overvallen door defecten aan de apparatuur, stroomuitval of ander gedoe en lekker kan opschieten. Nog drie dagen te gaan. Op de radio al regelmatig kerstmuziek, wat nog ver buiten mijn belevingswereld ligt.

Op de wildcamera vanmorgen slechts 1x een schichtige vos die half uit de dennen kwam en daar wantrouwig om zich heen keek. De camera was nog 2x afgegaan maar er viel, ook na zorgvuldige bestudering, niets te ontdekken.

Hoewel er nog steeds rotte peren onder de boom liggen die er voor het oog niet anders uitzien, is de animo aanzienlijk teruggelopen. De onrust door de recente jachtpartijen zou een goede reden kunnen zijn, het wantrouwen tegen mensen is weer behoorlijk toegenomen, en terecht. Ze houden meer afstand, tot in de winter de honger zo groot wordt dat ze zich noodgedwongen in de bebouwing wagen, in de hoop op een kip-petje.

Aan het eind van mijn verblijf gekomen overdacht ik vandaag opnieuw de diep gewortelde oerbehoefte tot volgzaamheid, erbij willen horen, en je leven en lot, en niet te vergeten je eigen verantwoordelijkheid, in handen te leggen van een aanvoerder, een groepsleider, zichtbaar of virtueel.

Wat mij verontrustte en waarom het mij vanaf het begin zo hevig bezighield, was de mogelijkheid om een groep of een grote massa, zonder dat deze zich daarvan bewust is, een bepaalde kant op te masseren, een aangestuurde richting, resulterend in een kritiekloos conformeren.

Vijandigheid viel mij al vele malen ten deel wanneer ik aangaf hierin niet mee te willen gaan, dat ik het als onaangenaam ervaar om gedwongen te worden met onbekenden via de mail of in levend lijve te jijen en

jouen, dat ik het vertik om pal naast een wildvreemde man in een ziekenhuiskamer te liggen, dat ik niet mee doe aan de voorgeschreven mode- of drie zonen flauwekul. Ik ervaar het als groepsdruk en een bedreiging van mijn vrijheid, de vrijheid om mijn eigen afstand te bepalen.

“Wanneer je je eigen koers bepaalt, kun je nooit verdwalen” las ik ooit. Mooi gezegd, voor mij gaat het in ieder geval op. Een mens heeft zoveel meer mogelijkheden dan passief volgzaam te zijn, maar daar is wel vrijheid van handelen voor nodig en die laat ik mij niet zonder slag of stoot afnemen.

Herkenbaar is de neiging om een volger te willen zijn echter wel. Lang had ik de behoefte aan iemand die mij kon vertellen wat te doen en hoe te leven, iemand ook om mij veilig bij te voelen. Maar die iemand was er niet, ik kwam altijd weer bij mijzelf uit en leefde op mijn eigen manier het leven met alles wat er zich aandiende, zocht naar antwoorden op de vragen, onderzocht het zichtbare en het onzichtbare en stelde mijn eigen morele en fysieke grenzen. Leven werd mijn bestaan rechtvaardigen door gebruik te maken van zintuigen, talenten en andere mogelijkheden, door te geven en te nemen, varend op het kompas van mijn geweten. Geboetseerd te worden door misère en vreugde en het geluk niet meer als vanzelfsprekend te ervaren. Na al die jaren wordt het verdriet niet meer jammerend uitgedragen, het manifesteert zich in het buigen van het hoofd, het groeven van het gezicht, een ontregeld hart, waarna de weg vervolgd wordt en de rug zich langzaam weer recht bij het toenemen van kracht en levenslust. Een opnieuw openstaan voor het leven en je niet klein laten krijgen door dood en verlies.

Voor o.a. mijn kleinzoons schreef ik een geboortewens waarin mijn credo ligt opgeslagen:

Wees welkom in het leven mijn lieve kinderen, waarin ik jullie van harte toewens:

Dat je ogen, oren en overige zintuigen je laten genieten van alle levensvormen met hun rijkdom aan kleuren, geuren en klanken, maar dat ze zich niet sluiten voor het onrecht in de wereld;

Dat je handen mogen scheppen, liefkozen, ontvangen en uitdelen;

Dat je voeten je op vele plaatsen in de wereld mogen brengen, en door je woorden en lach deuren en harten opengaan;

Dat je groeit door de liefde die je ontvangt en in dezelfde mate anderen jouw heilzame liefde mag geven;

Dat je je niet laat leiden door onzekerheid en angst, maar vertrouwt op eigen kracht en je gesteund weet door allen die van je houden;

Dat je rug sterk genoeg mag zijn om de stormen van het leven rechtop te doorstaan,

En dat je de essentie van het leven mag ervaren en bevatten, waardoor je je verbonden weet met al wat leeft.

Het laatste deel van de Boléro op volle geluidsterkte gezet. Baf, baf, slagwerk, strijkers, koper, de heftigheid van de instrumenten die de melodie overnemen, muziek die het uitschettert en uitschreeuwt met alle registers open.

Rond negen uur vanavond de kreten van een vos, dezelfde die ik met de camera had opgevangen. Tom vloog de stoel uit en bleef een tijd onrustig.

Kort door de kou en de regen gelopen met de zaklamp in de aanslag en snel weer terug naar de veilige beschutting van het huis.

De woordenstorm van vier dagen geleden hield de slaap lang op afstand. Het spookte in mijn hoofd. **De kracht en de macht van woorden.., de kracht en de macht van woorden...** bleven malen en kwellen en ik dacht aan de loeiende ambulance die mij met hoge snelheid naar het ziekenhuis voerde om mij te verlossen van het tweede kind. Het vroeg gestorven kind. De vernederende machteloosheid en het onvermogen om aan mijn gemartelde lichaam te ontsnappen, het van mij af te gooien, mijn vloeken die aan zijn geboorte vooraf gingen.

Het dreef over en ik werd rustig en wist weer dat het geen kwaadaardige vervloekingen waren, maar een afreageren van wanhoop en pijn, de fysieke kwellingen die de prijs zijn voor je kinderen, voor mij het allerdierbaarste en meest gewenste in mijn leven. In kinderen liggen verleden, heden en toekomst besloten, natuur in optima forma, de ultieme manifestatie van het leven.

Mijn zwangerschappen en bevallingen waren een enorme aanslag op lichaam en geest. Een kweekkasje had mij wel wat geleken, een aangename temperatuur, zorgvuldig het vochtgehalte regelend en af en toe wat pokon. Vanuit de kiem nieuw leven zien ontstaan en een langzaam naar elkaar toegroeien.

De zeven kinderen waar ik mijn man al voorzichtig op had voorbereid zijn er nooit gekomen. Het bleef bij twee. En dat was goed, gaf ook weer tijd voor allerlei andere bezigheden. Maar als ik er een op mijn stoep had gevonden, dan had het mogen blijven, net als alle zwerfkatten die kwamen aangelopen.

Vrijdag 11 december

Toen het even droog was zijn Tom en ik naar het bosje met de uit de boom geschoten of gewaaide hoornaarburcht gelopen. Het laatste stuk was er nu ook uitgevallen. De grond lag bezaaid met fraai gevormde, grijze brokstukken, maar wat opviel was dat er veel meer leven was gekomen in de raten. Een deel van de poppen die inmiddels tot echte Aziatische hoornaars waren uitgegroeid, had hun cel verlaten en was tezamen gekropen tot één krioelende massa. Hier en daar vlogen er al een paar rond met lange, ver achter het lijf uitstekende vleugels.

Gezien de toegenomen activiteit leek het mij niet raadzaam om midden tussen de ontwakende hoornaars te blijven rondhangen, hun steken zijn niet misselijk. Heb een paar stukken buitenkant en binnenkant van het bouwwerk verzameld, links en rechts het een en ander gefotografeerd en gefilmd en ben weggegaan in de hoop dat ze de winterkou zullen overleven.

Merkwaardig overigens dat ze in deze tijd nog actief zijn. Toen het enorme nest nog in de boom hing werd er eind november, rondom de grote nestholte midvoor, nog druk in- en uitgevlogen.

Vanaf de eerste dag dat ik hier aankwam, passeerden merkwaardig genoeg vrijwel alle onderwerpen waarover ik wilde schrijven de revue in opinieartikelen, columns en actuele gebeurtenissen en vormden een welkom frame om mijn gedachten omheen te weven.

Een belangrijk onderwerp waren de Amerikaanse verkiezingen die perfect illustreerden wat ik kwijt wilde over het evolutionair vastgelegde, dierlijke element in de Homo Sapiens. De roedelleider en de meute, wij en zij, de goodies en de baddies, de Democraten tegenover de Republikeinen met Trump als de charismatische leider van de Republikeinen. Een leider die gretig gebruik maakte van alle machtsmiddelen die hem als president ter beschikking stonden, een maniakale heerser met agressie als wapen en met niemand- en nietsontziende tactieken. Alles

wat in zijn weg kwam werd verbaal vermorzelend, hij polariseerde, demoniseerde, ruide zijn volgelingen op een suggestieve manier op tot geweld, was rancuneus, seksistisch en racistisch, hij loog en bedroog, bestreed de kritische pers, probeerde al herhaaldelijk de rechterlijke macht voor eigen doelen te misbruiken, overtrad alle fatsoensnormen, en ... hij kwam er mee weg. Voorwaar een prestatie van formaat en tevens een boeiend maar verontrustend verschijnsel.

Charismatische persoonlijkheden kunnen volksmassa's in beweging krijgen, ten goede of ten kwade. Wanneer hun handelen integer en ethisch verantwoord is volgens de huidige normen, kunnen ze voor vrede en welvaart zorgen. Vanaf het moment dat machtswellust en eigenbelang gaan domineren en manipuleren en terreur de manier is om deze te verwerven en behouden, wanneer het ongeremd dierlijke de vrije hand krijgt, bestaat het gevaar dat ze hun groep of hun land naar de afgrond voeren. Trump is een leider uit de tweede categorie, het primitieve soort. Met zijn macht als president en het huidige wapenarsenaal vormt hij niet alleen een bedreiging voor de vrede in eigen land maar voor de vrede in de hele wereld. Het goede nieuws is dat zijn gedrag wereldwijde afkeuring, ongerustheid en verontwaardiging oproept.

Net als een pester en een influencer begint een leider niets zonder volgelingen. Trump had er, alleen al in de V.S., 75 miljoen, en dat zijn er héél veel. Volgelingen die zijn onverantwoordelijke gedrag en onfatsoen negeerden of ontkenden. Ze zagen zijn gebrul en gesnoef aan voor kracht, de haan met de mooiste veren, de leeuw die het hardste brulde, een sterke, succesvolle leider, een verlosser die hun belangen en idealen deelde, en het allerbelangrijkste: iemand die hun leek te begrijpen en voor hen zei op te komen. "Onderschat nooit het menselijk vermogen

tot zelfbedrog,” schreef Dirk-Jan van Baar in 2017 in de Volkskrant. Dieren volgen hun leider uit een instinctieve en onberedeneerde overlevingsdrang. Bij Mensdieren spelen tevens gerationaliseerde redenen mee als (politiek) opportunisme, prestige, loyaliteit of persoonlijke wraakmotieven, waardoor de korte termijnpolitiek van het samen oprukken tegen een gemeenschappelijke vijand lucratief lijkt.

“Waaroe waaroe!” riep mijn Gelderse grootvader regelmatig. Het klonk onheilspellend en betekende een mix van ‘pas op, pas op’ en ‘wee oh wee...’,

Om met hem te spreken: waaroe waaroe voor wat betreft leiders die het dier in zichzelf ruim baan geven omdat ze goedschiks of kwaadschiks willen heersen. Waaroe waaroe voor alle volgelingen die het diepgewortelde instinct tot groepsvorming en volgzaamheid zwaarder laten wegen dan hun eigen intellectuele en morele capaciteiten. Waaroe waaroe voor de haat die vroeger de kracht gaf om te vechten en te overleven maar die nu contraproductief blijkt te zijn. Manipuleerbare haat die tijdens het leven door omstandigheden is opgedaan en onder de oppervlakte door blijft smeulen, tot een charismatische leider het tot een uitslaande brand weet te doen oplaaien en ten eigen faveure inzet. Manipuleerbare haat, die in de V.S. binnen één dag vicepresident Mike Pence en een aantal Republikeinen van medestanders tot vijanden maakten, door de suggestieve opmerkingen van opperhoofd Trump. Een wraakzuchtige Trump, omdat Pence niet langer vasthield aan verkiezingsfraude.

Ooit was geweld een middel om te overleven, om voedsel, grondgebied en vrouwen te veroveren. Om al of niet vermeende agressors van zich af te slaan of wraak te nemen. Geweld en oorlog voeren waren een ‘way of life’ die zichzelf in stand hield doordat agressie van de een, agressie bij de ander opriep.

De wildcamera ingepakt. Vervolgens het overzicht afgemaakt van alles wat de afgelopen weken is vastgelegd van dag tot dag en per soort en een betere schatting gemaakt van het aantal gepasseerde kraanvogels met dag en tijdstip.

Het regende, het waaide en het was op een eigenaardige manier donker. De hele lucht was bedekt, maar daar waar de bewolking minder dicht was gloorde een eigenaardig geelachtig licht, zowel aan de horizon als boven Liesbeths spoorweghuisje en her en der boven mijn hoofd, waarbij de lichtvlekken voortdurend wisselden van intensiteit, plaats en omvang, tot op een gegeven moment alle licht achter een ondoordringbaar wolkendek verdween.

Halverwege het pad vloog laag over de grond een verschrikte vogel weg met een krassend kri kru kru. Het was een voor mij onbekend geluid, de vogel bleef laag vliegen en het enige wat ik kon bedenken was een rode patrijs die hier nog vrij veel voorkomt. Geluid afgeluisterd op dat buitengewoon handige Google, en het zou inderdaad een rode patrijs geweest kunnen zijn, een fraai getekende, kleine hoenderachtige, die je dag goedmaakt wanneer je er een tegenkomt, en die ik hier de afgelopen jaren regelmatig rond zag scharrelen met een stel kuikens in het kielzog.

Zaterdag 12 december

Laatste dag. Vroeg opgestaan en een aantal activiteiten van de aankomstdag in omgekeerde volgorde afgehandeld: alles wat mee moest naar Nederland ingepakt en er de auto mee gevuld, houtkachels schoongemaakt, vuilnisbakken verschoond, luiken gesloten, gas en boiler uitgezet, koelkast leeggemaakt en afgesloten, de lidcactus overvloedig water gegeven, met het stofzuigermonster door het huis getrokken, sanitair gesopt, elektrische kacheltjes op de waakstand gezet, driemaal gecontroleerd en nog eens gecontroleerd, regenmeter leeggegooid en naar binnengehaald, waterleiding afgesloten. Tot slot flink wat laaghangende takken mistletoe uit de oude, levensmoede appelboom geknipt en voorzichtig tussen de bagage gevlijd. Voor alle zekerheid een paar keer gecontroleerd of de auto wilde starten.

Alle overige to-dolijstjes zorgvuldig afgewerkt. Tussendoor wat voedsel weggehaapt en Tommie die me hinderlijk voor de voeten liep afgekat. Tom voelde dat er wat stond te gebeuren door mijn lichtelijk opgefokte stemming en alle heen en weergedraaf. Het is een hele verantwoordelijkheid en zorg om een geliefd huis voor langere tijd zo goed mogelijk achter te laten.

De waterleidingput leverde een grote verrassing op: een geelzwarte vuursalamander en een groene marmersalamander met een oranje streep over de hele lengte van zijn rug en staart. In de put stond zo'n 40 cm water en bij het verwijderen van de loodzwarte betonnen deksel zag ik ze roerloos aan de oppervlakte drijven. Ze leken dood maar kwamen tot leven toen ik ze met een emmer uit de put schepte. Een marmersalamander had ik nooit eerder gezien. Schitterende beestjes allebei, wat een geluk dat ze nog leefden en om ze zo mooi van dichtbij te kunnen bekijken. Bij een stapel natuurstenen losgelaten, waar ze wat suffig bleven zitten. Hoop dat het goed komt.

Nog steeds hier en daar muizenpoep en knaagsporen, de roze korreltjes waren bijna op, doosjes bijgevuld. Arme muisjes, het spijt me oprecht, maar ik zie geen andere mogelijkheid om mijn territorium te verdedigen. Overleg en afspraken maken is geen optie, het kunstje van prinses Irene lukt mij niet. De zak met brokken van het Aziatische hoornaarkasteel als laatste achterin de auto gelegd. Vroeg me af of het strafbaar is, zou best wel eens kunnen, maar het is dood materiaal, het blijft binnenshuis en kan volgens mij geen kwaad.

Toen alles min of meer op orde was, keek ik met genoeg rond en realiseerde mij opnieuw wat een voorrecht het is om hier te mogen wonen en schrijven. Hoe moeilijk en verdrietig ook, het waren memorabele weken in positieve zin, waarin ik leefde in de ruimste betekenis van het woord, genoot van de buitenwereld en worstelde met mijn binnenwereld.

Schrijven is lastig, een kwelling vaak, maar ik kan het desalniettemin iedereen aanraden. Wat je tot je neemt uit artikelen en boeken kan waardevol en leerzaam zijn. Voor mij was het in deze situatie lucratiever om zelf woorden te zoeken en zinnen te formuleren. Woorden maakten emoties concreet en hanteerbaar en brachten ze naar de oppervlakte.

Er bestaan uitdrukkingen uit het Happinez circuit die nogal tenenkrommend zijn, omdat ze te pas en te onpas in de mond worden genomen, zoals 'dichter bij jezelf komen' en 'je eigen ik ontdekken'. Er bestaan dure cursussen om deze staat van zijn te bereiken, maar pen en papier waren voor mij voldoende en schrijven de beste methode. Net zolang morrelen, schaven en slijpen tot er zo zuiver mogelijk stond wat ik dacht en voelde, waardoor opvattingen veranderden, inzichten verruimden en een nieuwe horizon wenkte.

Al schrijvende heb ik mij regelmatig uitgelaten over zaken die mijn verontwaardiging en met name mijn ongerustheid opwekten de afgelopen jaren. Daar staat tegenover dat er veel is waar ik met grote instemming en bewondering kennis van heb genomen.

Bewondering voor organismes die zich tegen de verdrukking in weten te handhaven, planten en dieren die zich te midden van de groeiende mensen- en betonmassa, de giftige uitlaatgassen en de vervuilde oceanen weten te reproduceren. Diep respect ook voor degenen, die ondanks repressie en geweld standhouden, zich de mond niet laten snoeren en niet alleen verantwoordelijkheid nemen voor zichzelf en hun groep, maar voor al hun medemensen en voor de planeet die ons gezamenlijk leefgebied is. Alle vrouwen die opstaan tegen hun onderdrukkers, de vrijheidsstrijders die geweld en willekeur beu zijn en een betere toekomst willen voor hun kinderen en hun land, de journalisten en juristen, die ondanks gevaar voor eigen leven zich blijven uitspreken en recht doen. De gelovigen die de uitwassen van hun religie bekritisieren en de talrijke anoniemen die tussen de letterlijke en figuurlijke puinhopen van het leven hun erf schoonhouden, bloemen zaaien en hun kinderen zo goed mogelijk proberen te geven wat ze nodig hebben.

In zijn inaugurele rede zegt Nelson Mandela dat onze grootste angst niet is dat we onvolmaakt zijn, maar dat onze grootste angst is dat we mateloos krachtig zijn. Ik begreep het aanvankelijk niet, waarom zou je bang zijn voor je kracht? Langzamerhand vulden zijn woorden zich in. Hij spreekt hier over geestkracht die *in potentie* in iedereen aanwezig is, en ik realiseerde mij tegelijkertijd de enorme afstand tussen zijn verworven geestkracht en die van de gemiddelde mens. Dat voor het bereiken van mateloze geestkracht, moed, discipline, verantwoordelijkheidsgevoel en incasseringsvermogen nodig zijn, naast wijsheid en mensenliefde. Spieren ontwikkel je door te bewegen en ze veel te

gebruiken. Geestkracht ontwikkel je door het leven aan te gaan en de dood te trotseren, door het recht houden van je rug in alle omstandigheden, positief te blijven wanneer alles donker en zwart is, door tussen de puinhopen ook de bloemen te zien die er zijn opgeschoten, de vogels te horen zingen en het eerste sneeuwkllokje te koesteren na een bitterkoude winter. Geestkracht groeit door ontberingen, door het neutraliseren van haat, door het beteugelen van het dier in jezelf en door je verbondenheid met anderen.

Mandela ontwikkelde zijn kracht tijdens een 27-jarige gevangenschap in een cel van een paar vierkante meter en in de kalkmijnen op Robbeneiland, gevolgd door de enorme last van een presidentschap in een land dat verdeeld en vergiftigd was door de apartheidspolitiek. Hij deed het voortreffelijk. Hij was een mens in optima forma.

“Je bent harder geworden”, zegt mijn man. Daar zou hij best wel eens gelijk in kunnen hebben, maar het leven is hard, en tegelijkertijd boeiend, prachtig en zeer de moeite waard. Een kostbare gift, die soms als een nauwelijks te dragen verantwoordelijkheid aanvoelt.

Het is laat geworden op deze vooravond van mijn vertrek en het is lastig te bevatten dat ik morgen deze tijd normaalgesproken weer op mijn Nederlandse thuisbasis zal zijn. Er is niet alleen een forse fysieke afstand, maar er is ook een emotionele afstand gegroeid, ik ben hier de afgelopen weken stevig geaard. Anderzijds kijk ik uit naar het weerzien met mijn man, geregelde maaltijden en mijn evenzeer geliefde Nederlandse woonstee met zijn comfortabele vloerverwarming.

Een Kort rondje met Tommie, zowel een roepende bosuil als kerkuil, een krijsende reiger en wegfladderende houtduiven. Voor alle zekerheid het starten van de auto uitgeprobeerd. Het was starten en lopen.

Zondag 13 december

Om 5.30 uur het alarm ingeschakeld, de deur voorlopig voor de laatste keer achter mij dichtgetrokken en het ijs van de autoramen gekrabd. Langzaam tussen de kuilen en sleuven door manoeuvrerend nog een keer met weemoed achteromgekeken. Tommie lag alweer in diepe slaap op de achterbank. De eerste uren door het in donker gehulde Franse landschap gereden, gevolgd door een mooie zonsopgang aan mijn rechterhand. Onderweg groepen kieviten, spreeuwen, duiven en tientallen buizerds van licht tot donker. Langs de hele route ruziënde en aanrommelende roeken rondom de nesten in de kolonies en eksters die paarsgewijs, rakelings langs het verkeer, druk doende bezig waren. En niet over het hoofd te zien: de vele zondagsjagers met hun uit het landschap vloekende oranje hesjes en hun honden.

Een paar keer gestopt omdat de slaap mij te machtig werd. Het was rustig op de weg, nauwelijks vrachtverkeer of forenzen en het virus had het aantal auto's verder uitgedund. Geen gedoe rond of in Parijs en tijdens de hele rit geen files. Geflitst vlak voor Lille toen ik een hinderlijk rijdende auto met een dot gas passeerde en herinnerde mij een eind voorbij Breda pas weer dat in Nederland de maximumsnelheid 100 km/uur was geworden. Waar ik overigens een groot voorstander van ben. Met enige zorg zal ik de komende weken de post in de gaten houden.

Om 17.30 uur ons bospad opgereden alwaar mijn man mij opwachtte in een verrukkelijke wolk van gebakken aardappelen en kip. Binnen was er overal warmte om mij heen en het was weldadig om weer thuis te zijn.

Deel 2. Moralistische Praatjes

Week 51

Het was wennen de eerst dagen. De omgeving, de dagindeling, de activiteiten, alles was anders. De afgelopen dagen hebben Tommie en ik, nog lichtelijk brak van de reis, ons territorium en het gebied daaromheen verkend. Hier geen glooiende weilanden, heggen en haastige stroompjes, geen meren en plukken gemengd bos, maar het fors aaneengesloten bos- en heidegebied van een van Nederlands Nationale Parken, waarvan we het voorrecht hebben om in te mogen wonen. Tommie is er altijd aangeliënd zodat hij niet de kans krijgt om achter de reeën aan te gaan en ook hier schapengaas rondom de tuin waardoor hij kan rondrossen en gaten graven zonder de bosbewoners te verstoren.

Een wintertafel gemaakt met mistletoe, dennentakken, hulst en mos. Vervolgens de tafel rijkelijk beladen met vogelvoer. Tegen het raam waarnaast ik zit te schrijven een vogelvoercontainer geplakt en een sliert van pindanetjes en zaadbollen gehangen. Binnen de kortste keren was het een drukte van belang. Ik kan bijzonder genieten van al dat bonte gedwarrel en gescharrel, het is een jaarlijks wederkerend festijn en verveelt nooit.

Voor alle dierbare zieken neem ik voerkettingen mee, die eenvoudig zijn te bevestigen, zodat je vanuit het ziekbed er zicht op hebt. Voor sommigen was het 'vogels kijken' een geheel nieuwe activiteit en ze leerden het verschil tussen een koolmees, een pimpelmees en een glanskop, tussen een vink en een keep, een ringmus en een huismus. Met wat geluk deed zich het spektakel voor van een hongerige sperwer die er zich met uitgestrekte klauwen tussen stortte.

Ook binnen lichtjes en dennengroen. Likkebaardend warme wijn, een kerststol en andere hartige en zoete lekkernijen ingeslagen en de kerstcd's voor de dag gehaald.

De teneur in de kranten is ondanks de Kerst somber vanwege het virus dat aan een nieuwe opmars begonnen is. Er wordt nu ook geheel terecht een link gelegd tussen het virus en de manier waarop de maatschappij wereldwijd is ingericht met grootschalige veehouderijen, vee-transporten en het mondiale (lucht)verkeer. Daarbovenop het negeren van alle waarschuwingen van wetenschappers die jaren geleden al aankondigden dat virussen en bacteriën voor onaangename verrassingen zouden gaan zorgen.

Naast het virusmalheur van alledag, waar ik eerlijk gezegd vrijwel geen last van heb, op het kindergemis na, is het mensbeeld zwart. In artikelen en sowieso in de literatuur van de afgelopen jaren wordt uitgegaan van de slechtheid van de mens en de zinloosheid van het leven. De mens die de oorzaak is van het uitsterven van planten en dieren, het uitputten van energiebronnen, van milieuverontreiniging, klimaatsverandering en alle overige malheur, dood en verderf. De meerderheid is van mening dat het Mensdier onvoorwaardelijk tot het slechte geneigd is en dat de planeet daardoor ten onder zal gaan. Er circuleerde een nieuwjaarswens: "Save the planet, kill yourself".

Er wordt met regelmaat een tegenstelling aangebracht tussen de destructieve en levenbedreigende maatschappij, en de 'liefdevolle, oordeelloze, pure natuur.'

Ik ben het daar niet mee eens, natuur en maatschappij zijn niet te scheiden. Mensen zijn, zoals alle levende wezens en alles wat groeit en bloeit, via micro-organismen, eiwitten, nucleïnezuren en chemische en fysische processen ontstaan, door een proces van mutatie en selectie, en vervolgens geëvolueerd tot een ordelijk systeem met kenmerkende biologische eigenschappen: de Homo Sapiens, de denkende mens, het Mensdier. Natuur en maatschappij zijn volledig met elkaar verweven.

De maatschappij is het geordende leefgebied van het Mensdier, dat zich over de gehele aarde uitstrekt.

De opvatting dat 'natuur' liefdevol, oordeelloos en puur is, is vage praat, het gaat er zeldzaam wreed aan toe. De junglewetten zijn vele malen harder dan die van een democratische samenleving. Daar staat tegenover dat de invloed van mensen op hun leefgebied enorm en vaak desastreus is, en verreweg die van de meeste andere dieren en levende organismes overtreft.

Ondanks de onverantwoordelijke manier waarop er tot nu toe met ons aller leefgebied is omgegaan, deel ik het zwarte mensbeeld niet, noch de opvatting dat het leven zinloos of oneerlijk zou zijn, ook niet bij het waarnemen van zorgwekkende situaties dichtbij en veraf en ook niet na persoonlijk verdriet en slechte ervaringen. Integendeel, ik vind mensen geweldig. De door hen verkregen wetenschappelijke kennis op elk terrein van onderzoek is fenomenaal: het deels ontsluit de mysteries van het heelal, het blootleggen en interpreteren van de lagen in de aardbodem, het steeds verder in kaart brengen van de loop van evolutionaire ontwikkelingen, de kennis over het menselijk lichaam, over alles wat ademt en de overige levende en dode materie. Ik betreur het bijzonder dat veel van de ontraadselde geheimen mijn intellectuele vermogens en mijn geheugen ver te boven gaan om dit alles te kunnen bevatten en op te slaan. Voor mij blijft het één groot wonder en datgene waarin het zich manifesteert een dagelijkse bron van verbazing en plezier.

Naast wetenschap valt er te genieten van muziek, literatuur en wat er verder al eeuwenlang op het gebied van kunst en cultuur is mogelijk gemaakt. De wijsheid die ik tegenkom zowel in mensen als in boeken en artikelen is hartverwarmend en inspirerend. Zo ook de goedheid in het kleine en grote, het idealisme van mensen, hun enthousiasme en

vooral hun kracht en moed. Er is zoveel moois, liefs en wat dierbaar is. Soms moet je goed zoeken en geduld hebben en kunnen de omstandigheden dusdanig zijn dat je er tijdelijk geen oog voor hebt, maar het is er wel.

Voor mij is het leven zeer zeker niet zinloos, ik vul het op mijn eigen manier in en geef er de zin aan die het beste bij mijn belangstelling en mijn mogelijkheden past. Het is niet zozeer een vrije keuze, als wel een verplichting die ik aan het leven verschuldigd ben. Daarnaast probeer ik zoveel mogelijk te genieten en plezier te hebben, wat me aardig lukt.

In Troostvogels schreef ik in 2007 over dieren en mensen:

“Alle overlevingsmechanismen die je bij dieren aantreft, zijn nog intact. Maar wat ze zo spannend maakt, is dat mensen wezenlijk iets extra’s hebben. Zij zijn in staat afwegingen los te koppelen van primaire instincten. Ze kennen begrippen als goed en kwaad. Hebben een geweten. Waar het dier als soort overgaat in de mens, gloort het geweten en dat geeft ze een extra dimensie. Als antropoloog keek ik naar mensen, als natuurliefhebber naar dieren. Kwam het dier in de mens tegen. Agresie, imponeergedrag en machtsvertoon. Het recht van de sterkste. Ooit functioneel, maar naarmate we verder evolueren en meer mens worden, destructief. Beteugelen van agressie blijkt lucratiever. Groeiend respect voor beheersing en geestkracht. Minder bijval voor het wapengekletter van grootmachten, uit op eigen gewin. Ons geweten groeit en we zullen het steeds beter gaan gebruiken. Ook dat is evolutionair bepaald, omdat alles wat leeft streeft naar ontwikkeling en niet naar destructie.”

De avondwandelingen met Tommie zijn komen te vervallen. Mijn man loopt gewoontegetrouw het laatste rondje.

Het is anders hier. In het bos is er geen wijde blik. Voor de nachtelijke hemel rondom moet ik over de weg een eindje lopen voor vrij uitzicht. Ook deze plek is voor Nederlandse begrippen bijzonder rustig, wel overal de lichtjes van het dorp verderop, van de burens en auto's die zo nu en dan in de verte passeren. De zonsop- en ondergangen blijven grotendeels verborgen achter de bomen. Het is lastiger om je aan je gedachten over te geven. De verbondenheid en de magie zijn minder voelbaar, behalve bij een volle maan met een geheimzinnig licht over alles heen.

Week 52

Vanmorgen bewoog het afgefallen eikenblad alsof het leefde. Tientallen koperwieken met hun fraaie koptekening en oranje flanken zochten onder het bladerdek naar insecten en wierpen het blad aldoor met een ruk omhoog. Groepsgewijs zijn ze vrijwel dagelijks te vinden rondom het huis en het aanliggende bos dat voornamelijk bestaat uit eik, hier en daar wat grove den en berk, hulst, vuilboom en krent. Over een week of wat wanneer de temperaturen stijgen, trekken ze door naar hun broedgebieden in het hoge noorden en wordt hun afwezigheid vervolgens ruimschoots goedge maakt door alle zomersoorten die geleidelijk aan binnendruppelen en steeds duidelijker van zich laten horen.

De afgelopen nachten zat de bosuil weer pal naast het huis te jammeren en te jodelen, wat hoop geeft op wederom een bezette kast, alwaar ik me zeer op verheug. Hoewel die witgrijze, weerloze bolletjes ook weer de nodige zorgen geven wanneer ze, na het verlaten van de kast, gevaarlijk goed te zien zijn tussen het eerste groen. Ik heb het liefst dat ze allemaal voorspoedig opgroeien en niet worden opgevreten door buizerd, havik of boommarter, wat desalniettemin om de haverklap gebeurt. Zo gaan die dingen.

Tussen alle overige zaken door: Kerst en kerstmuziek, het meezingen en dansen op de Top 2000, oliebollen en champagne tijdens de rustige doch genoeglijke jaarwisseling en, wanneer mogelijk, geschreven over het reilen en zeilen van het Mensdier in de loop der tijden.

Ooit, ergens, begon het besef te dagen dat onderhandelen en samenwerken ook een optie was. Dat vijandigheid verkeerd uit kon pakken omdat het de groep niet langer ten goede kwam.

Het is onduidelijk wanneer ethiek en moraliteit een rol begonnen te spelen in de strijd om het bestaan. Volgens Harari bereikte de alfaman zijn positie meestal niet doordat hij fysiek sterker was, maar omdat hij

in staat was een grote, geordende en stabiele coalitie te leiden, waarbij leden van de coalitie hun voedsel deelden en elkaar hielpen in moeilijke tijden. Dit gold echter alleen binnen de groep, die niet groter was dan zo'n 150 personen. Het is een theorie, bronnen ontbreken.

Er zijn wél bronnen beschikbaar over iets dat zich veel en veel later afspeelde: de Olympische Spelen in Griekenland, die voor het eerst in 776 v.Chr. werden gehouden. Het was een knappe vorm van overleg en samenwerking in een land dat verdeeld was door rivaliserende stadstaten. Het sportideaal werd tijdelijk boven de onderlinge rivaliteit gesteld, en alle vijandigheden werden voor een bepaalde periode gestaakt om deelnemers, bezoekers en genodigden in staat te stellen om veilig te reizen. Volgens de annalen werd het ideaal regelmatig niet gehaald en konden de toeschouwers vanaf de tribunes tegelijkertijd van de wedstrijden genieten en even verderop de vechtpartijen tussen elkaar vijandig gezinde partijen volgen. Het ging er regelmatig ruig aan toe. Vrouwen mochten niet meedoen en hadden hier en daar hun eigen spelen. In 393 na Chr. werden de Olympische Spelen verboden door keizer Theodosius die het spektakel te 'heidens' vond, om in 1896 te worden hervat. Tot op de dag van vandaag is het een geliefd vierjaarlijks sportief gebeuren, inmiddels aangevuld met de Olympische Winterspelen en nemen deelnemers van over de hele wereld het tegen elkaar op, vechtend voor een overwinningmedaille voor hun land.

Voor wat betreft de allereerste teksten over goed en kwaad en hoe te leven behoren de Torah en het Oude Testament (ca 700 v.Chr.) tot de bekendste, waarbij sprake is van een verbond tussen volkeren en hun god of hun goden.

Rond 500 v.Chr. ontstond de ethiek of moraalfilosofie bij de Oude Grieken, een bezinning over het juiste handelen. Vrijwel alle Griekse filosofen hadden zo hun eigen ideeën over goed en kwaad, over recht en

onrecht, waarbij Sokrates o.a. het belang van kennis en vooral van zelfkennis benadrukte, waar ik me volledig bij aansluit.

In het begin van de jaartelling verscheen het tweede deel van het heilige boek van de christenen, en vormde samen met het eerste deel de Bijbel, in de zevende eeuw gevolgd door de Koran en de Hadith met leefregels voor moslims.

In het noorden van het huidige India ontstond rond 1500 v.Chr. het Hindoeïsme, in zuidoost Azië bloeide het Boeddhisme vanaf 500 jaar v.Chr. en in dezelfde tijd werd Confucius in China het lichtend voorbeeld.

Afrikaanse koninkrijken en andere samenlevingsverbanden hadden allen hun eigen goden, symbolen en traditionele leefregels, evenals de Indianen in Noord- en Zuid-Amerika, de Eskimo's in de Poolgebieden, de Maori's in Nieuw-Zeeland, de Aborigines in Australië en alle wereldwijde eiland- en overige bewoners. Bij een aantal volken bestonden geschreven bronnen over hun goden en wetten, anderen maakten gebruik van de een of andere vorm van mondelinge overlevering en/of afbeeldingen. In latere jaren verspreidden de grote religies zich over alle continenten via missionarissen en zendelingen.

Vrijwel overal was het geloof in een of meerdere goden, al of niet gepaard gaande met natuurkrachten, de ruggengraat van de samenleving en hoewel iedereen streefde naar vrede en veiligheid, voldoende voedsel en onderdak, vochten vele gelovigen elkaar de tent uit en resulteerden de bloedige godsdienstige of imperialistische twisten in dood, honger en ellende.

De 17de eeuw bracht Newton, o.a. wetenschapper en theoloog, die de grondlegger was van de klassieke mechanica, de zwaartekracht definiëerde, de Newtontelefoon uitvond, schreef over de toepassing van identieke wetten op hemelse en aardse verschijnselen, en op vele

andere gebieden een onovertroffen bijdrage leverde aan de wetenschap. Hij wordt nog steeds gezien als een van de grootste geleerden aller tijden.

De 18de eeuw was de eeuw van de Verlichting, ook wel de Eeuw van de Rede genoemd. De rol van de kerk werd, aanvankelijk voorzichtig en met gevaar voor eigen leven, onder de loep genomen en er werd voor het eerst over het uitoefenen van macht goed nagedacht, wat leidde tot de trias politica van Montesquieu, een belangrijke pijler van de huidige democratische staatsorganisatie. Montesquieu verzette zich tegen folterpraktijken en lijfstraffen en wordt gezien als een van de grondleggers van de sociologie. De Verlichting leverde eveneens de onovertroffen Voltaire die in zijn *Candide* bijgeloof en religieuze intolerantie hield. Zowel Newton als Voltaire en Montesquieu hadden het ‘Mens durf te denken’ hoog in het vaandel staan.

Citaat van Voltaire uit zijn briefwisseling met Frederik de Grote: “Laten we de waarheid niet uit de weg gaan: wetenschap en filosofie zijn slechts voor een klein aantal mensen weggelegd, en de grote massa, het volk en de meerderheid van de adel blijven wat ze van nature waren, valse beesten.” Hij sprak uit ervaring. Eind 18de eeuw volgde de bloedige Franse Revolutie met als streven: Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap en werden de Verenigde Staten van Amerika uitgeroepen.

In de 19de eeuw werd op de meeste plaatsen de slavernij (officieel) afgeschaft en in de Westerse landen kinderarbeid verboden, ontstonden emancipatiebewegingen van o.a. vrouwen en arbeiders, was de onovertroffen Florence Nightingale actief, werden het Rode Kruis en het Leger des Heils opgericht en schreef Darwin zijn ‘*On The Origin of Species by Means of Natural Selection*’, waarmee de evolutietheorie zijn intrede deed die voorgoed onze kijk veranderde op wie en wat we zijn en waar we vandaan komen. De evolutieleer die tot op heden niet is weerlegd, stuit tot op de dag van vandaag op grote tegenstand in religieuze kring-

en. In 1899 werd de Vereniging tot Bescherming van Vogels opgericht. In de 20ste eeuw werden de kwantumtheorie en de relativiteitstheorie ontwikkeld, werden Natuurmonumenten en de Dierenbescherming opgericht, kwam er algemeen stemrecht, werden de apartheid in Zuid-Afrika en de rassenscheiding in de V.S. opgeheven en nam de vrouwenemancipatie een hoge vlucht. Na WO I sloten 58 landen zich aan bij de Volkenbond met als doel een einde te maken aan alle oorlogen. Dat bleek te hoog gegrepen. De moed werd niet opgegeven en na WO II kwamen in 1945 de Verenigde Naties tot stand die in 1948 de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens proclameerden. Een wereldwijd proces van dekolonisatie kwam op gang en binnen Europa ontstonden meerdere initiatieven tot samenwerking wat in 1993 resulteerde in de Europese Unie. Er verschenen talrijke goede doelenorganisaties als Amnesty International, Greenpeace, Slachtofferhulp, Terre des Hommes, en allerlei vormen van ontwikkelingshulp. In 1968 werden onder invloed van de studentenopstanden een aantal hervormingen aan universiteiten doorgevoerd en in 1977 startte het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) de campagne 'Help de kernwapens de wereld uit'. Begin jaren tachtig leidden in diverse Europese steden, de overdonderend grote en succesvolle demonstraties tot het afschaffen van de neutronenbom. Het saamenhorigheidsgevoel in Amsterdam en Den Haag was onvergetelijk en maakte op mij grote indruk.

In de 21ste eeuw wordt er o.a. met gebruikmaking van internet en de sociale media geprotesteerd tegen milieuverontreiniging, Zwarte Piet, het kappen van bomen, de plezierjacht, tegen allerlei vormen van discriminatie (Me Too) en racisme (BLM), en gestreefd naar gendergelijkheid (LGBTQIAP) en vele andere zaken. Maatschappelijk werk en vrijwilligerswerk zijn wijd verbreid en aan goede doelen en rampenfondsen wordt royaal gedoneerd. De mondialisering neemt een steeds grotere vlucht door het vliegverkeer en de sociale media waardoor mensen

uit diverse culturen contact met elkaar kunnen leggen en zich vermengen. Bedrijven hebben wereldwijd hun vestigingen en internationale en intercontinentale studentenuitwisselingen vinden plaats.

Al deze lovenswaardige initiatieven die in het verre en nabije verleden zijn genomen om ongewenste processen onder controle te brengen, getuigen van de potenties van het Mensdier. Wanneer primaire overlevingsstrategieën tekort schieten of destructief dreigen te worden, gaan moraliteit en het gezonde verstand meespelen en corrigeren. Dit geldt voor zaken van humanitaire en economische aard, maar vooral ook voor wat betreft militaire aangelegenheden. De druk om conflicten op vreedzame wijze op te lossen is wereldwijd toegenomen omdat het huidige wapenarsenaal bij een gewelddadige confrontatie tot vernietiging op wereldniveau kan leiden. Einstein verwoordde het als volgt: “Ik weet niet welke wapens in de Derde Wereldoorlog gebruikt zullen worden, maar ik weet wel dat in de Vierde Wereldoorlog weer gevochten zal worden met stokken en stenen.”

Week 1

De wildcamera bleef een paar weken ongebruikt. Na wat rondstruinen in het bos achter het huis, bekeken Tom en ik het dichtstbijzijnde buizerdnest en de dassenburcht een eindje verderop. Het buizerdnest lag er verlaten bij, het is nog wat aan de vroege kant voor activiteit, maar de dassenburcht was weer in omvang toegenomen. Drie nieuwe pijpen erbij waarvan twee met vers opgeworpen zand. Tegen de schemering een geschikte plek gevonden met zicht op een heuvel met duidelijke loopsporen. De camera aan een redelijk rechte boom opgehangen. De volgende morgen tot mijn grote genoegen vijf opnames van in ieder geval twee dassen. De staartlengtes verschilden duidelijk.

De afgelopen nacht verdween een volledige vetbolketting van de kleine voertafel. Vorig jaar gebeurde een paar keer hetzelfde, en heb ik mijn hoofd gebroken over wat het zou kunnen zijn, uit de sporen was geen wijs te worden. Vanavond zet ik de wildcamera erbij en wordt het raadsel hopelijk opgelost.

Voor het eerst in de vijftien jaar dat we hier wonen, een raaf gezien en uitgebreid gehoord in het weiland naast ons. Iets om in de gaten te houden.

Een klap tegen het raam, een vinkenvrouwtje en ze was dood toen ik haar oppakte. Begraven naast Dirk, de voorganger van Tommie, onder een laag eikenhumus.

Zoals gezegd, is er grote waardering mijnerzijds voor mensen en de mensheid in het algemeen, maar ik zie het minder optimistisch in dan Sokrates die er, volgens de overlevering, van uitging dat wanneer de juiste kennis aanwezig is, daar logischerwijze uit volgt dat dan ook het juiste wordt gedaan.

Wás het maar zo eenvoudig. Een diagnose leidt niet vanzelfsprekend tot herstel, een goed voornemen niet zonder slag of stoot tot de uitvoe-

ring ervan. Sokrates' kijk op de zaak is een theoretische, evenals de aanwezigheid van de buitengewone kracht in mensen waar Mandela op wees in zijn inaugurale rede. In potentie is de mogelijkheid tot het naleven van het goede en het mobiliseren van kracht aanwezig, maar bij deze constatering begint het pas. Zolang de eveneens aanwezige, oorspronkelijke overlevingsdriften, sluimerend onder de oppervlakte van de ogenschijnlijke beschaving, niet worden onderkend en zo nodig onder controle gebracht, stagneren vrede, veiligheid en vooruitgang.

We leven in een tijd dat de noodzaak om het eigen groepsbelang te overstijgen, en zowel letterlijk als figuurlijk ruimer te gaan denken, zich opdringt. Het belang om zélf na te denken en verantwoordelijkheid te nemen in plaats van gedwee en kritiekloos een leider te volgen, de noodzaak om geen vijanden te zien maar medemensen, om geen ongelovigen te zien, maar broeders en zusters. De noodzaak om niet alleen de levenden, maar ook hun leefgebied te beschermen.

Onder de buitenkant die kan verschillen in kleur, gezichtsvorm, haar en lichaamsbouw heeft iedereen, ongeacht de culturele verschillen, in wezen dezelfde noden en behoeften: veiligheid, voedsel en onderdak, aandacht, erkenning en waardering. Later kwamen daarbij: de vrijheid om jezelf te kunnen zijn en jezelf te kunnen ontwikkelen.

Benoîte Groult noteert in 'Dagboek voor vier handen,' dat ze schreef in de tijd dat Parijs bezet was door de Duitsers het volgende: "Vanavond zitten bij Neveux drie Duitsers met bolle wangen van vanille-ijsjes te genieten voor de ogen van vijf of zes Bretonse vrouwen die hen door het winkelraam strak aanstaren, waarschijnlijk stomverbaasd dat ze net zo likken als de Fransen, en dat een overwinnaar en een overwonene zo op elkaar lijken."

Het onder controle houden van ongewenst en gevaarlijk machtsvertoon verloopt in een goedlopende democratie o.a. door de ‘trias politica’, die een onafhankelijke rechterlijke instantie waarborgt en machtsbeluste, oorlogszuchtige leiders kan afstoppen.

Een geheel andere manier is het transformeren van vechtlust tot een sportief en cultureel gebeuren. “Voetbal is oorlog,” zei Rinus Michels in navolging van George Knobel. Nou, nou... dacht ik destijds, maar hij had volkomen gelijk, althans deels. Voetbal, boksen en alle andere sporten zijn een vorm van *gesublimeerde* gewapende duels en oorlogen. Zo ook ‘poetry-slams’, debatten in wedstrijdvorm en alle activiteiten met een competitief karakter. Een geweldige manier om vechtlust in goede banen te leiden door niet met zijn allen op elkaar in te beuken, maar door het zenden van afgevaardigden voor het meten van krachten, door het mobiliseren van aanhangers met hun gezichten beschilderd in de nationale (oorlogs)kleuren op een tribune, het spelen van volksliederen om de groep/het land niet te kort te doen, maar tevens de eenheid en het sportieve element benadrukken door na afloop elkaars handen te schudden en samen te feesten. Zo kan het ook. De Olympische Spelen waren een bewonderenswaardig initiatief. Vroeger vond ik het helemaal niets, de hele zondagmiddag sport op radio en tv. Achteraf zie ik het als een subliem gebeuren en begrijp de emoties die er mee gepaard gaan. Het loopt regelmatig uit de hand, kan ook niet anders, we zijn geen heiligen, nog lang niet.

In dit verband een ander bemoedigend voorbeeld wat samenwerking betreft. In mijn au-pairtijd in Bristol zag ik de film ‘Lord of the Flies’, gebaseerd op het gelijknamige boek van William Golding, en was er dagenlang beroerd van. Het ging over de interactie tussen een groep schooljongens van een jaar of twaalf die als gevolg van een vliegtuigongeluk op een onbewoond eiland terechtkwamen en elkaar na

toenemende onenigheid, machtswellust en terreur letterlijk afmaakten. Boek en film suggereerden dat mensen al van kinds af aan van nature slecht zijn.

Dit uitgangspunt werd onderuitgehaald door twee experimenten begin jaren vijftig vorige eeuw, het Middle Grove en het Robers Cave experiment, die ook door Rutger Bregman in zijn boek 'De meeste mensen deugen' werden beschreven. Twee groepen jongens van elf jaar werden in een eenzaam gebied losgelaten en kregen er allerlei opdrachten. Zonder dat ze het wisten werden ze gemanipuleerd en werd van buitenaf geprobeerd om de groepen tegen elkaar op te stoken. Er kwam vijandschap tot stand maar bij een groot probleem werd er samengewerkt en de jongens vertrokken als vrienden: "The children could not be persuaded to hate each other". Mensen blijken geneigd tot samenwerken, ooit alleen binnen groepsverband, in de huidige samenleving ook daarbuiten.

De genetische aanleg tot volgzzaamheid lijkt lastiger te hanteren, hetgeen tot grootschalige verschrikkingen kan leiden. Hitler had WO II niet kunnen voeren zonder zich gesteund te weten door zijn vele al of niet actieve onderdanigen, er werd hem nauwelijks een haarbreed in de weg gelegd bij de moord op ruim vijf miljoen mannen, vrouwen en kinderen. Stalin had niet tot massale terreur kunnen overgaan zonder aanhang, zo ook Mao Zedong en andere grootheidswaanzinnige leiders. Het spraakmakende Milgram Shock Machine experiment uit 1963 geeft wat dat betreft alle reden tot zorg. Milgram wilde nagaan hoe groot de medewerking van de proefpersonen was, om een 'leerling' door het toedienen van elektrische schokken te straffen wanneer ze een fout maakten. Een tussenpersoon gaf hen daartoe opdracht. Naarmate er meer fouten werden gemaakt, werd de stroomsterkte opgevoerd, oplopend tot een dodelijke schok van 450 volt (uiteraard geënsceeneerd).

Tot schrik van de onderzoekers gingen vrijwel alle proefpersonen door met het geven van schokken, ook toen de jammerklachten van de 'leerlingen' duidelijk hoorbaar waren.

Het gehoorzaamheidsexperiment werd wereldberoemd, maar kreeg ook aardig wat kritiek omdat er teveel gemanipuleerd zou zijn, en werd deels overgedaan in 2008 en 2009. De oorspronkelijke conclusie van het blind handelen op basis van 'Befehl ist Befehl' werd grotendeels onderuitgehaald. Wel werd aangetoond dat mensen, zowel mannen als vrouwen, deden wat er van hen gevraagd werd, wanneer het kwaad zich als het goed vermomde. De sociale identificatie met de leider voorzag de proefpersonen van een moreel kompas waardoor ze in opdracht (soms onder protest) de dodelijke stroomstoten toedienden. Wat een rol speelde was de angst om uit de toon te vallen, de behoefte om een goede indruk te maken en een plicht te vervullen voor de goede zaak. Onthutsend was het gemak waarmee mensen zich lieten ompraten om alsnog op commando de hendel over te halen.

Schokkend ook zijn diverse publicaties van de historicus Christopher Browning, die onderzoek deed naar de beweegredenen van daders tijdens de Holocaust. Hoe was het in vredesnaam mogelijk dat brave burgers in opdracht, en zelfs uit vrije wil, overrijverig om een goede indruk te maken, weerloze mannen, vrouwen en kinderen vermoordden? Uit onderzoek bleek dat willekeurige mensen onder bepaalde omstandigheden gehoorzame volgers werden, zich tot beulen lieten maken en overgingen tot letterlijk mensenwaardig gedrag.

Waaroe, waaroe, voor groepsgedrag en onderdanigheid. Ik begrijp sinds kort, al schrijvende, waarom ik er altijd zo fel op reageerde, op het ongewenste getutoyeer, de driezoenenterreur, het grootschalig verschijnen van door de mode geproclameerde zwarte parasols die voorheen gezellige uitspanningen transformeerden in sterfhuizen, de gaten-

broekengekte, het salonfähig maken van taalvergroving en patsersdom. Het is niet mijn leeftijd, het is geen kwestie van smaak, het is het geváár dat in dit groepsgedrag op de loer ligt, het coúte que coúte ergens bij willen horen, het onderdanig volgen van een influencer, van een leider, het conformeren aan de massa. Eigen smaak en creativiteit worden uit handen gegeven, eigen verantwoordelijkheid en intellectuele vrijheid opgeofferd, doordat de blik voortdurend angstig op de buitenwereld is gericht. Waaroe, waaroe, voor het gevaar van het manipuleren van de massa voor een kwade zaak.

Week 2

De eerste nacht bij de voedertafel was geen succes. Het had een paar uur gesneeuwd, natte sneeuw maar grote vlokken, en de camera was continu geactiveerd. De nieuwe batterijen die ik er de vorige dag had ingedaan waren volledig leeg na ruim 500 opnames. Nieuwe batterijen erin en in versneld tempo 87 minuten vallende sneeuwvlokken afgekeken, zonder overige waarneembare activiteiten. Een paar dagen later bij droog weer de camera opnieuw opgesteld en de duur van de opnames, met de nodige technische ondersteuning van mijn man, van 10 naar 15 seconden verhoogd.

De volgende ochtend sensationele beelden van de gesnapte vetbollandief: een boommarter! Klimmend, springend, bollen losrukkend, zijn lijf kronkelend om op de voerplek te komen, kortom een Nederlandse boommarter in actie pal achter ons huis. Aan de keelvlak te zien betrof het een en hetzelfde exemplaar, verspreid over de nacht op maar liefs zes tijdstippen aanwezig.

Met ongeloof gekeken naar de eveneens sensationele beelden van de bestorming van het Senaatsgebouw in Washington. Hoe de kleurige, oorlogszuchtige meute vrijwel zonder tegenstand het fraaie gebouw kon innemen, de monumentale trappen beklom en op de dikke, prachtig versierde, houten deuren beukte. Er werd geschoten en een jonge vrouw viel neer, dood, zoals later werd meegedeeld. Met dank aan meestermenner Trump die zijn handen in onschuld waste en laf probeerde zelf buiten schot te blijven. Dit alles live te volgen.

Ook in andere landen onrust en gevaar door machtsbeluste mannen die streven naar totalitaire regimes, in Wit Rusland, Myanmar, Rusland, Turkije, Polen, Hongarije, Noord Korea, China, maar waar alles zich vooral in het verborgene afspeelt.

Waaroe, waaroe voor charismatische, machtsbeluste mannetjesdieren. Het zijn vrijwel altijd mannen die een oorlog beginnen, een handvol

oudere mannen, die talloze jonge mannen de dood in jagen en talloze moeders hun kinderen doen bejammeren, die eeuwenoude monumenten, kunstwerken en bibliotheken verwoesten en oorlogen ontketenen die alleen maar verliezers kennen, mannen die haat zaaien en haat oproepen en een giftige samenleving met achterdochtige mensen creëren. Waaroe, waaroe voor machtswellustelingen die ‘als rattenvangers van Hamelen’* hun volgelingen de afgrond in jagen.

Een van de briljantste mannen van zijn generatie was Jean-Jacques Servan-Schreiber, oorlogspiloot, journalist, kortstondig minister in de regering van zijn studievriend Valéry Giscard d’Estaing, principieel tegenstander van kernproeven, bestsellerauteur en hoofdredacteur van het weekblad L’Express. Zijn laatste voorspelling betrof de 21ste eeuw, waarin volgens hem “... niet langer fysieke kracht telde, maar de ontwikkeling van de mens met al zijn intellectuele en affectieve capaciteiten.” Het deed mij enorm goed dat destijds te lezen, een welkome geestverwant. Hij noemde de 21ste eeuw ‘de eeuw van de vrouw’ en vrouwen de ‘architecten van de nieuwe wereld’ (Vk 8-11-2006). We wachten het af.

Bemoedigend enerzijds, treurigstemmend anderzijds, zijn enkele interviews in de NRC met vrouwen die actief waren in de ‘Arabische Lente’, een golf van demonstraties en protesten in de Arabische wereld die begon in december 2010 en zo’n twee jaar duurde.

Nadia Al-Sakkaf uit Jemen vertelt dat het ieder voor zich was in haar land, de eigen familie, de eigen stam, dat er geen sociale structuur en geen vertrouwen in de politiek meer was. Bij de landelijke protestdemonstraties tegen hongersnood, werkloosheid en gebrek aan vrijheid, kregen vrouwen uit hun schulp en speelden ze een belangrijke rol. Een aantal van hen werd verkracht door meedemonstrerende mannen en

gevangen gezet door politie en militairen, maar ondanks het geweld gingen ze door, ze roken de vrijheid. Vrouwen kregen stemrecht, ze waren vertegenwoordigd in raden en organen, maar dat vertaalde zich niet naar een betere maatschappelijk positie. Mannen hielden hen klein onder het straffe regime van de islamitische overheid.

De Egyptische schrijfster Eman Abdelrahim vertelt hoe meedemonstrerende vrouwen op het Tahirplein werden lastiggevalen en verkracht waarbij ook het leger zich niet onbetuigd liet; dat de machthebbers veranderden maar dat het geweld tegen vrouwen bleef; dat er een soort wetmatigheid bestaat: wanneer je de mannen en daarmee de samenleving wilt raken, dan pak je de vrouwen aan; dat 99% van de vrouwen in hun leven met seksuele intimidatie te maken heeft gehad, maar dat vrouwen niet langer bang zijn en meer durven.

Er is winst geboekt, de daders van geruchtmakende verkrachtingszaken worden tegenwoordig veroordeeld en wanneer één vrouw naar voren durft te stappen, volgen er vijf.

Ontroerende beelden zijn er van de jonge zangeres Emel Mathlouthi, zingend over vrijheid in haar lied Kelmta Horra (Mijn woord is vrij) te midden van een massa demonstranten op een plein in Tunis. Ook volgens haar hebben vrouwen een belangrijke rol gespeeld in de revolutie. Er is nog evenveel armoede en werkeloosheid in Tunesië, maar er is meer zelfvertrouwen en de grootste winst is de vrijheid van meningsuiting.

In het geëmancipeerde, democratische Westen hebben vrouwen al zo'n tweehonderd jaar hun vrijheid bevochten en hun gelijkwaardigheid bewezen. Mijn moeder had het destijds nog over 'de baas' als ze het over haar man had: "De baas is niet thuis". Dat ligt nu wel even anders... Het aantal vrouwen in economische en politieke topposities neemt toe. Met ontroering zag ik hoe Kamala Harris werd beëdigd tot vice president

van de V.S. als eerste vrouw, en als eerste vrouw met een andere etnische achtergrond. Zes van de acht Noord-Europese landen hebben een vrouwelijke premier, de onovertroffen Angela Merkel speelt al ruim vijftien jaar een belangrijke rol in de Duitse politiek als Bondskanselier en zo zijn er vele voorbeelden. Ondanks deze positieve feiten is er echter nog aardig wat werk aan de winkel, zoals de Me Too bewegingen uitwezen.

“Je bent zo androgyn als de pest”, zei mijn vriend van weleer. Zou best kunnen, maar ik heb er totaal geen last van, integendeel. Voel mij 100% vrouw, maar ben inderdaad nogal eh... kordaat. Als kind mocht ik graag goaltje schieten met de jongens, maar kon ook tuttelen met poppen en wilde van jongs af aan moeder worden van veel kinderen om te vertroetelen en van te houden. Ik heb aardig wat vriendinnen, en ben met een aantal al zo'n 40 of 50 jaar bevriend, zie ze niet vaak, maar ze horen bij mijn leven. Ik trek echter vooral op met mannen en met veel genoeg moet ik zeggen, met name in het groene circuit waar ik het grootste deel van mijn leven actief en werkzaam was. Met een paar vaste vrienden regelmatig naar Falsterbo voor de vogeltrek, naar Bialowieza in Polen voor de bijzondere soorten in het laatste stukje oerbos in Europa, wat nu gekapt dreigt te worden, of vogelen op Schiermonnikoog. Altijd gemoedelijk en ontspannen, altijd lachen geblazen, memorabele uitjes die ik nooit met vriendinnen zou ondernemen. Met feestjes vind ik de mannenpraat eerlijk gezegd ook boeiender als het tenminste niet over voetballen of auto's gaat, maar dat soort zaken komt meestal niet aan de orde in vogelaarskringen.

Van ongewenst mannengedrag had ik in het verleden nooit last. Dacht ik. Zei ik ook tegen iemand die wat doorvroeg en opmerkte: “Weet je het zeker?” Eenmaal thuis ben ik er eens voor gaan zitten en had binnen een kwartier, zonder al te veel nadenken, puntsgewijs ruim een A4tje

vol. Ik herinnerde mij weer de shockerende, misselijkmakende potlood-venter op mijn prille vijftiende, de hunkerende gastarbeiders in Amsterdam rond mijn twintigste die zich zo godsgruwelijk hardnekkig opdrongen als ik in het park zat te lezen en van het zonnetje te genieten, dat het verblijf mij daar onmogelijk werd gemaakt en ik de zonnige dagen noodgedwongen driehoog achter moest doorbrengen. De seksblaadjes die iemand in mijn brievenbus deed, die ik geschokt weggooide (later trouwens weer opdook en met belangstelling bekeek), de klap in mijn gezicht in een café toen ik een handtastelijk type stevig van mij afduwde. De keren (2x) dat ik vanuit de tram, achtervolgd door hitsige mannetjes, voor mijn leven de lange Boulevard Saint Michel in Brussel moest afhollen om heelhuids op mijn au pairadres te geraken.

Het ergst waren de Italianen toen ik, begin 20 en in een lange Marokkaanse jurk, hand in hand met mijn vriend en huidige man, door Rome liep. Overal voelde ik grijpgrage handen, heupen die tegen mij aan werden gedrukt, gesiste woorden, begerige, onbeschaamde blikken over mij heen. Primitieve mannetjesdieren waren het die ook publiekelijk hun foklust niet in de hand hadden. Ik werd er bekeken, behandeld en vernederd als ware ik een loopse teef en bezwoer nooit meer een stap in Italië te zetten. Ik heb dat tientallen jaren volgehouden tot mijn zoon er ging wonen met zijn gezin. En daar waren ze weer, liggend op een eilandje in het zwembad, oud inmiddels, vette glimmende padden met hun loerende ogen.

Na mijn dertigste, wonende op het platteland, was het aanzienlijk minder en vooral verbaal: “Mág jji dat wel van je man?” Hoezo mág ik dat wel van mijn man, dat maak ik zelf wel uit. En een aantal hijgtelefoontjes die mijn dag verpestten.

Al deze incidenten vielen in het niet bij alle lieve, aardige en leuke mannen waar ik mee optrok in de loop der jaren. Al schrijvende komen weer

de goede herinneringen boven aan de arbeiders op de lasfabriek waar ik ooit nog eens een secretaressebaantje had. 'Popje' noemden ze mij en waren altijd vriendelijk en zorgzaam. Een ervan, Freek, hielp ik met het invullen van papieren om een betere woonplek te krijgen, dat lukte en hij laste van schroeven, moeren en oud ijzer mooie kunstwerken voor mij. Enkele van de vertegenwoordigers waren trouwens patjakers. Het was in de tijd van de minirokken. In een burka zou ik me met hen meer op mijn gemak hebben gevoeld, maar verreweg de meesten waren correct. Zo ook mijn ongelofelijk lieve baas en collega (mannen) op een andere werkplek waar ik enorm mee kon lachen. Waardevolle, dierbare herinneringen en ervaringen waren het die mij mede vormden.

De suffragettes en Dolle Mina's hebben veel goed werk verricht, ik ben ze diep dankbaar, maar het drammerige, generaliserende toontje van een aantal van hen stond me tegen. Ik gaf mannen groot gelijk dat ze vrouwen uit hun sociëteit of biljartclub weerden, wat destijds nogal een item was. Bespottelijk dat de dames zich daardoor gediscrimineerd voelden. De ongedwongen sfeer van ouwe jongens krentenbrood verandert op slag wanneer je er vrouwen tussenzet, mannen worden mannetjes en vrouwen worden wijfjes. Ik vertik het trouwens om in een ziekenhuis in hetzelfde vertrek, soms op een halve meter afstand, met een vreemde man te liggen, vind het ongepast en voel me daar uiterst onbehaaglijk bij. Niet te geloven dat dit gebruik doorgang heeft gevonden in Nederland en elders. Ben tevens een uitgesproken tegenstander van gendervrije toiletten en zal nooit een kapperszaak bezoeken waar in één vertrek zowel mannen als vrouwen worden geknipt. We zijn gelijkwaardig maar niet gelijk, al heb ik volgens mijn gewezen vriend wat van beide, wat ik zie als een voordeel, een extraatje.

In een van haar columns in de NRC schreef Clarice Gargard: “Wie je bent – of hoe je gezien wordt – kan een belemmering vormen om een volwaardig leven te leiden.”

Ik zie dat anders, voor mij is het de kunst om binnen de beperkingen, los van de omstandigheden, een volwaardig leven te leiden. Wanneer je je welbevinden en een volwaardig leven van andermans perceptie laat afhangen maak je je buitengewoon kwetsbaar en doe je jezelf tekort. Wanneer iemand je als minderwaardig behandelt, maakt dat van jou geen minderwaardig persoon. Wanneer iemand jou niet meer ziet zitten, wil dat niet zeggen dat je niet meer de moeite waard bent.

Lastiger wordt het wanneer je, ‘deep down’, jezelf als minderwaardig ziet, wanneer je je een slachtoffer voelt van de omstandigheden, van je tint, van je sekse, van je leeftijd, van de blik van een ander, wanneer je de verantwoordelijkheid voor een volwaardig leven bij een ander legt. Foute boel! Los dat eerst maar eens zelf op.

In Nederland zijn we wat betreft vrouwvriendelijkheid stukken beter af dan in de landen zoals hierboven beschreven door Nadia Al-Sakkaf, Emel Mathlorethi en Eman Abdebrahim. Vergeleken met de tijd van mijn moeder en grootmoeder is er aardig wat vooruitgang geboekt. Vrouwen laten steeds meer zien wat ze waard zijn, de beste manier trouwens om gelijkwaardigheid te bewijzen.

Het is een moeizaam proces om van dier mens(elijker) te worden, zowel op individueel- als op groepsniveau en een levenslange opgave om de valkuilen van het dier in onszelf, met alle afgeleide eigenschappen van dien, te onderkennen en de baas te worden. Dit alles geldt op het persoonlijke vlak maar evenzeer op groepsniveau, zoals bij politieke besluitvorming.

Politieke macht is een effectieve manier om te veranderen wat niet deugt, maar ook daar speelt het dier in de mens een rol. De angst voor honger is terug te vinden op het óverbenadrukken van economische belangen en groei: groot, groter, grootst, tegen het gezonde verstand in. Het toelaten van kwalijke uitwassen in de huidige intensieve landbouw met alle risico's voor volksgezondheid, dierenwelzijn, landschap en milieu: de grootschalige varkens- kalveren- en kippenhouderijen, de chemische bestrijdingsmiddelen, de monoculturen, het drastisch verlagen van de grondwaterstand, het onbegrijpelijke verlenen van vergunningen voor het telen van bloembolgewassen voor de export, berucht om de veelvuldige, voor mens en dier kwalijke besproeiingen.

Op het traject Assen - Arnhem kwam ik vorig jaar april zegge en schrijve drie kieviten, geen enkele grutto en een scholekster tegen in het ruimschoots aanwezige boerenland onderweg, in een tijd dat de lucht vol zou moeten hangen met buitelende, baltende weidevogels. Het is onbegrijpelijk dat de overheid het zóver heeft laten komen. Er komen steeds meer boeren die over willen gaan op natuur- en mensvriendelijke vormen van landbouw. Ze verdienen daarbij volledige overheidssteun, in ons aller belang.

Voorts de onverantwoordelijke bezuinigen op het gebied van onderwijs, volksgezondheid, kunst en cultuur (brengen geen geld op) waarbij tegenwoordig 'targets' behaald dienen te worden, en het in het leven roepen van tijdrovende demotiverende controlesystemen die een fors beslag leggen op de kostbare tijd van onderwijs- en zorgmedewerkers. Controlesystemen, gebaseerd op wantrouwen, die de eigen creativiteit en verantwoordelijkheid van de medewerkers ondermijnen.

Problemen worden niet zo efficiënt mogelijk opgelost, maar beleidsmedewerkers en politici verbergen zich achter een barrière van nóg meer regels, overleg, systemen, werkgroepen, ambtelijke flauwekultaal en de

wildgroei van managers, om besluitvorming of de eigen verantwoorde lijkheid te ontduiken. Waar blijft het geld voor de gedupeerden van de gaswinning in Groningen? Hoe is het mogelijk dat een politiek gedrocht als de toeslagenaffaire zolang kon doorzielen? Waarom worden in schoolkantines de automaten met ongezonde frisdrank en andere zoete troep niet per direct verwijderd en wordt de gezondheid van onze kinderen niet boven financieel gewin gesteld?

Waarom wordt van overheidswege, en zo mogelijk in samenwerking met ouders en kinderen, muziek als 'drillrap' en andere vrouwvernerende, haatzaaiende en maatschappijondermijnende zooi niet ter discussie gesteld en als het niet anders kan, verboden.

Wat de machtsfactor betreft: té veel aandacht en tijd gaan zitten in partijbelangen in plaats van het landsbelang, in het opponeren en de mannetjesmakerij, en de eigen politieke carrières. Meer nadruk graag op het samen zoeken naar een oplossing in plaats van elkaar vliegen af te vangen.

Afijn, de beste stuurder staat aan wal en alles bij elkaar gaat het in Nederland helemaal zo gek nog niet, al wordt het de hoogste tijd om wat minder te polderen en meer knopen door te hakken. Het is heel goed dat columnisten en journalisten de politici in de peiling en scherp houden, en dat iedereen via kranten en overige betrouwbare media het landelijke en mondiale reilen en zeilen kan volgen en zo nodig becommentariëren. Zo ook demonstranten, links of rechts, allen die het moeilijk hebben met hun kleur, hun seksuele geaardheid, of wat dan ook, iedereen die onrecht ervaart of denkt te ervaren, iedereen die zich niet op waarde voelt geschat: roept u maar of schrijft u maar! Het kan allemaal in een democratisch land, maar wel netjes graag.

* Slobodan Snajder: De reparatie van de wereld

Week 3

Met immens plezier bekijk ik tussen het schrijven door naar wat er zich allemaal afspeelt op de voertafels in de tuin. De grootste staat zo'n vier meter bij mij vandaan op het terras. De winterse kou is tot op heden uitgebleven, wat van invloed is op het aantal soorten. Nog geen geelgorzen, kepen, sijzen en appelvinken gezien. Het ene jaar is de variatie groter dan het andere, afhankelijk van de temperatuur. De levendigheid van alles wat er zich vechtend op de zaden, pitten en wormen stort is een genoegen, waarbij een nieuwe soort een reden is voor extra vreugde. Het imponeergedrag van de koolmeesman die zich bij concurrentie met afhangelende vleugels maximaal recht omhoog uitstrekt, de felle pimpelmezen met dreigend uitwaaierende staart, de roodborst die altijd in zijn eentje opereert, boomklevers die de concurrentie verjagen met hun houwdegens, de rille grote bonte specht die met schokkende bewegingen achter elkaar snel snel een halve vetbol wegwerkt. De instinctieve hebberigheid van alle soorten terwijl er meer dan genoeg op tafel ligt. Te midden van de overvloed scharrelen ze al dreigend en vechtend hun kostje bij elkaar.

Doet me denken aan een uitspraak van Mahatma Ghandi: "De aarde biedt voldoende voor ieders behoefte, maar niet voor ieders hebzucht". Meer, meer, meer, het zit er diep ingebakken, evenals het recht van de sterkste, zowel bij de vogels op mijn voertafel, als bij alle overige dieren, inclusief het Mensdier. Alleen de laatste categorie kun je dit gedrag aanrekenen.

In de plaatselijke krant gezeur over overlast van de roekenkolonie rondom de kerk een paar dorpen verderop die er al tientallen jaren zit. Het is een kostelijk fenomeen dat zich in het voorjaar gedurende enkele maanden voordoet, de bedrijvigheid van de forse vogels rondom de nesten, het heen en weer gevlieg met takken, het sonore gekras, het voeren en het takkelingengedrag van de jongen. En ja, ze poepen, lijkt

me heel natuurlijk. De auto's kunnen tijdelijk beter tien meter verderop geparkeerd worden. Sinds een paar jaar wordt er geklaagd terwijl de roekenkolonie al behoorlijk in omvang is afgenomen vergeleken met tien jaar geleden. Niet de roeken zijn het probleem, maar alle gezeur erover, de onverdraagzaamheid.

Van vriend Onne weer knipsels ontvangen uit de Leeuwarder Courant: De Provincie opteert voor 10.000 gruttoparen onder leiding van oud-minister Pieter Winsemius met zijn 'Aanvalsplan Grutto', waarin een forse rol voor predatiebeheer is weggelegd. Miljoenen investeren en doodmaken van dieren die zich goed weten aan te passen ten faveure van een soort die jaarlijks achteruit kachelt doordat zijn leefgebied door de moderne agrarische activiteiten steeds verder naar de bliksem wordt geholpen. Verder een ingezonden brief van een oud-visser uit Stavoren met als titel 'Een gevleugeld probleem', over de formaties aalscholvers, die: "Als donkere wolken over zee, gelijk een Egyptische plaag, massaal de hemel verduisteren en onbelemmerd de zee leegvissen." Een foto erbij van een drijvende visfabriek die dagelijks meer vissen verwerkt dan de 'Egyptische plaag' in een jaar opvreet. Wel beeldend verwoord trouwens.

Van enige verdraagzaamheid zou de wereld stukken opknappen, meer verdraagzaamheid ten opzichte van de dieren om ons heen die gespaard zijn gebleven voor alle menselijke expansiedrift, en meer verdraagzaamheid voor elkaar, los van kleur, gender of anderszins. We kunnen het ons permitteren in deze fase van de evolutie. Het gaat niet om grootse daden, het zit hem vooral in de kleine dingen, om te proberen fatsoenlijk te blijven bijvoorbeeld en onder andere kwaadaardige jaloezie te onderdrukken.

Opnieuw Benoîte Groult: "Het landgoed van de familie Cazenave is kort geleden verwoest. De Duitsers hebben er een week vertoefd: ze hebben

de oude meubels met een bijl kapotgeslagen, de spiegels gebroken, alle flacons en flessen met urine gevuld, de laden en dekbedden als latrines gebruikt, en jodiumtinctuur over de gehele garderobe van mevrouw Cazenave en haar dochters heen gegoten. Wat zullen ze gelachen hebben!”

Inderdaad, wat zullen ze gelachen hebben, maar tegelijkertijd, wat goedkoop, platvloers en kinderachtig, daar wordt de wereld niet beter van.

Er zijn geen grootse daden nodig om de wereld te verbeteren. In het blad Grazia uit de leesmap kwam ik een verhaal tegen van een aardige mevrouw die al vele duizenden euro's had uitgegeven aan online cursussen omdat ze wat voor een ander wilde betekenen, ze wilde mensen helpen en vroeg zich af hoe dit aan te pakken. Na de derde cursus waarbij ze ook niets was opgeschoten, voelde ze zich opgelicht door haar dure life coach omdat ze niet de benodigde 'tools' kreeg aangereikt, die haar zouden leiden naar een 'bewust leven en persoonlijke ontwikkeling'. De 'tools' gingen vooral over hoe succes te krijgen, en als dat niet vlot genoeg ging, hoe succes te faken. Wat te doen, geachte medelezers? M.: Geachte mevrouw uit de Grazia, u kunt u nog eens inschrijven voor een nieuwe cursus in de hoop dat die oplevert wat u zoekt, maar u zou ook bij uzelf te rade kunnen gaan en u afvragen: “Wat zou ik nodig hebben bij groot of klein verdriet, wat zou mij helpen of troosten? Wanneer u naar uzelf kijkt hebt u grote kans het juiste antwoord te vinden. Alle mensen hebben dezelfde behoeftes, zolang ze nog niet zijn verhard of weggezakt in negativiteit. Het gaat niet om 'tools' of grote gebaren, vrijwel iedereen voelt zich getroost door aandacht, in wat voor vorm dan ook, een mooie kaart, lieve woorden, bloemen, een uitnodiging, iets

lekkers, aai over de bol. Oprechte aandacht en begrip doen een mens opbloeien en de eenzaamheid verdwijnen.

Bij groot verdriet is ook moed nodig, omdat groot verdriet mensen tijdelijk kwetsbaar maakt, en het primitieve mensdiergedrag stimuleert om kwetsbaren te mijden, omdat de aanwezigheid van sterke, succesvolle soortgenoten lucratiever is. Er zijn er altijd in uw omgeving die daar gevolg aan geven en dat doet pijn, zoals mooi samengevat in de oneliner: “In tijden van nood leert men zijn vrienden kennen” en de uitspraak van Martin Luther King: “In the end we will remember not the words of our enemies, but the silence of our friends.” Wanneer u iets voor een ander wilt betekenen kunt u dat doen door een goede vriendin te zijn, door niet weg te kijken, niet te oordelen maar te luisteren, te vragen en proberen te begrijpen. Het mooie is dat het altijd twee kanten op werkt en je vaak meer terugkrijgt dan je geeft.

Tot slot: geef die vals spelende man met zijn accordeon bij de supermarkt een paar euro, kijk hem aan en zeg wat aardigs, zeg u burens en de mevrouw aan de kassa en de chauffeur in de tram vriendelijk gedag, kijk ze aan, en als u nog jong bent en goed ter been, offereer uw plaats aan een bejaarde dame of heer, of een moeder met een kindje op haar arm, geef complimenten. Vriendelijkheid is weldadig en je hebt er geen dure ‘tools’ voor nodig.

Mensen kunnen zóveel voor elkaar betekenen. “Het zijn de kleine dingen die het doen, die het doen...”*

Er lopen aardig wat betweterige criticasters en wereldverbeteraars rond. Door het leven beschadigde einzelgängers soms, die hun wraakgevoelens projecteren op onbekenden, op mondiale kwesties of organisaties, opgezweept door ongerichte haat. Mijn vriend Pieter (zie 9 november) behoorde tot deze categorie. Toen hij de slachtofferkaart begon te spelen was ik het geklaag op een gegeven moment goed beu en

wreef hem onder zijn neus dat hij niet voor niets in de Mesdag zat, dat niemand hem had gedwongen om zich aan drugs en alcohol te buiten te gaan, zijn lichaam en geest te slopen en zich op onschuldige mensen af te reageren en dat, voor zover zijn waardigheid was aangetast, hij daar vooral zelf de hoofdverantwoordelijke voor was: “Ik zie jou niet als een zielig slachtoffer Pieter. Probeer je eigen gedrag onder ogen te zien en zoek niet alles wat mis is gegaan in je leven bij een ander”, schreef ik hem. Pieter had een somber wereldbeeld, het ‘systeem’ deugde niet, de ‘kapitalisten’ hielpen de wereld en de natuur naar de bliksem, hij noemde de Nederlandse regering ‘verrot’ en de mensheid ‘gedegenereerd’. Ik probeerde hem iets mee te geven van de zonnige zijde van het leven, dat we het stukken beter hadden dan duizend, honderd en vijftig jaar geleden, dat het dankzij de ‘verrotte’ Nederlandse staat was dat hij in een gevangenis zat met veel voorzieningen en aandacht voor zijn problemen, dat hij er een huis aan te danken had, een uitkering en werk dat hem op het lijf geschreven was.

Het boekje dat ik over hem schreef en zijn prachtige brieven herlezend, mis ik hem. Ik nam hem serieus, hij mij, we bleven bevriend tot aan zijn dood in het hospice enkele jaren geleden. Met bewondering herdenk ik hem. Hij was bepaald geen Mandela, maar de strijd die hij met zichzelf voerde was heroïsch. Pieter de junk, de crimineel en de bijna moordenaar was in een aantal opzichten mijn voorbeeld. Hij nam na zijn jarenlange detentie en Mesdagperiode de verantwoordelijkheid voor zijn zware leven in eigen handen, zwoer drank en drugs af en wist het wraakzuchtige dier in zichzelf in bedwang te houden. Grote klasse.

* Liedje van Saskia en Serge.

Week 4

Het regende een deel van de week, maar Tom en ik hadden zin om te lopen. Het schrijven vordert aardig, waardoor het aangenaam rustig is in mijn hoofd en ik meer aandacht heb voor de buitenwereld.

Alle paden in het bos rondom het huis heb ik al vele malen belopen, maar ik zag merkwaardig genoeg pas deze week, toen de zon door de wolken brak en op de natte bomen scheen, hoe prachtig en gevarieerd boomstammen zijn. Alle soorten verschillen in schorstekening en kleur, maar ook binnen één soort is er veel onderlinge variatie door mosbegroeiing en schimmelvorming. Wanneer je de foto's licht uitvergroot krijg je schitterende beelden. Straks, als de schrijverij achter de rug is, ga ik er een collage van maken waar ik nu al zin in heb. De fraaie kleurnuances en dieptewerking van de gegroefde schors zijn ook wel geschikt voor de eerstvolgende nieuwjaarswens of een kaartje tussendoor. Een aangename ontdekking wederom, en een verhoging van het dagelijkse kijkplezier, mits je hoofd er naar staat. Kijken en zien is één, maar iets echt opmerken, 'binnen laten komen', is van een andere orde. Merkwaardig zo'n ontdekking na al die jaren.

Krijg zo onderhand ook zin om weer te boetseren en beelden te combineren met fossiele stenen en kristallen en om bij de eerste gelegenheid te beginnen met een blog of vlog over alle moois dat ik om mij heen zie, en wat te bijzonder is om voor mijzelf te houden. Iets wat ik al een paar jaar van plan ben. De vereiste technische vaardigheden wat de internetapparatuur betreft vormden tot nu een te hoge drempel.

Naast het verdriet om de verloren vriendschap is er ook ruimte gekomen. De horizon reikt verder dan voorheen, nieuwe mogelijkheden en uitdagingen dienen zich aan die de grenzen van het eigen kunnen zullen verruimen. De wereld strekt zich, voorbij het bekende en het vertrouwde, voor mij uit.

Fragmenten uit een tekst van Kahlil Gibran wellen op: “... Wees ieder alleen, zoals de snaren van een luit op zichzelf zijn, al doordringt hen dezelfde muziek. ... De zuilen van de tempel staan ieder op zichzelf, en de eik en de cipres groeien niet in elkaars schaduw.”

Vandaag het geloei van kettingzagen en het gedreun van neervallende bomen. Eropaf met Tom. “In opdracht van wie haalt u hier die bomen weg en wat is de reden?” Het bleek een enclave van 100 bij 100 meter van een particuliere eigenaar te zijn, binnen het Nationale Park. Hij stond in zijn recht. Heb nog wel verteld dat ik het erg jammer vond, en over de waarde van oude bomen voor dieren, maar daar had hij geen boodschap aan: “Snoeien doet groeien” was zijn commentaar...

Foto's gemaakt van de plekken waar de dikke zijtakken van een omgehaalde boom waren afgezaagd. Het was een treurig gezicht, maar de zaagvlakken kleurden zich in een paar dagen tijd van geelwit naar intens, wonderschoon oranje-rood. Dood en schoonheid in één beeld.

Het is drukker in het bos door het virus, een ander soort publiek, lawaaiiger en meer achtergelaten rommel.

Hoe meer ik mij erin verdiepte, hoe meer ik er van overtuigd raakte dat gelovigen door hun vaste vertrouwen in de heilige boeken en de schriftgeleerden, regelmatig op een verkeerd spoor worden gezet. Zo staat er in de Bijbel dat door de kruisdood van Jezus, alle zonden door mensen begaan, worden uitgewist. Een opvatting, de verzoeningsleer genaamd, die impliceert dat er geen persoonlijke verantwoordelijkheid bestaat en dat, zolang je relatie met God maar goed is, je kunt leven als een beest. Bij wijze van spreken. Nog een stap verder gaat de christelijke opvatting over predestinatie, zoals o.a. door Augustinus, Luther en Calvijn beleiden, die de mens eveneens ontslaat van elke eigen verantwoordelijk-

heid, omdat je leven in Gods handen ligt en het verloop ervan van tevoren vaststaat. Zelfs een godsvruchtig leven geeft geen enkele garantie op de zo gewenste plek in de hemel of het paradijs.

In het vakgebied van godsdienstwetenschappen is men het er over eens dat de evangeliën een product zijn van uiteenlopende opvattingen van vroegchristelijke gemeenschappen. Ook de tekstuitleg is niet eenduidig en in het verleden meerdere malen geherinterpreteerd. Voor dogmatische gelovigen is echter datgene wat in de Bijbel is terechtgekomen de enige waarheid. Letterlijk.

Ik ben zo vrij om mij van bovenstaand kerkelijk dogma te distantiëren, omdat ik er van overtuigd ben dat elk mens verantwoordelijk is voor zijn daden die mede de loop van het eigen leven bepalen. Lijkt me rechtvaardiger en logischer ook. Bovendien is het voor mij onbegrijpelijk dat er schriftgeleerden zijn die zich al bekvechtend het recht aanmatigen om te weten hoe God het allemaal precies bedoelt. Een God of Godheid, zo die mocht bestaan, die oneindig ver boven de betweterige, ruziënde theologenmannetjes (ook in deze kringen vooral mannen) verheven is. Dit o.a. voor wat betreft de juiste interpretatie van het begrip predestinatie en de twee varianten hierop, het supralapsarisme en het infralapsarisme en nog veel meer mistige religieuze zaken waarbij niet God maar de ego's van zijn kleinsmenselijke dienaars centraal staan en waarmee ze de goedgelovigen onzeker, angstig en klein maken.

Wat ik met het verhaal van Pieter en met de christelijke opvatting over de kwijtschelding van zonden wil zeggen is, dat enige zelfkennis en verantwoordelijkheidsgevoel onmisbaar zijn, wanneer je problemen hebt met je medemens, met dé wereld of hét systeem.

De wereld verbeteren en naar je hand zetten gaat niet lukken, je kunt het streven wel terugbrengen tot een te behappen niveau door een bijdrage te leveren volgens het aloude principe: “Verbeter de wereld, begin bij Uzelf!” Het motto van Pater Henri de Greeve, oprichter van de Bond zonder Naam, oftewel: “Before you set out to save the world, clean up your room”, een stelling uit het proefschrift van Marko Milovanovic, die ik uit Broerstraat 5, het alumnimagazine van de RUG knipte. Het streven naar grootse verweg-idealen is vaak een vorm van escapisme.

Ik ben erg van de oneliners, ze raken in één regel de kern. De mystificerende mitsen en maren waar boekenvol over geschreven zijn leiden alleen maar af, de omtrekkende bewegingen, het wegduiken, de logische eindconclusie ontvluchtend met een taalgebruik en redentie waarbij de lezer het spoor volledig bijster raakt, terwijl enkele woorden alles omvatten waar het in wezen om draait.

Geef mij maar een oneliner. Hier komt er nog een: “Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet”, die ik als kind las op een afbeelding aan de muur bij mijn grootouders, eveneens afkomstig van de Bond zonder Naam. Het is een Gulden Regel, een oude en wijdverbreide stelregel van de praktische ethiek, in soortgelijke bewoordingen terug te vinden bij de Oude Grieken, in de Thora, bij Confucius, in de Mahabharata van de Hindoes, in het Boeddhisme en vele andere religies.

Voor zo ongeveer alles wat zich aandient is zelfreflectie een groot voordeel of een vereiste. ‘Gnothi seauton’, ken uzelf, stond volgens de overlevering geschreven boven de tempel van Apollo, waar de Grieken het orakel van Delphi raadpleegden. Het is een van de meest gebruikte filosofische uitspraken, die inhoudt dat wijsheid niet van buiten komt

maar van binnen, dat het beeld van de buitenwereld bepaald wordt door de manier waarop je er zelf tegenaan kijkt: “It is your mind that creates this World” (Buddha).

Socrates was de mening toegedaan dat een leven waarbij men zichzelf niet onderzoekt, een mens onwaardig is. Dat is een stevige uitspraak, maar ik ben het er mee eens dat het menselijk potentieel tekort wordt gedaan, wanneer je aan jezelf voorbijgaat.

Ook voor de pessimistische filosoof en atheïst Schopenhauer was zelfkennis een vanzelfsprekendheid. Hij pleitte tevens voor “het tot bedaren brengen van de razernij van de levenslust, van de consumptie en van de wil tot macht, dit alles omwille van ons betere zelf en niet van een hogere instantie”. Hij raadde daartoe zelfdiscipline en ascese aan, maar het lukte hem niet om zijn theorie in praktijk om te zetten. Zelfdiscipline en ascese waren niet zijn sterkste kant, hij leefde ruig en stond bekend als een onaangenaam mannetje.

Een van de conclusies die hij uit zijn levenslange gefilosofeer trok was dat een mens te zwak is om de ‘wil tot leven’ (de instinctieve levensdriften) te weerstaan. Volgens Schopenhauer zijn oude mensen in het leven ‘vergevorderd teleurgestelde individuen’. Hij schreef evenzogoed prachtige verhandelingen, maar enige projectie was hem niet vreemd. Hij was bijzonder intelligent, vergaarde veel kennis, maar kreeg zichzelf, het dierlijke in zichzelf, niet onder de knie.

Voor Kierkegaard heb ik een zwak. Hij publiceerde een aantal van zijn werken onder diverse pseudoniemen, steeds vanuit een wisselend filosofisch perspectief. Een bewuste keuze, omdat hij hoopte dat op deze manier zijn lezers zich niet zouden vastklampen aan ‘universele wetten en waarheden’, maar dat ze voor zichzelf de waarde van zijn aangeleverde ideeën zouden bepalen. Grote klasse!

Het was minder handig dat hij na een jaar zijn verloving verbrak met een mooi, lief meisje, waar hij veel van hield, omdat hij de stellige overtuiging was toegedaan, zo bleek uit zijn dagboeknotities, dat hij haar niet gelukkig kon maken. Een jammerlijke misvatting. Het is niet aan een man om zijn vrouw 'gelukkig' te maken, dat regelt ze zelf maar. Hij hoeft haar alleen de ruimte te geven om haar leven naar eigen goeddunken, inclusief plichten en verantwoordelijkheden uiteraard, in te vullen. Maar dit terzijde.

Week 5

De afgelopen week de eerste zingende grote lijsters achter het huis en veel verderop een veldleeuwerik boven de heide. Het wachten is op zingende vinken en zanglijsters, het paartje witte kwikstaart dat jaarlijks onder de zonnepanelen broedt en de bonte vliegenvangers, de soorten die een extra voorjaarsgevoel oproepen. Overal bloeiende sneeuwklakjes, de krokussen staan boven de grond, hoge temperaturen en vrijwel dagelijks regen. Ik had een echte winter al opgegeven, maar er wordt zowaar noordoosten wind voorspeld, gepaard gaande met matige vorst en zelfs sneeuw. Ik verheug me er buitensporig op. De verwachtingen worden serieuzer en de temperatuur zakte in de loop van de week in rap tempo.

Deze week de wildcamera op de grote voertafel geïnstalleerd in de hoop op de boommarter. Had een aantal dagen op diverse plaatsen in de tuin lege, opengescheurde pindanetjes aangetroffen. Twee dagen niets, maar de derde dag was het raak. Een twintigtal scherpe opnames van een boommarter, pal voor de camera waar ik losse pinda's en zonnepitten had gestrooid. Je hoorde hem smakken maar hij of zij bleef grotendeels buiten beeld, wel een oor, een neus, soms beide en een paar keer het op- en neergaande roofdierenbekje met vlijmscherpe tandjes, hap hap hap, achter elkaar door, vele opnames lang.

Ik vertelde het de buurman maar die was er van overtuigd dat het een steenmarter was. Ik ging twijfelen en wilde het zeker eten. Filmpjes doorgemailed naar expert Erwin van Maanen. Geen twijfel mogelijk, het waren allemaal boommarters, zowel in Frankrijk als in Drenthe. De tijd ontbrak me verder om dagelijks met de camera aan de slag te gaan. Ik wacht af en verheug me op de sneeuw. De voorspellingen zijn dusdanig dat de kans groot is op een flink pak.

Vanuit Nederland volg ik de verslagen van de LPO over de activiteiten van de migrerende kraanvogels. De eerste groepen richting noorden

zijn gepasseerd. In Frankrijk blijven de temperaturen onveranderd hoog en lijkt de winter op zijn retour.

In Soedan mogen de vrouwen sinds kort, van top tot teen ingepakt, voetballen las ik. Er is veel kritiek, de teams worden bedreigd door religieuze machomannetjes, maar ze gaan onverdroten door, zijn ongelofelijk enthousiast en laten zich niet afschrikken: “Nu is het onze tijd!”. Goed zo dames, ik heb grote bewondering voor jullie dapperheid en houd tegelijkertijd mijn hart vast.

Ook veel moed is nodig om problemen met anderen en de wereld in het algemeen, terug te brengen tot je eigen ‘pijnpunten’. Zelfreflectie in plaats van projectie en nihilisme en het uiterst giftige slachtoffergedrag. Hoe pas je alles wat je waarneemt en meemaakt in je eigen leven in? Hoe pas je alles wat je leest en leert in je leven in, is het uitsluitend een aanvulling van informatie, of dient de verworven kennis ook tot beschouwing te leiden, tot heroverweging van opvattingen, niet alleen op het eigen vakgebied, maar ook tot een herdefiniëring van jezelf? Is dat laatste facultatief of iets wat je aan jezelf en het leven verplicht bent? Wat te doen: kennis bijzetten in een ‘opslagruimte’, gebruiken voor persoonlijke groei en/of ten faveure van de samenleving?

Bovenstaande vragen vormen een lastige kwestie waar veelvuldig aan voorbij wordt gegaan, zeker in deze tijd, waar vooral wordt gedacht in termen van: “Hoe word ik gelukkig?” in plaats van: “Hoe leid ik een zinvol leven?” De Russische miljardair die zich afvroeg hoeveel auto’s en vrouwen hij nog nodig had om écht gelukkig te worden, had zich ook kunnen afvragen: “Waar ben ik mee bezig en ben ik wel goed bezig, is materiële welvaart en instant behoeftebevrediging alles waar het om gaat in het leven, of is er meer?” Bij de eerste vraag wordt het antwoord

veelal gezocht in externe factoren, bij de tweede is het nodig naar jezelf te kijken en daar een bevredigende oplossing te vinden.

Wat vertroebelend werkt is de gedachte dat geluk iets is waar je recht op hebt, en dat bij het vinden daarvan vooral aan materiële zaken wordt gedacht, hebben, hebben, hebben... Begrijpelijk, gezien de achtergrond van het Mensdier, waar aanvankelijk alleen de fysieke behoeftes telden. Voor de huidige mens zijn echter alle mogelijkheden aanwezig om meer uit het leven te halen, om niet alleen jezelf te verrijken in materiële maar ook in immateriële zin.

Ik las eens dat de kortste weg om te streven naar geluk is, om dat wat je allemaal al hebt, op waarde te schatten. Vrede en welvaart worden te vaak als vanzelfsprekend gezien, iets waar we recht op hebben, in plaats van iets wat gekoesterd en verdedigd dient te worden. Tel al je zegeningen, de materiële en immateriële, waarbij een goede gezondheid je grootste rijkdom is. Alleen dit inzicht is al goud waard.

“Moralistische praatjesmaker”, hoor ik in gedachten mijn gewezen vriend weer zeggen. Klopt absoluut, maar so what! Ik heb mijzelf dit alles bij tegenwind al vaak voorgehouden en het helpt.

Kennis is ruimschoots voorhanden, zelfkennis wordt echter niet op een presenteerblaadje aangeboden. Het is geen constante, het ontwikkelt zich bewust en onbewust, een voortdurende wisselwerking tussen jezelf en je omgeving, het intuïtief of rationeel verwerken van gebeurtenissen en invloeden, het bijslippen van opvattingen en daar vervolgens naar te handelen, zoals omgaan met beledigingen, tegenslagen en groot verdriet. Nadenken over leven, lot en liefde en proberen om in de stormen van het leven je eigen koers te blijven varen.

Naarmate je langer leeft krijg je meer bagage, zowel in positieve als in negatieve zin, het gaat maar door... Niet te geloven wat een mens tot in de winter van het leven voor de kiezen kan krijgen, niet alleen privé, maar ook in de immer roerige buitenwereld, wat opnieuw zelfreflectie en handelen noodzakelijk maakt. Buitengewoon boeiend maar in dezelfde mate vermoeiend. Een rustige oude dag is een illusie.

Kennis en zelfkennis kunnen het leven echter zoveel spannender en meer de moeite waard maken. Kennis groeit naarmate wereldwijd de wetenschap vorderingen maakt en met name wat je daar van meekrijgt. Er liggen schatten aan wetenswaardigheden voor het oprapen via boeken, documentaires, podcasts, cursussen, gesprekken, enzovoort, verrijkend, verruimend en sensationeel.

Je kunt je wereld ook vergroten door ogen en oren intensiever te gebruiken en meer op details te gaan letten, waardoor patronen, nuances, kleuren en dieptes zichtbaar worden en je de geluiden in de stilte leert kennen.

Levensverrijkend is ook om álles en iedereen de moeite waard te vinden. Nieuwe werelden openen zich wanneer de grenzen van de eigen groep en het eigen gelijk worden opengegooid, wanneer de afkeer van degenen die anders zijn en van alles wat anders is, wordt overwonnen. Wanneer je de hoofdrol gaat spelen in je eigen bestaan in plaats van uitsluitend toeschouwer te zijn van het ingeblikte netflix leven, dat aangenaam amusement biedt maar niet levensvervullend is, waardoor het eigen, kostbare leven door de vingers glipt. Actief leven maakt verveling ongedaan, de tv kan naar de kringloop.

Week 6

Sneeuw! Eindelijk weer eens een lekker pak sneeuw en winterse vrieskou bij een heldere hemel. In eerste instantie voor veertien dagen afgekondigd, later tot een week teruggebracht. Maar wát voor een week. Er kon geschaatst worden, alles was prachtig wit, stil en vertraagd en in de sneeuw waren de verse sporen moeiteloos te zien en te volgen. Ik had Tommie thuisgelaten zodat zijn pootafdrukken zich niet zouden mengen met eventuele vossensporen. Bij twee van de twaalf ingangen van de dassenburcht was sprake van in- en uitgaande activiteiten. De camera bij een van de twee opgezet. Geen das, wat ik gezien de pootafdrukken ook niet verwacht had, maar desondanks hoopte. Wel beide dagen een vos, die argwanend om zich heen speurend de vossenburcht verliet. De sporen een eindje gevolgd, af en toe een knalgeel plasje en verderop ging het onder de draad door het weiland in.

Ook hier achter het huis druk verkeer 's nachts, talrijke hazen- en reensporen, de kleinere pootafdrukken van marterachtigen en de nog kleinere muizenpootjes. Op de voertafels leek het op Black Friday in de Kalverstraat, twee keer per dag moest de voorraad worden bijgevuld. De voerkettingen haalde ik 's avonds naar binnen met het oog op de boommarter. Eénmaal een sperwervrouw midden op de grote tafel toen ik opkeek, een halve seconde en weg was ze, met iets onduidelijks in de afhangende poten. Het duurde ruim vijf minuten voor de eerste mezen zich weer op de tafel waagden.

De kraanvogeltrek in Frankrijk verliep de afgelopen week chaotisch. De eerste groepen stuitten op de kou die tot in Noord-Frankrijk was binnengedrongen, maakten rechtsomkeer en kwamen op hun zuidwaartse retourvlucht grote groepen kranen tegen die, nog onbewust van wat hen te wachten stond, in noordelijke richting vlogen. Er was dagenlang sprake van tweerichtingsverkeer.

Ik slaap redelijk goed met enige chemische ondersteuning. Waar blijven de slaappillen zonder bijwerkingen om een woelige geest in bedwang te houden, in deze tijd van kwantumfysica en uitstapjes in het heelal? Nauwelijks hoofdpijn nog. Ik mis de rust, de eenzaamheid en verdieping in Frankrijk, maar hier is het ook goed toeven.

Dezer dagen mooie columns en opinieartikelen in de kranten die ik met genoegen lees. Ze leveren een waardevolle bijdrage aan het vergaren van wetenswaardigheden en mijn eigen meningsvorming daaromtrent. Het maakt me nieuwsgierig, ik denk erover na, zoek er informatie bij en neem een, al of niet tijdelijk, standpunt in. Ik lees de diverse artikelen met instemming, met verontwaardiging, woede zelfs, wat ook weer wat over mijzelf zegt. Waar komt die woede vandaan en is die verontwaardiging gerechtvaardigd? Door het lezen van de internetkranten waar we op geabonneerd zijn, blijf ik aardig op de hoogte van het reilen en zeilen in de wereld en kan ik daar, op piepkleine schaal, door reacties en acties aan meedoen.

Vollediger mens worden begint, wat mij betreft, met zelfstandig denken en je krachten optimaal gebruiken. De eigen waarden, mogelijkheden, capaciteiten en grenzen onderzoeken.

Zelf denken is belangrijk, zelf mógen denken en je vrij uitspreken is goud waard. Vrijheid die geen vanzelfsprekendheid is maar een verworvenheid, vrijheid die bewaakt, beschermd, gewaardeerd en wat mij betreft gebruikt dient te worden.

Mensen zijn bang voor hun kracht zei Mandela, klopt. Talenten en kracht worden niet optimaal gebruikt, koppen worden in het zand gestoken en inzichten genegeerd, korte termijnpolitiek bedreven, weggekeken bij onrecht, uit (al of niet reële) angst de eigen belangen te schaden. Het gebeurt volop, op persoonlijk niveau alsook op wereldschaal.

Alle krachten en alles wat zich op wereldschaal afspeelt, doet zich ook voor op menselijke schaal: bij ruzie door onenigheid en onbegrip tussen personen spelen zich dezelfde mechanismes af als bij oorlogen tussen groepen en landen; persoonlijke hebberigheid is te vergelijken met opportunistisch handelen op politiek economisch niveau; onbetamelijk, minachtend gedrag naar vrouwen leidt tot massale vrouwenonderdrukking in landen waar vrouwen nauwelijks wettelijke bescherming genieten; despoten als Trump, Putin, Erdogan en anderen, zijn op microniveau de machtsmisbruikende afdelingshoofden en managers die bij bedrijven, het onderwijs en in de zorg voor leegloop en een toemend aantal burn-outs verantwoordelijk zijn; de vechtpartijen en verregaande agressie tussen straatbendes die zich virtueel laten opzweepen tot haat, zijn op macroniveau de bloeddorstige stammenoorlogen die tot chaos en ellende leiden. Primitief, dierlijk, mensionwaardig gedrag wat niets met dapperheid te maken heeft en niet meer van deze tijd is.

Daar staat tegenover dat één enkel persoon, die de moed heeft om zich uit te spreken tegen onrecht, tegen geweld, onderdrukking en vernietiging van het leefmilieu, kan leiden tot wereldwijde actie, door een beroep te doen op het menselijke in het Mensdier, zoals Martin Luther King, Mahatma Ghandi, Nelson Mandela, Malala Yousafzai, Greta Thunberg en vele anderen lieten en laten zien.

Medemenselijkheid, goedheid, fatsoen en de behoefte daaraan, is niet het dunne laagje uiterlijke beschaving, maar zit diep in alle mensen verankerd.

Er zijn voldoende mogelijkheden, zeker binnen een democratie, waar we gebruik van kunnen maken om het dier in onszelf te ontstijgen en vollediger mens te worden, beetje bij beetje, naargelang we aankunnen en afhankelijk van de omstandigheden. Iedere goede daad en vriende-

lijk woord, iedere bewuste stap is er een in de goede richting. De verantwoordelijkheid voor een betere wereld ligt niet bij de overheid, bij een leider of influencer, maar bij onszelf, bij elk individu.

Troostvogels (2008): “Het is een moeilijk proces om van dier mens te worden, in te zien dat de vijand niet buiten je is, maar in jezelf. Maar het komt goed. Mensen beschikken over een enorm potentieel aan geestkracht en liefde. Langzamerhand zullen we leren daar meer gebruik van te maken, in ieder van ons schuilt een Mandela, een Ghandi. Geestkracht heeft de toekomst.

Het is zoveel makkelijker om boos te worden op een ander dan begrip te hebben. Begrip hebben is op den duur echter lonender. Het zwaarste gevecht is het gevecht met jezelf, las ik eens. Klopt helemaal, waarachtig mens worden is ongelofelijk zwaar.”

Week 7

De sneeuw is weggesmolten en dat is jammer, maar we hebben het goede genoten en de inmiddels bloeiende krokussen en eerste hyacinten smaken figuurlijk naar meer.

Gistermiddag luid geblaf en ik zag vanachter het raam twee hollende reeën langs de bosrand gaan, achtervolgd door twee witbruine honden. Met de verrekijker naar buiten alwaar ik een man en een vrouw hoorde fluiten en roepen. En minuut of vijf later kwamen de honden teruggestormd richting hun baas. Het zoveelste geval van verstoring van hoogdrachtige reegeiten en overige bosbewoners, dat zich voor mijn ogen afspeelt. Een paar jaar geleden strompelde een reebok met een grote bloedende wond boven zijn staart door de tuin, regelmatig achtervolgingen tijdens mijn dagelijkse wandelingen en dat wat ik zie is slechts een fractie van wat er gebeurt.

In het Nationaal Park waar ik woon, mogen op drie plekken, met een totale oppervlakte van 120 ha, de honden los. Een van de terreinen grenst aan onze onmiddellijke woonomgeving. De honden ontsnappen met grote regelmaat aan de controle van hun baas als ze een spoor ruiken, scheuren dwars over de heide en door het bos en richten onder de dierlijke bewoners onrust en schade aan. Het is voorjaar, de natuur is kwetsbaar in deze voortplantingsperiode, vrijwel alle zoogdieren zijn drachtig, binnenkort worden de eerste vogelnesten gebouwd, waarvan door een aantal soorten als fluitier, tapuit, veldleeuwerik, boompieper, boomleeuwerik, fitis, tjiftjaf, nachtzwaluw, houtsnip, hoendervogels en eenden, op de grond of in lage struiken kort boven de grond.

Heb een mail gestuurd naar de directie van Natuurmonumenten om ze wederom op hun verantwoordelijkheid te wijzen. Mijn man heeft het lidmaatschap een jaar geleden opgezegd, maar ik heb mij kort daarop weer aangemeld. Ik blijf lid, een kritische lid. Met de organisatie als zodanig is niets mis, het is de wijze waarop het beheer wordt aangestuurd (zie: 22, 23, 24 en 25 november). Genoeg hierover.

Het was een eyeopener voor mij om op het begrip dialectiek te stuiten, omdat er veel door op zijn plaats viel. Dialectiek is een redeneervorm of methode waarbij door middel van tegenstellingen wordt geprobeerd 'de waarheid' te zoeken, of tot een gewenst resultaat te komen. Tot groei bijvoorbeeld, waarbij groei ontstaat door wederzijdse beïnvloeding van tegengestelde krachten.

De dialectische methode wordt gehanteerd als theorie voor het ontstaan van het heelal, de inrichting van de samenleving, de ontwikkeling van de ethiek, de klassenstrijd en de (evolutionaire) geschiedenis van de mensheid.

Er zijn bibliotheken over volgeschreven. Vanaf het allereerste begin hebben filosofen zich over het dialectische proces gebogen, ieder vanuit zijn eigen invalshoek. Heraclitus (ca. 500 v. Chr.) stelde dat alles uiteindelijk een eenheid vormt, maar een eenheid die op dialectische wijze tot stand komt door het principe van strijd. Ook Hegel zag de werkelijkheid niet als statisch, maar als het resultaat van een continu proces waarbij tegenstellingen voortdurend worden opgeheven, waardoor de waarheid dieper en rijper wordt. Marx en anderen benadrukten het belang van tegenstellingen, omdat deze de benodigde dynamiek genereren om vooruitgang te bewerkstelligen.

Kant verwoordde het als volgt: "De mens wil eendracht, maar de natuur weet beter wat goed is voor de soort, zij wil tweedracht." Prachtig!

Het is een benadering van evolutionaire ontwikkeling waarbij een antwoord wordt gegeven op de vraag naar de zin van het wij-zij principe, het vijanddenken, van agressie en elkaar bestrijdende groepen. De fenomenen 'onderlinge agressie' en in groter verband 'oorlog' worden daarmee in een context geplaatst. Het lijkt zó tegenstrijdig, maar agressie en (gebundelde) fysieke kracht zijn de motor van vooruitgang geweest. De wij-zij tegenstelling, met alle lijden dat het heeft teweegge-

bracht, heeft het Mensdier gebracht tot waar we nu zijn. Het verschrikkelijke en het bewonderenswaardige van deze tijd.

Onderlinge geschillen zullen er nog lang zijn, maar om mij heen zie, hoor en lees ik, dat het besef begint door te dringen, dat het in ieders belang is, om ze uit te vechten door het aangaan van de dialoog. Dat overleg, pen en papier in dit stadium van ontwikkeling effectiever zijn dan kanonnen en granaten. Geen slagveld meer in de toekomst om tot een vergelijk te komen, maar het gesproken en geschreven woord in een vergaderzaal, waarbij niet het groepsbelang, maar het mondiale belang cruciaal dient te zijn. Niet alleen uit 'goedheid', maar uit pure noodzaak en overlevingsinstinct.

En het allerbelangrijkste: dat het zinloos en buitengewoon onverstandig is om voornamelijk te streven naar welvaart en luxe, wanneer onder onze voeten en om ons heen, ons leefgebied naar de bliksem wordt geholpen.

Door het dakraam zag ik onder het schrijven een bijna volle maan. Het was rond middernacht, windstil en niet te koud. Dikke jas aangedaan, das om en met Tommie op de bank voor het huis gezeten. De bosuil zat een eindje verderop voluit te jodelen en te jammeren, af en toe een kwiekend vrouwtje. Een tijdje buiten onder de sterren zitten mijmeren met Tommie op schoot. Voelde mij verbonden met de filosoof Kant door zijn uitspraak die mij destijds bijzonder raakte: "Hoe meer en vaker ik erover nadenk, met des te meer bewondering en eerbied vervullen twee dingen mijn gemoed: de sterrenhemel boven mij en de zedelijke wet in mij. Ze zijn voor mij het bewijs dat er een God boven mij is en een God binnenin mij". Wat prachtig gezegd! Een mooie gedachte om de nacht mee in te gaan.

Week 8

Zes jaar geleden begon in ons dorp een ooievaarspaar met de bouw van een nest in een eik voor het medisch centrum. Vanuit de wachtkamer had je een prachtig zicht op alle activiteiten, het aanbrengen van takken, het broedende vrouwtje, het mannetje dat haar zorgzaam van voedsel voorzag en de opgroeiende jongen die in het laatste stadium op de nestrand al springend en flappend vleugeloefeningen stonden te doen. Het was elk jaar weer genieten. Begin vorig jaar zag ik tot mijn verontrusting een gele stip op de nestboom en bleek de boom op de nominatie te staan om gekapt te worden. Het argument was een kleine zwamaantasting aan de voet waardoor de boom weleens om zou kunnen vallen. Ik vertrouwde het niet, de informatie was tegenstrijdig. Geraadpleegde deskundigen verklaarden dat de boom nog wel 50 jaar kon staan, niets aan de hand. Persbericht opgesteld dat goed werd opgepikt door de Noord-Nederlandse media en Vroege Vogels. Dorpsgenote Hilde startte een petitie, er waren gesprekken met welwillende ambtenaren van de gemeente en de provincie, maar de boom moest desalniettemin om, op basis van een deskundige die tevens een bomenkapbedrijf had en het klusje mocht klaren. Er werd in goed overleg overeengekomen dat er aan de overkant van de weg een kunstnest geplaatst zou worden. Aldus geschiedde, de boom werd gekapt en het kunstnest geplaatst.

De afgelopen weken zag ik de ooievaars in de weilanden rondom het dorp, ik hield het nest goed in de gaten, maar er was tot mijn teleurstelling geen enkele activiteit te bekennen. Tot ik gisteren een ooievaar met een tak in zijn prachtige, rode snavel naar de schoorsteen van het dorps huis, pal achter het ongebruikte kunstnest, zag vliegen, alwaar al een flinke takkenlaag was aangebracht. Victorie! Vanuit de wachtkamer nog beter te zien, bovendien helemaal zelf geregeld. Bij navraag bleek dat de beheerder geen probleem had, althans voorlopig, met de nieuwe bovenburen. Gisteren stond het paar tot mijn grote genoegen in volle

glorie op hun voltooide schoorsteennest. Al dit moois midden in het dorp.

Bij buurvrouw Sareanne zijn de eerste lammetjes geboren, hier en daar al citroenvlinders en een hommelmot. Rondom het huis zingende boomkruipers en boomklevers, het scherpe tjik tjik tsie van overvliegende appelvinken, roffelende en roepende zwarte, groene en bonte spechten, vanaf 's morgens vroeg tot 's avonds laat riedelende roodborsten en tegen elkaar op zingende mezen, het prachtige geluid van de onvermoeibare zanglijsters, sjilpende huismussen die zich door het dakriet heen boren om nestruimte te maken en vorige week de eerste luid roepende havik. Vanmorgen het oude nest bekeken en het bleek al aardig bekleed met een losse takkenrand op het platgestampte platform van vorig jaar en zelfs hier en daar al een paar donsjes. Het ziet er goed uit, maar er kan nog van alles misgaan. Op de twee bekende nesten van de buizerd was nog niets gebeurd, althans niet duidelijk, al werd er gearmeerd toen ik in de buurt kwam.

De lente komt er aan en ik heb er enorm veel zin in, het openbloeien van alle bomen en overige gewassen, het langere licht, de koesterende zon en het nieuwe leven.

Met veel genoegen heb ik gisteravond 'Waar blijft de ziel' van Bert Keizer, arts en filosoof, uitgelezen. Hij schrijft in zijn boeken met humor en mededogen over ouderdom, aftakeling en dood, en worstelt daartussendoor met alle grote levensvragen, niet op een abstracte manier, maar met voelbare betrokkenheid. Waar huist de ziel, de homerische ziel die niet klopt, de platonische die nog veel minder klopt en de cartesische die onbegrijpelijk is? En hoe zit het met de positie van het brein? Hij fileert op kundige wijze 'Wij zijn ons brein' van Dick Swaab en heeft het over "biologisch volstrekt onnodige uitingen als literatuur,

muziek en schilderkunst enzovoorts”.

Met deze uitspraak beperkt hij zich m.i. wat al te veel tot de mens in zijn fysieke hoedanigheid, wat artsen eigen is. Niets is onnodig, alles heeft een reden, zeker de bovengenoemde kunstuitingen, die tegenwoordig niet alleen een bijdrage leveren aan ons geestelijke én lichamelijk welbevinden, maar ook een onmisbare functie hebben in de biologische ontwikkeling van mens en dier.

Wat muziek betreft, al of niet in combinatie met dans, valt te denken aan paringsdansen van korhoenen, kraanvogels, kemphanen en vele andere diersoorten, inclusief het Mensdier (schuifelmuziek, tango, serenades, liefdesliederen), dit alles ter bevordering van de voortplanting. Daarnaast alle uitingen bij pijn, verdriet, angst, rouw, en eenzaamheid, omgezet in muziek, verbaal en instrumentaal die tot troost en welbevinden strekken. Zo ook krijgsgezangen, volksliederen, en andere muzikale uitingen om groepsleden aan te moedigen (Hup Holland hup) of de eenheid te bevorderen (We shall overcome, Alle Menschen werden Brüder), enzovoorts.

Het geschreven woord was en is eveneens van groot belang voor de ontwikkeling van de mens, ook in biologisch opzicht. De fraai geïllustreerde religieuze geschriften en wetboeken, historische romans, wetenschappelijke verhandelingen en medische handboeken. Daarbovenop de weldadige invloed van het geschreven woord, van literatuur en poëzie.

De grottekeningen en andere vormen van primitieve en latere schilderkunst waren onmisbaar voor het verwerven van kennis over het ontstaan van de aarde en al wat er volgde, en over onszelf, het Mensdier. Literatuur, muziek en schilderkunst waren en zijn van wezenlijk belang, ook in biologisch opzicht, omdat lichaam en geest elkaar wederzijds beïnvloeden.

Filosofen zijn hot, je komt ze de laatste jaren overal tegen en ze laten zich als deskundigen uit over zaken die soms ver buiten hun vakgebied liggen zoals het virus en zijn gevolgen, natuur en politiek.

Filosofen proberen over het algemeen iets te vangen wat niet te vangen is. Wat is de ziel, waar zit die ziel, wat is het verschil tussen ziel, bewustzijn, brein en geest? Hebben dieren een ziel? Overleeft de ziel de dood? Van alle kanten wordt het een en ander bekeken in de hoop er vat op te krijgen. Vaak met verbeterheid en altijd met machteloosheid omdat hetgeen ze zoeken niet met het brein te vinden valt. Er wordt levenslang geworsteld met theorieën, de eigen denkbeelden en die van anderen. De regels van het redeneren worden tegen het licht gehouden, het hoofd gebroken over drogredenen en paradoxen, over de syllogistische, de symbolische of de predicatenlogica en over ontologische speculaties. Er worden veel woorden gebruikt, moeilijke woorden, woorden die gehanteerd worden als formules en zelfs in cijfers omgezet. Maar het schiet niet echt op.

Keizers spijtige conclusie is dat we na al die eeuwen nadenken over onszelf, nog steeds niet goed weten wie of wat wij zijn, en dat het hoogst haalbare een verbeterde onwetendheid lijkt te zijn.

Het zou geen kwaad kunnen wanneer filosofen, al worstelend met vragen en theorieën en zoekend naar antwoorden, regelmatig het raam even flink zouden opengooien en diep de frisse lucht inhaleren, wanneer ze goed zouden luisteren en om zich heen kijken en, al was het maar tijdelijk, zich neer zouden leggen bij het niet begrijpen. Het onvermijdelijke niet begrijpen vanwege de beperktheid en de grenzen van de ratio, waardoor ze de vragen los zouden kunnen laten en deze zich als vanzelf zouden voegen bij de antwoorden.

Al jarenlang knip ik uitspraken of gedichten uit die mij aanspreken. Een daarvan is een gedichtje van Huub Oosterhuis dat regelmatig boven een overlijdensadvertentie wordt aangetroffen:

Niemand weet wat leven is,
Alleen dat het gegeven is
En dat van dit geheimnis
God het begin en einde is.

Totaal anders van toon is een gedicht op mijn prikbord, deels verstopt achter andere knipsels. Het is van Toon Tellegen, hoe vaker ik het lees, hoe mooier ik het vind:

Toen de mensen eenmaal groot waren en almachtig
na lang wachten,
vonden zij God,
ergens verkleumd in het donker op de grond.
Zo, zo God, zeiden zij, u hier...
Zij schudden hun hoofd.
Maar niet lang daarna strooiden zij brood,
zetten schaaltes wijn voor hem neer
en zagen
hoe hij aarzelend
dichterbij kwam,
en heel voorzichtig, met één vinger, raakten zij hem aan.

De woorden van beide gedichten roepen herkenning op. God is een soort onontkoombare aanwezigheid waar ik niet in geloof, maar waar ik ook niet omheen kan. Ik heb het er zelden over, te privé, gênant op de een of andere manier en het ontardt al snel in vage praat. Kan mij

zeer vinden in Wittgensteins bekendste uitspraak: “Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen”. Erover schrijven is iets makkelijker.

Troostvogels (2008): God blijft voor mij een lastig concept. Ik ben niet in staat om mij een voorstelling te maken van wie of wat of hoe. God gaat mij boven de pet, of, zoals zoveel mooier verwoord in een psalm: “Het begrijpen is mij te verheven, te wonderbaarlijk, ik kan er niet bij...” God laat zich volgens mij niet kennen, alleen ervaren en beleven.

Waar het leven mij van overtuigd heeft, is de bindende kracht en positieve energie die liefde wordt genoemd. Die ik aantrof bij velen die ik ontmoette. Liefde, die warmte is en warmte geeft, die verantwoordelijkheid schept voor de ander, die mensen doet opbloeien en in zichzelf en anderen geloven, die ruzies beslecht en agressie stopt. Voor mij is God liefde, positieve energie, oorsprong onbekend.”

Bij aardig wat gerenommeerde wetenschappers is de een of andere vorm van Godsbesef aanwezig.

Bij Newton, een van de allerberoemdste geleerden, waren geloof en wetenschap een eenheid. Naast zijn wetenschappelijke werk heeft hij veel over zijn religieuze leven geschreven.

Albert Einstein, ook niet de minste, had als een van zijn stellingen: “Religie zonder wetenschap is blind, wetenschap zonder religie is lam”. Hij noemde Gods wegen in de schepping buitengewoon verfijnd en moeilijk na te speuren.

Darwin studeerde theologie in Cambridge alvorens hij tijdens een vijfjarige wereldreis het vaste geloof van zijn jeugd verloor. Hij koos voor een rationele visie op het leven maar ontkende nooit het bestaan van een Godheid en noemde zichzelf agnost.

Kant was een filosoof van de Verlichting, voor wie de rede de basis is van alle kennis. Volgens hem is een godsbewijs volgens de zuivere rede onmogelijk, wat hem niet belette om een religieus mens te zijn: “Mijn God laat zich niet kennen”. In zijn denken waren religie en rede beide aanwezig, maar vormden ze gescheiden systemen.

Schopenhauer geloofde niet in God, wel in religie, omdat religie mensen helpt om het meest verstandige te doen wat ze kunnen doen: zich verzetten om in het leven uitsluitend te streven naar geluk: “Houdt op iets te willen of wensen. Toon liever medelijden met de ander.” Religie was voor hem een middel om het roofdier in de mens te temmen.

Kierkegaard was een kritisch christen. Het geloof was voor hem niet het blind navolgen van kerkelijke dogma's, maar een persoonlijke 'Passie', zonder tussenkomst van religieuze instituten, de enige manier waarop een individu de kans krijgt om een waar 'zelf' te worden. Prachtig!

De lijst van gelovige gerenommeerde wetenschappers is lang: Copernicus, Kepler, Galilei, Pascal, Leibniz, Farady, Mendel, Pasteur, Planck en vele anderen, religieus zonder dat het de kwaliteit van hun wetenschappelijke werk beïnvloedde.

Natuur, God, positieve energie, liefde, dit alles in willekeurige volgorde, zijn voor mij verweven en niet te scheiden. Natuur is alomvattend, één tijdloze, voortdurend in beweging zijnde wisselwerking van zichtbare en onzichtbare krachten, die zich o.a. manifesteren in het fenomeen zoogdieren, in Mensdieren. Mensdieren, die zich continu aanpassend aan de wisselende omstandigheden, evolutionair letterlijk een plaats hebben bevochten.

Natuur is voor mij één groot wonder. Een wonder dat door het huidige denkvermogen steeds verder wordt ontraadseld, waarbij verwondering

en bewondering alleen maar toenemen.

“Cogito ergo sum”, schreef Descartes, ik denk dus ik besta. De denkende mens die bewust waarneemt, onderzoekt, ontleeft, onthult en de fysieke wereld stap voor stap verder ontdoet van haar sluiers.

Met ontzag en enthousiasme sla ik dit alles gade, zowel de geopenbaarde wereld als de kundige, weetgrage en avontuurlijke ontdekkers, allen behorend tot de Homo Sapiens, de Mensdieren. Fenomenaar!

Mensen zijn niet slecht! Ze zijn groots en voortdurend in ontwikkeling, een heroïsche strijd om zich niet alleen fysiek te handhaven maar ook om hun volledige potentieel als mens te realiseren, met vallen en steeds weer opstaan.

Het kwaad bestaat niet, de zonde en de duivel bestaan niet, het is het dierlijke in de mens dat zich roert, overlevingsinstincten, die nog steeds een kompas voor een zinvol leven zijn, mits in goede banen geleid door evolutionair verworven krachten als ethisch besef en kennis, en daaruit voortvloeiend een weten van onontkoombare universele samenhang.

Aan de basis van dit alles ligt de bewustwording van de waarde van het leven, de waarde van het eigen leven, de waarde van alle leven, en de geestkracht en moed, om daar invulling aan te geven.

Een van mijn ringen draagt de tekst “Diligo ergo sum”, ik heb lief dus ik besta. Denken en liefhebben, ratio en emoties zijn niet strijdig maar completerend. De waarneembare natuur valt te ontraadselen, de positieve energie die ook wel God of Liefde wordt genoemd, valt alleen te ervaren.

Er bestaat een vorm van zuivere liefde die
boven alle categorieën verheven is
half droom, half bewustzijn
een ervaring in intensiteit
met niets te vergelijken en
niet te beschrijven van
een mateloos opgaan in
een waarheid zonder
vragen en antwoorden.

Liefde die koestert,
heelt, vleugels geeft en
aan de basis ligt van
alle leven.

Liefde waarvan niet
de behoefte bestaat om
te begrijpen of uit te leggen,
die de rechtvaardiging
vormt van het geloof in
het leven en van een
vanzelfsprekende
verbondenheid met
het levende.

Een liefde waar geen
woorden voor te
vinden zijn en waar
geen enkele taal
recht aan doet.

Een liefde ook, die
onontkoombaar
veroordeelt tot een
niet te ontvluchten
verantwoordelijkheid.

**L'Ayant, 12 december 2020,
Drenthe, april 2021**

Dankwoord

Met plezier lees ik opinieartikelen en columns. Ze zijn informatief en inspirerend, prikkelen mijn nieuwsgierigheid en geven een aardig beeld van wat er speelt in de samenleving. Ik voel mij regelmatig gesteund in mijn opvattingen en waar ze verontwaardiging en zelfs woede opwekken, stimuleren ze tot het zoeken naar begrip, wat soms wel en soms niet lukt.

Hierbij wil ik het grote belang benadrukken van opiniemakers, hun dapperheid bij het verwoorden van al of niet welgevallige onderwerpen en meningen en het scherp houden van de politiek. Van harte hoop ik dat ze zich nooit en te nimmer de mond zullen laten snoeren en de lezer een optimale afspiegeling blijven geven van wat er bruist, borrelt en broeit in de wereld. Aan allen die hun stem laten horen, mijn hartelijke dank en keep going!

Enkele mensen hebben zich door het hele manuscript heen gewerkt, soms zelfs twee keer, en kwamen met bruikbare adviezen. Dankjewel lieve Karin (jij voorop), Rien, Joost, Bennie, José, Ans, Ulco, Richard en Winy.

Schrijven is één ding, er een boek van (laten) maken is een tweede. Wat een werk! Bedankt lieve Simon, Rutger en Ulco voor jullie ondersteuning en vooral voor jullie geduld en Martijn voor de mooie foto van Mandela!

Tot slot noem ik mijn vriend van weleer zonder wie dit boek niet geschreven zou zijn. Wij gaan ieder ons weegs, maar de ruim dertig jaar gedeelde vriendschap en liefde, het verbale vuurwerk en het vele plezier zijn een vreugdevolle bagage.

Verantwoording

Wat het schrijven betreft heb ik mij zo goed mogelijk aan de regels gehouden. Hier en daar zit er wel een zelfbedacht woord tussen of een afwijkende zinsconstructie, omdat deze het beste weergeven wat ik wil zeggen. Zo ook heb ik ‘smartphone’ vervangen door smartfoon.

Naast mijn boekenkast, is dankbaar en ruimschoots gebruikgemaakt van Wikipedia, en een aantal citaten en artikelen die ik de afgelopen tientallen jaren heb uitgeknipt. Op de oudere knipsels ontbraken bron en datum, omdat ik dat destijds niet zo belangrijk vond.

Verdeeld over het boek zijn fragmenten van columns, artikelen en stukjes terug te vinden, die ik schreef voor de Volkskrant (2013, 2015, 2019, 2020), NRC (2013, 2019), Trouw (2019), Kunst en Wetenschap (2016), Leeuwarder Courant/Dagblad van het Noorden (2016, 2017, 2019) en Sjak (2012).

